ВИДАВНИЦТВО РАНОК

НАВЧАННЯ БЕЗ МЕЖ

Оксана Комаровська, Світлана Ничкало, Валерія Власова

МИСТЕЦТВО

Інтегрований курс

9

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

КЛЮЧОВІ ХУДОЖНІ ВИНАЙДЕННЯ

АРХІТЕКТУРА

Після стилю модерн, який був відзначений використанням нових матеріалів, утверджуються принципи функціональності й відкритого показу конструктивної основи будівель.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика «взаємодіє» із технологіями, які впливають на її образність, звертається до атональності, дисонансів і складної, напруженої звукової мови. Виникає рок-музика, яка поєднує енергію масової культури з новими ритмами, електронним звучанням і духом протесту сучасної молоді.

ЖИВОПИС

Картина перестає бути «вікном у світ» і стає самостійною реальністю: кольору, ритму, форми, духовного стану. Виникає нефігуративний живопис, який зображує не предметний світ, а ідею.

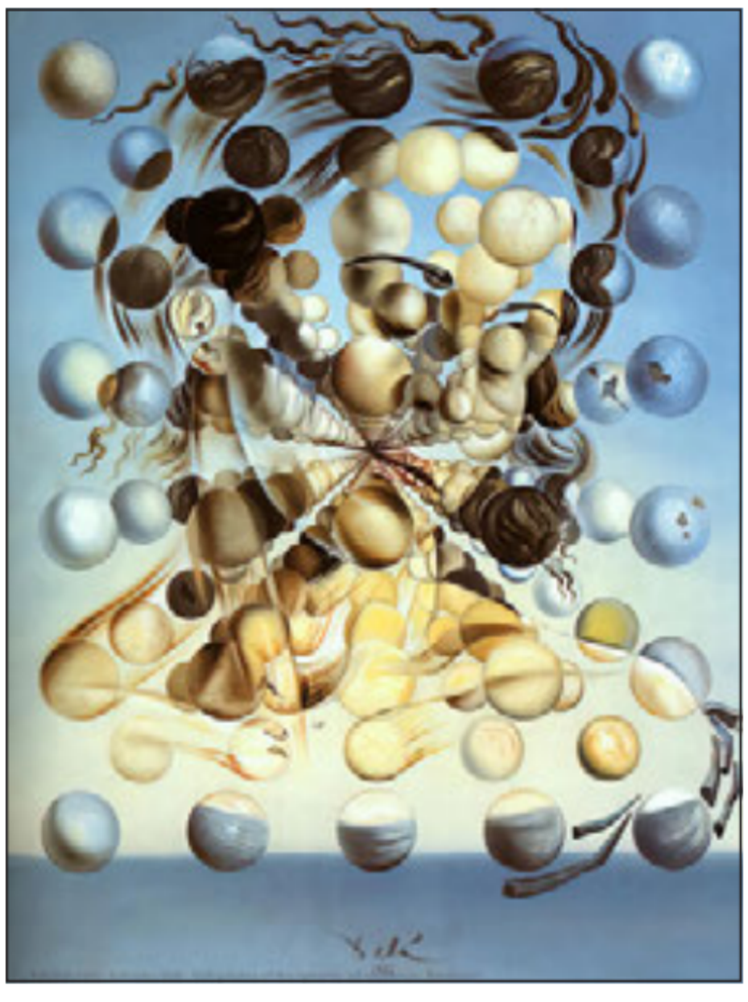

СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА XX СТ.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Режисер / режисерка визначається як автор / авторка постановки. Сцена стає лабораторією. Вистава — не ілюстрація драматургічного тексту, а самостійне мистецтво сценічного мислення.

СКУЛЬПТУРА

Митець / мисткиня кардинально відмовляється від традиційних форм і матеріалів, надаючи перевагу експерименту та концепції. З'являються інсталяції, які не лише заповнюють простір, але й активізують його, перетворюючи глядацьку аудиторію на учасницю творчого акту.

КІНОМИСТЕЦТВО

Кіно перестає бути атракціоном і перетворюється на самостійне мистецтво, що формує новий спосіб мислення — монтажний. Технологічні революції — від звуку «Вітафон» та кольору «Техніколор» до цифрових ефектів — надають цьому мисленню все потужніші виразові засоби.

Комаровська О. А., Ничкало С. А., Власова В. Г.

«Мистецтво»

Підручник інтегрованого курсу для 8 класу закладів загальної середньої освіти

Видавництво «Ранок»
2026

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Створено відповідно до модельної навчальної програми
«Мистецтво. 7–9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної
середньої освіти (авт. Івасюк О. М., Комаровська О. А.,
Власова В. Г., Гринишина Л. М., Кізілова Г. О.,
Лобова О. В., Назар Л. Й.)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Оксана Комаровська, Світлана Ничкало, Валерія Власова

МИСТЕЦТВО

Інтегрований курс

Підручник інтегрованого курсу для 9 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

rnk.com.ua/111378

Інтерактивний електронний додаток

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2026

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

УДК 7:37.016(075.3)
М65

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 № 110)

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми «Мистецтво. 7–9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Івасюк О. М., Комаровська О. А., Власова В. Г., Гринишина Л. М., Кізілова Г. О., Лобова О. В., Назар Л. Й.)

Підручник успішно пройшов апробацію у 2025/2026 навчальному році
(наказ Міністерства освіти і науки України від 02.02.2026 № 142)

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

- Подумайте й дайте відповідь
- Цікавий факт
- У вільний час
- Колективна робота, дискусія
- Виконайте пісню
- Словник
- Послухайте музичний фрагмент
- Перегляньте відеофрагмент

М 65 **Мистецтво** : підруч. інтегрованого курсу для 9 кл. закл. загал. серед. освіти / О. А. Комаровська, С. А. Ничкало, В. Г. Власова. — Харків: Вид-во «Ранок», 2026. — 256 с.: іл.

ISBN

УДК 7:37.016(075.3)

Інтерактивний електронний додаток доступний за QR-кодом або посиланням **rnk.com.ua/111378**

ЗРОБЛЕНО В УКРАЇНІ

© Комаровська О. А, Ничкало С. А., Власова В. Г., 2026
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2026

ISBN

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ЗМІСТ

Тема 1.
Строкатість художніх облич сучасного мистецтва

Становлення нового світогляду.
Модерн в архітектурі й образотворчому мистецтві 7
Ера нового світосприйняття. Музичний символізм
як передчуття змін 17
Український колорит модерну 25
Танець модерн як «знак» сучасності 33

Тема 2.
Людина в пошуках стилів майбутнього

Від модерну до модернізму: авангардні художні
напрями. 39
Урбанізм — музика міста й відлуння звучань
індустріальної доби. Футуристичні ідеї в музиці 46
Тріумф функції та конструкції в мистецтві
модернізму 54
Танцювально-пісенне мистецтво урбанізму.
Джаз як вимір міської культури 62

Тема 3.
В опозиції до реалізму

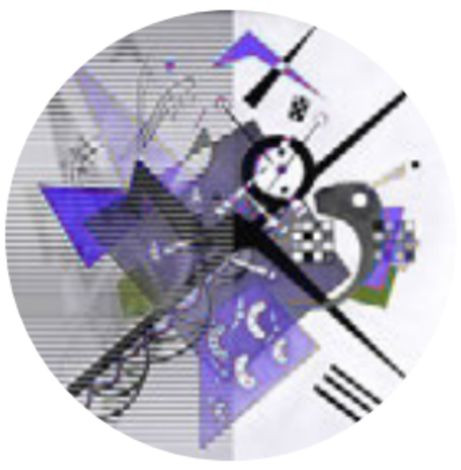

Абстракціонізм: мистецтво в пошуках нових сенсів . . . 71
Сюрреалізм: чи можливо це в музиці? 79
Сюрреалізм: блукання лабіринтами підсвідомого 85
Музичні експерименти, натхненні природою 91

Тема 4.
Парадокси експресіонізму й самопізнання людини

Експресіонізм як протест проти жаху та хаосу життя . . 97
Трагедійність світосприйняття в музиці
експресіоністів 105
Експресіонізм з українським серцем 112
Трагедійні мотиви у творчості українських
композиторів. Музичні рефлексії подій XX ст. 119

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 5.
Трансформації народного мистецтва в сучасному світі

Народні традиції в діалозі з модернізмом: творчі перехрестя 127
Народне мистецтво крізь призму світовідчуття сучасної людини 135
Від народних глибин до професійних вершин: національний дух і колорит українського мистецтва . . 142
Фольклор і українська композиторська школа — невід'ємні величини 150

Тема 6.
Що в мистецтві означає «нео»

Відлуння Середньовіччя 157
Натхнення минулим: новий погляд на «старі» стилі. Неовектори в музиці XX ст. 165
Калейдоскоп «неостилів» в архітектурі XX ст. 172
Сакральність українського музичного неовізантизму . . 179

Тема 7.
Технології у творенні мистецтва

Мистецтво кадру: художня мова кінематографа 185
Невидима героїня екрана: століття музики в кіно . . . 193
Українське поетичне кіно. Зіркові імена 201
Музична поезія українського кіно 207

Тема 8.
Мистецька відповідь на розвиток технологій. Постмодернізм

Після модернізму: мистецький калейдоскоп 215
Стильова поліфонія музичного постмодернізму 220
Трансформація візуального образу — від статики до динаміки 226
Рок-музика — бунтівна енергія молодого покоління . 232

Тема 9.
Діалог мистецтв — діалог особистостей. Україна і світ

Динаміка сучасних форм мистецтва 239
Музика змінює уявлення про Україну і світ 245
Імідж України на мистецьких просторах світу. Творчий проєкт «Український посил світові» 250

Глосарій 255

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Любі дев'ятикласники й дев'ятикласниці!

На вас чекає продовження захопливої подорожі світом мистецтва. Ви вже пройшли шлях від мистецтва давніх цивілізацій, Середньовіччя, Ренесансу, бароко до стилів XIX ст. А тепер познайомитеся з буремною добою кардинальних змін, сміливих експериментів і новаторських ідей.

Тема цього навчального року — «Буття людини в новаторських пошуках сучасного мистецтва». Вивчаючи її, ви поміркуєте, що зумовлювало появу нових стилів і художніх форм, з'ясуєте, чим різняться напрями XX ст. та як вони вплинули на культуру сьогодення.

Попереду — знайомство з яскравими постатями митців і мисткинь, які, приймаючи виклики свого часу, мислили сміливо й творили по-новому, дивували й захоплювали. Укотре ви переконаєтеся: українське мистецтво не стояло осторонь, а розвивалося в унісон зі світовими тенденціями, а подекуди виступало провісником нових ідей.

Успіхів вам у навчанні!

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Державний Прапор України

Державний Герб України

Державний Гімн України

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

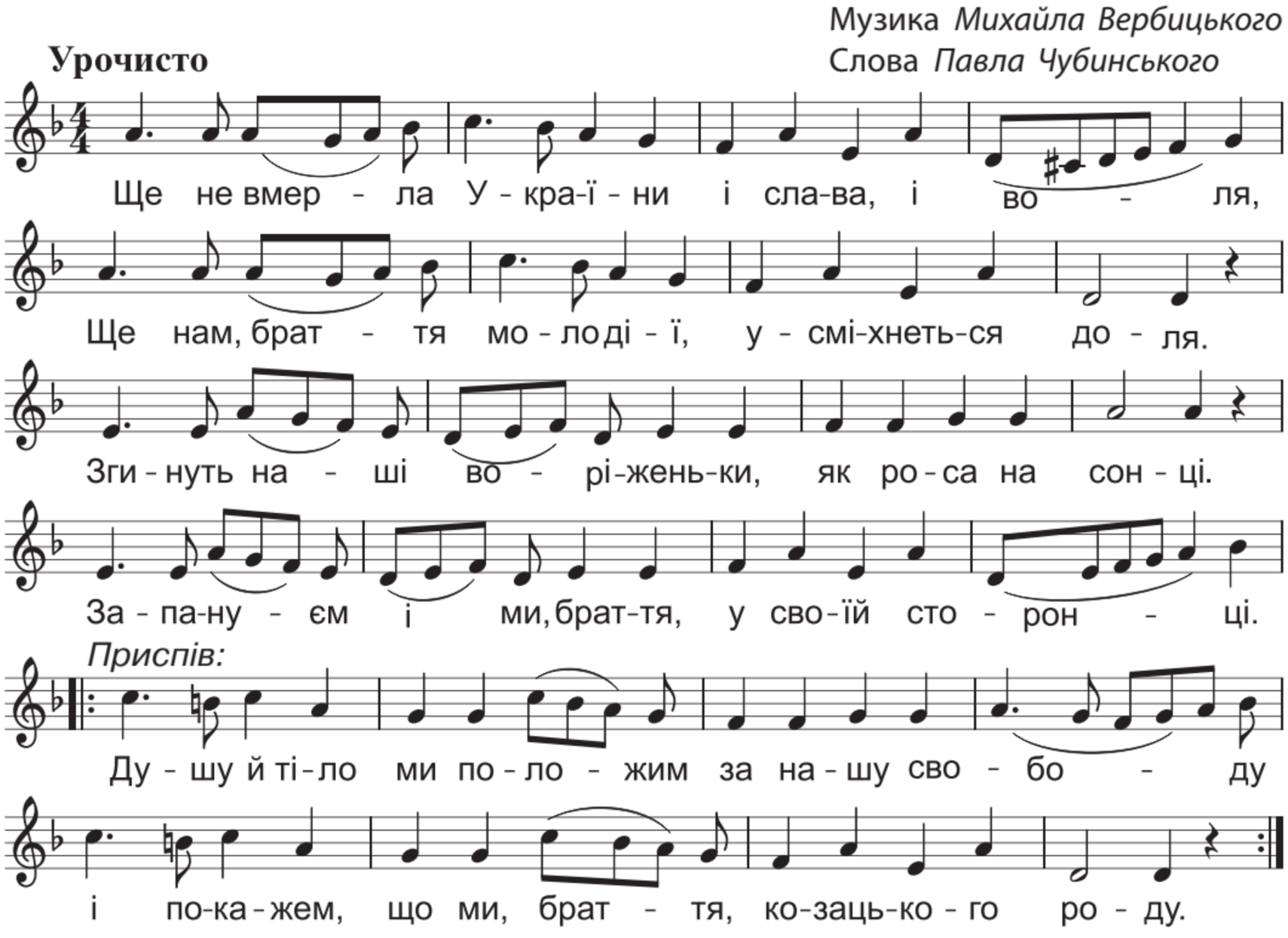

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

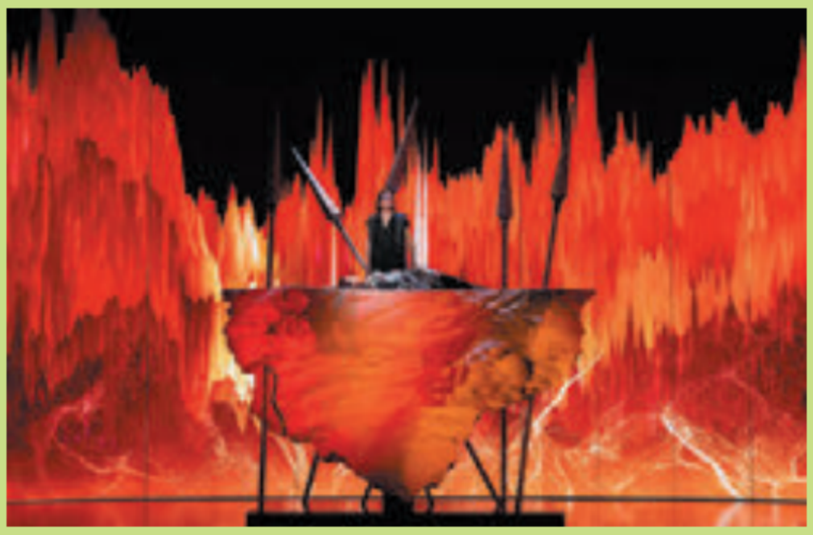

Тема 1.
СТРОКАТІСТЬ ХУДОЖНІХ ОБЛИЧ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Наприкінці XIX ст. виник останній великий стиль європейського мистецтва — модерн (латин. «сучасний»). Він проіснував лише два десятиліття, але за цей час устиг подарувати світові твори архітектури, дизайну, образотворчого й прикладного мистецтв дивовижної краси.

У музичному мистецтві поруч із модерном розквітав один із найяскравіших художніх напрямів — символізм, що став передвісником сміливих експериментів і відмови від звичного, традиційного.

Слідом за модерном і символізмом прийшов модернізм, відзначений кардинальними змінами в поглядах на завдання мистецтва, новим способом мислення, яке відкидало шаблони й шукало нові сенси в хаотичному, насиченому подіями світі. Саме в цей період серед архітекторів, художників, композиторів, скульпторів виник особливий запит на новаторство.

Модернізм об'єднував різні напрями: експресіонізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм тощо. Кожен із них по-своєму відповідав на запити часу, проте всі вони мали спільну рису — бажання відійти від традицій і знайти нову художню мову. Це був своєрідний виклик усьому попередньому мистецтву в різних його видах.

Модернізм сформував художнє мислення XX ст., заклавши підґрунтя сучасного мистецтва з його складною мовою, пошуками сенсу та безмежною свободою висловлення у XXI ст.

rnk.com.ua/113573

СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО СВІТОГЛЯДУ. МОДЕРН В АРХІТЕКТУРІ Й ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

? Які ідеї поєднують символізм і модерн? Чим мистецтво модерну відрізнялося від попередніх художніх стилів? Які художні засоби використовували архітектори й художники доби модерну?

У час стрімких змін і переосмислення культурних традицій на зламі століть митці зверталися до активного пошуку новаторських засобів художнього вираження. Цей калейдоскоп творчих ідей зумовив появу нових стилів і напрямів. Саме тоді зароджувалося те мистецтво, яке нині називають сучасним.

Важливу роль у формуванні нового мистецтва відіграв **символізм** — один із художніх напрямів останньої третини XIX — початку XX ст. На відміну від реалістів і імпресіоністів, його представники / представниці створювали художні образи за допомогою символів, алегорій, відображення власних сновидінь, ілюзій. Велике значення надавалося красі художньої форми. Арнольд Беклін, Гюстав Моро, Оділон Редон та інші символісти надихалися античними, біблійними сюжетами, тяжіли до містики й таємниць підсвідомого.

? Поміркуйте, відлуння яких попередніх стилів ви помітили в естетиці символізму?

1

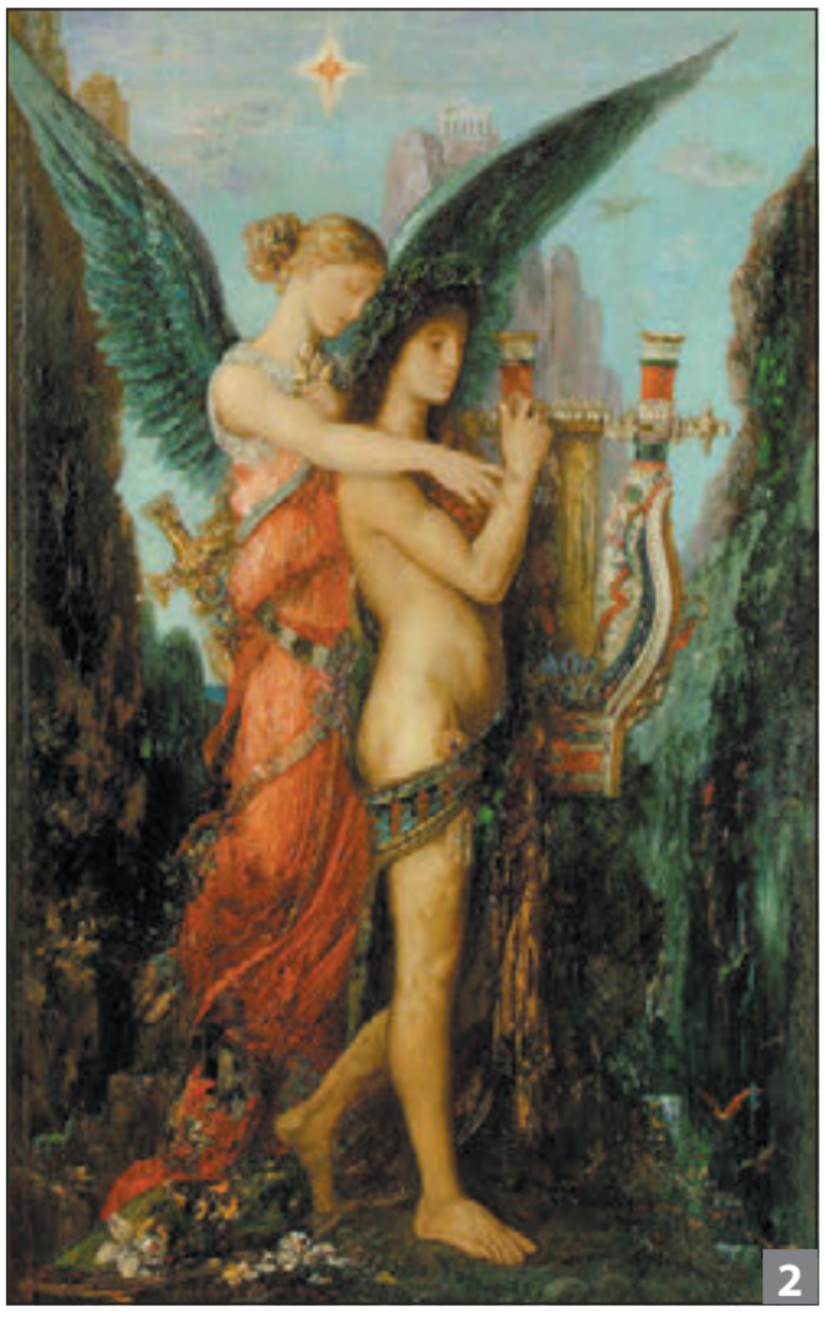

2

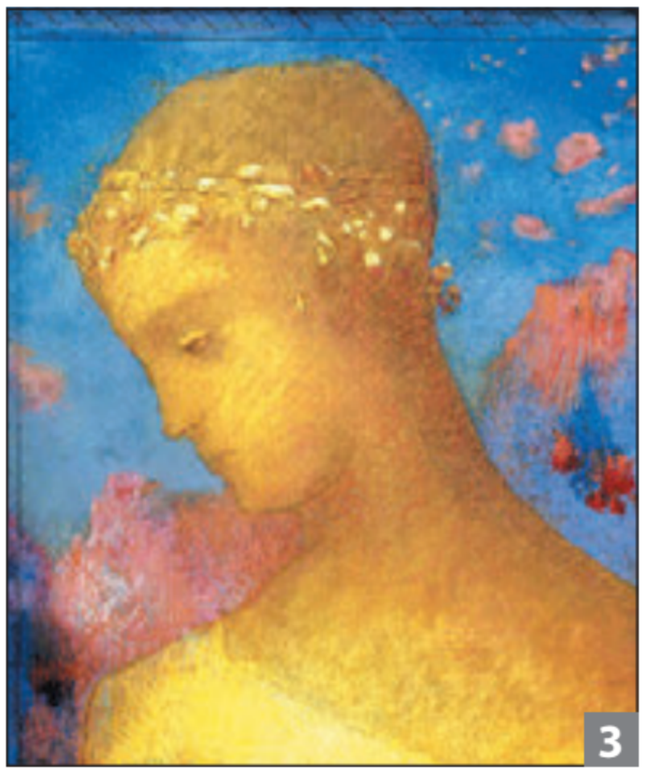

3

4

1. О. Редон. Пегас
2. Г. Моро. «Гесіод і Муза»
3. О. Редон. Беатріче
4. А. Беклін. «Автопортрет зі Смертю, що грає на скрипці»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

1. Л. К. Тіффані. Настільна лампа «Настурції»
2. В. Орта. Будинок Тасселя, перший будинок у стилі модерн (1893 р.). Брюссель, Бельгія

Символізм уплинув на становлення останнього з великих художніх стилів європейського культурного регіону — *модерну*.

С ***Модерн*** *— стиль, що характеризується у творах органічними, хвилястими формами, декоративністю, прагненням стилістичної єдності в архітектурі, дизайні, образотворчому й прикладному мистецтвах.*

Джерело краси творці модерну знаходили в природі. Вони вважали, що людина й усе, що її оточує, — частинки одного цілого й перебувають у єдиному космічному колообертi життя. Саме це відчуття митці намагалися передати у творах. Основним виразовим засобом була плавна та звивиста лінія, що підпорядковувала собі всю композиційну побудову.

✻ Через особливості становлення в різних країнах, а також через бажання митців підкреслити його унікальність у своїй культурі стиль модерн має багато національних назв. Так у Франції й Бельгії — ар нуво (за назвою паризької галереї Maison de l'Art Nouveau); у Великій Британії — «стиль Ґлазго» (за назвою Школи мистецтв у Ґлазго); в Австрії, Угорщині й Чехії — сецесія (на честь об'єднання молодих художників «Віденський Сецесіон»); у Німеччині — югендстиль (за назвою журналу Jugend); в Італії — «стиль Ліберті» (за назвою лондонського магазину інновацій у дизайні Liberty & Co); у Фінляндії й інших скандинавських країнах — «національний романтизм»; у США — «стиль Тіффані» (за виробами зі скла Луїса Комфорта Тіффані).

У стилі модерн працювали кращі архітектори того часу. Перші прекрасні будинки з'явилися в Брюсселі. Їх автор — видатний бельгійський зодчий **Віктор Орта**. Характерні риси його будівель стали взірцями для архітектури модерну загалом: асиметрія в плануванні фасадів і інтер'єрів, вигнуті форми та м'які лінії в оздобленні.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

5

Орта називають «поетом світла» в архітектурі. Надаючи освітленню ключову роль, митець використовував його шляхом облаштування внутрішніх двориків, світлових шахт, скляних дахів, прозорих перегородок.

Завдяки творчим ідеям архітектора гармонійного узгодження із зовнішнім виглядом будівель набули дизайн інтер'єрів і внутрішнє наповнення приміщень — меблі, світильники, декоративні елементи із кольорового скла.

Справжнім маніфестом нового стилю став зведений за проєктом австрійського архітектора **Йозефа Марії Ольбріха** виставковий павільйон у Відні, який отримав відповідну назву — «Сецесіон».

6

7

3. В. Орта. Будинок Ван Етвельде, ротонда зі скляним дахом. Брюссель, Бельгія
4. Вестибюль будинку Тасселя
5. В. Орта. Готель Сольвей. Брюссель, Бельгія

6–7. Інтер'єри готелю Сольвей

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

Оригінальність споруди полягала в комбінації простих геометричних форм. Її доповнили вишуканий скульптурний декор і незвичайний купол у вигляді кулі із золотих гілок. Розташоване під ним і виконане золотом гасло молодих митців-новаторів: «Кожному часу — його мистецтво, мистецтву — його свободу», — стало девізом нової епохи в історії світового мистецтва.

? Поміркуйте над змістом цього девізу. Як ви його розумієте? Чи відповідає він, на вашу думку, мистецтву нашого часу?

Один із неперевершених архітекторів світу — представник іспанського (каталонського) модерну **Антоніо Ґауді**. Він створив власний унікальний стиль, у якому поєдналися модерн і готика, природні форми й християнська символіка. Елементи будівель нагадують дерева, кістки, мушлі, хвилі, гриби.

4

1. Й. М. Ольбріх. «Сецесіон», фасад. Відень, Австрія
2. Лавровий купол «Сецесіону», символ перемоги мистецтва.
3. Скульптури сов на пілястрах «Сецесіону»
4. Скульптурне оздоблення над входом до «Сецесіону»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Більшість проєктів Ґауді реалізував у Барселоні. Справжнім символом міста став грандіозний собор Саґрада Фаміліа (Святого Сімейства). Цей храм — ніби втілена в камені молитва, де кожен елемент має глибоке символічне значення.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Антоніо Ґауді. Парк Гуель

Уявіть, що ви опинилися в Барселоні, проводите екскурсію парком Гуель. Придивіться до форм, ліній і кольорів. Як архітектор використав образи природи в архітектурі? Оберіть один об'єкт парку (наприклад, скульптуру при вході, казкові павільйони, колонаду, лаву на головній терасі) й розкажіть, які природні форми або істоти надихнули митця.

7

У багатьох творах Ґауді застосовував мозаїчну техніку *тренкадіс*. За її допомогою він створював нову художню мову, де колір, фактура та

8

5. Вітражі собору
6. А. Ґауді. Собор Саґрада Фаміліа
7. Інтер'єр собору
8. А. Ґауді. Парк Гуель

1

2

фрагментарність наділялися глибоким символічним і емоційним змістом. Цікаво, що як матеріал для техніки тренкадіс митець використав вживані, пошкоджені або браковані кахлі з керамічних фабрик, уламки посуду, порцеляни тощо.

С ***Тренкадіс («крихкий», «ламкий»)*** *— вид мозаїки, яка виконується зі зламаних шматків керамічної плитки, посуду, скла.*

В образотворчому мистецтві стиль модерн представлений іменами видатних митців, що здобули всесвітню славу. Засновником і центральною постаттю Віденської сецесії є **Ґустав Клімт**. Найцікавіший період у його творчості — так звана «золота фаза» — припав на початок 1900-х років. Тоді сформувався унікальний стиль митця.

3

4

1. Мозаїчна тераса парку Гуель
2. А. Ґауді. Саламандра біля головного входу до парку Гуель
3. Ґ. Клімт. Поцілунок
4. Ґ. Клімт. Мозаїка («Очікування», «Дерево життя», «Обійми»). Палац Стокле, Брюссель, Бельгія

5

6

7

Твори Клімта вирізняються характерною для модерну площинністю зображень, багатою орнаментальністю, застосуванням золотої та срібної барв. Вишукана декоративність у них поєднується з глибоким психологічним підтекстом. Митець використовував багатозначні символи й образи, зазвичай пов'язані з вічними темами — життя, смерть, кохання, жіноча краса, краса природи.

Усі ці якості втілені в найвідомішій картині «Поцілунок», на якій зображений сам художник зі своєю коханою. Серед інших відомих творів — «Портрет Аделі Блох-Бауер», «Дерево життя», «Смерть і життя», портрет Емілії Фльоґе.

Одним із найяскравіших представників модерну став британський художник **Обрі Вінсент Бердслі**. Його творча спадщина налічує понад тисячу творів графіки: це театральні афіші, ілюстрації, плакати, карикатури. Бердслі значною мірою вплинув на подальший розвиток мистецтва книжкової ілюстрації.

Особливу славу здобули ілюстрації до п'єси Оскара Вайльда «Саломея». Саме в них краще за все виявилися «фірмові» ознаки стилю Бердслі: контраст чорного й білого, вишуканість ліній, гротескна виразність форм (наприклад, зображення витягнутих тулубів з непропорційно довгими ногами).

? Як тонкі примхливі лінії та різкі контрасти впливають на сприйняття творів Бердслі? Яке враження викликають образи?

8

5. О. В. Бердслі. Автопортрет
6. О. В. Бердслі. Спідниця павича
7. О. В. Бердслі. Саломея
8. О. В. Бердслі. Сер Ланселот і відьма Гелавез (ілюстрація до книги Т. Мелорі «Смерть Артура»)

1

2

Мистецтво модерну неможливо уявити без творчості чеського художника **Альфонса Мухи.** У його багатому доробку — картини, рекламні плакати, вироби прикладного мистецтва, дизайн інтер'єрів.

Творам Мухи властиві орнаментальність, використання вишуканої хвилястої лінії у формуванні силуетів і контурів, м'яка пастельна колірна гама. Художні образи багатьох творів митця втілені в ідеалізованих зображеннях жінок із довгим волоссям, у драпірованому легкому одязі.

До них належить серія плакатів для знаменитої актриси Сари Бернар, що принесли художникові миттєву славу. У циклі із чотирьох картин «Чотири сезони» жіночі постаті в рослинно-орнаментальному оточенні символізують чотири пори року.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Символи краси: секрети стилю Альфонса Мухи»

Спробуйте себе в ролі мистецтвознавців/мистецтвознавиць. Об'єднайтеся у творчі групи й дослідіть цикл творів «Коштовні камені». Дослідіть, як Муха поєднує жіночі образи із символами, декоративними елементами. Яку роль у створенні

1. А. Муха. Цикл «Чотири сезони»: «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима»
2. А. Муха. Плакат «Сара Бернар»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

«характерів» коштовностей відіграють алегорія й колірні рішення? Проаналізуйте, як його стиль уплинув на моду, дизайн і рекламу XX ст.

Підсумком вашої роботи може стати постер або артбук із власними декоративними мотивами у стилі Мухи.

Період модерну ознаменований розвитком фотомистецтва. Визначна роль у становленні художньої світлини належить американському художнику Альфреду Стіґліцу. Найвідоміший його твір — «Третій клас» (1907 р.). У ньому художник довів, що світлина може

5

6

3. А. Стіґліц. Добрий жарт
4. А. Стіґліц. Третій клас
5. А. Стіґліц. Канал у Венеції
6. А. Стіґліц. Чорно-білий пейзаж (дзеркальна композиція)

бути не лише технічним відтворенням реальності, а й мистецтвом із глибоким соціальним підтекстом. На світлині відображений контраст між пасажирами нижньої палуби («третього класу») із вищими соціальними верствами на верхніх палубах.

У доробку майстра також колоритні вуличні сцени, настроєві краєвиди, психологічні портрети й інші сюжети, де передано дух свого часу.

Стіґліц і його послідовники прагнули наблизити **світлопис** до творів живопису й графіки. Світлини митця не просто фіксували мить, у них він відображав власні уявлення про світ, створював художні образи сьогодення, викликаючи почуття глядачів. Роботи поєднували документальність і гру пластичними формами, світлом, тінню.

ТВОРІМО РАЗОМ

Виконайте творче завдання на тему «Модерн — мова краси та ліній».

Варіант 1. Створіть ескіз вітража для дитячого художнього центру (або серії вітражів, якщо працюєте в групі) в манері творів Альфонса Мухи.

Придумайте декоративні візерунки. Розробіть квіткові орнаменти з ірисів, лілій, ліан. Доберіть відповідну колірну гаму.

Створіть образи дівчат із довгим розпущеним волоссям або міфологічних чи казкових персонажів (ельфів, муз, лісових духів).

Варіант 2. Розробіть ескіз постера в стилі модерн. Зобразіть фантастичного персонажа «Повелитель Вітру» (воїн, маг, мандрівник) або міфічну істоту (дракон, фенікс, грифон).

Спробуйте виконати це завдання в одному з безкоштовних онлайн-редакторів (Procreate, Krita або Adobe Fresco, Autodesk SketchBook, Canva / Adobe Express).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Доберіть слова, якими можна схарактеризувати загальне враження від мистецтва модерну. Які його риси вам здаються найбільш упізнаваними?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ЕРА НОВОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ. МУЗИЧНИЙ СИМВОЛІЗМ ЯК ПЕРЕДЧУТТЯ ЗМІН

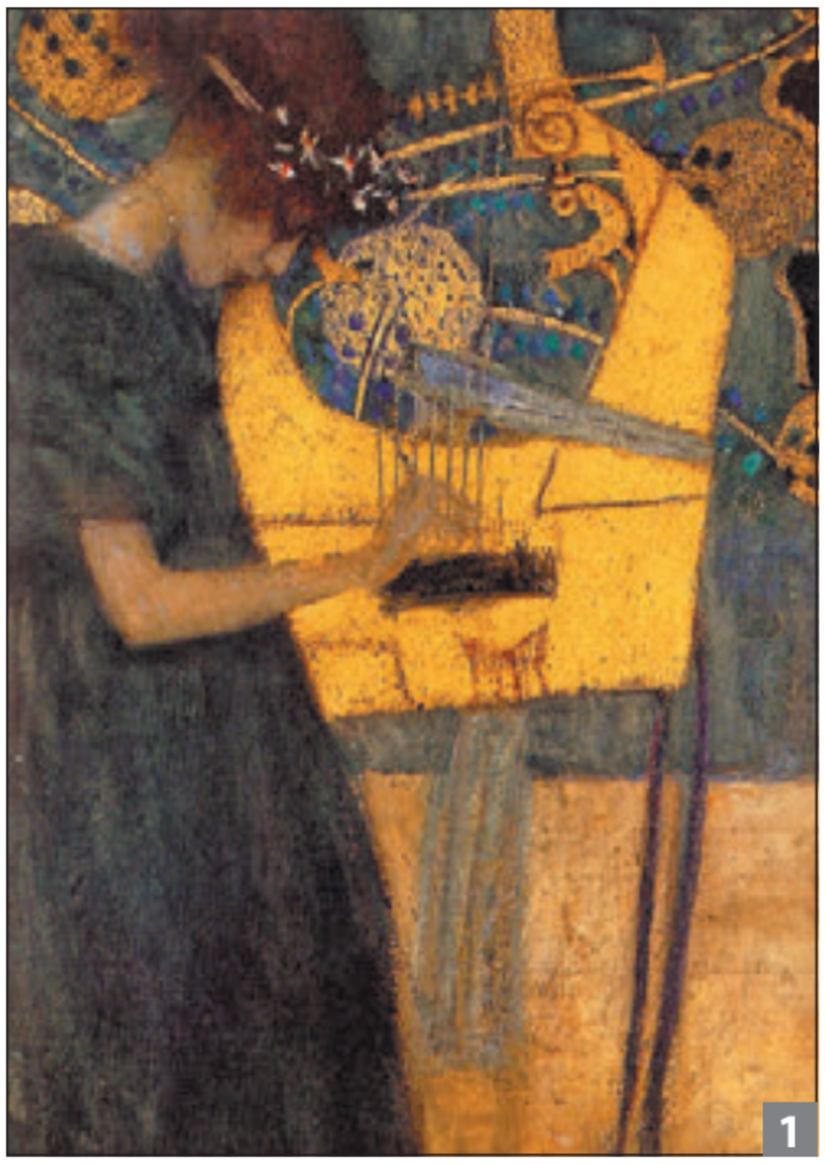

1

? Чому символізм став передвісником змін, які стрімко увірвалися в життя людини початку XX ст.? Чи знайомилися ви вже із символами в мистецтві? Як пов'язані поняття «символ» і «символізм»?

У мистецтві XX ст. вже не буде панування єдиного художнього стилю, як це було в попередні часи. Соціальні катаклізми, які охопили Європу на межі XIX–XX ст., спонукали композиторів до пошуків нових форм висловлювань і нових образів, заперечуючи усталене. На першому плані — свобода мислення й відсутність регламентації. Настала строката ера творчих експериментів. І це переплетіння новаторського називають *модернізмом*. У музиці його передвісником в останній третині XIX ст. став *символізм*.

С ***Модернізм (у музиці)*** *— сукупність широкого різноманіття стильових тенденцій, які заперечували традиції, прагнули кардинальних нововведень у виразові засоби, орієнтувалися на технічний прогрес.*

1. Ґ. Клімт. Музика
2. О. Левек. Священна музика

2

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Символізм (у музиці) *— художній напрям, який використовував елементи музичної мови як символи для втілення почуттів, ідей, складних філософських понять.*

Шукаючи відповіді на складні філософські питання, композитори вдавалися до метафор, зверталися до сюжетів середньовічного епосу (зокрема міфів, легенд), а також поезії, живопису. Фантазія переносила їхню уяву у створений ними самими світ, іноді містичний, де звичайні предмети й образи набували утаємниченої символіки. Характерною рисою музики символізму стала програмність і взаємопроникнення мистецтв.

? Поновіть у пам'яті: що таке програмність? Яких типів буває програма в музиці?

Фундатором символізму в музиці став один із найвідоміших німецьких композиторів-романтиків **Ріхард Вагнер**. Його опери створені на сюжети німецького епосу про подвиги героїв, спокуту через кохання, засудження жадоби влади, пошуки морального ідеалу. Основа музичної драматургії — наскрізне розгортання лейтмотивів, які символізують і персонажів, і предмети, і місце дії, і почуття, і природні стихії, і філософські поняття (фатум, прокляття).

Митець убачав в опері інструмент змінення світу, прагнучи поєднати в ній музику з художнім словом, живописом, скульптурою.

? Пригадайте, що означає термін лейтмотив.

Тетралогія Р. Вагнера «Перстень Нібелунга» об'єднує опери «Золото Рейну», «Валькірія», «Зіґфрід», «Загибель богів». В оперному циклі композитор, переосмисливши давній епос, висвітлив духовну кризу суспільства, захопленого жагою влади, жадібністю, егоїзмом. І символом цих вад став проклятий перстень нібелунга Альберіха. Лейтмотив персня є провідним у тетралогії, він пов'язує всі опери: його тема звучить у ключових моментах сюжетів.

2

1. Ріхард Вагнер
2. Кімната з роялем у будинку-музеї Р. Вагнера. Люцерн, Швейцарія

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

«Політ валькірій» — симфонічний фрагмент початку III дії опери Р. Вагнера «Валькірія». Тембрами яких інструментів утілений їхній образ? Чому, на вашу думку, саме цю групу інструментів обрав композитор? Поцікавтеся, що розповідає про цих міфічних дів-воїтельок скандинавський епос. Якими змалювала їх ваша уява?

Дізнайтеся, які опери Р. Вагнера ставлять у театрах України. Перегляньте кілька фрагментів, складіть власне враження про дійства. Яке вам здалося найцікавішим?

Для грандіозних постановок своїх опер Вагнер збудував власний театр у баварському місті Байройт. Композитор особисто брав участь у проєктуванні будівлі, де оркестр і диригент приховані від очей глядачів. Відкриття театру 1876 р. ознаменувалося світовою прем'єрою тетралогії «Перстень Нібелунга».

3. Сцена з опери Р. Вагнера «Золото Рейну». Фінська національна опера, Гельсінкі, Фінляндія
4. Сцена «Політ валькірій» з опери Р. Вагнера «Валькірія». Німецька опера, Берлін, Німеччина
5. Сцена з опери Р. Вагнера «Зіґфрід». Театр опери та балету, Софія, Болгарія
6. Сцена з опери Р. Вагнера «Загибель богів». Метрополітен-опера, Нью-Йорк, США

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

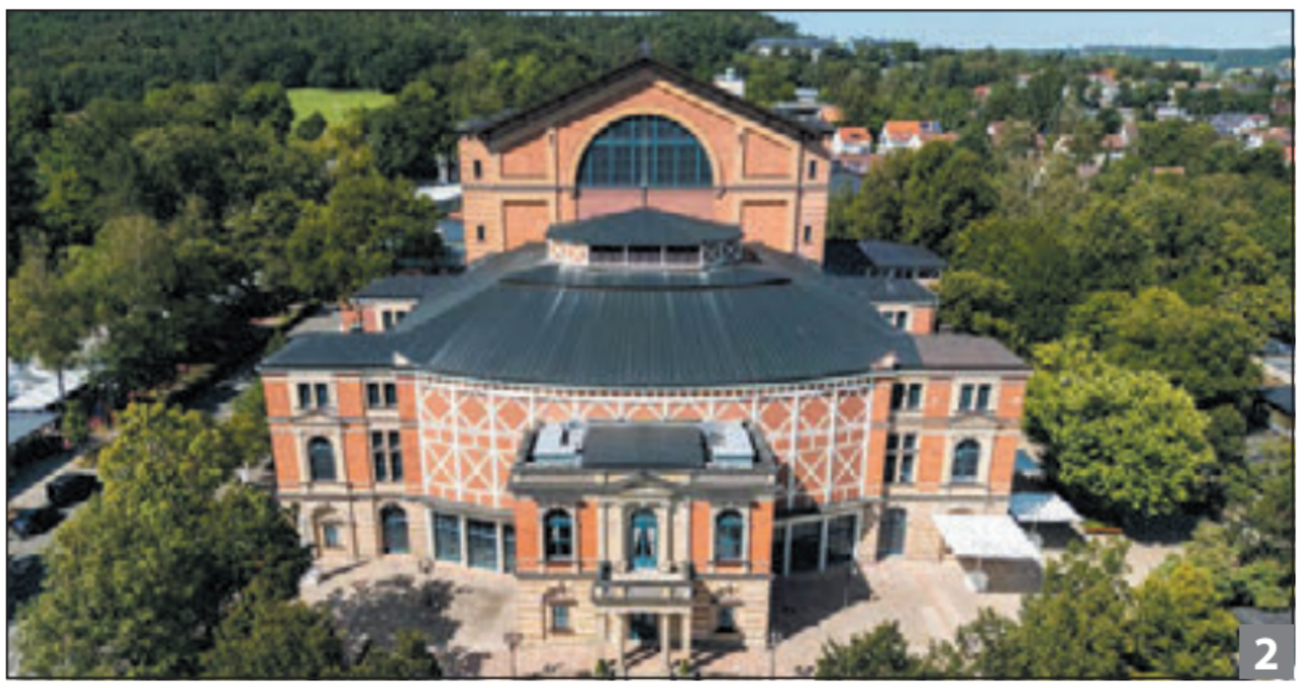
2

Відтоді в Байройті щорічно відбувається знаменитий Вагнерівський фестиваль. Цікаво, що на ньому презентують опери лише самого композитора. Узяти участь у фестивалі — велика честь для режисерів, диригентів і виконавців. Ця традиція робить Байройт унікальним місцем паломництва для шанувальників творчості німецького генія, і кожна нова постановка на цій сцені стає значною подією у світі класичної музики.

У музиці фінського композитора **Яна Сібеліуса** любов до рідної країни поєдналася з темами природи, людської долі та життя. Композитор часто звертався до національного фольклору, що надихав його на створення симфонічних поем. Для творчості митця характерне використання архаїчних мелодій, ритмів і тембрів, що нагадують фінські народні інструменти (наприклад, імітація кантеле).

3

4

1. О. Герл. Скульптура Ріхарда Вагнера. Байройт, Німеччина
2. Театр Р. Вагнера. Байройт, Німеччина
3. Е. Ярнефельт. Портрет Яна Сібеліуса
4. Е. Хілтунен. Пам'ятник Я. Сібеліусу. Гельсінкі, Фінляндія

Символічного значення у творах Сібеліуса набули образи, пов'язані з Батьківщиною, її природою, історією, легендами. Завдяки патріотичному підтексту, вони постають як символічні послання слухачам. Так у поемах «Туонельський лебідь», «Дочка Півночі», «Тапіола» відтворено міфологічні образи та пейзажі Півночі. А в Симфонії № 5 образ світанку сприймається як надія на нове життя.

У симфонічній поемі Я. Сібеліуса «Фінляндія» в алегоричних образах пробудження природи втілена ідея боротьби фінського народу за свободу. Цей твір став неофіційним гімном країни. Проаналізуйте виразові засоби музики.

У творах литовського композитора й живописця **Мікалоюса Константінаса Чюрльоніса** риси символізму якнайяскравіше розквітли, поєднуючись з ознаками інших стильових напрямів, зокрема імпресіонізмом. Його музика створює зорові образи, а живопис сповнений звучанням.

Музичні твори Чюрльоніса не зображувальні, а з глибинними підтекстами-роздумами про добро й зло, красу природи та внутрішній світ людини.

Свої «омузикалені» живописні твори Чюрльоніс позначав як сонати, використовуючи назви частин сонатного циклу: «Соната весни. Анданте», «Соната моря. Фінал».

5

5. Мікалоюс Константінас Чюрльоніс
6. М. Чюрльоніс. Соната моря. Алегро
7. М. Чюрльоніс. Соната моря. Анданте
8. М. Чюрльоніс. Соната моря. Фінал

6

7

8

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Послухайте симфонічну поему М. Чюрльоніса «Море». Спочатку опишіть її, візуалізуючи в уяві, а потім порівняйте свої враження із живописним полотном майстра. Пригадайте симфонічну п'єсу з такою ж назвою, але іншого композитора — «Море» Клода Дебюссі. Чи є щось спільне між цими творами? До якого стилю належить творчість Дебюссі?

? Чому разом із символізмом передвісником змін на порозі XX ст. вважається імпресіонізм?

Неможливо уявити XX ст. без мрій людини про космос. У 1906 р. американський композитор **Чарльз Айвз** написав відому оркестрову п'єсу «Космічний пейзаж» із просторовим ефектом. У цьому творі митець ніби веде філософську розмову зі Всесвітом, розмірковує про сенс життя й місце людини в ньому. Музика побудована як діалог струнних і дерев'яних духових інструментів, іноді тремтливо-спокійний, іноді різкий і хаотично рухливий. На тлі цього діалогу рельєфно звучить голос труби, наче зависаючи в повітрі. Струнні інструменти (символ «вічності») звучать віддалено, труба («запитання буття») перегукується з флейтами («відповідями»).

3

1. Чарльз Айвз
2. Виконання п'єси Ч. Айвза «Запитання, що залишилося без відповіді» Саарським державним оркестром, Німеччина
3. Обкладинка CD Ч. Айвза «Симфонія Всесвіту»

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Чарльз Айвз. «Космічний пейзаж»

Послухайте твір. Які характерні тембри використовує композитор? Чи є в цій музиці зображувальні ефекти? Що можна уявити, слухаючи її?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Поміркуйте, чому через багато років композитор змінив назву «Космічний пейзаж» на «Запитання, що залишилося без відповіді»? На які запитання шукає відповідь «герой» цього твору? Як про це говорять виразові засоби? Чи повторюється тема «запитання»?

ТВОРІМО РАЗОМ

Підготуйте візуалізацію «космічної» п'єси Ч. Айвза. Розкажіть про свої враження від музики, спираючись на власну візуально композицію. Влаштуйте мініфестиваль космічних візуалізацій музики Ч. Айвза. За можливості розташуйте галерею творів на шкільному сайті для ознайомлення на загал. Запропонуйте обговорення робіт у чаті.

Варіант 1. Підготуйте фотосесію або відеоролик «Зоряний небосхил» в одному з безкоштовних онлайн-редакторів (CapCut, Canva Video Editor та ін.).

Варіант 2. Створіть етюд «Долина мрійників», скориставшись безкоштовною нейромережею онлайн. Який художній образ ви прагнете втілити в ілюстрації? Продумайте колірну гаму твору.

4. Зразок етюду «Долина мрійників» (згенеровано ШІ)

Розучіть і виконайте з однокласниками / однокласницями пісню «Марш Нової Армії». Які рядки вірша викликали у вас найяскравіші емоції? Підкресліть їх інтонацією під час співу. Дізнайтеся історію пісні.

Марш Нової Армії

(*сучасне оранжування Олега Скрипки, відозмінений текст Олеся Бабія*)

Зродились ми великої години
З пожеж війни і полум'я вогнів.
Плекав нас біль за долю України,
Зростив в нас гнів і лють на ворогів!
Двічі.

Ми йдемо в бій переможним ходом,
Тверді, міцні, незламні, мов граніт,
Бо плач не дав нікому ще свободи,
Хто борець — той здобуває світ!
Двічі.

Велику суть — для усіх єдину,
Наш гордий клич народові несе!
Вітчизні будь ти вірний без упину,
Нам Україна вище понад усе!
Двічі.

Веде нас в бій Героїв наших слава,
Для нас закон — найвищий то наказ!
Соборна українська є держава —
Одна навік, від Сяну по Кавказ!
Двічі.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

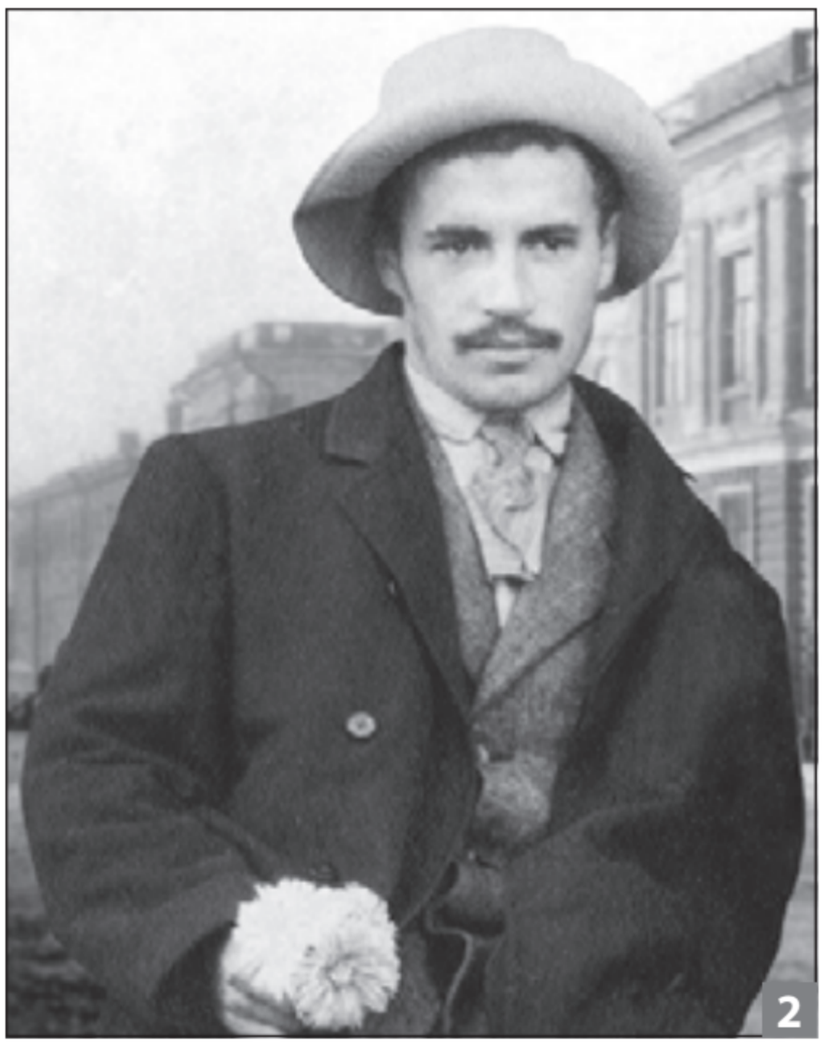

2

? Яка ще пісня, на вашу думку, може сприйматися як символ сучасних реалій життя України, героїчної боротьби українського народу проти російської агресії за утвердження своєї Незалежності?

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Риси символізму в музиці українських композиторів»

Дослідіть твори українських композиторів — братів Федора Якименка та Якова Степового, із творчістю яких ви знайомилися у 8 класі. Зверніть увагу на стильову багатозначність музики кожного з митців, у якій також відчувається вплив імпресіонізму й фольклору. Які риси символізму ви помітили в них?

Опрацюйте твори різних жанрів: наприклад, п'єси для фортепіано Ф. Якименка й вокальні твори Я. Степового.

Презентуйте свій доробок у класі й поставте запитання одне одному. Зафіксуйте найцікавіші запитання та знайдіть на них відповіді.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Спираючись на власні враження й здобуті знання, опишіть риси символізму в музиці. Підтвердіть прикладами.

Наведіть приклади синтезу мистецтв у творах музичного символізму.

1. Федір Якименко
2. Яків Степовий (Якименко)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

УКРАЇНСЬКИЙ КОЛОРИТ МОДЕРНУ

? Як в Україні модерн поєднав прогресивність європейських творчих ідей і яскравий національний колорит? Які характерні риси українського живопису вирізняють його з-поміж інших національних шкіл того часу?

Завдяки поєднанню інновацій і привабливої образності, модерн невдовзі став популярним напрямом в українському мистецтві.

Однією з найоригінальніших архітектурних пам'яток стилю модерн і окрасою столиці України є «Будинок з химерами» архітектора **Владислава Городецького.** Своєю унікальністю ця раціонально спланована цегляна будівля завдячує великій кількості скульптур реальних і фантастичних істот: тварин, птахів, молюсків, риб, русалок, химер. За ескізами архітектора їх виконав італійський скульптор **Еліо Саля**, який тривалий час жив і працював у Києві. Новація полягала в тому, що всі оздоби виготовлено з цементу — новітнього матеріалу початку XX ст.

1

? В. Городецького називають «київським Ґауді». Чи згодні ви з таким порівнянням? У чому спільні риси, а в чому відмінності у творчості цих архітекторів?

☺ Ознайомтеся з біографією В. Городецького, щоб дізнатися багато цікавого про його непересічну особистість і сповнене цікавих подій життя. Підготуйте розповідь-презентацію.

2

3

1. Е. Саля. Скульптура русалки на даху «Будинку з химерами»
2. Е. Саля. Сцена боротьби левиці й орла в оформленні огорожі
3. В. Городецький. «Будинок з химерами»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Кращі українські митці прагнули створити власний національний стиль, уплітаючи в конструктивні особливості нових будівель мотиви народної архітектури та декоративно-прикладного мистецтва. Так виник унікальний **український архітектурний модерн.**

Серед його характерних рис — поєднання форм прямокутника та трапеції в облаштуванні вікон і порталів, наметові дахи, башти, мансарди, арки, кручені колонки, використання кольорової майоліки, рослинних і геометричних орнаментів, барокових елементів.

2

Найбільш уславленою пам'яткою стилю українського архітектурного модерну став будинок Полтавського земства (нині Краєзнавчий музей), зведений за проєктом видатного архітектора **Василя Кричевського.**

3

1. В. Кричевський. Будинок Полтавського земства (1904 р.). Полтава
2. Вхід до будівлі
3. Хол першого поверху

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

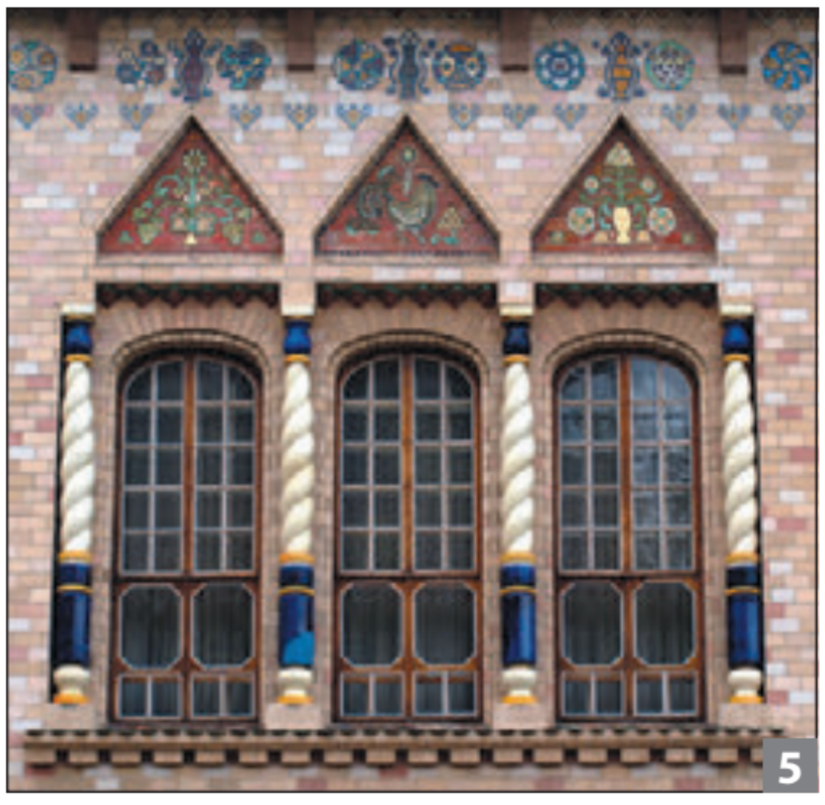

5

Кам’яну двоповерхову будівлю увінчують високі дахи з полив’яної черепиці. Фасади прикрашені вишуканим різнобарвним декором за мотивами українського народного мистецтва. Для виготовлення керамічних елементів архітектор навмисно запросив кустарів без художньої освіти, щоб зберегти «живий» народний стиль, позбавлений академічного впливу.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Будівля інтерпретується як «храм української самосвідомості». Поміркуйте, як у ній підкреслено ідею ствердження культурної спадщини. Знайдіть у загальній будові, окремих деталях і оздобленні риси оборонної, храмової архітектури й народного житла. Чому, на ваш погляд, в інтер’єрі панує білий колір? Який настрій викликає споглядання пам’ятки?

В оздобленні будинку брали участь такі відомі художники, як Опанас Сластіон, Сергій Васильківський, Микола Самокиш, учні Миргородської керамічної школи й опішнянські гончарі.

✻ Василь Кричевський був не тільки видатним архітектором, а й етнографом, живописцем, графіком, автором українського герба, художником кіно. Він відроджував килимарство, заснував керамічну школу українських меценатів Ханенків. Мав найбільшу колекцію української старовини (згоріла 1918 р. у пожежі будинку Грушевських у Києві). Був першим ректором Української академії мистецтв.

6

4. Герби полкових містечок Полтавщини на фасаді будівлі
5. Опішнянські орнаменти в оздобленні фасаду
6. Василь Кричевський

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

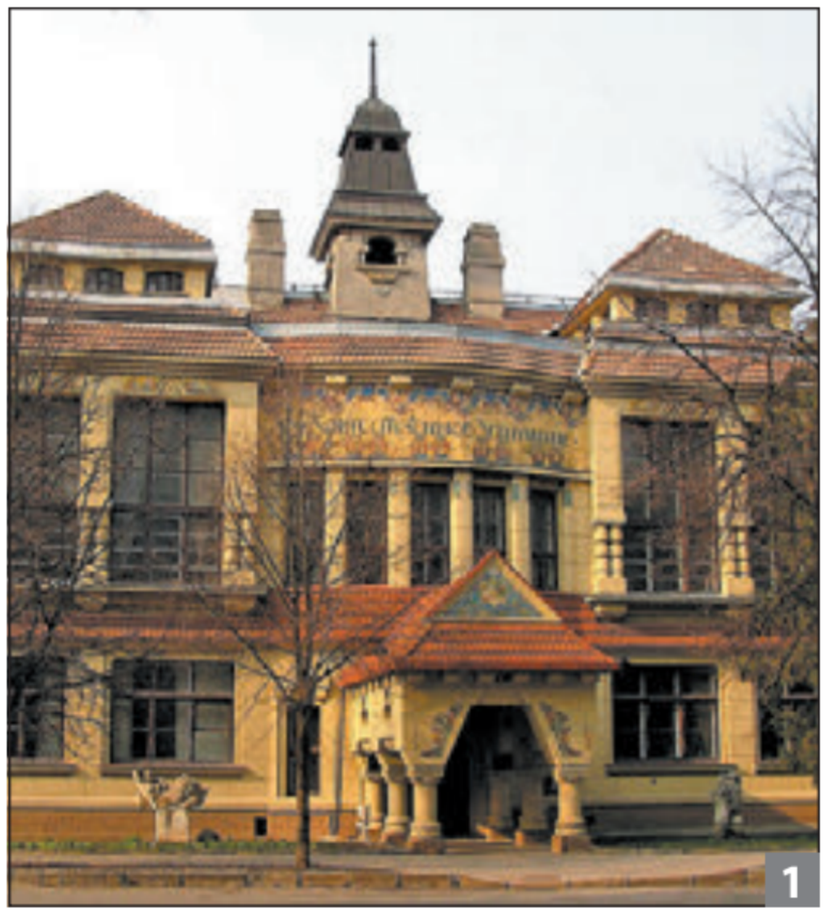

1

2

Твори митця зберігаються в музеях Полтави, Харкова, Києва, Нью-Йорка. На Полтавщині в селі Опішне, яке відоме традиційною українською керамікою, існує музей родини Кричевських.

Одним із центрів розвитку національного архітектурного стилю на сході України став Харків. Серед численних пам'яток міста особливо вирізняється будівля Державної академії дизайну та мистецтв, спроєктована архітектором **Костянтином Жуковим**. Також зразки українського модерну можна побачити в Дніпрі, Чернігові й інших містах.

На заході Україні розвивалася своєрідна течія архітектурного модерну, яку інколи називають «гуцульська сецесія». Вона увібрала художні традиції народної архітектури карпатських горян.

3

4

1. Будівля художнього училища (нині Академія дизайну та мистецтв). Харків
2. Будівля земельного банку (нині наукова бібліотека ім. С. та О. Русових). Чернігів
3. Б. Корнієнко. Прибутковий будинок Піотровського (нині бюро інвентаризації нерухомості). Харків
4. Будинок Хрінникова (нині готель «Україна»). Дніпро

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

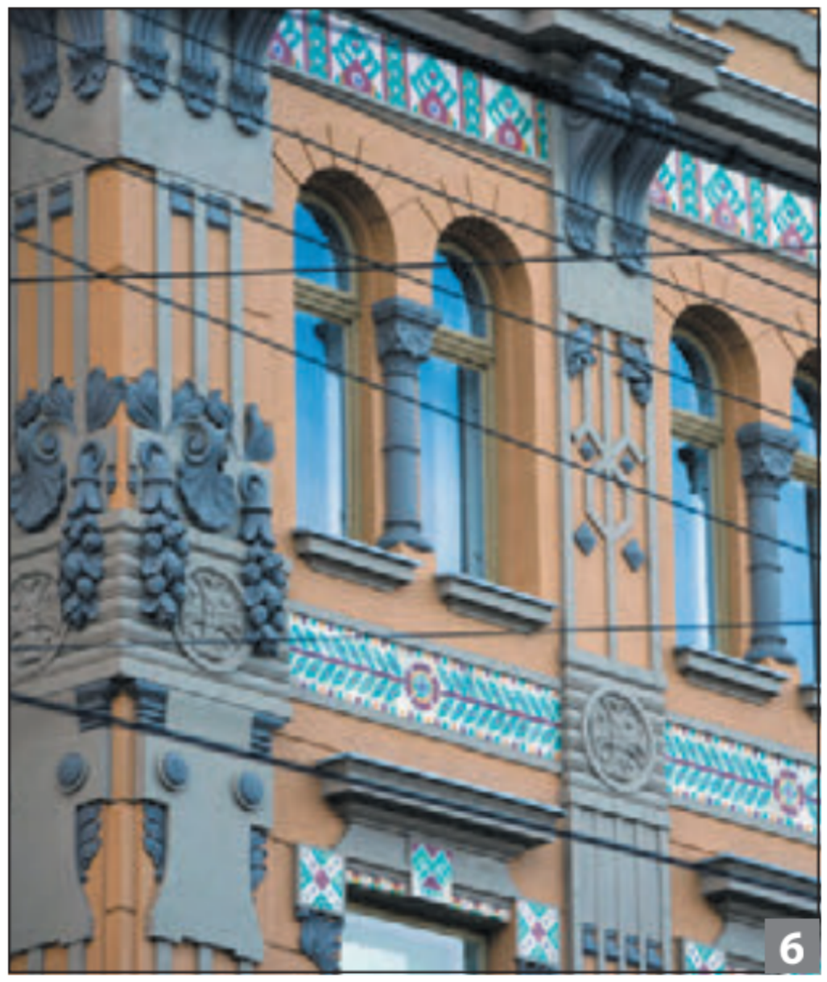

6

Становлення стилю щільно пов'язане з діяльністю **Івана Левинського** — художника, архітектора, педагога, інженера й талановитого підприємця. У своїй творчості він поєднував європейський модерн з естетикою українського народного мистецтва. Народні карпатські форми дерев'яного зодчества митець органічно втілював у кам'яних будівлях, залучаючи місцевих майстрів. Окрім того, на його фабриці створювали майолікові плитки з українськими візерунками, якими оздоблювали фасади.

7

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Український модерн: між традицією та новацією»

Скориставшись мережею «Інтернет», енциклопедіями, альбомами світлин українських міст, дослідіть ключові пам'ятки модерну в різних містах України, виділивши їхні стильові риси, що відображали місцевий національний колорит. Порівняйте використання народних мотивів, матеріалів.

Українське образотворче мистецтво стилю модерн представлене творчістю яскравих митців. Одним із них є **Михайло Жук** — графік, живописець, ілюстратор, кераміст, а також поет, перекладач і педагог. Його творча спадщина вражає різноманіттям: від витончених книжкових

5. І. Левинський. Будинок акціонерного товариства «Дністер» (нині медичний заклад). Львів
6. Гуцульські мотиви в керамічному оздобленні будівлі
7. Орнаментальна ліпнина, ковані решітки на фасаді будівлі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

ілюстрацій до квіткових натюрмортів, від казкових композицій до портретів видатних українських діячів культури.

Особливе місце серед творів Жука посідає величезне панно «Біле й чорне». На ньому в оточенні квіткової феєрії зображено дві алегоричні постаті янголів. Із чорними крилами — молодий поет Павло Тичина, із білими — ймовірно, його кохана. Твір сповнений символічного змісту й має глибокий філософський підтекст.

Розгляньте уважно репродукцію панно «Біле й чорне». Зверніть увагу на оригінальність композиційного рішення та красу колориту. Спробуйте зануритися в символіку твору. Замисліться над його назвою. Які думки й почуття прагнув висловити митець? Опишіть свої враження.

3

Важливий осередок української художньої культури створив у Львові **Олекса Новаківський.** Живопис митця вирізняється яскраво вираженим національним колоритом. Його особливий індивідуальний стиль поєднав у собі співучість лінії, енергійну динаміку руху, декоративну виразність.

Визначний майстер графічного мистецтва **Георгій Нарбут** уславив українське мистецтво яскравим індивідуальним стилем. Творчість митця позначена невичерпною фантазією та багатством оригінальних знахідок у поєднанні модерну з традиціями українського бароко.

1. М. Жук. Іриси
2. М. Жук. Біле й чорне
3. О. Новаківський. Автопортрет з пензлем

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Його неоціненний внесок у розвиток мистецтва — книжкова графіка. Багато ілюстрацій Нарбут створив до книжок з історії та мистецтва України. На основі ретельного вивчення графіки літер в українських стародруках XVI–XVIII ст. він розробив новий український шрифт. У період Гетьманату Павла Скоропадського саме він розробив дизайн для герба та печатки Української Держави. Був автором перших українських державних знаків — банкнот і поштових марок.

? Яке значення має доробок Г. Нарбута для української державності на сучасному етапі?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

У чому, на вашу думку, полягає головна ознака українського мистецтва модерну?

4

5

6

7

4. О. Новаківський. Довбуш — володар гір
5. Г. Нарбут. Аркуші «Української абетки»
6. Г. Нарбут. Ілюстрація до «Енеїди» Івана Котляревського
7. Г. Нарбут. Аверс банкноти в 100 гривень (1918 р.)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1. Віктор Зарецький.
2. В. Зарецький. Портрет Раїси Недашківської в ролі Катерини Білокур
3. В. Зарецький. Солдатка

Особистість у мистецтві

Художник другої половини XX ст. **Віктор Зарецький** (1925–1990) залишив яскравий слід в українському мистецтві. Його вирізняв не тільки талант, а й громадянська мужність. Він відмовився слідувати принципам так званого «соціалістичного реалізму», був в опозиції до радянської влади, належав до руху шістдесятників.

Зарецький експериментував із різними стилями, пройшов шлях від реалізму на початку творчості до модерну в останній період життя. Його недаремно називають «українським Клімтом», адже їхні художні манери дуже подібні.

Очевидно, що Зарецький захоплювався творчістю австрійця й адаптував його стиль до української тематики. У результаті вітчизняна мистецька скарбниця збагатилася низкою яскравих творів, сповнених краси, тепла й душевності.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ТАНЕЦЬ МОДЕРН ЯК «ЗНАК» СУЧАСНОСТІ

? Як ви змінили б хореографічну мову, якби машина часу перенесла вас на сто років назад, коли ще панував класичний балет? Що таке імпровізація в танці? Які виразові засоби хореографічного мистецтва допомагають нам зрозуміти образ танцю?

Пошуки сучасної художньої мови викликали до життя знакове явище й у танцювальному мистецтві, яке стрімко поширилося в США та по всій Європі, отримавши назву **танець модерн**. Дух часу потребував повного розриву із класичними канонами та традиційними балетними формами минулих століть. Балетні па, пачки й зачіски замінили оригінальні пластичні прийоми, сукні вільного крою та розпущене волосся, що розвивалося в русі. Пуанти було відкинуто, відтепер танець міг виконуватися босоніж, а рухи набули символічного змісту. Хореографічний текст вибудовувався на імпровізаційності під будь-яку музику, яка б відповідала стану душі виконавців і виконавиць, утілюючи ідею вільної особистості, органічність співбуття людини та природи.

На відміну від академічного балету, де велике значення мали канони техніки й сюжет, хореографія танцю модерн віддала перевагу емоційності, виразній пластиці тіла. Положення рук, нахил корпусу й навіть погляд мали глибокий

1

2

3

1. А. Валковіц. Айседора Дункан
2. Ж. Палеолог. Плакат Лої Фуллер. 1900 р.
3. Ф. фон Штук. Танцівниці

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1. Лої Фуллер у танці «Серпантин»
2. Рудольф Лабан, у подальшому видатний теоретик танцю модерн
3. Мері Вігман, відома експериментаторка, учениця Р. Лабана
4. Марта Грем
5. Айседора Дункан

підтекст. Зокрема, підняті в змаху руки могли символізувати прагнення свободи, а складні викривлені положення тіла — виражати біль, страх чи спротив. Джерелом натхнення в модерні слугувала природність: рухи нагадували хвилі, вітер, полум'я.

? Чи можна стверджувати, що нове танцювальне мистецтво стало важливим засобом самовираження й пізнання себе? Чому танець модерн ще називали «вільний танець», «ритмопластичний танець», «виразний танець»?

Завдяки грандіозному винаходу наприкінці XIX ст. — кінематографу — збереглися унікальні зйомки танцювальних творів у виконанні зірок того часу: **Рудольфа Лабана, Лої Фуллер, Айседори Дункан, Марти Грем, Мері Вігман** та інших новаторів і новаторок. Усі вони мали свій неповторний хореографічний стиль.

Кадри виконання танців модерн А. Дункан, Л. Фуллер, Р. Лабана й М. Грем відображають не лише нову естетику хореографічного мистецтва, а й народження оригінальної пластичної мови, що вплинула на розвиток сценічного танцю у XX ст.

Танець модерн залишається актуальним і нині. Він виходить на професійну балетну сцену, де ми бачимо його в «чистому» вигляді або ж він поєднується з іншими сучасними танцювальними мовами, навіть класикою та фольклором.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

6

7

Перегляньте балети (фрагменти) українських митців — Івана Небесного «Тіні забутих предків» і Олександра Родіна «Солярис» у хореографії Артема Шошина.

Поділіться своїм розумінням танцю модерн на балетній сцені. Порівняйте сучасну хореографію зі стилем видатних танцівниць і танцівників минулого століття. Чи помітили ви схожі пластичні інтонації?

Духом сміливого експериментаторства позначена діяльність українського театру «Київ Модерн-балет», який із 2005 р. є справжньою лабораторією сучасного танцю. Задум авторського театру був реалізований хореографом Раду Поклітару, що стало помітною мистецькою подією. Перепрочитання класичних балетів з оригінальними інтерпретаціями, постановки на музику різних стилів і епох, здійснені мовою модерної пластики, несподівані поєднання смислів і підтекстів, внутрішній динамізм поруч із відточеною віртуозністю та простотою, — усе це не залишає байдужими глядачів України й інших країн світу.

Дізнайтеся самостійно про репертуар театру «Київ Модерн-балет» і особливості постановок. Яка з постановок зацікавила вас найбільше? Обґрунтуйте свою думку.

8

6. Сцена з балетної вистави «Тіні забутих предків». Львівський театр опери і балету ім. Соломії Крушельницької
7. Раду Поклітару
8. Сцена з балетної вистави «Солярис». Львівський театр опери і балету ім. Соломії Крушельницької

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

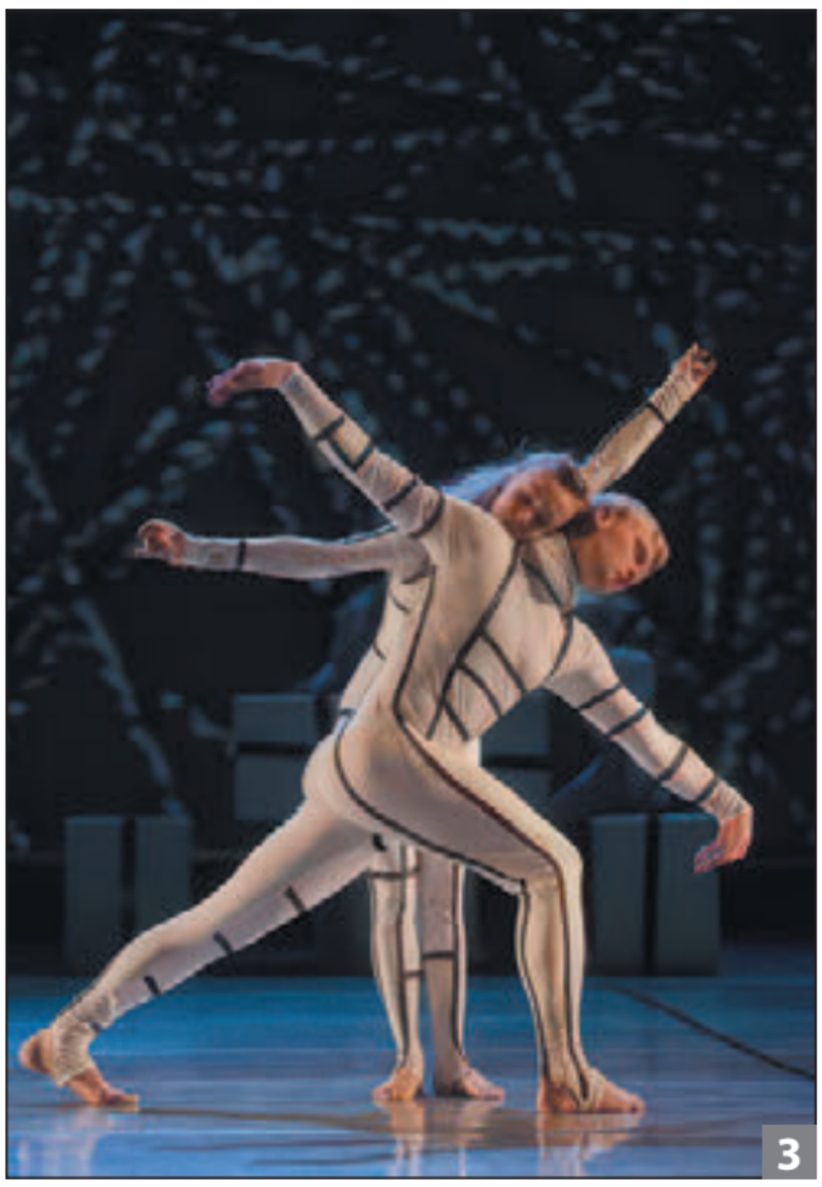
3

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Балет «Перехрестя» (на музику М. Скорика)

Перегляньте фрагмент балету в постановці Р. Поклітару на музику трьох концертів для скрипки з оркестром Мирослава Скорика. Поміркуйте над словами постановників балету: «Ми всі є мандрівниками в цьому житті. Йдемо з пункту А до пункту Б, проходячи певні етапи свого шляху. У кожної людини своя стежка й особливий шлях... Балет "Перехрестя" можна назвати виставою-притчею, фантазією та подорожжю».

Зверніть увагу на сценографію постановки (художник О. Друганов). Що, на вашу думку, можуть символізувати її деталі: білі валізи з чорними перехресними лініями, канати, наповнений метафорами й «знаками» відеоряд на заднику, що складає цілісність із дійством на сцені?

4

1. Сцена з балету Р. Поклітару «Маленький принц» (на муз. В. А. Моцарта й українських колискових)
2. Сцена з балету О. Родіна «Вій». Київ Модерн-балет

3–4. Сцени з балету «Перехрестя». Київ Модерн-балет

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Перегляньте кілька фрагментів балету, спочатку вимкнувши звук. Спробуйте увійти в темпоритм пластичної лінії вистави, відчути емоційність рухів танцівників і танцівниць. Опишіть свої враження. Порівняйте їх із тими, які виникнуть у перегляді під музику.

На вашу думку, які символи вкладено в жіночі образи — Пані в червоному й Пані в чорному?

5

ТВОРІМО РАЗОМ

Об'єднайтеся з друзями / подругами. Зімпровізуйте танцювальний ескіз на поезію Ліни Костенко. Яка музика в ньому звучатиме?

Шалені темпи. Час не наша власність.
Фантастика — не мріяв і Жюль Верн.
Кипить у нас в артеріях сучасність.
Нас із металу виклепав модерн.

Душа належить людству і епохам.
Чому ж її так раптом потрясли
Осінні яблука, що сумно пахнуть льохом,
І руки матері, що яблука внесли?!

Які символічні значення вклала поетка в образи «сучасності», «осінніх яблук»? Як ці образи можна виразити пластичними рухами? Якщо ви навчаєтеся дистанційно, запишіть окремі відео за поетичними рядками й потім скомпонуйте. Перед тим розподіліть рядки, які кожен / кожна будуть відтворювати в пластиці.

6

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Сучасний танець як самовираження у XXI ст».

Дослідіть стилі сучасного танцю, які є масовими й не пов'язані зі сценою — вуличні танці (Hip-Hop і Funk-стилі, Break Dance, Popping, Locking, NewStyle, Krump, C-walk, DnB (drum and bass step) та ін.). З'ясуйте, як пов'язані ці танці зі стилем одягу, музикою, загалом із молодіжною субкультурою. Чи подобаються вам такі танці?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Сформулюйте коротко суть танцю модерн як культурного новаторського феномену.

5. Сцена з балету «Перехрестя»
6. Hip Hop Dance

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 2.
ЛЮДИНА В ПОШУКАХ СТИЛІВ МАЙБУТНЬОГО

Строката й динамічна, дещо калейдоскопічна панорама модернізму насичена різноманіттям художніх течій, що виявляли себе в урбаністичних, футуристичних, кубістичних, конструктивістських, функціоналістичних і інших ідеях, експериментах з образами й виразовими засобами, із несподіваними поєднаннями, націленими в майбутнє.

Кожен із цих виявів знаходить специфічне вираження в усіх видах мистецтва: образотворчому й музичному, театральному мистецтві й архітектурі, кінематографі й цирку, мистецтві реклами. Разом із тим, між взаємопов'язаними стильовими напрямами іноді складно встановити чітку межу. Адже ці модерністські течії ще називають авангардистськими, тобто «передовими».

Стрімкий темпоритм, сміливі й несподівані ефекти у звучаннях, формах, колориті, композиції, що захоплюють уяву публіки, проникнення технічних засобів у мистецьку мову, «злиття» власне художнього із науково-технічними новаціями, — усе це спонукало митців і мисткинь до трансформацій художнього почерку, вияву свого «Я» в різних стильових площинах, які вони могли змінювати впродовж творчого шляху.

Українські митці й мисткині також перебували у вихорі експериментаторства попри жорсткі умови для своєї творчості, що диктувала офіційна влада. Проте їхні художні досягнення підтверджують непересічну значимість нашого мистецтва у світовому контексті.

rnk.com.ua/113574

ВІД МОДЕРНУ ДО МОДЕРНІЗМУ: АВАНГАРДНІ ХУДОЖНІ НАПРЯМИ

? Чим модернізм відрізняється від модерну? Що таке авангард у мистецтві? Які характерні ознаки кубізму й футуризму?

Початок буремного XX ст. ознаменований виникненням у мистецтві нових художніх течій під загальною назвою **модернізм.** На відміну від останнього великого художнього стилю зі схожою назвою — модерн — модернізмові властивий принциповий розрив із попереднім досвідом творчості, постійний пошук нових художніх форм як самоцінного явища.

Модернізм охопив усі види мистецтва, дав життя багатьом новим напрямам, таким як експресіонізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, концептуалізм та ін.

Перші течії модернізму в образотворчому мистецтві, які виникли протягом трьох перших десятиріч XX ст., прийнято називати **авангардом** або **авангардизмом** (франц. «передовий загін»).

Серед провідних творців авангардного мистецтва були й українські митці й мисткині. І хоча український авангард був заборонений радянським режимом на початку 1930-х років, він устиг залишити яскравий слід, значною мірою

1

2

3

1. Ф. Дель Марль. Метро, вокзал Орлеана
2. Ритм міста (1920-ті рр.). Лондон, Велика Британія
3. Центр Нью-Йорка (1930 р.). США

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

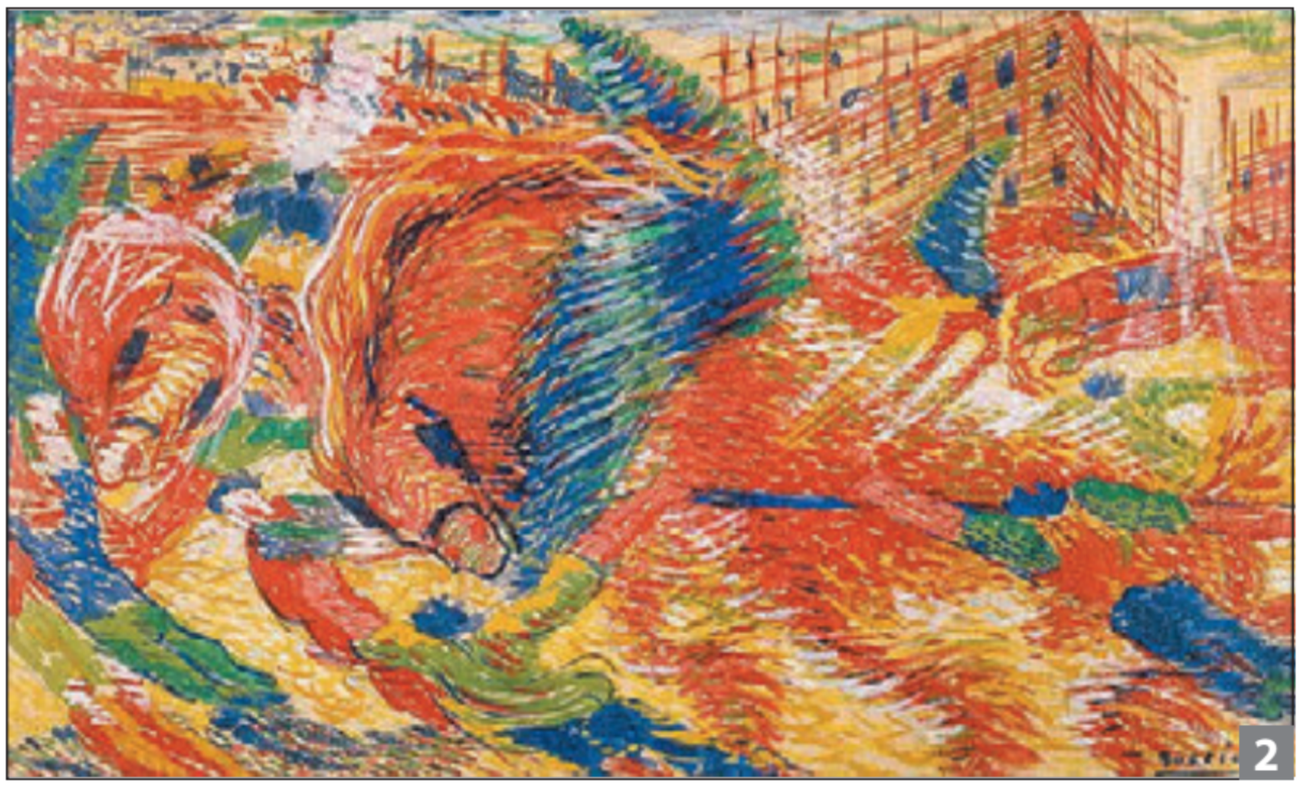

2

вплинувши на західне мистецтво. Окрім того, його ідеї та знахідки використовують і сучасні українські художники й художниці, які працюють в умовах повної свободи творчості.

С ***Футуризм*** *— художній напрям, що зображає світ у русі через ламані форми, ритмічні лінії та повторення, передаючи відчуття швидкості й змін.*

3

Один із головних напрямів авангарду — *футуризм* (латин. «майбутнє»), започаткований італійським драматургом і письменником Філіппо Марінетті. Він уклав «Маніфест футуризму», де, зокрема, зазначив: «Ми стверджуємо: велич світу збагатилася новою красою — красою швидкості».

Цей напрям швидко поширився в образотворчому мистецтві. Футуристи захоплювалися технічним прогресом, новими засобами пересування та зв'язку й намагалися передати ілюзію руху та швидкості. Для надання своїм творам динамічності використовували кутасті форми та різкі контури, поєднували в одному зображенні вигляд предмета з різних ракурсів. Уважаючи, що тіла під упливом світла й динаміки втрачають свою матеріальність, митці й мистки-ні втілювали враження одномоментності дій, які в реальності відбуваються послідовно.

Засновниками футуризму в образотворчому мистецтві були італійські художники **Умберто Боччоні**, **Джино Северіні** та ін.

1. У. Боччоні. Унікальні форми неперервності в просторі
2. У. Боччоні. Місто, відродження легенди
3. Дж. Северіні. Танцівниця

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

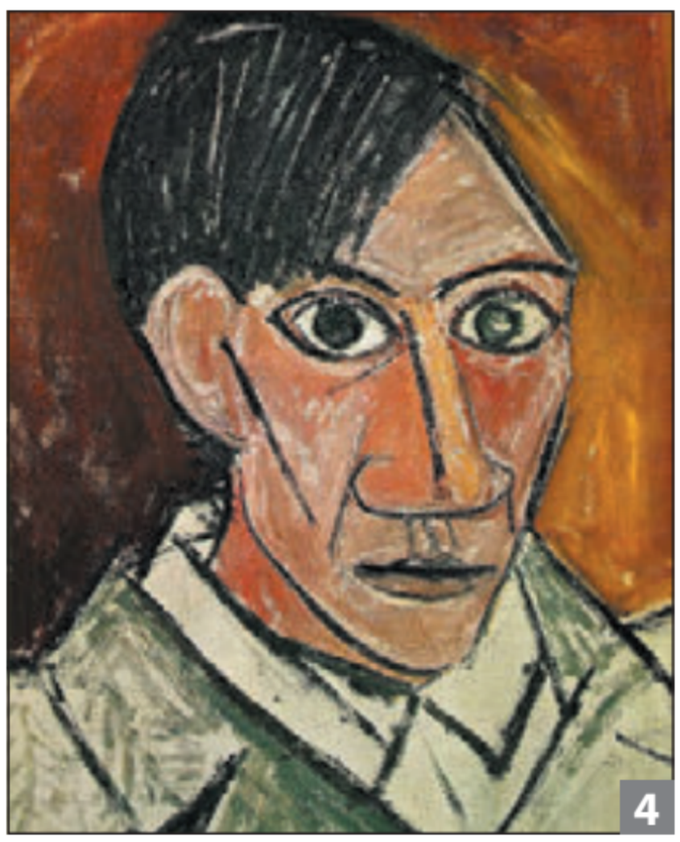
4

5

6

Пригадайте твори імпресіоністів Клода Моне, Оґюста Ренуара. Чим їхня спроба «зупинити» на полотні миттєвість відрізняється від футуристичних прагнень передати рух і динаміку в роботах Умберто Боччоні й Джино Северіні? Подискутуйте, як по-різному художники двох напрямів осмислювали час і простір.

До найбільш поширених модерністських напрямів в образотворчому мистецтві першої чверті XX ст. належить *кубізм* (франц. «куб»). На перший погляд, кубістичне мистецтво цілком геометричне й відірване від реальності. Але насправді воно по-новому осмислює реальність. Об'єкти неначе розплющені на площині так, що різні грані одного й того ж предмета показані з різних точок зору.

7

С ***Кубізм*** *— художній напрям, у творах якого предмети зображені одночасно з кількох ракурсів у вигляді спрощених геометричних форм.*

Провідними представниками ідей кубізму в живописі були французькі художники **Пабло Пікассо** та **Жорж Брак.**

ДОСЛІДЖУЄМО

Дізнайтеся більше про творчість Пабло Пікассо, різні її періоди і інші стилі, у яких працював митець. Чому, на вашу думку, він став одним із найзнаменитіших художників XX ст.?

4. П. Пікассо. Автопортрет
5. П. Пікассо. Три жінки
6. Ж. Брак. Глек
7. Ж. Брак. Базиліка Сакре-Кер

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

4

5

1. О. Архипенко за роботою
2. О. Архипенко. Гондольєр
3. О. Архипенко. Карусель П'єро
4. О. Архипенко Жінка, яка розчісує волосся
5. Всесвітня виставка, павільйон «Україна». Чикаго, США

Всесвітньо відомий український митець **Олександр Архипенко** визнаний фундатором кубізму в скульптурі. Він запровадив велику кількість новацій, які досі використовують у своїй творчості скульптори й скульпторки всього світу.

Архипенко першим винайшов «рухому» скульптуру, що складалася з різноманітних елементів, розширив її пластичні можливості введенням наскрізних отворів і увігнутих поверхонь — *конкейвів*. Творам митця притаманні бездоганне відчуття форми, виразність силуетів, вишуканість і гармонія.

У спадщині видатного скульптора — понад 1000 творів, багато з яких виходять за стилістичні межі кубізму. О. Архипенко — видатна постать у мистецтві української діаспори.

У травні 1933 р. в Чикаго відбулася Всесвітня виставка «Століття прогресу». На ній демонструвалися останні досягнення техніки — від залізниць і автомобілів до роботів. Серед експозицій мистецького авангарду був представлений український павільйон, організований емігрантами другої хвилі. Один із залів присвятили творчості Олександра Архипенка — на той час він уже чотири роки був громадянином США. Його експозиція мала великий успіх. Навіть ті, хто не розумівся на мистецтві, масово йшли подивитися на незвичайні скульптури талановитого митця.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Назва та композиція твору «Карусель П'єро» пов'язані з паризьким цирком «Медрано», який надихнув Архипенка на серію робіт. У творі втілено образ П'єро — меланхолійного персонажа, що підкреслює контраст між веселощами та трагізмом.

6

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Розгляньте «Карусель П'єро» в мережі Інтернет, простежте, як змінюється композиція в динаміці. Які форми та лінії використав митець, щоб передати рух? Чи помітили ви в забарвленні скульптури відлуння українського народного мистецтва? Виліпивши з кольорового пластиліну прості форми, створіть із них абстрактний динамічний образ українського танцю.

Кубізм і футуризм мали багато спільного в поглядах на завдання мистецтва й творчі методи, унаслідок чого вони швидко об'єдналися між собою, утворивши єдиний напрям — **кубофутуризм**. Пальма першості тут належала українським авангардистам — Олександрові Богомазову, Олександрі Екстер, Давидові Бурлюку.

7

8

10

9

6. Д. Бурлюк. Час
7. О. Богомазов. Міський пейзаж. Київ
8. Д. Бурлюк. Оркестр
9. О. Богомазов. Пилярі
10. О. Богомазов. Трамвай

1

2

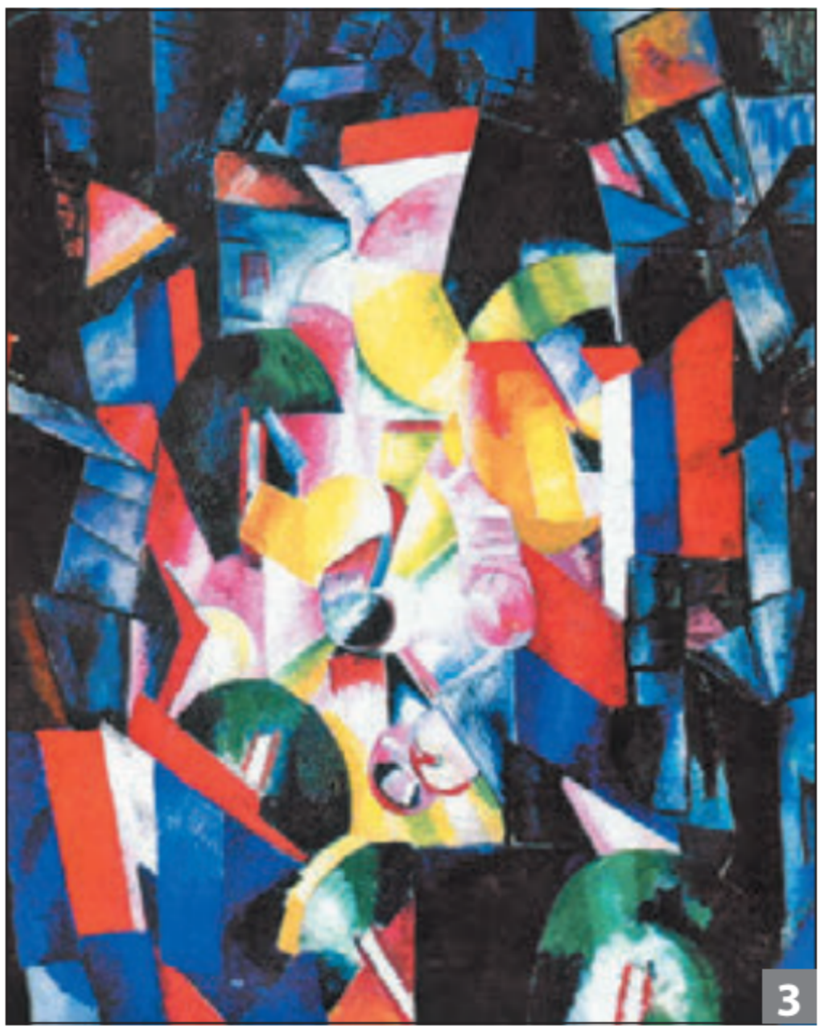

3

Яскравою зіркою на небосхилі світового авангарду засяяла українська та французька художниця **Олександра Екстер**. Її творчий шлях розпочався в Києві, а студія на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького) стала визначним осередком творення українського авангарду.

Кубізм, футуризм і кубофутуризм посіли важливе місце в багатогранній творчості мисткині на ранньому етапі. Відомі твори того часу: серія урбаністичних композицій «Місто», «Карусель» (динамічний рух форми й кольору), «Жінка з вазою» (поєднання кубізму з декоративністю).

У Парижі, куди згодом переїхала художниця, вона швидко посіла одне із чільних місць у колі паризької богеми. Окрім живопису, Екстер займалася сценографією, розробляла костюми й тканини. Її роботи вплинули на розвиток моди, реклами та прикладного мистецтва XX ст. Крізь усе життя мисткиня пронесла любов до українського народного мистецтва, що особливо позначилося на колориті багатьох творів. Недаремно про Екстер кажуть, що вона проклала міст між українським і західноєвропейським модернізмом.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

О. Екстер. «Місто вночі»
(Фундуклеївська вулиця в Києві)

Картина О. Екстер «Місто вночі» — один із найвиразніших зразків українського авангарду, створений у 1910-х роках. На ній зображено нічний Київ,

1. О. Екстер. Театральне ревю
2. Д. Бурлюк. Залізничний міст
3. О. Екстер. Місто вночі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4. О. Екстер. Панно «Венеція»

що немов пульсує у світлі електричних ліхтарів.

Цей «портрет» Фундуклеївської вулиці — справжня візуальна поема про її динамічне нічне життя, передане крізь призму нової урбаністичної свідомості.

Чим відрізняється зображення міста у творі від класичного пейзажу? Що змінює в сприйнятті картини використання фрагментів, площин? Який настрій допомагає передати колористичне рішення?

Чому, навіть без зображення людей на полотні, під час споглядання все ж виникає відчуття їхньої присутності?

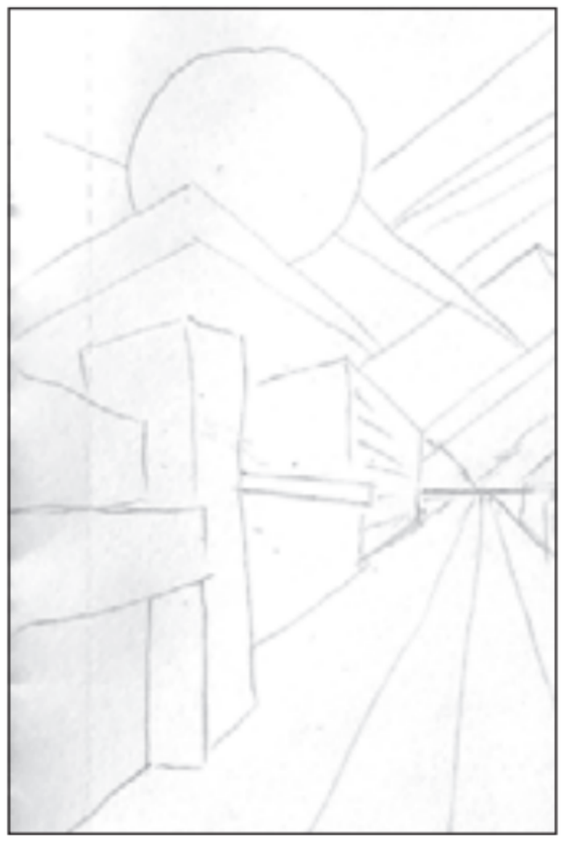

ТВОРІМО РАЗОМ

Створіть художній образ вулиці, але не реалістичний, а емоційний — із вогнями, відблисками, рухом, геометрією.

Варіант 1. Тема «Моя вулиця в серпанку ночі» (в стилі О. Екстер).

Варіант 2. Тема «Надвечір'я. Вулиця. Я» (мінімалізм із внутрішнім змістом, натяк на сприйняття крізь власну емоцію).

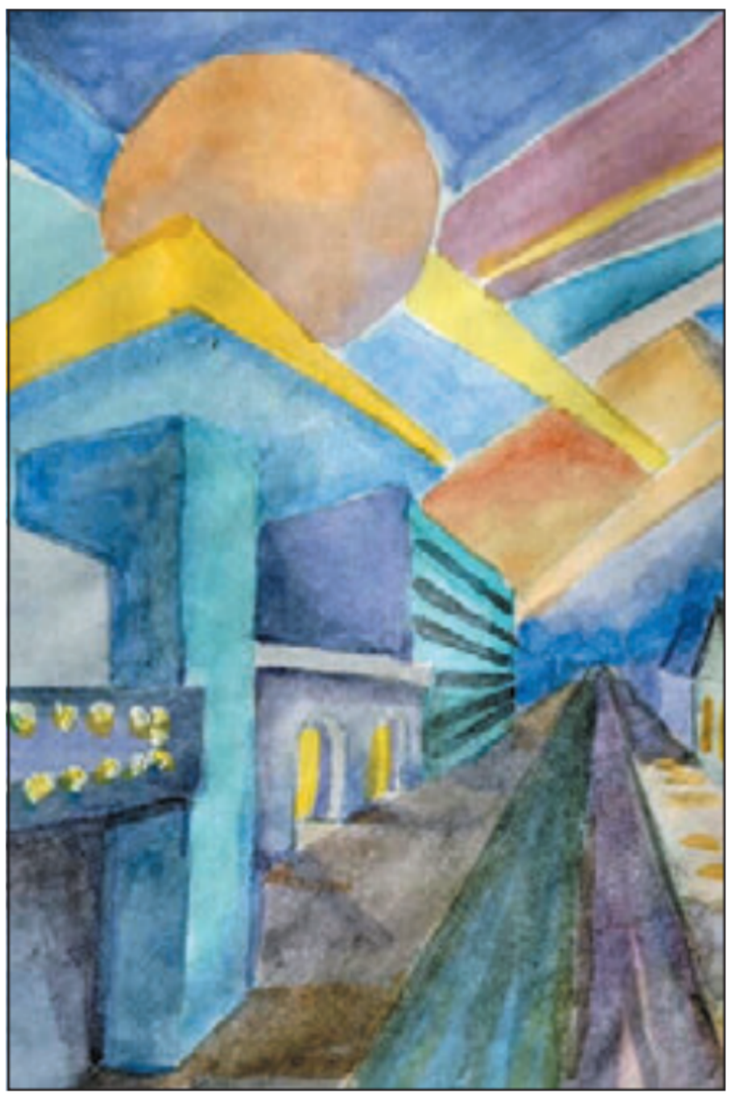

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Як ви розумієте естетику авангардизму?
- У чому полягає суголосність двох мистецьких напрямів — футуризму й кубізму?
- Назвіть їхні спільні риси.
- Поділіться враженнями від живописних і скульптурних творів, які вам сподобалися найбільше.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

УРБАНІЗМ — МУЗИКА МІСТА Й ВІДЛУННЯ ЗВУЧАНЬ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ДОБИ. ФУТУРИСТИЧНІ ІДЕЇ В МУЗИЦІ

? Якою ви уявили б музику майбутнього очима людини початку XX ст.? Чому для митців того часу на перший план вийшли «індустріальні» звуки? Як «звучать» завод або потяг?

На початку XX ст. технічний прогрес став новою музою, надихаючи митців на сміливі творчі експерименти. Місто перетворилося на грандіозну сцену, де архітектура танцювала у світлі неонової реклами, а вулиці пульсували ритмом машин. Індустріальні мотиви захоплювали уяву композиторів: нові звуки, стрімкий рух, яскраві барви утворювали суцільний гомін і гуркіт. Цей строкатий звуковий простір, що уособлював музику промислового міста, зумовив виникнення нового авангардного стильового напряму — **урбанізму**.

На вашу думку, чи сприяє урбаністичний простір єднанню й спілкуванню людей? А можливо, навпаки, роз'єднує й може спричинити відчуття самотності?

3

1. Маркет-стріт (1920-ті рр.). Сан-Франциско, США
2. А. Кертеш. Світлина «Париж, 1925 р.»
3. Нічний Нью-Йорк (1920-ті рр.). США

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

Одним із найвідоміших творів урбанізму є п'єса для симфонічного оркестру французького композитора **Артура Онеґґера** «Пасифік 231», яка отримала назву на честь найпотужнішого локомотиву Pacific 231G 558, із рекордною на той час швидкістю 120 км/год. А число 231 — це кількість колісних пар у його ходовій частині.

«Пасифік 231» не є звичайним відтворенням гуркоту локомотиву, хоча в ньому присутні й звуконаслідувальні прийоми: гудки, стукіт коліс, шум роботи механізмів, свист пари, яка виривається з труби паротягу. Усе це передано жорсткими співзвуччями, винахідливим комбінуванням тембрів інструментів, ефектом невпинного прискорення на тлі неперервного чіткого ритму, що варіюється до кульмінації, після якої — «гальмування», зворотний рух. Митець так описав задум: «Передача через музичну конструкцію зорового враження й насолоди рухом».

6

7

4. Артур Онеґґер
5. А. Онеґґер (праворуч) перед локомотивом «Pacific 231»
6. А. Баррер. Шарж на Артура Онеґґера
7. Пасифік-231 по дорозі в Сен-Лазар

1

2

3

1. Обкладинка сюїти П. Хіндеміта «1922»
2. Група композиторів-новаторів «Les Six»
3. Костянтин Данькевич

Уявіть себе журналістами/журналістками. Як би ви назвали газетну статтю про прем'єру п'єси «Пасифік 231» А. Онеґґера?
Запропонуйте рекламні гасла для популяризації твору.

А. Онеґґер входив до французької групи «Шести» («Les Six»), що об'єднала музикантів-експериментаторів, які захоплювалися урбаністикою. До неї також належали Жорж Орік, Луї Дюрей, Даріус Мійо, Франсіс Пуленк і композиторка Жермен Тайфер. Творчість кожного з них проголошувала відмову музичного мистецтва від академізму. Зокрема, Д. Мійо створив вокальний цикл «Каталог сільськогосподарських машин» («Сінокосарка», «Плуг», «Жатка», «Ґрунтоподріблювач», «Снопов'язалка», «Сіноворушилка»), Ф. Пуленк — п'єси для фортепіано «Авто», «Аероплан», «Автобус», «Залізниця».

Урбаністична тематика привертала увагу й німецького композитора **Пауля Хіндеміта**, зокрема в його фортепіанній сюїті «1922» — цикл із п'яти мініатюр, у яких переданий образ і ритми сучасного міста.

Серед українських митців подібними образами надихалися **Юлій Мейтус** («Дніпробуд»), **Костянтин Данькевич** («Індустріальний момент»), **Всеволод Задерацький** (симфонічна картина «Завод»).

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Всеволод Задерацький.
Симфонічна картина «Завод»

Послухайте твір і опишіть свої враження. Який образ виробництва виник у вашій уяві? Що виходить на перший план — тема механізмів чи людини, яка працює за верстатами?

Аргументуйте думку, спираючись на особливості виразових засобів. Порівняйте образи творів: «Завод» В. Задерацького й «Пасифік 231» А. Онеґґера.

Урбанізм був щільно пов'язаний з іншим, ще більш радикальним авангардним напрямом — **футуризмом**, мистецьким рухом, що виник на початку XX ст. в Італії. Його суть — епатаж і скандальність, культ шуму та швидкого руху, експерименти із повсякденними звуками й технічними приладами, а також повна відмова від традицій.

Футуристи не імітували звукову реальність, а творили шуми, вбачаючи в цьому вияв мистецтва майбутнього.

«Мистецтво шумів» — назва маніфесту, у якому італійський художник і композитор Луїджі Руссоло розробив класифікацію шумів:

1) гуркіт, грім, вибухи, зіткнення, сплески, гудки;
2) свист, шипіння, фиркання;
3) шепіт, муркотіння, бурмотіння, гарчання, дзюрчання;
4) скрегіт, скрип, хрускіт, дзижчання, тріск, човгання;
5) шуми, що продукуються скреготом по металу, дереву, шкірі, каменях, теракоті;
6) голоси тварин і людей, крики, лемент, стогін, гавкіт, скиглення, сміх, хрип, зойки, плач.

Створені Л. Руссоло **інтонаруморі** дозволяли відтворювати різні типи механічного шуму, відкриваючи нові можливості для музичного висловлення поза межами традиційної гармонії й мелодики.

4

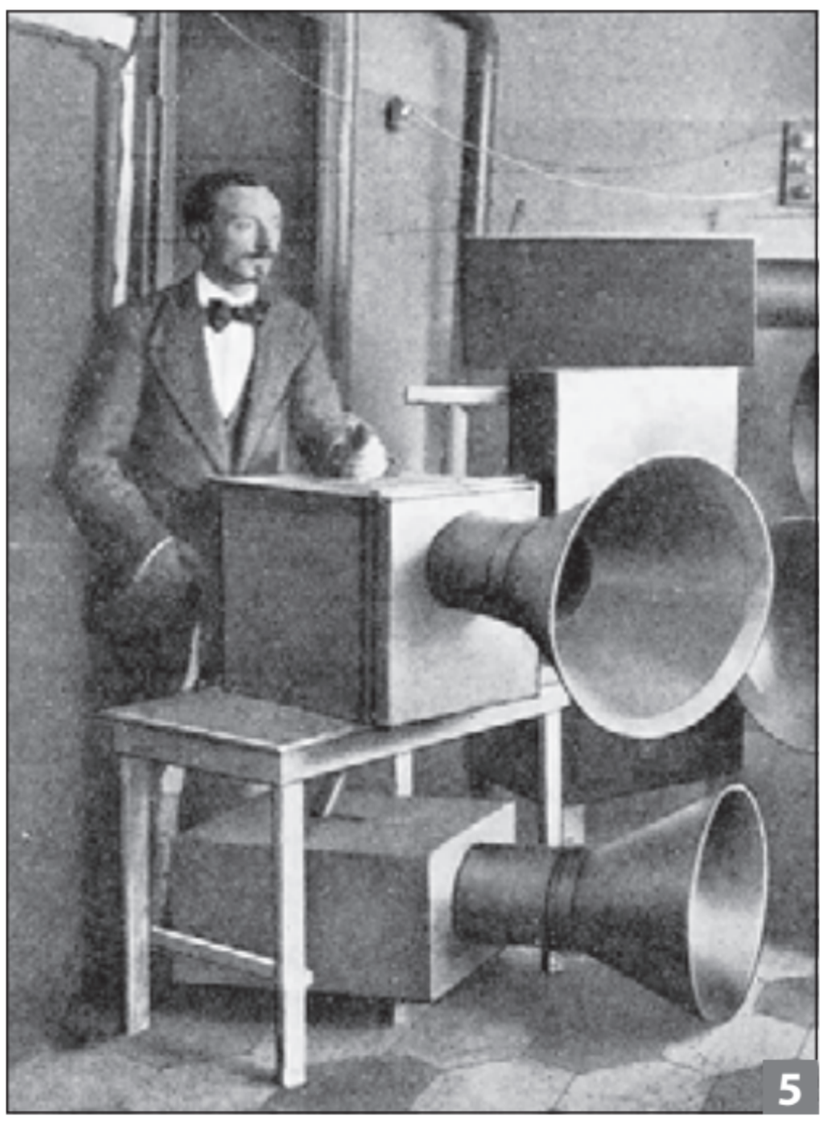

5

4. Л. Руссоло. Музика
5. Л. Руссоло демонструє інтонаруморі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

2

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Поміркуйте, які архітектурні об'єкти у вашому місті / селищі можуть бути «озвучені» творами, згаданими в цій темі уроку. Об'єднайтеся в групи. Перша група зашифровує візуальне зображення об'єктів у звучання музичного фрагмента. А друга група спробує розгадати, образ якої будівлі (або архітектурного комплексу) презентований.

Поцікавтеся й перегляньте «Тріадичний балет» Оскара Шлеммера та фільм Фернана Леже «Механічний балет» (1924 р.) із музикою Джорджа Антгайля. Порівняйте творчі задуми обох творів і виразові засоби, використані для їхньої реалізації. Зверніть увагу на взаємодію звуку, руху й візуальної форми.

3

1. Італійський композитор Лучано Чесса диригує оркестром із реплік інструментів Л. Руссоло
2. Л. Руссоло. Динаміка машин
3. Репліки інтонаруморі Л. Руссоло, відтворені Л. Чесса і майстром К. Кері

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

ТВОРІМО РАЗОМ

Уявіть себе саундартистами / саундартистками. Прочитайте по черзі в стилі футуризм поезію Михайля Семенка «Вірш». За допомогою комп'ютерних програм скомпонуйте або попередньо запишіть звукове оформлення. За бажанням доберіть візуальний ряд або опишіть його (чи створіть самостійно) в обраний вами спосіб.

ффффф
дмухкало пирхкало
шшшш
шипіло шумно за машиною
брудносніг — тумані
сани — сани
колисали хрусти
м'якшили сичанням
злилися постатьно
силь
ветки
м'які кокетки
блискними поглядами
кхе кхе кхе!
Ви.

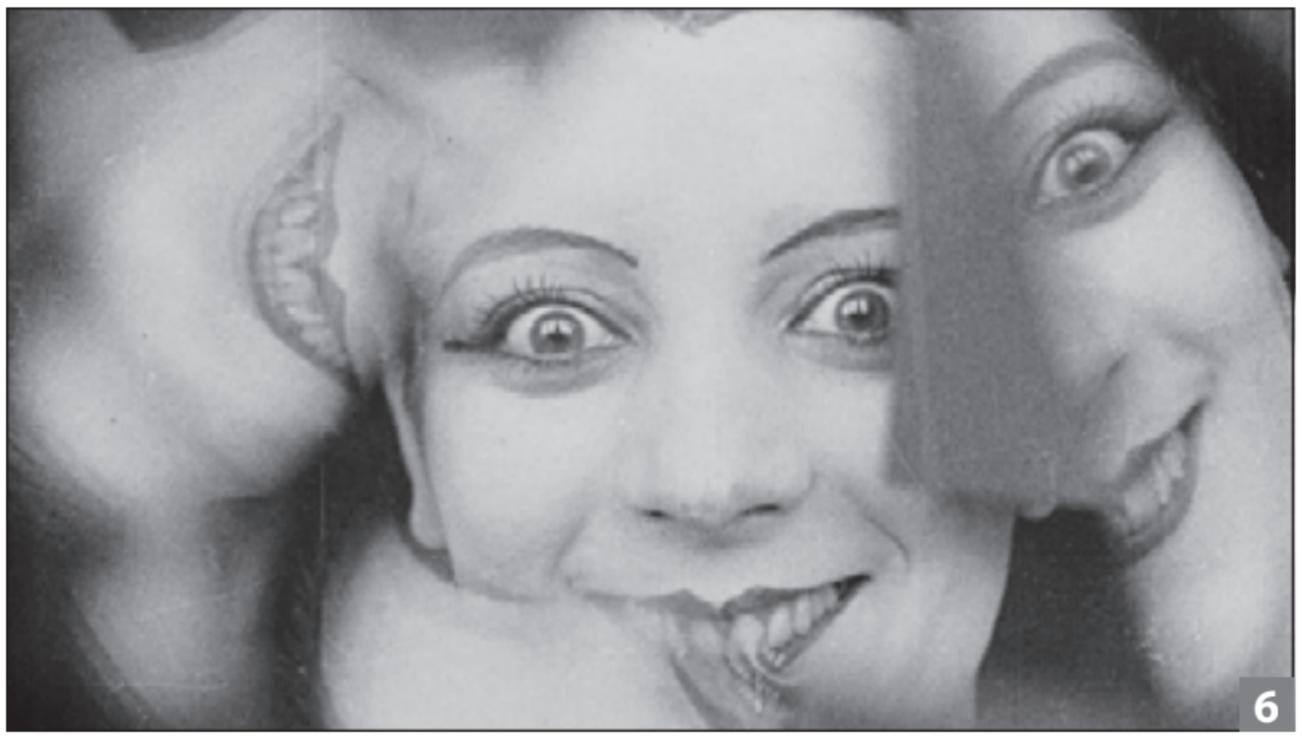

6

4. Сцена з «Тріадичного балету» О. Шлеммера
5. Костюми до «Тріадичного балету». Державна галерея. Штутгарт, Німеччина
6. Кадр із фільму Ф. Леже «Механічний балет»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

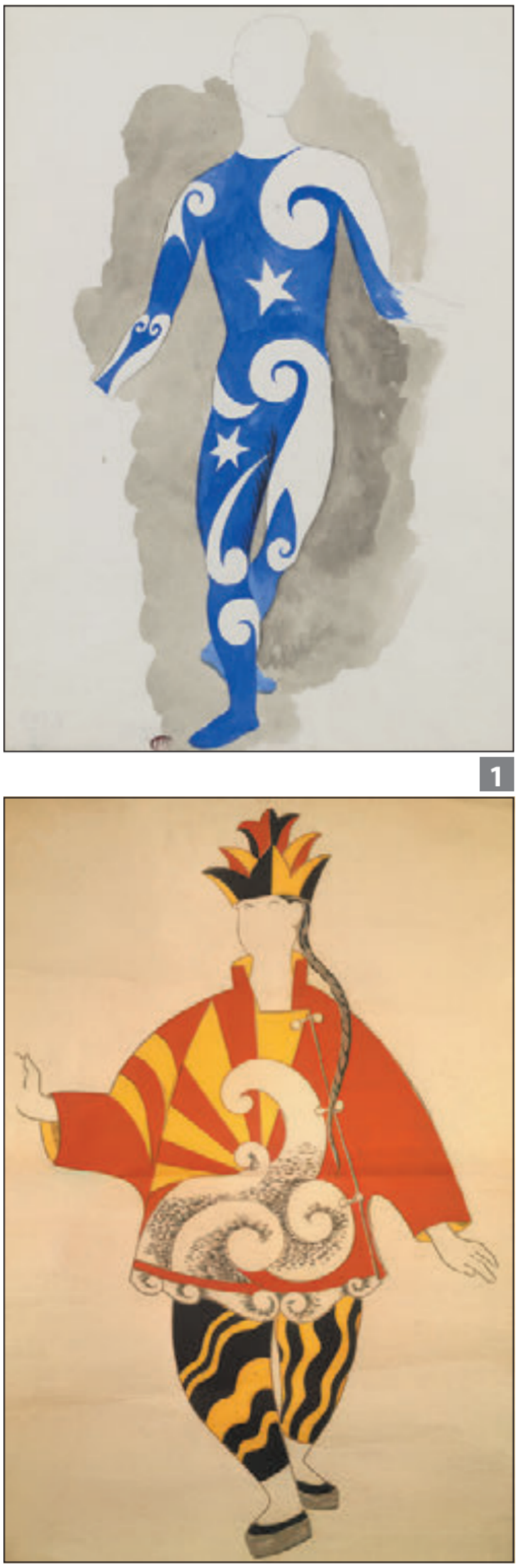

1

2

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Цирк як мистецтво радості»

Зазирніть в історію циркового мистецтва. З'ясуйте, чому його дійства стали важливою частиною культурного життя на початку XX ст. Під час роботи над проєктом перегляньте балет Еріка Саті «Парад» за сценарієм Жана Кокто, з декораціями Пабло Пікассо. У ньому композитор винахідливо показує вуличний мандрівний цирк Парижа, де власники трупи влаштовують демонстрацію талантів артистів, аби привернути увагу глядачів. Які циркові жанри й номери могла бачити публіка? Дослідіть різні сучасні циркові жанри. Проаналізуйте роль музики в цирковому шоу. Чому цирк називають мистецтвом радості?

3

1. П. Пікассо. Ескізи костюмів до балету
2. Сцена з вистави Е. Саті «Парад»
3. Костюми вистави за ескізами П. Пікассо

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Результат мистецького дослідження презентуйте у формі аудіоесе, додавши до нього фрагменти музичних творів для циркових шоу, шуми, голосові ефекти глядацької аудиторії (оплески, сміх, вигуки захоплення або подиву тощо).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Самостійно сформулюйте сутність урбанізму й футуризму. У чому, на вашу думку, полягають схожість і відмінності між цими напрямами мистецтва? Наведіть приклади музичних творів, які мають характерні урбаністичні й футуристичні ознаки.

4

Особистість у мистецтві

Ім'я **Всеволода Задерацького** (1891–1953), композитора й піаніста родом із міста Рівне, — одне із численних імен українських митців, які тривалий час були показово викреслені з культурного простору через переслідування радянською владою. Музику Задерацького знищували, забороняли виконувати. За життя він лише раз почув виконання одного зі своїх творів.

Звинувачений в авангардизмі й формалізмі, тричі репресований композитор провів чимало років на засланні в таборах, дивом уникнувши розстрілу. Проте й на Колимі митець зміг створити визначний цикл для фортепіано «24 прелюдії та фуги», записавши його на телеграфних бланках.

Інтелігентність, порядність, ерудиція композитора завоювали повагу навіть у карних злочинців. Ті з них, хто мав право на листування (а це вважалося особливим заохоченням), віддавали йому свої клаптики паперу й олівці для написання партитур.

Нині твори В. Задерацького знову прокладають шлях до слухачів і належать до яскравих сторінок нашої культури.

5

6

4. Іван Піддубний, видатний український спортсмен-борець і цирковий артист початку XX ст.
5. Всеволод Задерацький
6. Прелюдії та фуги В. Задерацького, написані в таборі на бланках телеграм

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

ТРІУМФ ФУНКЦІЇ ТА КОНСТРУКЦІЇ В МИСТЕЦТВІ МОДЕРНІЗМУ

? Що спільного та які відмінності між *функціоналізмом* і *конструктивізмом*? У який спосіб ці художні напрями відповідали вимогам часу?

Великого поширення в мистецтві модернізму набули взаємопов'язані художні напрями функціоналізм (лат. «виконання», «дія») і конструктивізм (лат. «побудова, структура»).

С ***Функціоналізм*** *— напрям в архітектурі та дизайні, що ставить на перше місце зручність і практичне призначення об'єктів, а не їхній декор.*

Конструктивізм *— напрям, що акцентує на важливості форми, технічної побудови та практичного призначення художніх творів.*

Головні принципи цих напрямів збігаються: підпорядкування форми споруди її призначенню; геометрична простота об'ємів (куб, циліндр, прямокутник); акцент на зручності, практичності, економічності; використання промислових матеріалів (бетон, скло, метал); застосування каркасного будівництва, великих вікон, пласких дахів; відмова від зайвого декору.

Ще наприкінці XIX ст., коли європейські міста прикрашалися чарівними будівлями стилю модерн, на американському континенті формувався зовсім інший архітектурний підхід, який став передвісником сучасного будівництва.

1. Емпайр-стейт-білдінг. Нью-Йорк, США
2. Панорама з хмарочосами (1930 р.). Чикаго, США

2

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

«Форма слідує за функцією», — таке гасло проголосив американський архітектор Луїс Генрі Салліван, найвизначніший представник чиказької архітектурної школи, якого називають «батьком хмарочосів». Саме цей принцип він визначив ключовим у розвитку сучасної архітектури й дизайну.

Проєктуючи висотні будівлі з використанням каркасної конструкції та швидкісних ліфтів, Салліван прагнув створити нову американську архітектуру на основі застосування передових на той час технологій. Згодом каркасну систему почали іменувати «чиказькою конструкцією». При цьому зодчий уважав, що хмарочос має бути естетично виразним (а не просто височенною будівлею), тому в оформленні фасадів і інтер'єрів використовував орнаменти з природними мотивами. Одним із перших хмарочосів і класичних зразків принципу «форма слідує за функцією» є Вейнрайт-білдінг, зведений 1891 р.

3. Л. Г. Салліван. Аудиторіум-білдінг (готель, офіс, концертний зал). Чикаго, США
4. Л. Г. Салліван. Вейнрайт-білдінг. Сент-Луїс, США
5. Л. Г. Салліван. Будинок Карсона Пірі Скотта. Чикаго, США
6. Рослинні мотиви в оздобленні фасаду будинку Карсона Пірі Скотта

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Згодом функціоналізм розвивали видатні архітектори **Вальтер Ґропіус, Людвіґ Міс ван дер Рое.** Їхня творчість упливала на розвиток містобудування протягом усього XX ст.

3

«Машиною для життя» називав архітектуру видатний французький митець **Ле Корбюзьє (справжнє ім'я Шарль Едуард Жаннере-Грі).** Він був талановитим ученим-теоретиком у галузі архітектури, художником, скульптором, дизайнером, а також письменником-публіцистом. Спроєктовані ним будівлі й твори монументального мистецтва можна побачити в різних країнах світу.

Стиль Ле Корбюзьє легко впізнати: у його архітектурі домінують прості геометричні форми, а єдиним засобом художнього оздоблення виступає колір, який надає простору виразності та впорядковує композицію.

У 1927 р. митець сформулював «П'ять принципів сучасної архітектури».

4

1. Підняття будівлі на опори (пілони) замість традиційного фундаменту, що звільняє простір під нею — наприклад, для гаража.
2. Відокремлення фасаду — він не є частиною опорної конструкції, а існує незалежно від внутрішнього планування.
3. Вільне планування — внутрішні стіни не несуть навантаження, їх можна пересувати, адаптуючи простір.
4. Горизонтальні стрічкові вікна, що тягнуться вздовж фасаду й забезпечують рівномірне природне освітлення.
5. Плаский дах-тераса з озелененням, який виконує функцію зони відпочинку.

1. Л. М. ван дер Рое. Вілла Тугендхат. Брно, Чехія
2. Один із інтер'єрів вілли Тугендхат
3. В. Ґропіус. Будинок Баугаузу
4. В. Ґропіус. Макет будинку Баугаузу

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Із роками у творчості Корбюзьє відбувалася поступова еволюція від суворого функціоналізму до більш емоційної та пластичної архітектури.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Принципи Ле Корбюзьє втілені в архітектурі знаменитої вілли Савой, яка вважається взірцем модернізму. Схарактеризуйте її художні особливості. Чим вілла відрізняється від традиційного житлового будинку? Яке враження створюють стрічкові вікна та плаский дах-тераса? Що відчувається в проєкті — прагнення до гармонії з природою чи спроба її раціонального використання?

Іще одним із цікавих винаходів Ле Корбюзьє став «Модулор» (лат. «вимірювач») — гармонійна система пропорцій, заснована на золотому перетині та пропорціях людського тіла. Відповідно до неї розташування й розміри всіх архітектурних елементів будівлі, а також предмети інтер'єру (меблі) мають відповідати антропометричним показникам людини. Ідея, яку прагнув втілити митець, — створення лаконічного простору, у якому кожен почуватиметься максимально зручно.

7

8

9

5. Ле Корбюзьє. Макет вілли Савой
6. Ле Корбюзьє
7. Ле Корбюзьє. Житловий комплекс. Марсель, Франція
8. Ле Корбюзьє. Капела Нотр-Дам-дю-Орт. Роншан, Франція
9. Ле Корбюзьє. Вілла Савой. Передмістя Парижа, Франція

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

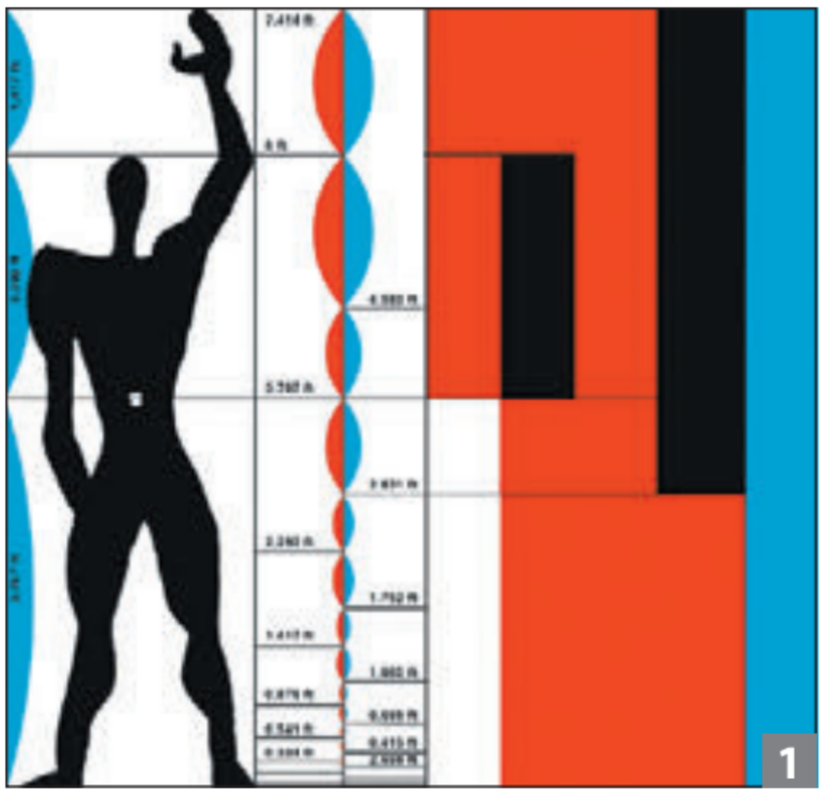

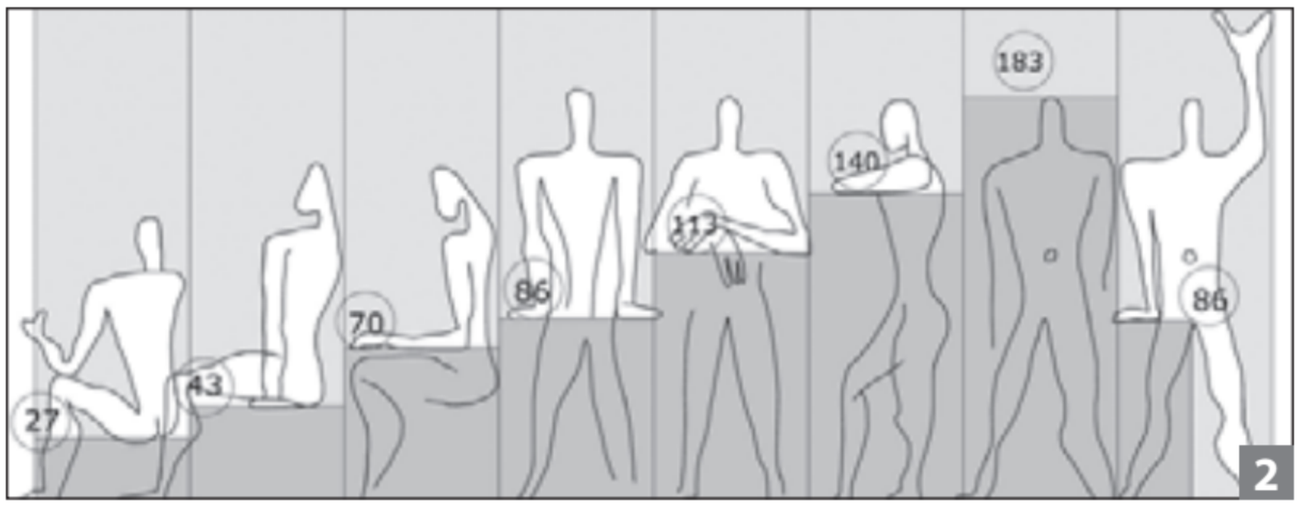

Індустріалізація, що набирала обертів у світі, відобразилася й в архітектурному конструктивізмі міст України. Від функціоналізму його відрізняли більші масштаби, сміливі інженерні експерименти, глибоке ідеологічне наповнення, пов'язане з ідеями побудови «нового суспільства».

Символом одного з найбільших міст України — Харкова — став Будинок державної промисловості, зведений архітекторами **Сергієм Серафімовим, Самуїлом Кравцем** і **Марком Фельгером**. Щоб охарактеризувати цей унікальний архітектурний комплекс, який виріс у центрі міста в 1920-ті роки, якнайкраще підходить слово «перший». І справді, Держпром став лідером у кількох важливих аспектах: перша у світі споруда, зведена із залізобетону, перший хмарочос Європи і перший будівельний гігант XX ст. в Україні.

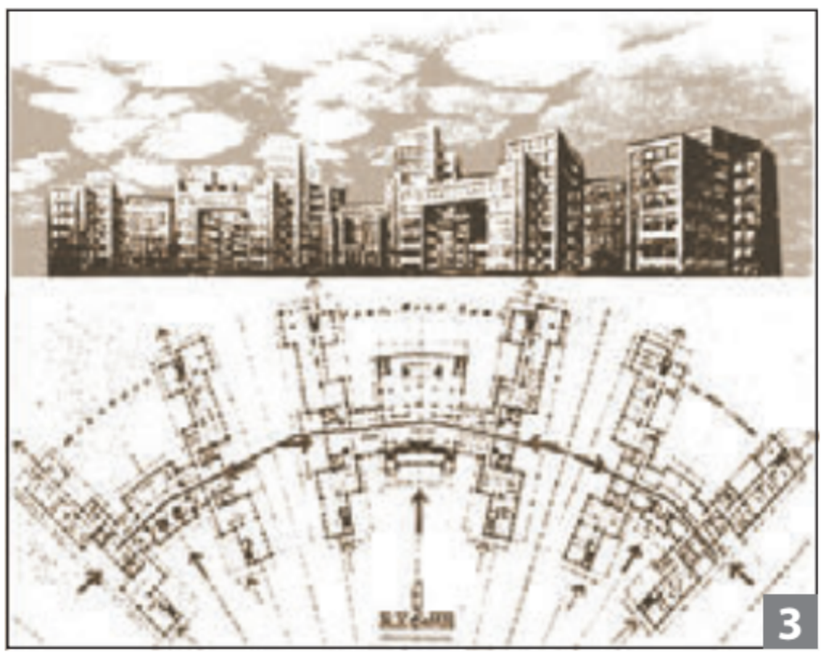

1–2. Модулор Ле Корбюзьє та його застосування в конструюванні

3. Ескіз проєкту «Незваний гість»

4. Будинок державної промисловості (Держпром). Харків

У результаті великого конкурсу переміг проєкт «Незваний гість», що запропонував симетричну композицію, яка в плані нагадує трьох метеликів

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

із розкритими крилами. На рівнях третього, шостого й дев'ятого поверхів корпуси з'єднані прозорими мостами-переходами. Чергування поверхів і виразні вертикальні та горизонтальні лінії корпусів формують відчуття динаміки — стрімкої, напруженої, але впорядкованої.

Протягом наступних десятиліть, у період домінування в Україні безликої, стандартизованої архітектури, митці просували сміливі ідеї модернізму. Свідченням тому є будівля Інституту інформатики в Києві (так званої «летючої тарілки») з унікальним акустичним залом, збудована за проєктом неординарного митця **Флоріана Юр'єва**, наділеного не лише талантом архітектора, а й художника, композитора, поета. Він розробив власну теорію «музики кольору», досліджував поєднання звуку та зображення. За його твердженням, він мав здатність «чути кольори та бачити звуки».

Конструктивізм посів вагоме місце й в образотворчому мистецтві. Під гаслом «конструювання навколишнього середовища» художники й художниці намагалися досягти підкресленої простоти, зверталися до імітації форм і методів сучасного технологічного процесу. Конструктивістська скульптура могла створюватися безпосередньо з продуктів промислового виробництва. Великого поширення цей напрям набув у декоративно-прикладному, театрально-декоративному мистецтві, книжковій графіці та дизайні.

5. Ф. Юр'єв. Будинок «Летюча тарілка». Київ
6. Ф. Юр'єв. Кольоропис

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Найяскравішим представником українського конструктивізму був **Василь Єрмилов** — майстер плаката, книжкового оформлення та монументального мистецтва. Його сміливим новаторським творам властиві сувора геометричність, модульність, динамізм. Разом із тим вони приваблюють довершеною гармонійністю композиційної побудови й виразністю колориту.

? Розгляньте твори В. Єрмилова. Поміркуйте, чому попри використання митцем простих форм і локальних кольорів вони створюють враження глибини й об'єму.

Конструктивізм став потужним виявом модерністських пошуків в українському театральному мистецтві 1920-х років. Центральними постатями в цьому процесі були видатний режисер — реформатор театрального мистецтва **Лесь Курбас**, а також провідні художники-сценографи **Вадим Меллер** і **Анатоль Петрицький.** Співтворчість цих особистостей у театрі «Березіль» (заснований 1922 р. у Харкові) — зразок унікального синтезу театрального й образотворчого мистецтв. Митці не лише переосмислили візуальну мову сцени, а й створили новий тип театру, де простір, акторська гра, світло й ритм діяли як єдиний конструктивний механізм.

2

Так у виставі «Ґаз» сцена з динамічними рухомими елементами декорацій нагадувала індустріальний простір; у виставі «Джиммі Хіґґінс» були застосовані кінопроєкції та фрагментовані декорації, що поєднували кіно й сценічне дійство.

1. В. Єрмилов. Рельєф А
2. В. Єрмилов. Портрет художника Олексія Почтенного

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Авангардний театр-лабораторія Леся Курбаса»

Костюми у виставах Леся Курбаса були ключовим елементом його театральної революції, поєднуючи авангардні художні рішення. Дослідіть, як костюми у виставах театру «Березіль» («Мина Мазайло», «Ґаз», «Привіт, це радіо 477!») відображали ідеї конструктивізму, кубізму й футуризму. Проаналізуйте взаємодію їхніх кольорів, форм і матеріалів із рухом акторів / акторок і простором сцени.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

Для глибшого знайомства із мистецькими надбаннями Леся Курбаса зверніться до архівних матеріалів Музею театру, музики та кіно України або сучасних кураторських проєктів, зокрема роботи українсько-американської режисерки Вірляни Ткач. Мисткиня запропонувала сучасне прочитання легендарної вистави Курбаса «Ґаз» і в співпраці з композиторами Nova Opera створила однойменну оперу.

5

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Що, на вашу думку, об'єднує твори архітектури, образотворчого й театрального мистецтва функціоналізму та конструктивізму? Як ви вважаєте, творчість митців лише відображала ритм життя свого часу чи навпаки — формувала нові культурні орієнтири? Обґрунтуйте свою думку.

3. В. Меллер. Ескіз декорацій до вистави «Мікадо»
4. В. Меллер. Ескізи костюмів жінки й офіцера до вистави «Ґаз»
5. Лесь КУрбас
6. Сцени з вистави Леся Курбаса «Ґаз»

6

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

1. Аргентинський танцівник танго Хуан Карлос Копес і його дружина Марія Нієвес Рієго
2. Кармен Міранда, відома бразильська співачка й зіркова танцівниця самби

ТАНЦЮВАЛЬНО-ПІСЕННЕ МИСТЕЦТВО УРБАНІЗМУ. ДЖАЗ ЯК ВИМІР МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

? Які танці були популярними на початку XX ст.? Коли виник джаз? Хто належить до фундаторів українського джазу?

Динамічна, дещо галаслива й строката звукова картина урбаністичного міста перших десятиліть XX ст. невід'ємна від танцювальних ритмів не лише на сцені, а й у побуті. Із Латинської Америки до Європи прийшли пристрасні й темпераментні танці — аргентинське танго, кубинські ча-ча-ча, румба, самба, мамба тощо.

С ***Латиноамериканські танці*** *— це загальна назва танців, які сформувалися на території країн Латинської Америки. Чимало з них мають іспанське походження, а в деяких відчувається й африканський або індіанський уплив, характерні джазові інтонації.*

Сучасні латиноамериканські танці умовно поділяються на класичні й клубні. Класичні увійшли до латиноамериканської програми бально-спортивних танців, яка існує поряд із європейською. До них належать самба, ча-ча-ча, румба, пасодобль і джайв. Натомість клубні танці — сальса, меренге, мамба, бачата — набули поширення переважно на танцювальних вечірках.

? Які з наведених латиноамериканських танців вам уже знайомі? Оберіть один із них, дізнайтеся про історію його походження та країну, де він виник.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Знайдіть у мережі Інтернет приклади виконання латиноамериканських танців. Відтворіть найхарактерніші рухи одного з них. Дотримуйтеся темпоритму. Запишіть відео танцювальних *па* у власному виконанні та проаналізуйте особливості рухів. Над подоланням яких труднощів вам довелося ретельно попрацювати?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Енергійні танцювальні ритми міського життя поступово знаходили відображення в професійному музичному мистецтві. Композитори почали активно використовувати елементи танцювальної музики, надаючи своїм творам нової динаміки та живого пульсу сучасності.

Учасник відомої вам французької групи «Шести» Даріус Мійо увів до сюїти «Скарамуш» для саксофона та камерного ансамблю самбу: третя частина твору має назву «Бразильєра: дика південноамериканська самба». Поміркуйте, чому композитор дав саме таку назву твору?

У портах річки Ла-Плата — аргентинському Буенос-Айресі й уругвайському Монтевідео — народилося **танго**, найпопулярніший танець XX ст. Танго виконують у побутовому середовищі, виконують у театральних постановках, а також у концертній практиці. Існують як вокальні (танго-пісня), так і інструментальні форми.

3. Самба
4. Пасодобль
5. Ча-ча-ча
6. Аргентинське танго
7. Сальса
8. Мамба
9. Бачата

1

Найвидатнішим автором і виконавцем танго був **Карлос Гардель.** Саме день його народження (11 грудня) проголошено Міжнародним днем цього танцю. А 2009 р. ЮНЕСКО визнало танго нематеріальною культурною спадщиною людства. Традиційним музичним інструментом для виконання танго є бандонеон, який увійшов і до складу танго-оркестрів.

Всесвітньо відомі танго аргентинського композитора **Астора П'яццолли** вирізняються поєднанням традиційного танго з елементами джазу й академічної музики. Створивши власний стиль, композитор надав танцювальним мелодіям особливої глибини, драматизму та сучасного звучання. Музика П'яццолли й нині вражає складністю гармоній, ритмічною витонченістю та виразною емоційністю.

Самостійно поцікавтеся історією бандонеону. За що А. П'яццоллу на його батьківщині нагородили неофіційним титулом «Великий Астор»? Що таке *tango nuevo*?

Одне з найпопулярніших українських танго — «Гуцулка Ксеня» з однойменної оперети композитора **Ярослава Барнича.** Цей твір став справжнім шлягером і вважається чудовим зразком синтезу європейської танцювальної традиції із характером народних українських мелодій.

2

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Прослухайте кілька варіантів виконання танго Я. Барнича «Гуцулка Ксеня». Схарактеризуйте художні особливості кожної інтерпретації. Визначте відмінності між ними. Який із варіантів вам сподобався найбільше? Поясніть свою думку.

3

1. Карлос Гардель
2. Астор П'яццолла
3. Бандонеон А. П'яццолли

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Перегляньте відеорозповідь про Я. Барнича. Яке значення для українського мистецтва має ця неординарна особистість?

Урбаністичну мистецьку панораму XX ст. неможливо уявити без **джазу** та його попередників — *спірічуелс*, *регтайму*. Це яскраве художнє явище виникло на зламі століть у США (зокрема Новому Орлеані) в результаті синтезу африканської, американської та європейської культур.

Витоки джазу пов'язані з трудовими та світськими піснями, релігійними піснеспівами нащадків африканських невільників, а також із танцювально-побутовою музикою європейських переселенців. Джазову музику легко впізнати за характерними рисами. Їй властиві пронизана синкопами складна пульсуюча поліритмія, різкі гармонії та особливі вібрації в голосі співаків і співачок.

Головний принцип виконання творів — імпровізація. Джазовий музикант (джазмен) відрізняється особливою манерою гри: він творить музику разом з іншими учасниками / учасницями ансамблю, ніби вступаючи з ними в імпровізаційний музичний діалог.

4. Виконання танго-пісні «Гуцулка Ксеня» DZIDZIO
5. Ярослав Барнич
6. Original Dixieland Jazz Band, перший білий джаз-бенд
7. Дж. Роуз. Стара плантація в Південній Каролині

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

С ***Синкопа*** *— ритмічний малюнок, який виникає від зміщення ритмічного наголосу.*

Спірічуелс *— духовні хорові пісні афроамериканців, пов'язані з християнською тематикою, що були поширені в середовищі невільників південних штатів США.*

Регтайм (англ. «розірваний час») *— різновид міської танцювально-побутової музики, яка первинно виконувалася північними афроамериканцями на фортепіано з імітуванням народної манери гри на банджо.*

Розвиток інструментального складу джазових оркестрів пов'язаний з історичними обставинами. Після Громадянської війни в США (1861–1865) відбулося розформування багатьох полкових оркестрів, які грали маршову музику. Духові інструменти (труби, тромбони) та барабани опинилися на блошиних ринках за безцінь. Для бідних афроамериканців, які не мали коштів на дорогі інструменти, це була чудова нагода долучитися до музичної творчості. Уже згодом, у 1920-ті роки з'явилися перші розважальні колективи (джаз-бенди), які грали в клубах, на пароплавах Міссісіпі, ресторанах тощо.

Примітно, що саме завдяки дешевизні інструментів джаз став «музикою бідних», але потім геніальні американські музиканти, співаки

3

1. А. Матісс. Аплікація серії «Jazz»
2. Елла Фіцджеральд
3. Е. Олдс. Музиканти Гарлема

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

6

й співачки перетворили його на світове високохудожнє явище, елітарну музику. У всьому світі відомі імена Луї Армстронга, Елли Фіцджеральд, Дюка Еллінгтона, Глена Міллера, Бенні Гудмена, Дейва Брубека та багатьох інших зірок.

Джаз поступово став невід'ємним і від професійної академічної музики. Надзвичайної популярності набула життєрадісна «Рапсодія у стилі блюз» («Rhapsody in Blue») для фортепіано з оркестром, визнана шедевром джазової музики. Її автора, американського композитора **Джорджа Гершвіна**, вважають творцем **симфоджазу**.

7

8

4. Луї Армстронг
5. Дюк Еллінгтон
6. Глен Міллер
7. Обкладинка платівки («Rhapsody in Blue»
8. Джордж Гершвін

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Незвичним на той час був вибір композитором інструментів для свого твору: кілька саксофонів, банджо, бас-гітара в товаристві з традиційними інструментами симфонічного оркестру. Імпровізаційна стихія музики пронизана численними синкопами, складними ритмами, джазовими гармоніями й ладами.

Особливим новаторським прийомом стало *глісандо*, яке розпочинає твір у виконанні кларнета.

С ***Глісандо (фр. «ковзаючи»)*** *— особливий виконавський прийом гри на музичних інструментах, швидкий «ковзаючий» перехід від одного звуку до іншого.*

3

Дж. Гершвін також є автором опери-мюзиклу «Поргі та Бесс», де звучить славнозвісна «Колискова Клари» — «Summertime». В її основі — мелодія української колискової «Ой ходить сон», яку композитор почув 1926 р. під час виступу в США Республіканської хорової капели Олександра Кошиця. Нині «Summertime» стала джазовим стандартом і виконується в безлічі аранжувань. Вслухайтеся в інтонації джазової музики. Схарактеризуйте їх.

ТВОРІМО РАЗОМ

Оберіть сцени з німих фільмів видатного американського режисера й актора Чарлі Чапліна. Озвучте їх, дібравши власні варіанти музичного оформлення із джазових, регтаймових або блюзових інтонацій.

1. Енн Віггінс Браун, відома виконавиця ролі Клари
2. Сцена «Колискова Клари» з опери «Поргі та Бесс»
3. Кадр із фільму Ч. Чапліна «Шукач пригод»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Український джаз»

Об'єднайтеся у творчі групи, оберіть варіант виконання проєкту. Скористайтеся відео з мережі Інтернет.

Варіант 1. Дослідіть історію гурту «Ябцьо-джаз». Зверніть увагу на видатних особистостей, які були пов'язані з його творчістю. Підготуйте в межах проєкту стисле повідомлення «Богдан Весоловський — творець української танцювальної музики».

Варіант 2. Зосередьтеся на джазовій творчості Юлія Мейтуса та Мирослава Скорика.

Зверніть увагу на естрадне ревю «Алло, на хвилі 477!», пісні до якого написав Мейтус, засновник першого українського джаз-бенду в Харкові (1924 р.). Дослідіть джазові твори М. Скорика, зокрема «Намалюй мені ніч», «Я тебе почекаю, коханий», «Принесіть мені маків», які знову популяризуються сучасними виконавцями. Саме Скорик став автором першого українського твісту «Не топчіть конвалій». З'ясуйте, якими рухами характеризується танець «твіст». Спробуйте продемонструвати рухи твісту під звучання цієї пісні.

6

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Поясніть нові для вас терміни, про які йшлося в тексті. Назвіть бальні танці латиноамериканської програми. Які жанри є передвісниками джазу? Музика яких джазових українських митців справила на вас найяскравіше враження?

4. Сцена з вистави Леся Курбаса «Алло, на хвилі 477!»
5. В. Меллер. Ескіз декорації до вистави «Алло, на хвилі 477!»
6. Юлій Мейтус

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 3.
В ОПОЗИЦІЇ ДО РЕАЛІЗМУ

Пошук нового часто відбувається як заперечення ідей і мови попередніх епох і стилів. Так новації мистецьких висловлювань початку XX ст. з'явилися як заперечення реалістичних форм, образів, виразових засобів.

В образотворчому мистецтві справжньою революцією стало виникнення абстракціонізму. Виявилося, що зображення, які не мають нічого спільного з реальністю, можуть нести глибокий зміст і дарувати естетичну насолоду. Невипадково вони зазвичай називаються «композиціями» — це підкреслює їхню спорідненість із музикою.

Фігуративний метод зазнав трансформації і, як не дивно, теж розірвав зв'язок із реальністю. Мистецтво занурилося в лабіринти людської психіки і, спонукаючи до самоаналізу, поставило філософське запитання: що є реальністю? Так виник сюрреалізм — один із основних напрямів авангарду в образотворчому мистецтві.

У музичному мистецтві сюрреалізм теж постав як радикальне заперечення традицій. Найхарактерніше для такої музики — парадоксальні поєднання наче непоєднуваних речей, що утворює нові несподівані смисли й підтексти.

XX ст. стало епохою технологічних проривів, що знайшли відображення в мистецтві. Музика створює мікси із «живого» звучання й інженерних відкриттів, у звуковий простір увіходить «конкретна» музика.

Усі творчі відкриття не обмежені лише першими десятиліттями XX ст, вони й нині цікавлять митців / мисткинь і публіку, транслюючи гостро сучасні ідеї.

rnk.com.ua/113575

АБСТРАКЦІОНІЗМ: МИСТЕЦТВО В ПОШУКАХ НОВИХ СЕНСІВ

? У чому полягає естетика абстракціонізму? Чим він збагатив мистецтво? Якими ідеями керувалися перші митці-абстракціоністи?

Справжньою революцією в образотворчому мистецтві став **абстракціонізм** (лат. «віддалений»). Його головна ознака — принципова відмова від зображення реальних предметів і явищ. Тому його часто називають «нефігуративним» або «безпредметним» мистецтвом. Цей творчий метод протилежний фігуративному, в основі якого лежить відтворення впізнаваних предметів навколишнього світу.

Твір абстрактного мистецтва виконується за допомогою першоелементів (найпростіших складових художньої мови): плями, крапки, лінії, геометризованої або пластичної форми, фактури, об'єму тощо. Композиція може створюватися як спонтанно й емоційно, так і за певним обміркованим рішенням. Велике значення має колір як виразник художнього задуму.

Для того щоб сприймати абстрактне мистецтво, слід відмовитися від традиційних оцінок, зрозуміти: у творі не обов'язково повинні міститися конкретний образ або сюжет. Він покликаний створити певний настрій, стимулювати фантазію, пробудити емоції, асоціації. Отже, абстракцію слід сприймати так, як музику — почуттями.

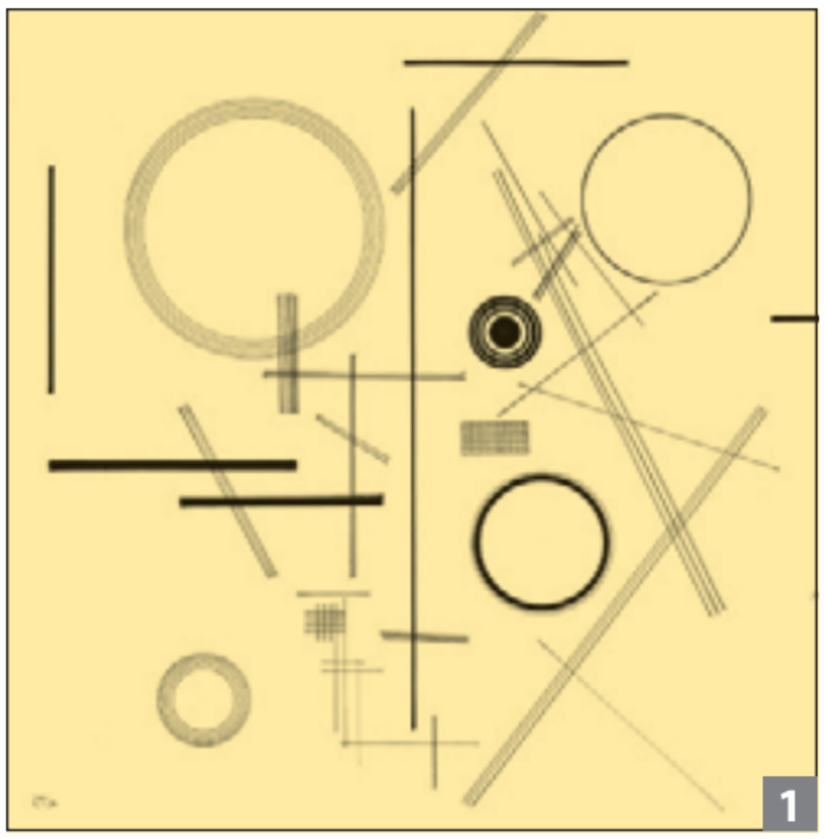

1. В. Кандинський. Без назви
2. Зал виставки абстракцій німецького художника Герхарда Ріхтера «4900 кольорів». Національний музей сучасного мистецтва. Токіо, Японія
3. Один із залів Музею сучасного мистецтва України. Київ

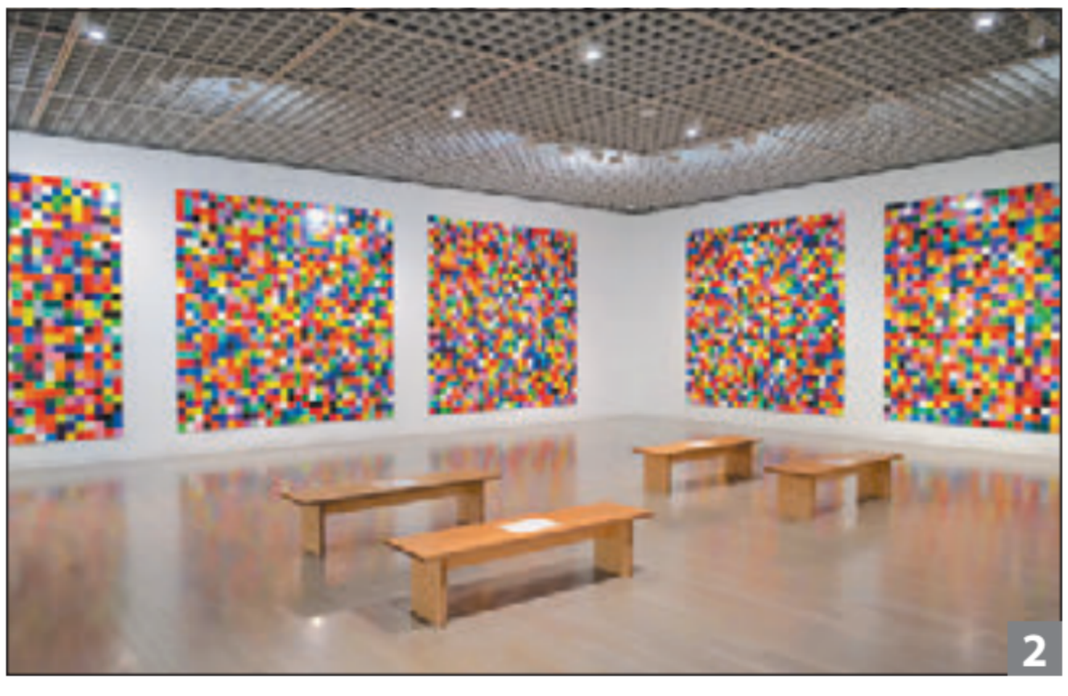

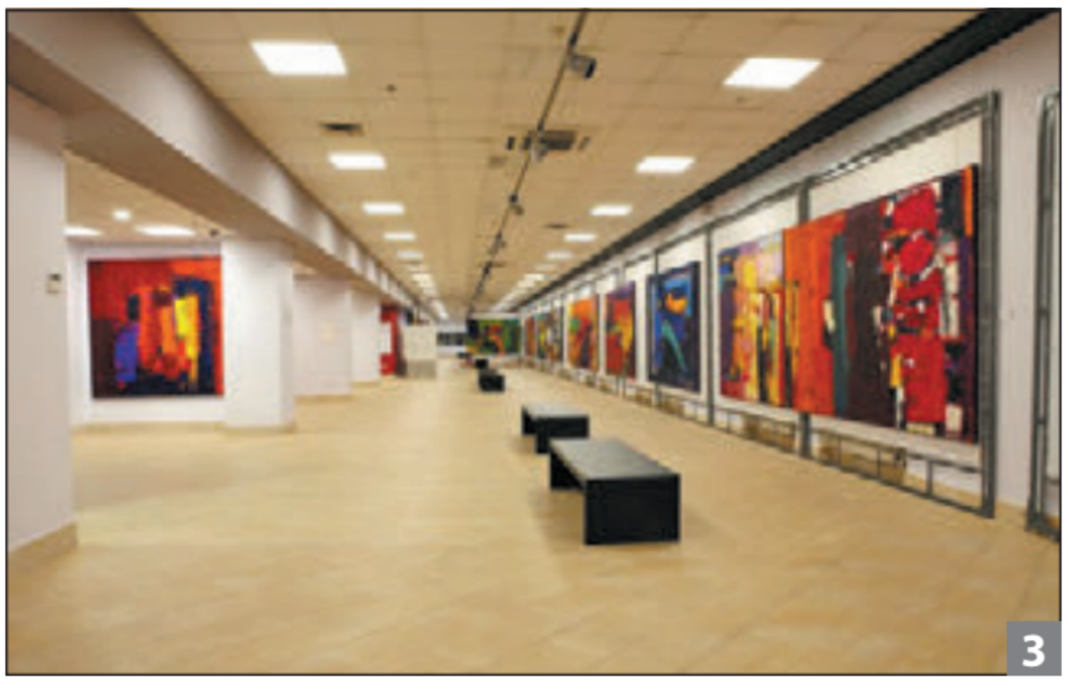

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Засновники абстракціонізму В. Кандинський, П. Мондріан, К. Малевич надавали своїм творчим пошукам високодуховної змістовності. Художні першоелементи асоціювалися ними з першоелементами Всесвіту, у якому все взаємопов'язане, прагне до гармонії та звільнене від матеріальності.

Першим абстрактним твором у європейському мистецтві вважається акварель, написана 1910 р. видатним художником і теоретиком мистецтва **Василем Кандинським**. Він був саме тим митцем, який особливо наголошував на взаємозв'язку абстрактного живопису й музики, порівнював свої картини із симфоніями, деяким із них давав музичні назви. Його творчість — яскравий приклад *синестезії* в мистецтві.

1. Василь Кандинський
2. В. Кандинський. Перша абстрактна акварель
3. В. Кандинський. Домінуюча крива
4. В. Кандинський. Жовтий, синій, червоний

С ***Синестезія (грец. «одночасне відчуття»)*** — *здатність людини одночасно сприймати враження від різних чуттів. У мистецтві це, наприклад, коли живопис викликає звукові асоціації, а музика — візуальні образи.*

3

4

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

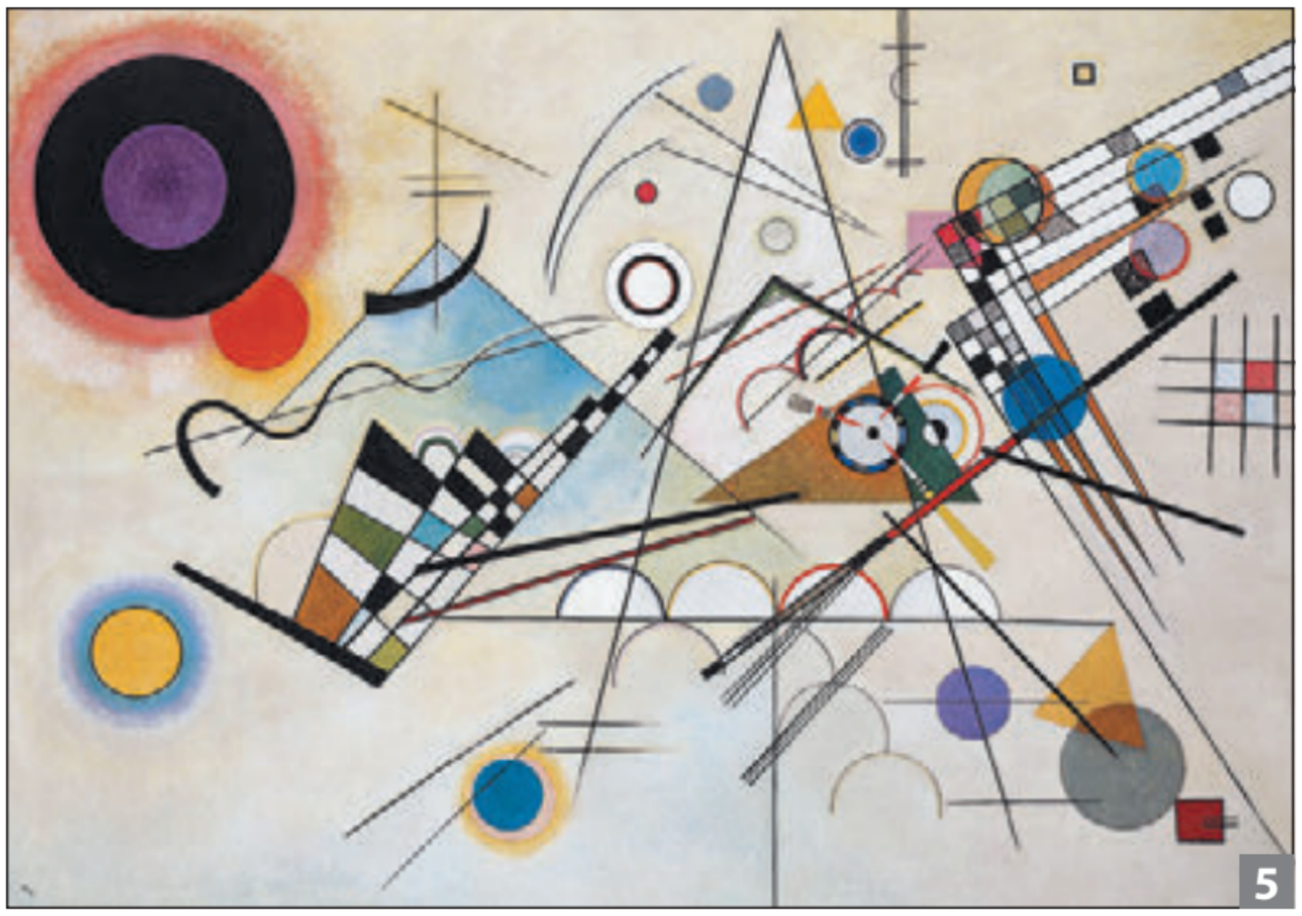

5

Життя Кандинського пов'язане з Україною — його дитинство минуло в Одесі, а художню освіту він здобував у Києві, навчаючись у Миколи Пимоненка в рисувальній школі Миколи Мурашка. Саме в Одесі 1909 р. на міжнародній виставці були представлені перші твори митця, близькі за стилем до абстракціонізму.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

В. Кандинський. Композиція VIII

Які емоції викликає у вас ця картина? Що в ній уплинуло на ваш настрій? Які форми переважають — прямі чи круглі? Як це впливає на сприйняття? Які кольори ви бачите? Чи здається вам, що певний колір «звучить» голосніше? Уявіть, що ця картина — музика. Який жанр або інструменти їй пасують?

Якщо абстрактні твори В. Кандинського імпульсивні та динамічні, то в нідерландського художника **Піта Мондріана** вони мають інший характер. Митець створив власний художній напрям, який назвав *неопластицизмом*.

Неопластицизм — *художній напрям, творам якого властиве прагнення до гармонії та упорядкованості, виражене простими геометричними формами (чотирикутниками), основними кольорами й урівноваженим ритмом.*

6

7

5. В. Кандинський. Композиція VIII
6. В. Кандинський. Центр
7. В. Кандинський. Фуга

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

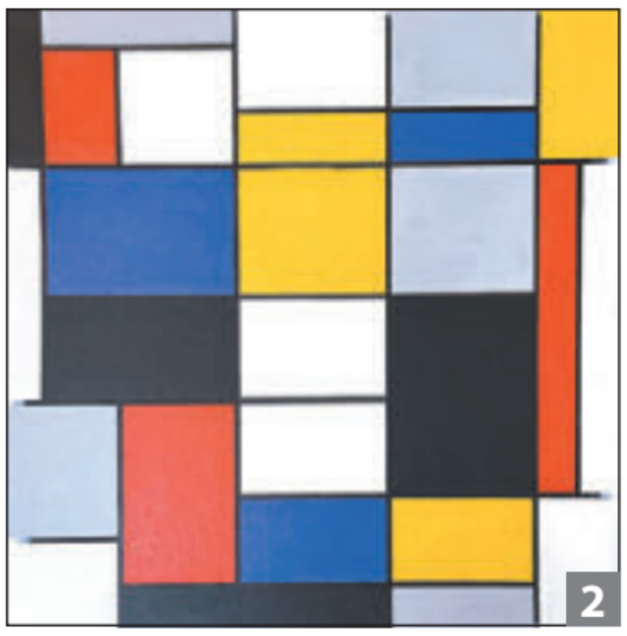
2

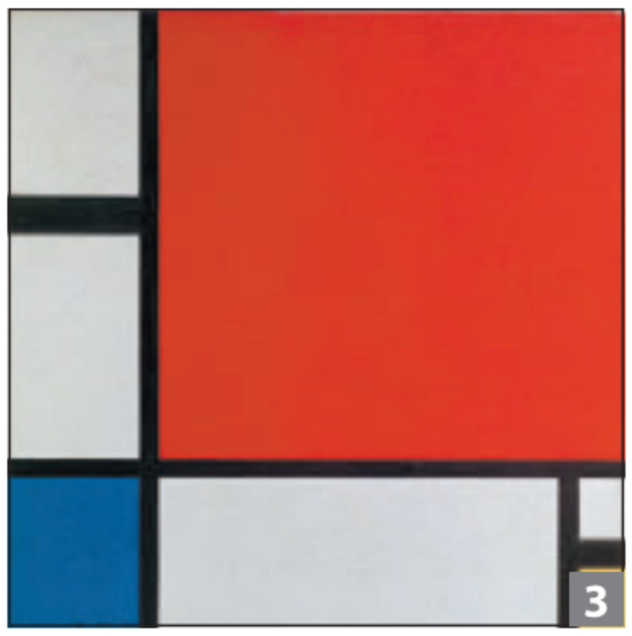
3

Мондріан був переконаний, що справжня краса передається аскетичними засобами — прямими лініями, чіткими геометричними формами й основними кольорами спектра. Тільки абстрактний живопис із чіткою композиційною побудовою, на думку митця, є виразником універсального космічного порядку. Відповідно до такої концепції картинам Мондріана властиве компонування прямокутних площин червоного, жовтого, синього кольорів на нейтральному тлі (білому, сірому або чорному). А ще художник захоплювався джазом, бугі-вугі й прагнув передати відчуття їхніх ритмів засобами живопису.

Творчість П. Мондріана мала неабиякий уплив не лише на образотворче мистецтво, а й на архітектуру та дизайн усього XX ст. Зокрема, про це свідчить останній проєкт Ле Корбюзьє — Музей

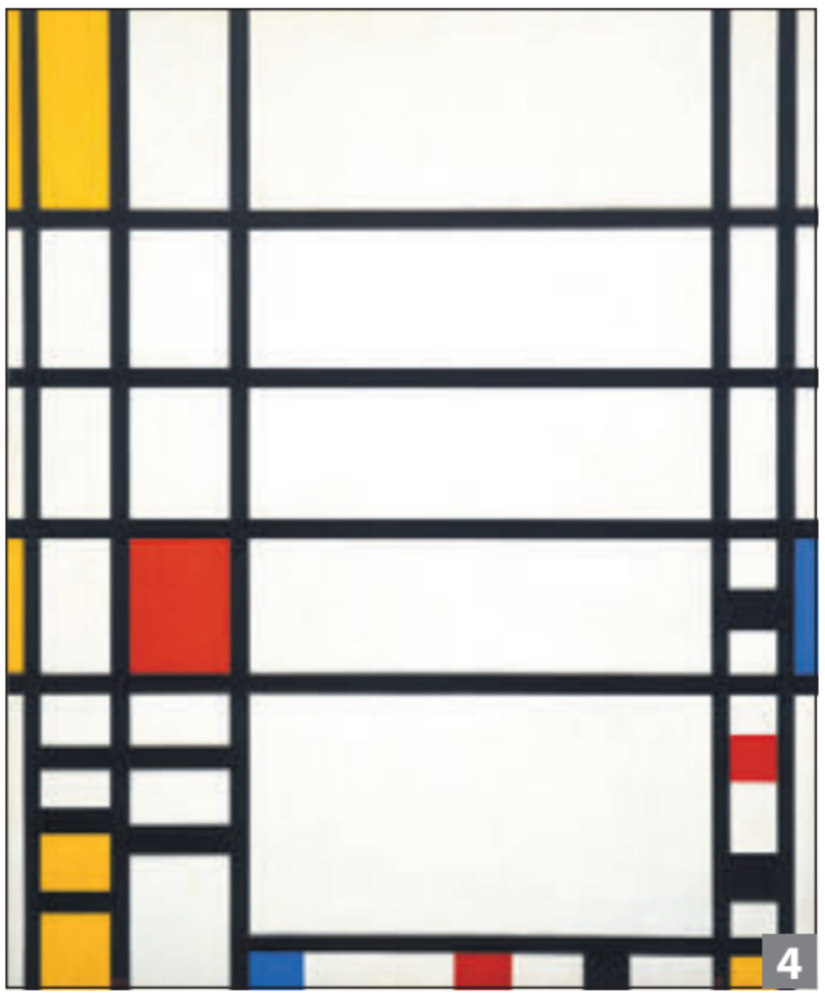
4

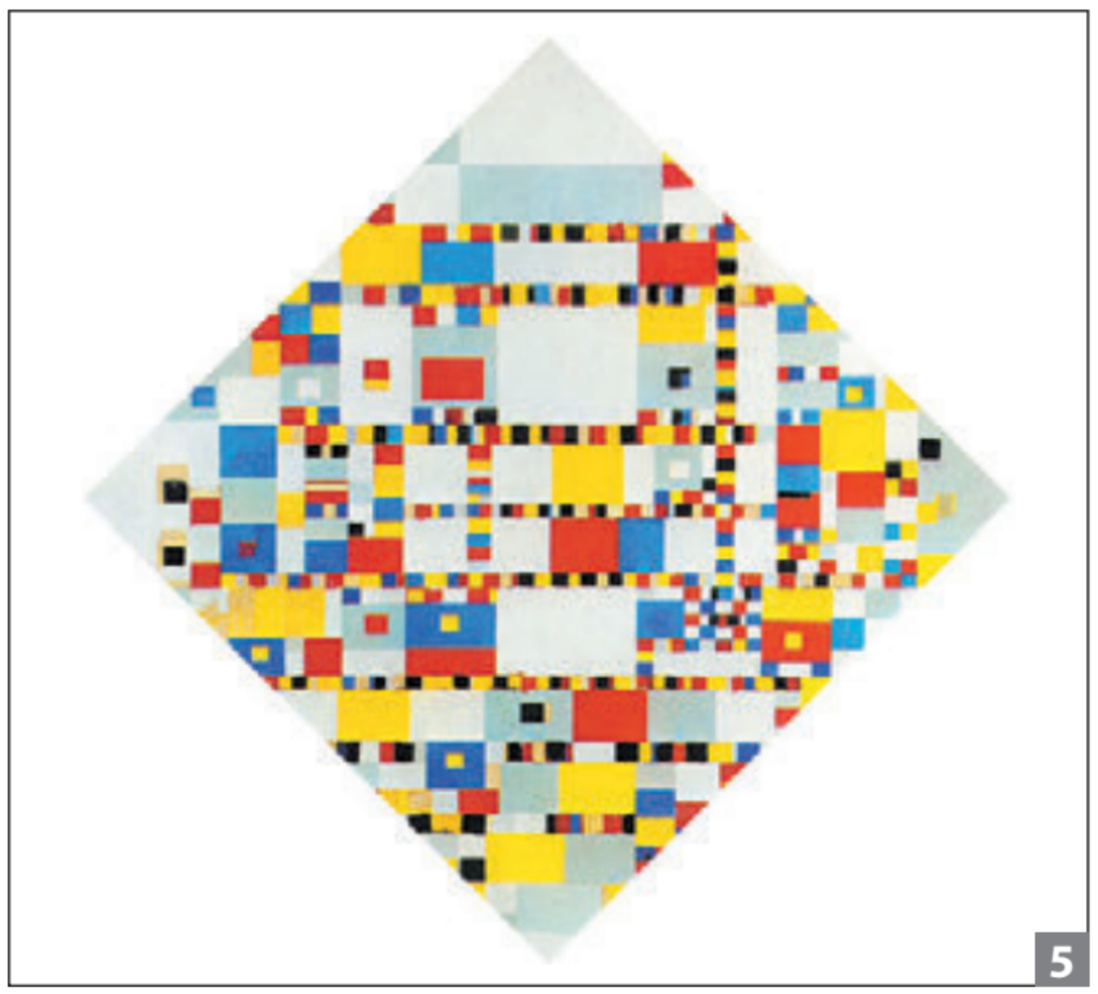
5

1. П. Мондріан. Автопортрет
2. П. Мондріан. Композиція червоного, жовтого, синього й чорного
3. П. Мондріан. Композиція А
4. П. Мондріан. Трафальгарська площа
5. П. Мондріан. Перемога Бугі-Вугі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Хайді Вебер (Центр Ле Корбюзьє). Видатний архітектор запозичив стиль Мондріана в художньому вирішенні свого маленького архітектурного шедевра.

Через двадцять років після смерті художника, у 1965 р., знаменитий французький модельєр Ів Сен-Лоран створив колекцію суконь «Мондріан», яка надовго стала символом бренду його модного дому й назавжди увійшла до золотого фонду історії моди. Сукні зберігаються в музеї Вікторії та Альберта в Лондоні — найбільшому у світі музеї декоративно-прикладного мистецтва й дизайну.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Виріжте з аркушів чорного й кольорового паперу чотирикутники різного розміру. Складіть із них композиції, які відображали б різні почуття: щастя, сум, заздрість, любов, безтурботність тощо. Зробіть світлини й запропонуйте друзям/подругам відгадати ваш задум.

6, 9. Ле Корбюзьє. Музей Хайді Вебер. Цюрих, Швейцарія

7–8. Ів Сен-Лоран. Сукні з колекції «Мондріан»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

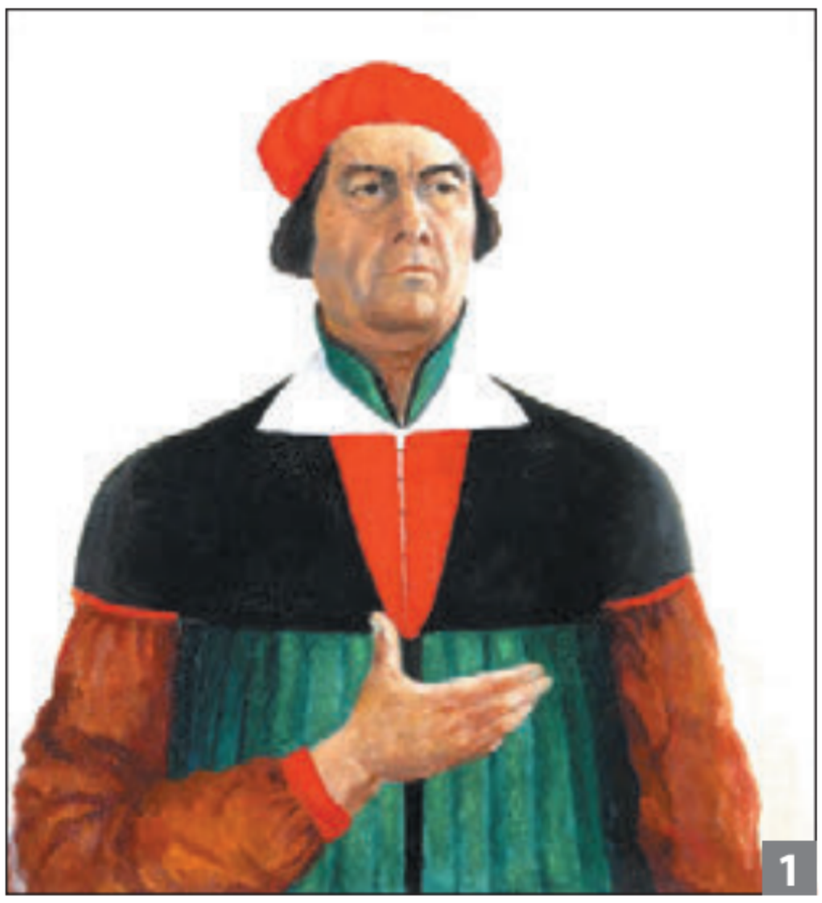

Одним із найвідоміших художників XX ст. став **Казимир Малевич.** Він також намагався візуалізувати власне бачення формальних першооснов світобудови. Наслідком стало винайдення ним радикального напряму абстрактного мистецтва *супрематизму* (лат. «найвищий»).

С ***Супрематизм*** *— художній напрям, у творах якого композиції базуються на простих геометричних формах (квадрат, коло, хрест) і локальних кольорах.*

Принципи супрематизму втілювалися в поєднанні геометричних фігур різних форм, розмірів і кольорів, які утворюють урівноважені асиметричні композиції, що створюють відчуття руху.

Ідеї Малевича передані в картинах, на яких зображені найпростіші форми-символи — кола, квадрати, хрести.

Символом супрематизму та програмним твором художника вважається «Білий квадрат», у якому поєдналися універсальні колір і форма. Є в нього й «Червоний квадрат». Проте найбільша слава дісталася картині «Чорний квадрат», яку називають «іконою нового мистецтва». Вона є вираженням абсолютної безпредметності, проголошує повне звільнення від зображення реальності.

1. К. Малевич. Автопортрет
2. К. Малевич. Супрематична композиція
3. К. Малевич. Супремус № 50
4. К. Малевич. Супрематична композиція «Політ аероплана»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Квадрат — елементарна, завершена, гармонійна форма. Чорний колір трактується не як темрява, а як «вичерпність», кінець зображення. Біле обрамлення — нескінченний простір (ніщо), у який занурений квадрат.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Малевич: художник, який малював не речі, а відчуття»

Дослідіть, як художник передавав емоції та ідеї за допомогою кольору, форми й простору, не зображуючи предметів. Дізнайтеся, чому він відмовився від зображення реальних речей і почав передавати світ через абстракцію. Проаналізуйте, за допомогою яких виразових засобів Малевич надавав композиції відчуття динаміки.

Творчість Казимира Малевича завжди сприймалася неоднозначно й викликала суперечки щодо її цінності й змістовності. Проте, яке б не було ставлення до його спадщини, Малевич визнаний одним із найбільш уславлених митців в історії світового мистецтва, а «Чорний квадрат» — однією з найвідоміших картин.

А яке ваше ставлення до супрематичних творів Малевича? Яким ви сприймаєте «Чорний квадрат»? Убачаєте в ньому глибоку змістовність чи лише вдалий творчий експеримент, що відповідав запитам свого часу?

Супрематизм виявив себе в живописі, графіці, дизайні й навіть в архітектурі. Малевич розробляв архітектурні проєкти. У його творчій спадщині є так звані «архітектони» — гіпсові

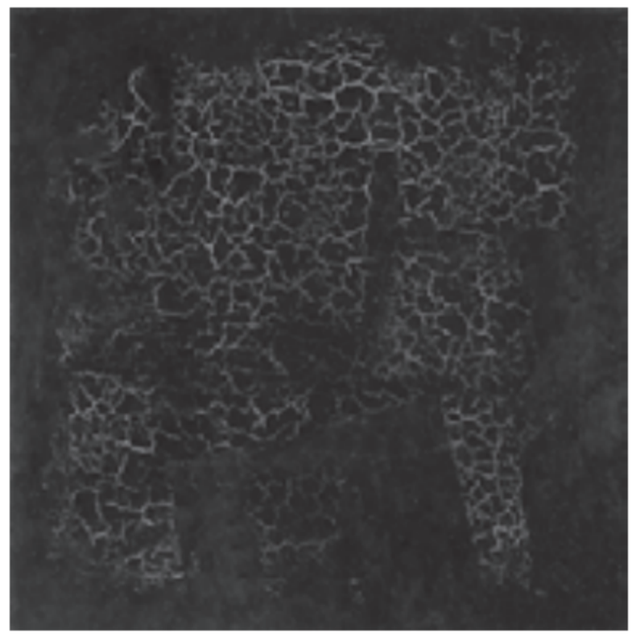

5

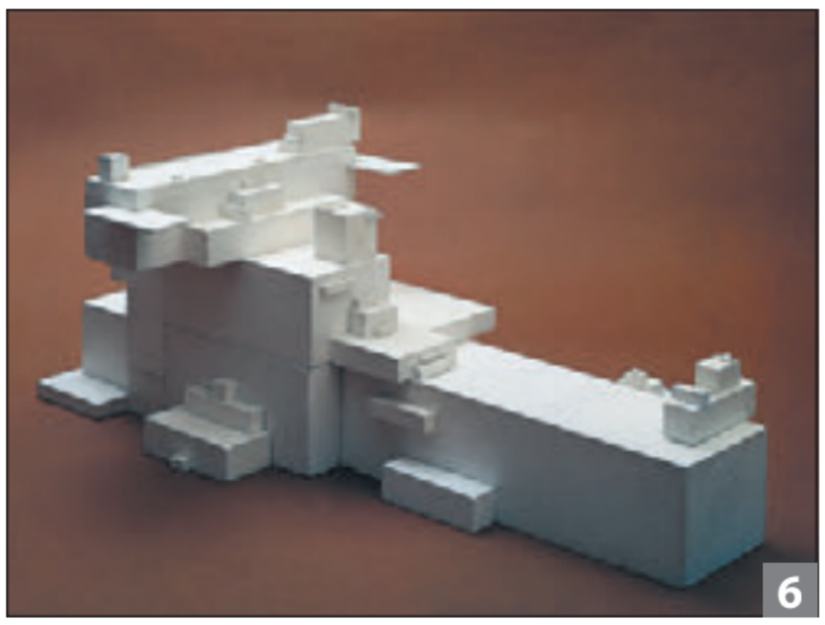

6

5. К. Малевич. Чорний квадрат
6. К. Малевич. Архітектон «Альфа»
7–8. Корпус Художнього університету UNARTE. Пуебла, Мексика

7

8

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

моделі будівель, споруд. Уплив супрематизму дотепер спостерігається в архітектурі зарубіжних країн, зокрема — Мексики.

Ознайомтеся з біографією Казимира Малевича. Що пов'язує його з Україною? Чому він сам називав себе українцем, хоча був іншої національності?

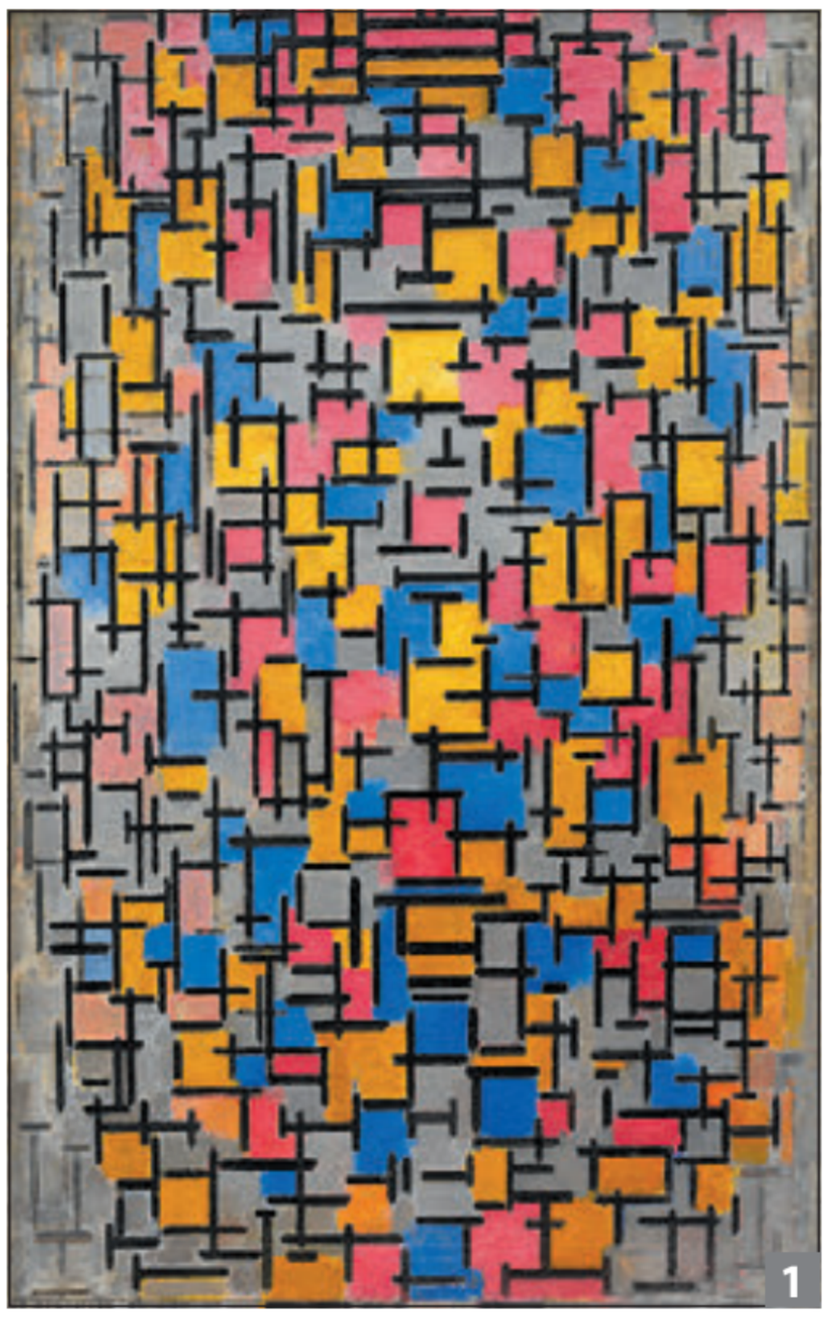

1. П. Мондріан. Композиція

ТВОРІМО РАЗОМ

Створіть абстрактний образ власної особистості в манері Мондріана. Використайте кольори як символічні позначення рис вашого характеру: синій — поміркованість; червоний — рішучість; жовтий — життєрадісність; білий — мрійливість; чорний — упевненість тощо. Це допоможе поєднати мистецтво із самоусвідомленням.

Варіант 1. Намалюйте свій портрет в оточенні квадратів і прямокутників Мондріана.

Варіант 2. Створіть ескіз графіті або декору кастомної чашки для себе чи близької людини. Оформіть літери власного імені, розташувавши їх серед кольорових блоків.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чим нефігуративне образотворче мистецтво принципово відрізняється від фігуративного? Чи обов'язково розуміти, що зображено в абстрактному творі, щоб він справив враження? Як ви думаєте, навіщо художники почали малювати не речі, а відчуття?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

СЮРРЕАЛІЗМ: ЧИ МОЖЛИВО ЦЕ В МУЗИЦІ?

? Чи можете ви уявити, як «звучить» абсурд? Що таке звуковий колаж? Чи доводилося вам слухати музику з вінілових платівок?

Заперечення реалістичного зображення дійсності, відмова від звичного образного втілення думок і почуттів поряд із прагненням «зачепити» асоціації людини, створювати звукові ілюзії, — усе це також про широке віяння новацій у музиці XX ст. Один із напрямів сучасної музики, який виник у Франції, — *сюрреалізм*.

С ***Сюрреалістична музика*** *— напрям, що характеризується несподіваними й парадоксальними стильовими поєднаннями, певною хаотичністю та вільною імпровізаційністю.*

Твори сюрреалістичної музики покликані будити уяву, спонукати думати, фантазувати. Їм притаманне використання будь-яких предметів у ролі музичних інструментів, прийоми колажу й монтажу непоєднуваних звучань, що підсвідомо породжує нові смисли.

Чи можемо ми віднести до сюрреалістичної музики, наприклад, творчість одного з найпопулярніших британських рок-гуртів XX ст. Pink Floyd, яку часто називають психоделічним роком? Адже для музикантів були важливі незвичні звукові ефекти й застосування найсучасніших музичних технологій, використання записів природних звуків і шумів. Подискутуйте в пошуках відповіді.

1

1. Р. Олбінські. Ноктюрн на скрипці
2. Учасники рок-гурту Pink Floyd (1968 р.)
3. Світлове шоу під час концерту Pink Floyd

2

3

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

У створенні нової музичної мови залучаються до музичних висловлювань конкретні, немузичні звуки — гудіння літаків, шуми транспорту, побутових предметів тощо. Так створюється **конкретна музика**.

Її піонером був французький композитор і інженер **П'єр Шеффер**. Працюючи в студії Французького радіо ORTF, митець експериментував на новітньому на той час устаткуванні й відтворював звуки в сповільненому, прискореному, оберненому русі.

Свого часу експерименти зі звучанням сприяли появі електроінструментів, які поєднувалися із «живою» музикою. Музиканти почали співпрацювати з фізиками. Французький композитор і дослідник **П'єр Булез** організував у Парижі Інститут дослідження й координації акустики та музики (IRCAM). Визначним експериментатором уважається й **Едгар Варез**, який створив для компанії Philips «Електронну поему», у якій використав 400 динаміків.

В «Електронній поемі» композитор змалював електронний простір, що поглинає людину, — сучасний, напружений і багатовимірний. Уперше цей твір прозвучав 1958 р. на виставці в Брюсселі в павільйоні Philips, до проєктування якого був залучений Ле Корбюзьє. «Електронна поема» входила до композиції, що, окрім звукової, мала ще й відеоскладову та світлову партитуру.

3

1. П'єр Шеффер
2. П'єр Булез
3. Дж. Слоун. Портрет Едгара Вареза

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

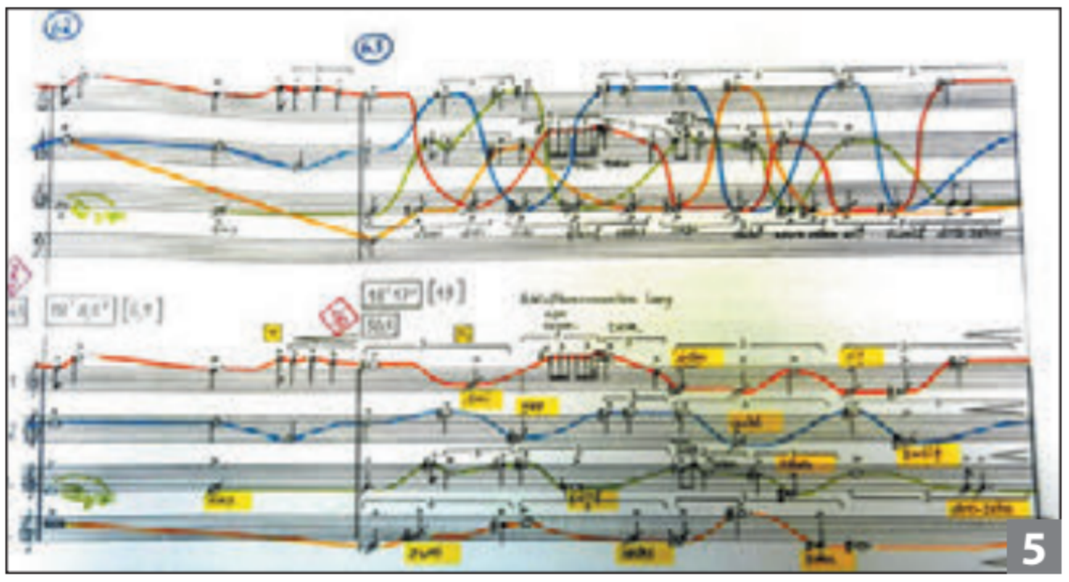

5

Один із найсміливіших експериментаторів XX ст. — німецький композитор **Карлхайнц Штокгаузен.** Його твори визначаються поєднанням електронних звуків, просторових ефектів і незвичних форм виконання, що відкриває нові можливості для сприйняття музики.

У знаменитому «Струнно-вертолітному квартеті» К. Штокгаузен поєднав звуки чотирьох гвинтокрилів із тембрами струнних інструментів. Які асоціації та зорові образи викликав у вас твір?

У творі «Гімни», поєднавши різні гімни світу з електронною музикою та симфонічним оркестром, композитор утілив ідею «вселенського» калейдоскопа, обертання якого утворює мозаїку сучасного світу, не позбавленого протиріч і конфліктів. У звукову тканину вплетені найрізноманітніші «знаки»: уривки офіційних промов, фольклор, тріскотіння радіоперешкод. Звернімо увагу й на прийоми «кіномонтажу» в цьому звуковому полотні.

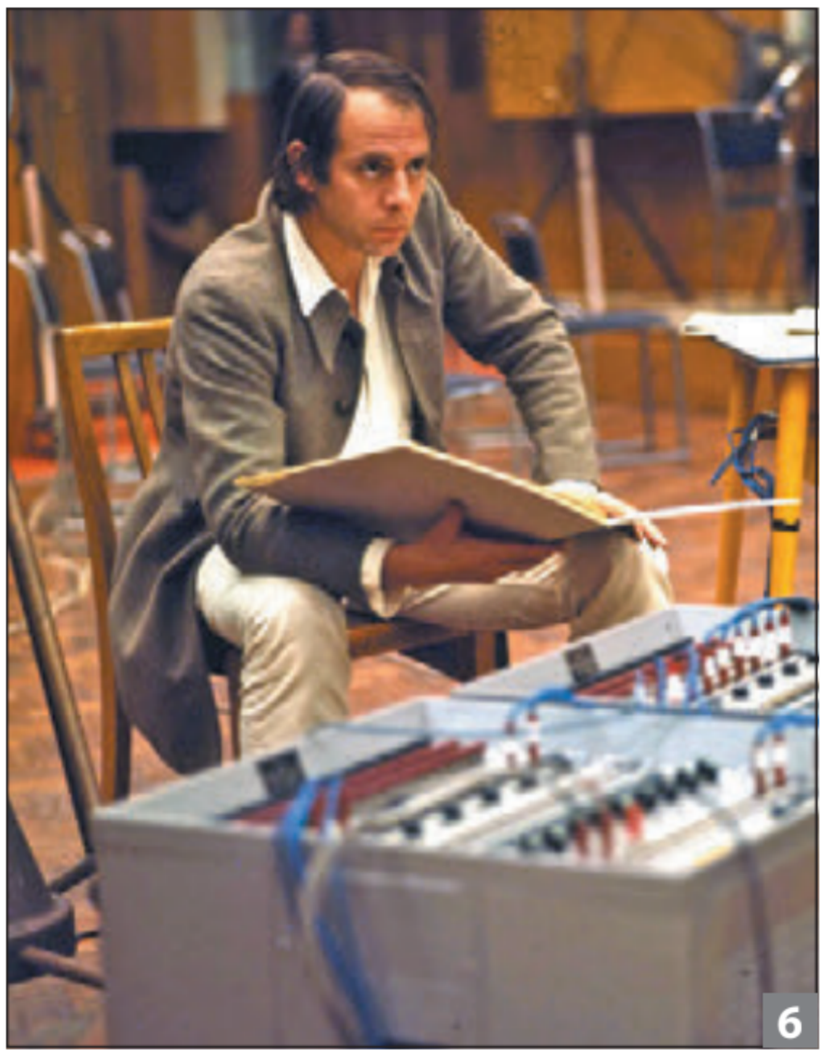

6

7

4. Павільйон Philips. Брюссель, Бельгія
5. Партитура К. Штокгаузена «Струнно-вертолітного квартету»
6. Карлхайнц Штокгаузен
7. Зйомка виконання «Струнно-вертолітного квартету» музикантами, які грають під час польоту

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

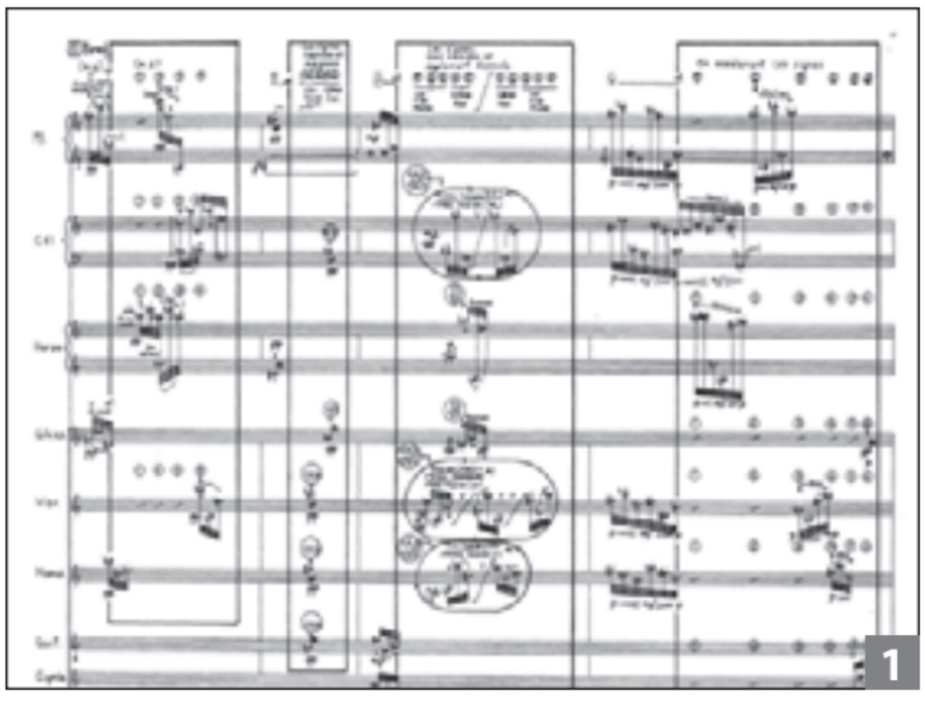

1

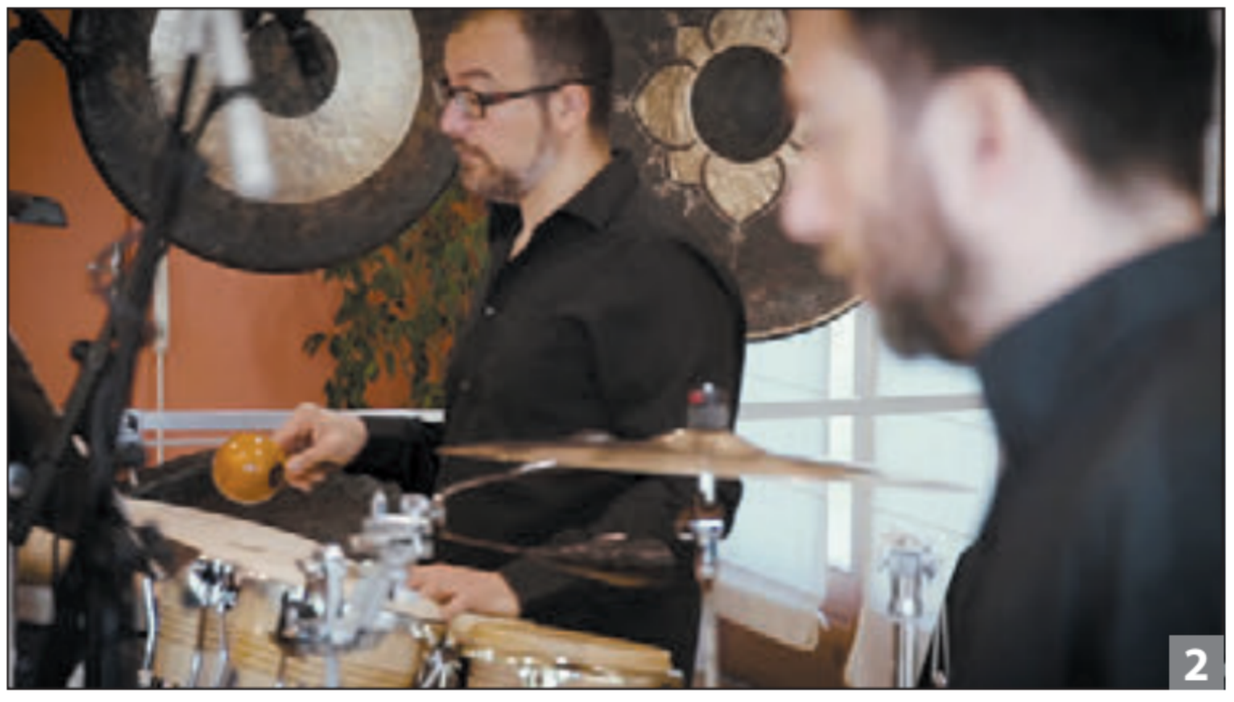

2

Поділіться враженнями від музичних творів Е. Вареза й К. Штокгаузена. Чи є в них спільні риси? Який із цих творів ви би порадили послухати? Поясніть свій вибір.

Чи вплинули ці твори на ваш настрій? Чи збігаються ваші враження й оцінки з враженнями й оцінками друзів / подруг?

3

1. Партитура П. Булеза «Молоток без майстра»
2. Кадр із відеофрагмента виконання «Молоток без майстра»
3. Обкладинка платівки П. Булеза «Молоток без майстра»

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

П. Булез. «Молоток без майстра»

Цей твір для альта (або сопрано) та шести інструменталістів є інтерпретацією сюрреалістичної поезії Рене Шара, яка різноманітно вокалізована композитором.

Прем'єра відбулася 1955 р. на фестивалі Міжнародного товариства сучасної музики в Баден-Бадені, де музика Булеза презентувала Францію.

Чи погоджуєтеся ви з думкою критиків, що композитор утілив ідею безпорадності людини перед технікою, «машинною» цивілізацією, яка вийшла з-під контролю?

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Чи цікава вам професія диджея?

У вільний час улаштуйте уявну танцювальну вечірку. Оберіть із-поміж друзів / подруг диджея, який попрацює з різними звуковими ефектами для мікшування та звукових колажів. Скористайтеся електронним ресурсом *https://youdj.online/*

Зверніть увагу, що у XX ст. один із популярних прийомів мікшування базувався на відтворенні музики з вінілових платівок на програвачах.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Цікавим прийомом з ефектом несподіваного впливу на свідомість глядацької аудиторії став *імерсивний театр*. Його вистави не передбачають класичного сприйняття — сцена й глядацький зал. Навпаки, дія відбувається в русі реальним простором, глядачі йдуть за героями / героїнями, спілкуючись із ними й беручи участь у творених подіях.

С ***Імерсивний театр (англ. «занурення»)*** *— це сучасна форма театру, де глядач / глядачка не просто дивиться виставу, а безпосередньо долучається до неї.*

Занурюючись у дійство, глядачі стають його співавторами / співавторками, складають власні враження й судження (без підказки драматурга чи режисера). А намічена лінія подій, удало дібрані навколишній простір, освітлення, звуки — усе це створює належну атмосферу вистави.

Наприклад, імерсивна вистава за романом Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі» театру Immersive LDN запрошує глядачів і глядачок на вечірку головного героя. На ній вони можуть обирати з ким говорити, які сцени переглядати й навіть потрапляють у таємні кімнати з окремими сюжетними лініями.

4. Диджей 1950-х років у студії
5. Сцена з імерсивної вистави «Великий Гетсбі». Лондон, Велика Британія
6. Сцена з імерсивної дитячої вистави «Зоряні колискові» (реж. К. Лавринець) ГО «Лабораторія змін» і Волинський академічний обласний театр ляльок

ТВОРІМО РАЗОМ

Організуйте імерсивну виставу «Мій день» і запросіть на неї своїх друзів / подруг. Урахуйте особливості такої вистави: несподівані сюжетні повороти, імпровізаційність і «випадковість».

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

1. Хвилі Мартено
2. Сергій Зажитько

Продумайте цікаві для вас локації. Дія може відбуватися де завгодно: у класі, шкільних коридорах, вулиці, парку, історичних місцях вашого міста або селища, складатися у формі променаду глядачів від однієї локації до іншої.

Якщо ви навчаєтеся дистанційно, сконструюйте в єдиний сюжет відео або фоторепортаж, немов запрошуючи друзів/подруг до можливого місця дії.

Музичним фоном для імерсивного дійства використайте звучання електричного інструмента «Хвилі Мартено». Його творець — французький віолончеліст і радіоінженер Моріс Мартено. Цей інструмент видає «неземне» звучання, раніше використовувався в кінематографі.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«"Абсурдні" ситуації в житті та музиці»

Ознайомтеся з музикою українського композитора Сергія Зажитька, наприклад, твором «Найкраща музика». Чи можна стверджувати, що композитор поєднує абсурдні музичні ідеї й гумор? Аргументуйте думку.

Результат дослідження оформіть у вигляді колажу зі світлин (виразів облич, виразних положень рук тощо) або кольорових абстракцій у супроводі фрагмента твору.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Поясніть, як ви зрозуміли сутність сюрреалістичних виявів у музиці. Які звукові ідеї притаманні конкретній музиці? Сформулюйте її визначення. Назвіть твори, що справили на вас особливе враження, визначивши, які саме стильові риси властиві цим творам.

Що таке мікшування?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

СЮРРЕАЛІЗМ: БЛУКАННЯ ЛАБІРИНТАМИ ПІДСВІДОМОГО

? Чим сюрреалізм відрізняється від інших авангардних напрямів образотворчого мистецтва? Які видатні митці розвивали сюрреалізм? Чим він цікавий сучасній людині?

Сюрреалізм (франц. «надреалізм») — один з основних напрямів авангарду. За словами його засновника, французького письменника Андре Бретона, мета сюрреалізму — «вирішити суперечності між мрією та реальністю». Способи досягнення цієї мети послідовники напряму вбачали у зверненні до підсвідомості, інтуїції.

Сюрреалісти створювали свій «паралельний світ», позбавлений логіки, наповнений дивними істотами, оптичними ілюзіями, фантастичними образами, які можуть наснитися, але які не трапляться в реальному житті. Для відтворення підсвідомих імпульсів вони інколи вдавалися до особливої живописної техніки — *автоматизму*.

С ***Автоматизм*** *— художня техніка, у якій митець/мисткиня працює інтуїтивно, без попереднього задуму, дозволяючи підсвідомим відчуттям і думкам вільно виявитися у творі.*

Сюрреалізм швидко набув популярності й поширився в Європі й Америці. Відомими представниками сюрреалізму були іспанці **Сальвадор Далі** і **Жуан Міро**, бельгієць **Рене Маґрітт**, німець **Макс Ернст**, мексиканка **Фріда Кало** та багато інших митців. Деякі з них близькі до абстракціонізму, до вільних форм (Ж. Міро, М. Ернст), інші (С. Далі, Р. Маґрітт) — використовували фігуративний метод для створення нереальних, часом алогічних образів.

Найвидатнішим сюрреалістом був і залишається **Сальвадор Далі** — одна із найяскравіших особистостей в історії мистецтва XX ст. Його картини захоплюють реалістичною точністю зображень, проте розповідають не про навколишній світ, а про глибини людської підсвідомості й уяви.

1

2

3

1. А. Массон. Автоматичне письмо
2. Ж. Міро. Карнавал Арлекіна
3. М. Ернст. Ангел дому, або Тріумф сюрреалізму

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1. Сальвадор Далі
2. С. Далі. Сон
3. С. Далі. Постійність пам'яті
4. С. Далі. Лебеді, які відображаються в слонах

Митець розробив власний так званий параноїдально-критичний метод творчості, що базується на здатності бачити в одному образі кілька сенсових планів. Невід'ємною частиною художнього світу Далі стали символічні образи. Зокрема, мурахи у нього означали смерть, яйце — народження, слони на тонких ногах — втрату рівноваги, годинники — час. Яскрава, епатажна, театральна особистість самого Далі позначилася на його авторському стилі, наповнюючи твори несподіваними образами й ефектами.

«Постійність пам'яті» — одна з найвідоміших картин Сальвадора Далі, яка змушує інакше подивитися на час. Ця робота — філософський виклик: людина насправді здатна контролювати час чи їй це лише здається?

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Розгляньте картину «Постійність пам'яті». Поміркуйте, як саме художник зобразив плин часу. За якими деталями картини ви робите висновок, що пейзаж фантастичний? Що, на вашу думку, відчувається в цьому творі: природна мелодія чи глибока тиша сну?

Замисліться над тим, як ви сприймаєте час: виважений чіткий рух стрілок годинника, послідовний перебіг подій чи щось глибоко внутрішнє, плинне, нелінійне, пов'язане зі снами й емоціями.

Далі виявив себе не лише як живописець — він також займався кіно, дизайном, створював

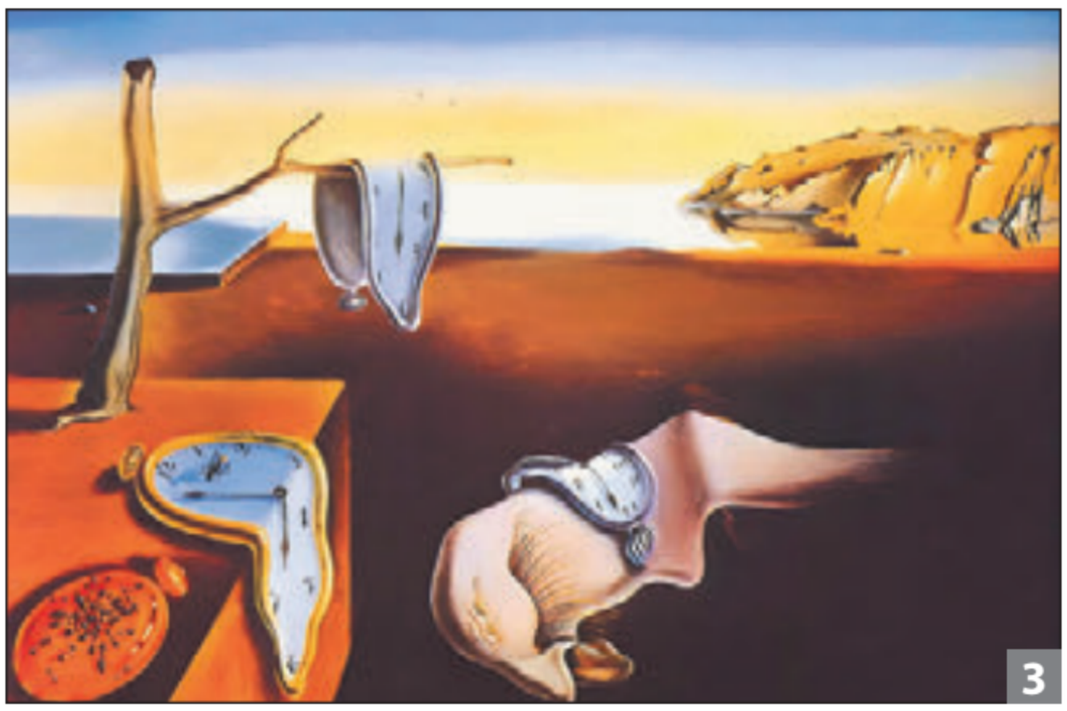

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ювелірні прикраси, оформлював рекламні плакати та вітрини магазинів. Його стиль уплинув на моду, масову культуру XX ст.

У місті Фіґерас Далі спроєктував і заснував театр-музей свого імені. Цей музей є визначною архітектурною пам'яткою Іспанії. Тут представлена найбільша колекція творів художника, а під куполом, у спеціальному склепі, згідно з волею митця, похований він сам.

«Усе, що ми бачимо, приховує щось інше, і ми завжди хочемо побачити те, що приховане», — слова **Рене Маґрітта**, іншого визначного представника сюрреалізму. Його творчість вирізняється складним змістом, грою протиріч і філософськими роздумами.

Картини Маґрітта — це справжні візуальні ребуси, які ставлять під сумнів звичне сприйняття дійсності. Митець із фотографічною точністю зображував буденні об'єкти у незвичних ситуаціях, змушуючи глядачів / глядачок сумніватися в очевидному.

5–6. Кімната у вигляді обличчя актриси Мей Вест у театрі-музеї Далі

7. Театр-музей Далі. Фіґерас, Іспанія

8. С. Далі. Брошки «Око часу» та «Рубінові вуста»

9. Рене Маґрітт

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

Постійним персонажем ряду його робіт став типовий для свого часу образ чоловіка в костюмі й капелюсі-«казанку». (До речі, художник і сам так одягався, полюбляв носити «казанок»). Цей уніфікований образ «маленької людини», — зразок стандартності.

На картині «Син людський» обличчя чоловіка приховане яблуком, що означає неможливість повного самопізнання. А на картині «Голконда» зображено дощ із постатей таких чоловічків. Проте між ними немає однакових, як не існує в природі однакових крапель дощу чи однакових діамантів. (Голконда — назва давньоіндійського міста, де видобували діаманти). Отже, автор дає зрозуміти, що навіть звична одноманітність речей може приховувати глибокий зміст.

4

1. Р. Маґрітт. Важкий перехід
2. Р. Маґрітт. Особисті цінності
3. Р. Маґрітт. Син людський
4. Р. Маґрітт. Голконда

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Пов'язана із сюрреалізмом творчість видатної мексиканської художниці **Фріди Кало**, хоча сама вона й не визнавала цього: «Я ніколи не малювала сни. Я малювала свою реальність». Але доля Фріди була настільки складною, що саме сюрреалізм якнайкраще підходив для розповіді про неї мовою мистецтва.

Картини художниці, наділені притаманними сюрреалізму загадковістю, парадоксальністю й глибиною, зазвичай нагадують сновидіння. Джерелом сюжетів для Кало був її внутрішній світ, сповнений болю, страждань від тяжкої хвороби й боротьби з нею. Особистий досвід вона перетворювала на образи, які мають символічний і фантастичний характер, наприклад, серце поза тілом, фрагментовані постаті, гібридні істоти.

Відомим твором художниці є її подвійний автопортрет «Дві Фріди». На ньому вона зобразила себе у двох образах: щасливою (у традиційному мексиканському вбранні, із цілим серцем) і покинутою (у білій європейській сукні нареченої, із кровоточивим серцем). Грозові хмари — алегорія її почуттів, а кровоносна судина, яка поєднує обидві постаті — прагнення зберегти цілісність власної особистості. Тему самотності художниця розкриває в тому, що на полотні тримає за руку сама себе.

7

5. Ф. Кало. Дві Фріди
6. Ф. Кало. Поранений олень
7. Ф. Кало. Квітка життя (Полум'яна квітка)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

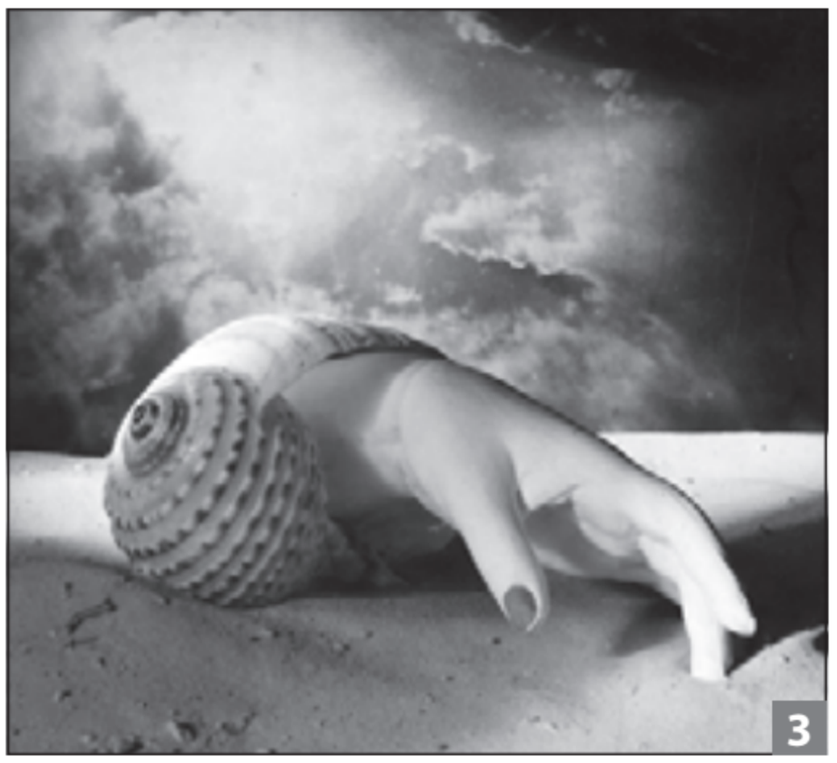

3

Упливу сюрреалізму зазнало й мистецтво художньої фотографії, у якому використовувалися оптичні ефекти, фотомонтаж. Яскравою представницею сюрреалістичного фотомистецтва була французька мисткиня хорватського походження **Дора Маар.**

4

1. Д. Маар. Роки чекають на тебе
2. Д. Маар. Подвійний портрет
3. Д. Маар. Без назви (Hand-Shell)
4. Перлинні сновидіння (згенеровано ШІ)

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Перегляньте в мережі «Інтернет» світлини Дори Маар. Зверніть увагу на її сюрреалістичні світлини, колажі, подвійні експозиції. Поміркуйте, які емоції або сновидіння можна передати в художній композиції. Придумайте власну сюрреалістичну сцену, а потім утільте її в зображенні за допомогою безкоштовного онлайн-генератора зображень (наприклад, *https://sora.chatgpt.com/*). Доберіть оригінальну назву до свого твору та презентуйте в класі.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Сюрреалізм у фотографії» Дослідіть, як Дора Маар використовувала колаж у своїх творах, поєднуючи різні елементи в одне зображення. Як ці поєднання впливають на сприйняття сюжету та настрій світлин?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чим сюрреалізм відрізняється від інших авангардних напрямів, зокрема абстракціонізму? Що таке автоматизм? Назвіть сюрреалістичні твори, які зацікавили вас найбільше. Що вас уразило в них чи здивувало?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

МУЗИЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ, НАТХНЕННІ ПРИРОДОЮ

? Які важливі соціальні ідеї можуть бути передані ультрасучасною музичною мовою? Чи може природа надихати композиторів на експерименти зі звуками? Чи існують спільні новаторські прийоми для вираження однієї теми різними митцями?

Насичення звукової картини життя «технічними» й «промисловими» звучаннями, які переносилися в музику, спонукали композиторів і до протилежного — споглядання природи, вслухо-вування в її звучання.

? Які звуки впливають на людину позитивно, а які створюють негативний ефект? Чи може музика, експериментуючи зі звуками природи, лікувати?

Самобутністю відзначена музика французького композитора **Олів'є Мессіана**. Її неможливо віднести до якогось одного стильового напряму. Композитор виробив власний унікальний стиль, поєднував у творах найрізноманітніші традиції — індійські ритми, григоріанський спів, інтонації японської, індонезійської музики й водночас — експериментував у сфері музики конкретної. Найдосконалішим звучанням О. Мессіан уважав пташиний спів. Птахи для нього символізували небесну благодать.

Професійне захоплення орнітологією відобразилося в багатьох його творах. Наприклад, це «Пробудження птахів», «Екзотичні птахи»

1

1. Олів'є Мессіан
2. Обкладинка платівки О. Мессіана «Містичні фарби Христа»
3. Обкладинка платівки О. Мессіана «Дев'ять роздумів для органу»
4. Обкладинка CD О. Мессіана «Пісні землі та неба»

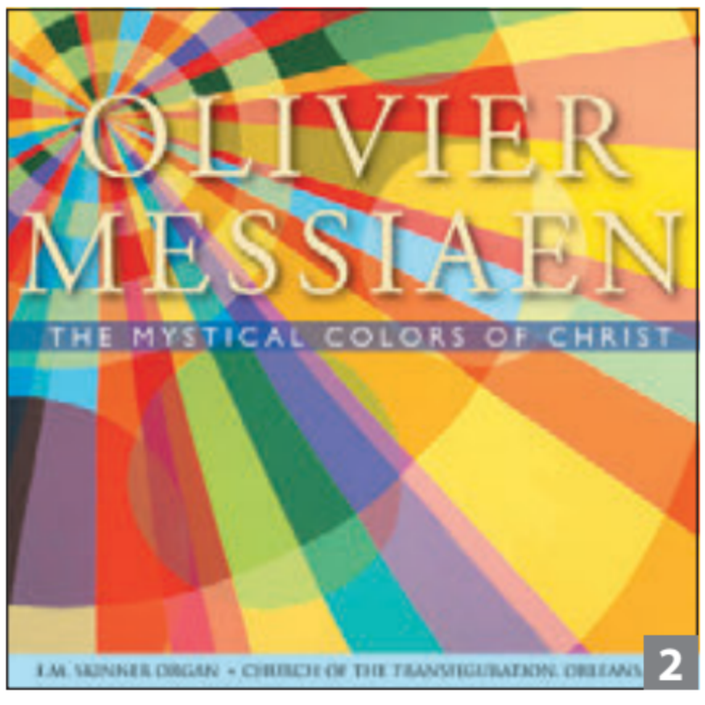

2

3

4

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

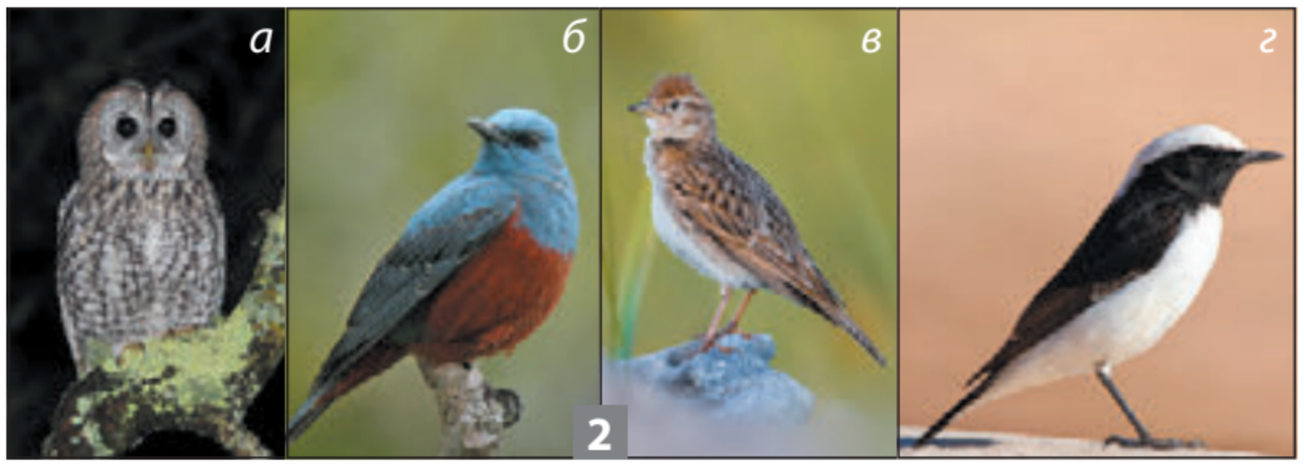

2

або «Чорний дрізд». «Каталог птахів» є циклом із 13 п'єс для фортепіано, які згруповані в 7 зошитів. Важливим виразовим засобом для О. Мессіана є ритм, точніше, його «відсутність» у звичному розумінні. Композитор здійснює пошуки ритму природного. А однією з характерних рис музики є її позачасова протяжність, медитативність, повільність.

У «Каталозі птахів» О. Мессіана кожна п'єса — образ певного птаха. Визначте, як ці образи передані виразовими засобами твору. Щоб скласти повніше уявлення, поцікавтеся зовнішнім виглядом і поведінкою в природі птахів, відтворених у музиці, скориставшись електронним ресурсом. Чи можна назвати «орнітологічну» музику О. Мессіана гімном природі?

3

Американський композитор **Джон Кейдж** увійшов до десятки найвідоміших композиторів XX ст. У творчості він використовував випадковість звучань, руйнуючи звичні правила музики. Його вважають винахідником «препарованого» фортепіано, тобто інструмента, у якому між струнами поверх молоточків розташовують різні дрібні предмети, що змінюють тембр, наприклад, цвяшки.

1. Обкладинка CD О. Мессіана «Каталог птахів»
2. Птахи, які увійшли до «Каталога птахів» О. Мессіана:
   а) Сова сіра
   б) Блакитний дрізд
   в) Жайворонок малий
   г) Кам'янка білоголова
3. Дж. Кейдж змінює тембр фортепіано
4. Графічна партитура Дж. Кейджа

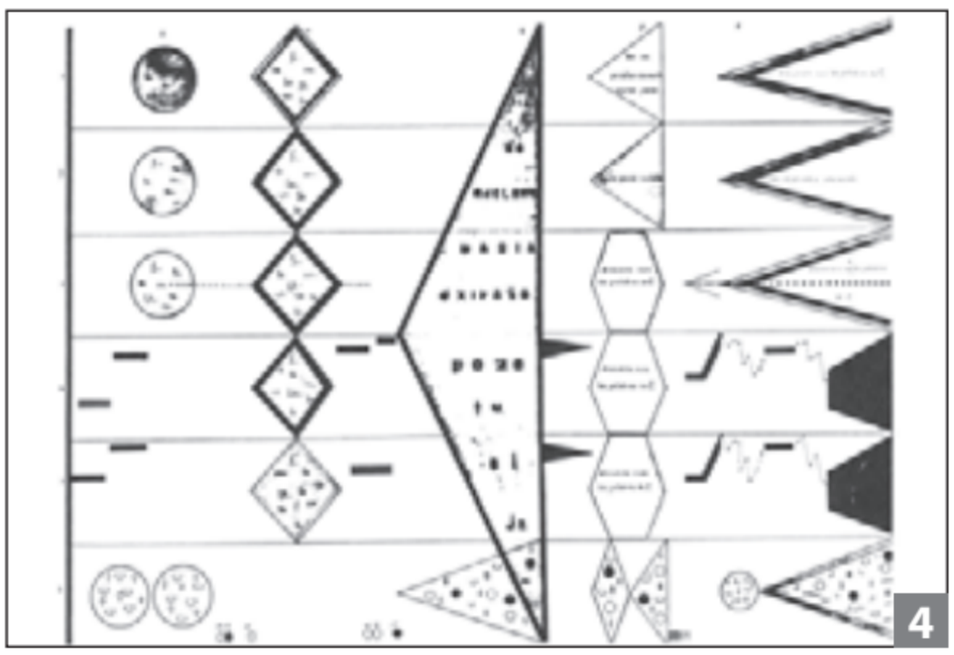
4

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Спроєктуйте звуковий колаж з аудіозаписів фрагментів творів або створіть звукову «інсталяцію» як відтворення певного емоційного стану. Поясніть можливий уплив вашого звукового експерименту на людину.

Дж. Кейжд надавав особливого філософського значення тиші. У відомому творі митця «4′33″» («Чотири хвилини тридцять три секунди») за задумом музикант не грає жодної ноти — просто сидить мовчки. А слухацька аудиторія, перебуваючи начебто в тиші, має прислухатися до звуків довкілля: шепоту в залі, скрипіння крісел, шурхоту одягу, звуків, що доносилися знадвору, тощо.

У п'єсі «4′33″» Дж. Кейдж висловлював ідею, що не існує безголосої тиші, у світі будь-який звук може бути музикою, якщо привернути до нього увагу. А що «почули» в п'єсі ви?

Вокальний твір Джона Кейджа «Літанія до китів» для двох виконавців містить єдине слово «кит» («whale»), проспіване окремими звуками, нагадуючи спів морських гігантів. Композиція побудована на тиші, повторенні й імпровізації.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Джон Кейдж. «Літанія до китів»
(Litany for the Whale)

Зверніть увагу на жанр: «літанія» походить від давньої християнської молитви. Поміркуйте про поєднання рис молитви й теми китів.

Чому композитор зашифровує в музиці слово «whale», яке виконується на єдиному диханні як декламація-перегукування двох голосів виконавців?

5

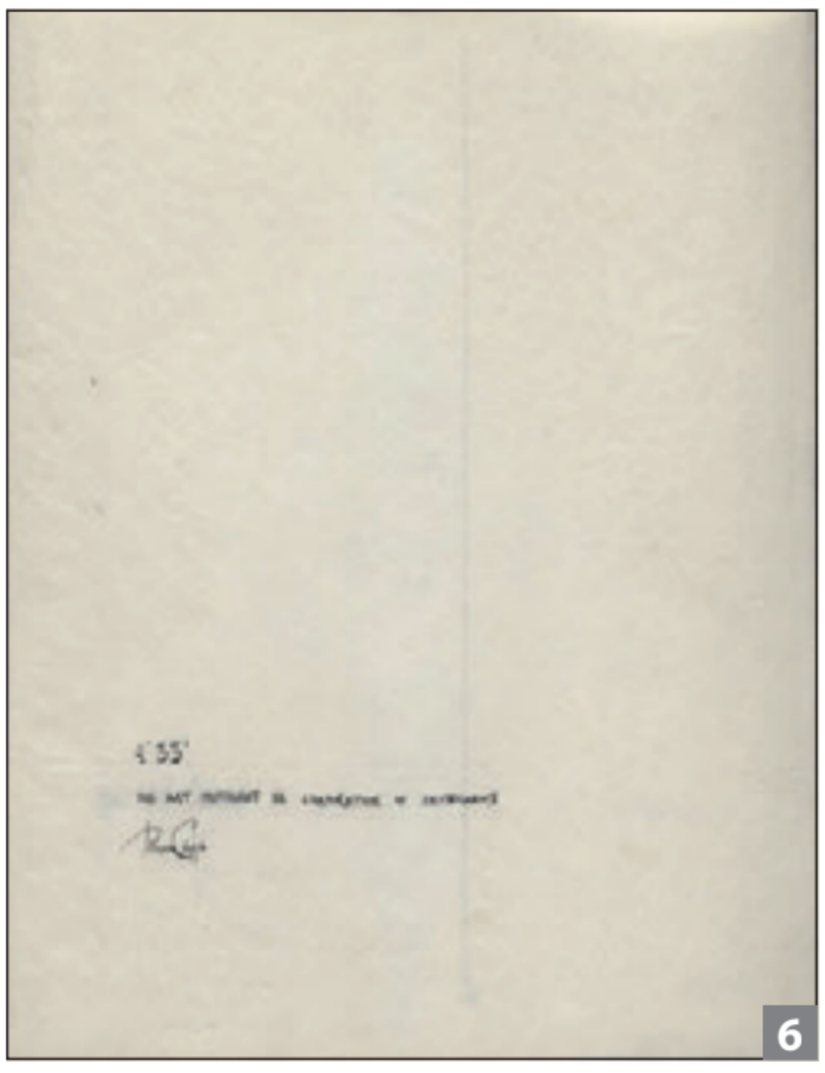

6

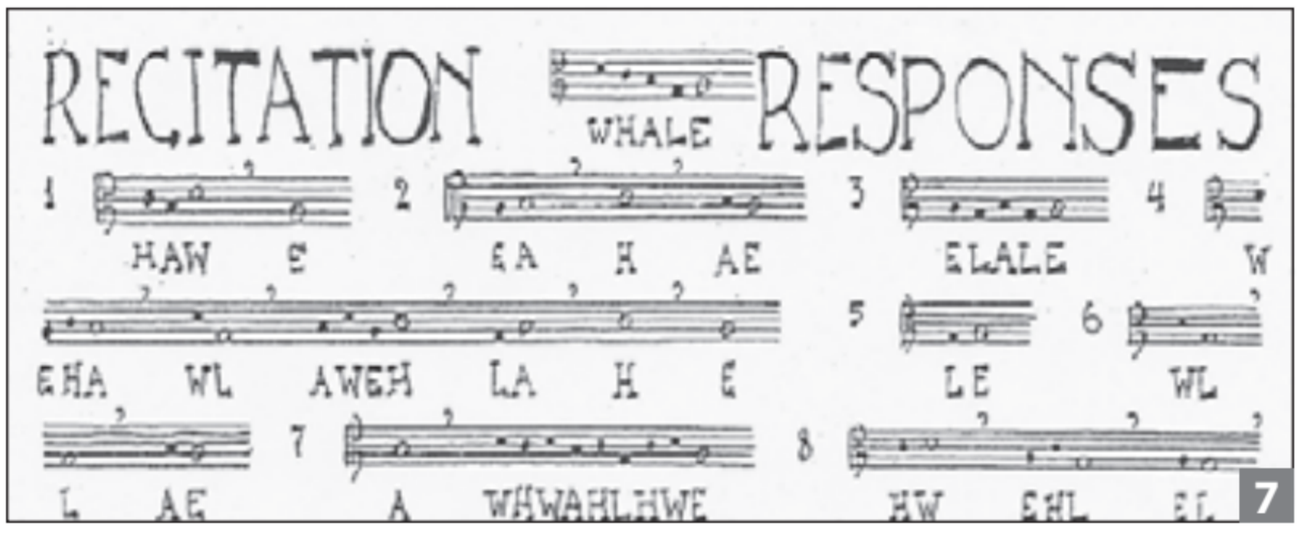

7

5. Презентування твору Дж. Кейджа «4′33″» естонським музикантом Т. Таммеметсом
6. Партитура «4′33″» Дж. Кейджа
7. Фрагмент партитури «Літанія до китів» Дж. Кейджа

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Опишіть динаміку, темпоритм твору. Чи вдалося митцеві передати ефект «тиші, яка звучить»? Пригадайте твір іншого американського композитора XX ст., який слухали в попередні роки навчання, — «Голос кита» Джорджа Крама. Порівняйте втілення теми кита у творах обох митців.

Австрійський композитор угорського походження **Дьордь Ліґеті** експериментував із різними стилями, зокрема з електронною музикою. Характерною рисою його творів є тяжіння до просторових оркестрових ефектів, пошуки «щільності» звучання, що нагадують звукові «лабіринти», мікрополіфонія, а також ритмічна складність. Можливо, тому що одне із його захоплень — музика корінних народів Африки.

Для виконання проєкту ознайомтеся з творами композитора «Артикуляція» та «Атмосфери».

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт. «Природа. Техніка. Музика»

Дослідіть важливість / неважливість візуалізації музики для донесення задуму композитора до слухачів на прикладі експериментаторських пошуків Дьордя Ліґеті.

Зверніть увагу на стильові особливості музики композитора, який уважається одним із провідних майстрів європейського музичного авангарду другої половини XX ст. Спочатку прослухайте тільки музику, потім — разом із відеорядом. Порівняйте звучання музики й відеоряд.

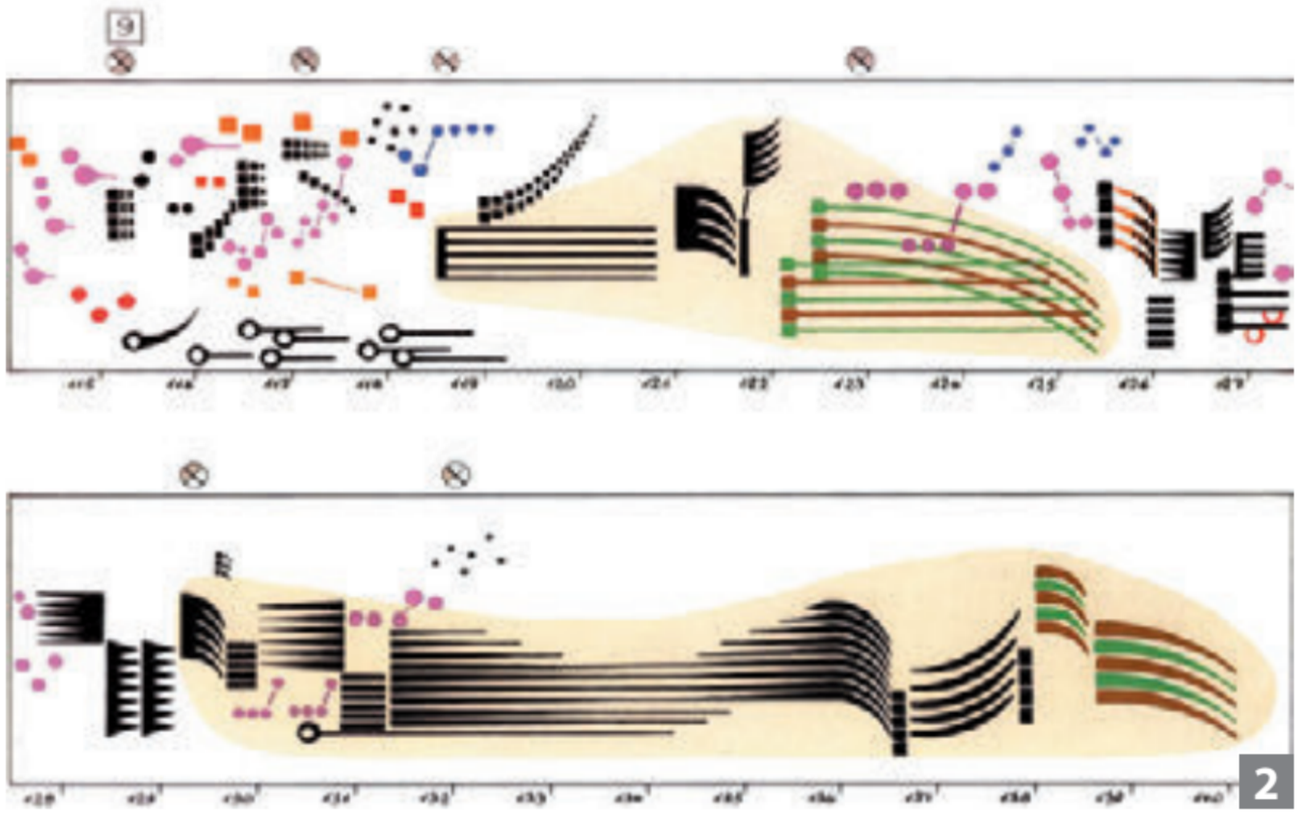
2

1. Дьордь Ліґеті
2. Р. Вехінгер. Візуальний ряд для «Артикуляції» Д. Ліґеті (фрагмент)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

Поміркуйте, чи збігається ваше враження від музики із візуалізаціями. Зверніть увагу на використання твору «Атмосфери» режисером Стенлі Кубриком у знаковому фільмі «2001: Космічна Одіссея».

ТВОРІМО РАЗОМ

Візьміть участь у колективній творчості на тему «Радіотеатр — це актуально!».

Створіть короткий сценарій радіопередачі на тему «Звуковий ландшафт», у якому розкрийте ідею протиставлення шумового забруднення та природних звуків як засобу відновлення емоційного балансу людини.

Уявіть себе звукорежисерами. Скомбінуйте музичний фон, поєднуючи фрагменти творів. Використайте результати свого експериментування.

Продумайте й відрепетируйте «омузикалену» інтонацію мовлення, яка має наче зливатися із настроєм музики та водночас викликати зорові відчуття в слухачів. Ураховуйте, що радіотеатр не володіє засобами безпосереднього візуального впливу.

Зрежисуйте накладення тексту вербального й музичного.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Поділіться, які твори справили на вас найсильніше враження. Чим саме? Поясніть, що означає колаж у музиці. Що є спільного у втіленні ідей природи у творах митців, із якими ви ознайомилися?

3. Епізод «Зоряна брама» із фільму «2001: Космічна Одіссея», озвучена музикою Д. Ліґеті
4. Кейр Дуллеа на зйомках фільму «2001: Космічна Одісея»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 4.
ПАРАДОКСИ ЕКСПРЕСІОНІЗМУ Й САМОПІЗНАННЯ ЛЮДИНИ

Соціальні катаклізми, душевні потрясіння, спричинені війнами, тривожні передчуття трагедії — усе це викликало в суспільстві першої третини XX ст. стан невпевненості, усвідомлення крихкості людського буття. Як відповідь на це у мистецтві виник новий напрям — експресіонізм, що не втратив актуальності й у наступні десятиліття.

Увагу митців і мисткинь привертали глибини людської свідомості, які вони прагнули пізнавати художніми засобами. У живописі й графіці це виявлялося через різкі ламані лінії, зумисне спотворені пропорції образів, напружену колірну гаму (яскраву, контрастну або ж темну й похмуру). Тематика творів здебільшого охоплювала міське життя та побутові сцени, широко були представлені портрет і натюрморт — усе, що відображало людину та її оточення. Характерне для експресіонізму відчуття драматичності передане в лаконічних і здебільшого гротескних формах мистецтва скульптури.

Музичний експресіонізм — це своєрідне вивільнення композиторами негативних емоцій, протест і неприйняття антилюдяності. Звідси дисонанси, різкі контрасти, жорсткість, інтонації відчаю та сарказму, але водночас глибокі філософські осмислення звучання часу в різних музичних жанрах. Одними зі знакових музичних відкриттів експресіонізму є додекафонна музика й нововіденська композиторська школа.

rnk.com.ua/113576

ЕКСПРЕСІОНІЗМ ЯК ПРОТЕСТ ПРОТИ ЖАХУ ТА ХАОСУ ЖИТТЯ

? Як можна пояснити вислів австрійського композитора Арнольда Шенберга про те, що «Мистецтво — це відчайдушний крик тих, хто на собі переживає долю людства»? Як мистецтво може протестувати?

У перші десятиліття XX ст. світ охопили війни, кризи, потрясіння, тож багато людей відчували розчарування й тривогу. Творчість стала способом висловити страх, біль, протест.

Мистецтво, особливо в моменти глибокої кризи та страждань, стає висловленням внутрішнього болю й тривоги художника, пов'язаних із долею людства.

Буденні сцени життя в художніх творах набували приголомшливого емоційного забарвлення. Банальність, потворність і суперечності сучасного життя породжували в експресіоністів почуття роздратування, огиди, тривоги та розчарування, які вони передавали у своїх творах за допомогою ламаних, спотворених ліній, швидких і грубих мазків пензля та яскравого колориту. Так у Німеччині виник новий напрям — *експресіонізм*.

С ***Експресіонізм*** *— мистецький напрям, що вирізняється прагненням передати глибокі емоції та внутрішні переживання митця/мисткині шляхом свідомого спотворення дійсності, використання інтенсивних кольорів і виразних контрастів.*

1

1. Е. Барлах. Плач
2. Ветеран Першої світової війни (1918 р.). Берлін, Німеччина
3. Виставка «Відродження: життя після Першої світової війни у світлинах». Імперський воєнний музей. Лондон, Велика Британія

2

3

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

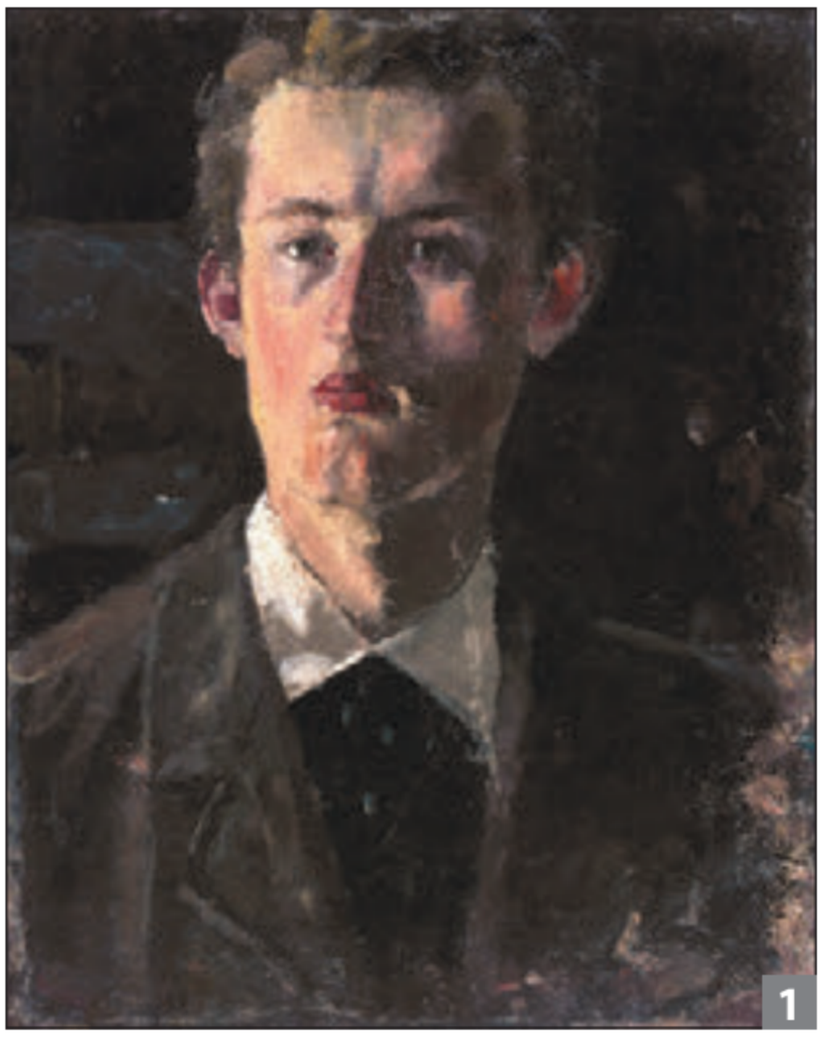

1

2

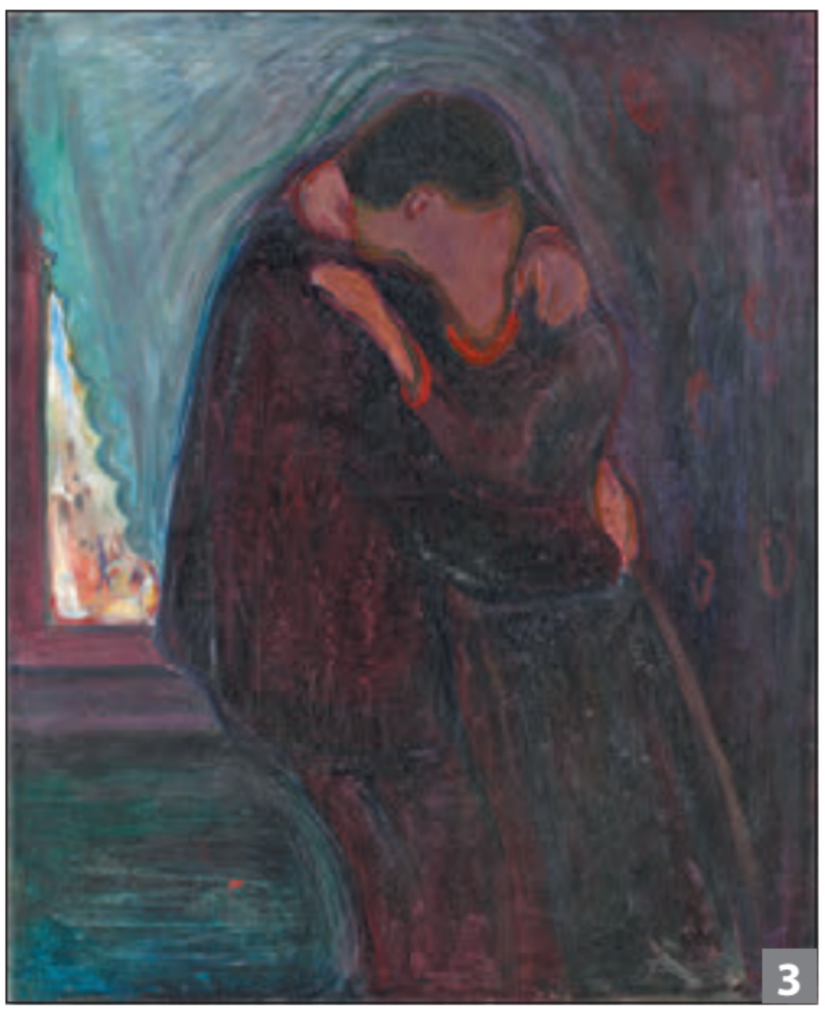

3

1. Е. Мунк. Автопортрет
2. Е. Мунк. Танок життя
3. Е. Мунк Поцілунок

Художники-експресіоністи мали академічну художню освіту: вони здобули ґрунтовну підготовку в традиційних художніх академіях або мистецьких школах. Це дозволило кожному з них усвідомлено відійти від класичних канонів і створити індивідуальний стиль у новаторському напрямі, сповнений емоційної сили та суб'єктивного бачення світу.

Ключове слово експресіонізму — «емоції». Форма й колір передають почуття, а не реальність. Хвилясті лінії: тривожний, нестійкий ритм, як у конвульсіях. Контрастний колір: небо та земля зливаються – відчуття тривоги всюди.

Одним із засновників експресіонізму в живописі є видатний норвезький художник **Едвард Мунк**. Важливі почуття людини — любов, страх, тривога, ревнощі, усвідомлення смерті — усе це художник відобразив у циклі картин «Фриз життя». До головних робіт із циклу належать «Крик» (страх і ізоляція), «Поцілунок» (кохання й утрата себе), «Танок життя» (життєвий шлях жінки), «Ревнощі» (самотність серед інших), «На смертному одрі» (останні миті життя).

Цикл «Фриз» подібний до особистого щоденника, побудованого на власних життєвих потрясіннях Мунка: він перетворив свій біль на універсальну художню мову, зрозумілу глядачам усього світу.

? Поміркуйте та поясніть вислів Е. Мунка: «Моє мистецтво — це сповідь моєї душі». Зверніться до картин циклу «Фриз». Припустіть, чому він так і не був

завершений у традиційному розумінні. Мунк протягом багатьох років продовжував доповнювати, змінювати й варіювати ці образи, називаючи цикл не завершеною серією, а «живим організмом».

Авторський стиль художника — схематизація частин тіла, руки, що нагадують палиці, та схожі на маски обличчя. Мунк наче навмисно спотворює форми й насичує кольори. Картини написані широкими, «важкими» мазками. Їх вирізняють щоденність сюжетів, різкі форми та напружений колорит.

4

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Е. Мунк. Крик

Цей твір належить до найзагадковіших шедеврів світового живопису, має численні варіанти й трактування. Навряд сам автор думав, що картина стане своєрідною емблемою експресіонізму. На полотні зображена людина, яка кричить, стоячи на мосту. Полум'яне небо немов розтікається, охоплюючи весь простір. Це не реальність, а емоція.

Поясніть, які почуття у вас викликають колірні сполучення, динамічні вигини тіла й пейзажу, положення рук людини? Із якими подіями суспільного життя асоціюється у вас твір? Про що, на ваш погляд, «кричить» людина? Що можуть означати міст, постать на дальньому плані?

5

Серед яскравих послідовників ідей експресіонізму були Егон Шіле, Оскар Кокошка, Ернст Людвіг Кірхнер, Вернер Берг.

Твори австрійського художника **Егона Шіле** — про вразливість і психологічне напруження.

Він зображував людей у незвичних позах, часто з перебільшенням емоцій. Зокрема, картина «Жінка, що сидить із зігнутими колінами» демонструє зацікавлення митця пластикою жіночого тіла та його здатністю передавати емоції й сенси через форму. А портрет Воллі (коханої та музи художника) привертає увагу глибокою емоційністю, виразною сміливістю та графічною стилістикою.

6

4. Е. Мунк. Крик
5. Е. Шіле. Портрет Воллі
6. Е. Шіле. Жінка, що сидить із зігнутими колінами

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1. О. Кокошка. Альма Малер
2. О. Кокошка. Доломітовий пейзаж
3. Е. Нольде. Діти, що дико танцюють
4. Е. Нольде. Море з фіолетовими хмарами та трьома вітрильниками. Акварель

Оскар Кокошка, також визначний австрійський художник, використовував у роботах яскраві кольори й сильні мазки, щоб показати внутрішній стан людини. Проте серед творів митця особливо відомими є численні портрети. Примітно, що його вважають засновником «психологічного» портретного стилю в живописі.

Подискутуйте, чи погоджуєтеся ви із твердженнями мистецтвознавців, що в портретах О. Кокошки обличчя — наче «вивернуті душі»?
Наведіть аргументи, описуючи виразові засоби, якими втілено образи.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Створіть слайд-галерею творів живопису за уроком. Уважно розгляньте образи, спробуйте мімікою, позою, «застиглими» жестами відтворити емоції й почуття, «вкарбовані» в них. Зробіть світлини своїх експериментів. Розпізнайте, які картини відтворили ваші однокласники / однокласниці.

Один із провідних німецьких художників-експресіоністів — **Еміль Нольде**. Він здобув популярність завдяки своїм експресивним кольоровим поєднанням, використанню дуже яскравих фарб.

Картина «Діти, що дико танцюють» вирізняється яскравими, неприборканими мазками пензля, які передають енергію молодості та руху. Робота відображає емоційну інтенсивність, характерну для експресіонізму.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Ознайомтеся із творами італійського художника Амадео Модільяні. Він відомий портретами з витягнутими формами облич, мигдалеподібними очима, декоративною стилізацією. На вашу думку, чи є в його роботах притаманний експресіонізму протест? Чи прочитуються експресіоністські риси у виразових засобах?

Ключовою постаттю в німецькому експресіоністському русі був і **Франц Марк**, співзасновник упливової групи Der Blaue Reiter («Синій вершник») разом із Василем Кандинським. Характерними рисами його манери були яскраві кольори та спрощені форми. Марк уважав, що тварини «чистіші за людей», і зображував їх ясними кольорами як символи духовного світу.

7

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Кольори природи очима Ф. Марка»

Оберіть кілька відомих творів художника. Дослідіть, чому на картинах образи тварин зазвичай забарвлені в неприродні кольори. Як це впливає на емоційне сприйняття образів? Чи характерний для картини контраст між динамічним центральним мотивом і спокійним тлом? Чи можна вважати Франца Марка попередником сучасного екологічного світогляду через його ставлення до природи в мистецтві? Презентуйте дослідження.

5. Ф. Марк. Жовта корова
6. Ф. Марк. Блакитний кінь
7. Ф. Марк. Лисиці

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Творчість німецько-австрійського художника **Вернера Берга** вражає одночасно простотою та змістовністю. Теми його творів — життя простих людей і сільські пейзажі, наповнені глибокими емоціями та символікою. Берг був експресіоністом, який оспівував зв'язок між природою та внутрішнім світом особистості, утілюючи це в яскравих кольорах і стилізованих образах. У них митець майстерно передавав настрій епохи та щирі почуття.

? Поміркуйте, чим експресіонізм відрізняється від інших напрямів. Для відповіді пригадайте: реалізм відображає предмети та явища навколишнього світу такими, якими вони є насправді; імпресіонізм передає миттєве враження від побаченого. Доповніть думку.

Експресіонізм як світовідчуття й художній стиль знайшов відображення й у скульптурі. Центральними темами, які захоплювали німецького скульптора Ернста Барлаха, були яскраві емоційні пориви.

3

4

1. В. Берг. Рутархоф у лютому
2. В. Берг. Вівтар Святого Сімейства
3. Е. Барлах. Лють
4. Е. Барлах. Співак

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Як німий крик скорботи сприймається скульптура **Кете Кольвіц** «Батьки, які оплакують сина» на меморіалі загиблим у Першій світовій війні. Мисткиня присвятила твір пам'яті свого сина Петера.

Скульптури нідерландського та німецького митця **Віллема Лембрука** зображують витягнуті, крихкі фігури, що є образними втіленнями вразливості й тендітності людського буття.

ТВОРІМО РАЗОМ

Використовуючи прийоми, властиві експресіоністичній стилістиці (деформація форм, інтенсивна колірна палітра, емоційно насичені композиції), створіть власну роботу «Мій день через емоції», що передає внутрішній стан або реакцію на якусь подію. Намалюйте свій настрій у певний момент (радість, хвилювання, засмучення тощо). Змішуйте техніки.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Які художні прийоми стали характерними рисами експресіонізму? Як називається знаковий цикл картин Е. Мунка, що відображає щирість, глибину та неймовірну енергію його почуттів? Чому картина Е. Мунка «Крик» досягла культового значення в сучасній культурі? Назвіть твори митців-експресіоністів.

5. К. Кольвіц. Батьки, які оплакують сина. Берлін, Німеччина
6. В. Лембрук. Юнак, який сидить

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Особистість у мистецтві

Ернст Людвіг Кірхнер (1880–1938) — один із найяскравіших представників німецького експресіонізму та співзасновник художнього об'єднання «Міст».

Як солдат Першої світової війни Кірхнер зазнав тяжких психологічних і фізичних травм, що великою мірою визначило його особистий і мистецький шлях, наповнило твори тривожними настроями.

У творах художник навмисно деформував постаті людей і простір, щоб передати напружений стан. Часто звертався до урбаністичних тем: зображав стрімкий, нервовий ритм великого міста, сповнений атмосфери відчуження.

Про це красномовно свідчать роботи серії «Вуличні сцени Берліна» (1913 р.). Зображені на них люди, здебільшого жінки, вирізняються видовженими тілами, загостреними контурами фігур, а ритми їхніх рухів у поєднанні з яскраво-агресивними або ж темними похмурими кольорами посилюють відчуття тривоги.

Вважається, що саме Кірхнер увів до «візуального словника» експресіонізму такі поняття, як «нервова лінія», «емоційне спотворення». Його власний стиль став упізнаваним і вплинув на подальший розвиток мистецтва модернізму.

1. Ернст Людвіг Кірхнер
2. Е. Л. Кірхнер. П'ятеро жінок на вулиці
3. Е. Л. Кірхнер. Потсдамер-Платц
4. Е. Л. Кірхнер. Сцена берлінської вулиці

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ТРАГЕДІЙНІСТЬ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ В МУЗИЦІ ЕКСПРЕСІОНІСТІВ

? Що означає поняття «експресіонізм» у музичному мистецтві? Чи є музика експресіоністів песимістичною? Як поєднуються музичні емоції з математичними розрахунками?

Поширення в європейському суспільстві напередодні Першої світової війни тривожних настроїв, передчуття катастрофи й дисонанс із соціальною дійсністю викликали потребу композиторів «виплеснути» негативні емоції. Особисте неприйняття антигуманізму вилилося в музичні образи, сповнені відчаю та приреченості, пронизані гротеском і гірким сарказмом. Усе це разом ознаменувало появу нового авангардного напряму — **музичного експресіонізму.**

Характерні для нього інтонації музичної мови створюють напружену психологічну атмосферу: гострі дисонанси, різкі динамічні контрасти, жорсткі звучання, «розірваність» мелодики, нестійкі ритми й мінливі темпи. Цьому сприяють і переривчасті вокальні партії, з речитаціями й вигуками, які часто потрактовуються як інструментальні.

Найяскравішими представниками експресіонізму вважаються композитори нововіденської школи — **Арнольд Шенберг** і його талановиті учні **Антон Веберн** і **Альбан Берг.**

1

2

3

4

1. Постер концерту Арнольда Шенберга 31 березня 1913 р.
2. Р. Герстль. Портрет Арнольда Шенберга
3. Л. Штайнер. Портрет Альбана Берга
4. М. Оппенгеймер. Портрет Антона Веберна

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

1. Обкладинка платівки А. Шенберга «Місячний П’єро»
2. «Місячний П’єро» А. Шенберга у виконанні відомої ізраїльської співачки Хіли Баджо
3. Невідомий автор. Портрет Альбертіни Земе, першої виконавиці ролі Місячного П’єро

? Чому ця художня школа отримала назву нововіденської? Пригадайте, кого ми називаємо представниками віденського класицизму.

Ознаменуванням розриву між традицією та авангардом у музиці став революційний на той час концерт із творів А. Шенберга. Він відбувся 31 березня 1913 р. й увійшов в історію як «концерт ляпасів».

Одним із найвідоміших творів А. Шенберга є вокальний цикл «Місячний П’єро» для сопрано й інструментального ансамблю на вірші бельгійського поета А. Жіро (у перекладі німецькою Отто Еріха Гертлебена). Твір, який композитор назвав мелодрамою, складається із 21 частини, які об’єднані в три цикли поем.

Повна авторська назва музичного твору — «Три-чі сім віршів із "Місячного П'єро" Альберта Жіро» (1912). Вокальна партія містить виразні вигуки, які переходять у шепіт, глісандо й тремтіння в голосі, що передають психологічний стан героя.

Поцікавтеся змістом твору. Пригадайте, звідки бере початок образ-маска П’єро. Чи має вона значення в цьому музичному циклі? Яку виразність має прийом шпрахгезанг (нім. Sprachgesang) — напівспів-напівговірка, який винайшов А. Шенберг?

Композиторів нововіденської школи цікавили глибини людської свідомості й способи пізнати її музичними засобами. Герої та героїні музики експресіоністів, зазвичай «маленькі люди», перебувають у гострому конфлікті з безвихіддю життєвих ситуацій.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

Таким є денщик Воццек — герой однойменної опери А. Берга (за драмою Георга Бюхнера). Духовно зломлений безсиллям і самотністю, Воццек доведений до відчаю ворожим оточенням. Із нього кепкують капітан, лікар і псевдопсихіатр, який ставить над ним шарлатанські експерименти, а єдина близька йому людина — кохана Марі — зраджує. Втративши останню надію у своєму знедоленому житті й передчуваючи щось жахливе, пригнічений Воццек убиває Марі, після чого й сам гине в болоті. Маленький син лишається сиротою.

6

Чи можна назвати оперу А. Берга «драмою крику»? Як про це свідчать вокальні характеристики Воццека й Марі? Зверніть увагу на ритм, мотиви, «акорди жахів», прийоми декламації. Чи можна сказати, що характеристики негативних персонажів схожі на маски? Яке враження справила на вас ця музика? Як, на вашу думку, оцінювали оперу сучасники композитора майже сто років тому?

7

Представники нововіденської школи винайшли й особливий спосіб утілення своїх задумів — *додекафонію*.

Додекафонія — *метод композиції, при якому творення музичного тексту спирається на послідовність із 12 звуків — серію. Звуки серії не повторюються, але використовуються в різних формах: від початку до кінця, у зворотному напрямку, у дзеркальному відображенні основної та зворотної серій.*

4–7. М. Левін. Декорації та костюми до опери «Воццек». Цюрихська опера, Швейцарія

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

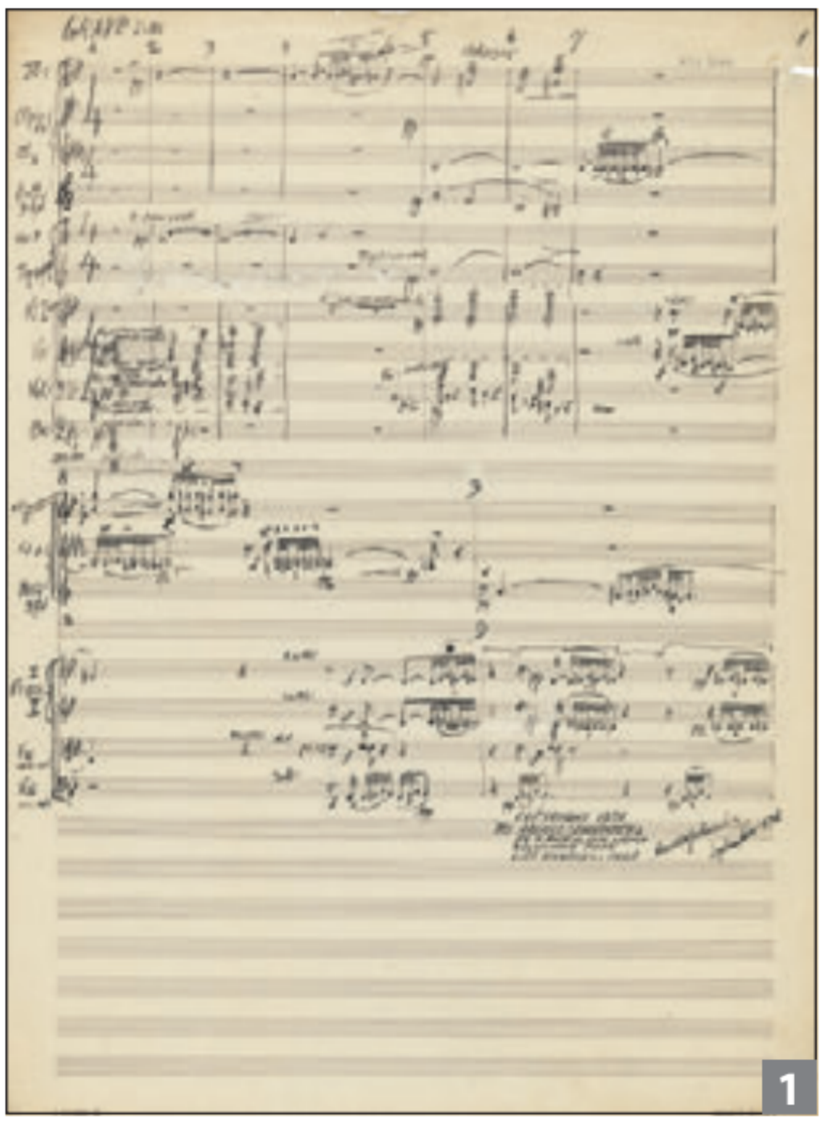

1

2

3

1. Сторінка рукописної партитури А. Шенберга
2. Виконання кантати А. Шенберга «Уцілілий із Варшави» (соліст Ієн Фаррінгтон)
3. Обкладинка платівки кантати А. Шенберга «Уцілілий із Варшави»

? Який зв'язок між додекафонною музикою та математикою? Чи можливо зберегти «художність» музичного висловлювання, якщо вибудовувати музику на математичних розрахунках? Спирайтеся на враження від творів, із якими ознайомилися.

Кантата «Уцілілий із Варшави», написана 1948 р., має гостро антифашистське спрямування. Зверніть увагу на склад виконавців: твір для читця, чоловічого хору в унісон і оркестру.

Текст від імені дивом урятованого в'язня єврейського гетто у Варшаві заснований на документальних свідченнях про злочини проти людяності в різних гетто й концтаборах. Це спогад людини, яка намагається пригадати трагічні події, що з нею сталися.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

А. Шенберг. «Уцілілий із Варшави»

Чи можна сказати, що твір відзначений психологічною достовірністю? Як це передано музикою? Чи є в партії оркестру звукозображувальні прийоми? Поміркуйте, чому розповідь від імені головного героя ведеться англійською мовою, а грубі вигуки фельдфебеля про «газову камеру» — німецькою? Яке враження на вас справило звучання в момент кульмінації давньої єврейської молитви — передсмертного духовного гімну, який співають

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

приречені на смерть в'язні перед газовою камерою? Чому композитор надає звучанню урочистого змісту?

Зробіть висновок: чи можемо назвати цей твір гостро публіцистичним документом доби, яким композитор протестує проти нацизму й фашизму?

Арнольд Шенберг був одним із найяскравіших композиторів XX ст. й різнобічно обдарованою особистістю. Захоплювався живописом, дружив із художником Оскаром Кокошкою. Створені Шенбергом полотна (автопортрети, портрети, пейзажі, абстрактні твори тощо) виставлялися в Мюнхені на виставці об'єднання художників Der Blaue Reiter («Синій вершник»), а репродукції друкувалися в журналах. Живописний спадок Шенберга складає близько 70 картин.

На вашу думку, чи суголосні живописні роботи композитора його музиці?

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Для того щоб на власному досвіді переконатися у виразності прийому шпрахгезанг, спробуйте імпровізувати ним декламацію поезії на ваш розсуд. Однак не забувайте, що образи обраних вами віршів мають бути суголосні настроям творчості експресіоністів.

Експресіоністичні риси наявні й у творах інших митців XX ст.

6

4. А. Шенберг. Автопортрет (1908 р.)
5. А. Шенберг. Автопортрет (1910 р.)
6. А. Шенберг. Портрет Альбана Берга

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

3

2

Ознайомтеся з музикою польського композитора Кшиштофа Пендерецького «Плач за жертвами Хіросіми», яка присвячена тим, хто загинув 6 серпня 1945 р. від застосованої вперше в історії людства ядерної зброї. Композитор наче відтворює стан людини, яка опинилася в епіцентрі ядерного вибуху, використовуючи прийоми сонорики. Порівняйте музичну мову з мовою кантати «Уцілілий із Варшави». Чи є ці твори суголосними теперішнім воєнним реаліям боротьби України з російською агресією?

Сонорика — *техніка музичної композиції, де на перший план виходить пошук забарвлення звучання, тембри та їхні комбінації.*

4

1. А. Айзенштедт. Мати з дитиною серед руїн Хіросіми. Чотири місяці після атомного бомбардування. 1945 р.
2. Кшиштоф Пендерецький
3. Дитячий пам’ятник миру. Хіросіма, Японія
4. Руїни виставкового центру, єдиної будівлі, уцілілої після ядерного вибуху. Хіросіма, Японія

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

ТВОРІМО РАЗОМ

Створіть «документальний» фільм-розповідь / сценарій фільму з режисерськими ремарками про один із творів, згаданих у тексті. Текст за кадром звучатиме на фоні музики або між музичними фрагментами, які ви оберете. Передбачте візуалізацію розповіді та звучання живописними роботами експресіоністів.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Експресіонізм у кінематографі»

Перегляньте фрагменти німого фільму «Кабінет доктора Калігарі» («Das Cabinet des Dr. Caligari», 1920), що вважається класикою світового кіномистецтва, першим повноцінним фільмом жахів і вершиною експресіонізму в кіно.

Які експресіоністичні риси в кіно ви можете описати на прикладі цього фільму? Стисло окресліть його сюжет, особливості акторських робіт.

7

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Які історичні події сприяли появі експресіонізму? У якій країні з'явився експресіонізм? Назвіть основних представників цього стильового напряму в музичному мистецтві. Опишіть свої враження від їхніх творів. Поясніть сутність додекафонії.

5–6. Кадри з фільму «Кабінет доктора Калігарі»

7. Постер фільму «Кабінет доктора Калігарі»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

ЕКСПРЕСІОНІЗМ З УКРАЇНСЬКИМ СЕРЦЕМ

? Які події історії могли вплинути на вияви експресіонізму у творчості українських митців? Чи може експресіонізм мати національні ознаки?

В Україні експресіонізм виявив себе в графіці, живописі, у скульптурі, театрі. Однак його сутність розкривала зв'язок із драматичними подіями історії на українських землях: війни, революції, внутрішні конфлікти, що породили виникнення відповідних психологічних станів.

Серед культурних осередків, представникам яких були близькі ідеї експресіонізму, передусім — Українська академія мистецтв, одним із засновників якої був **Олександр Мурашко**, театр **Леся Курбаса**.

На потужний центр графіки перетворився й Львів. Він став перехрестям традицій для митців із різних етносів: українського, польського, єврейського, німецького.

Унікальним українським осередком експресіонізму став Харків, де самобутня, не калькована з європейських моделей версія напряму розвинулася на стику різних видів мистецтва: літератури, театру, образотворчого та музичного.

1. Меморіальна дошка з іменами митців, які мешкали в легендарному будинку «Слово». Харків
2. Українські політичні плакати 1920-х рр.:
   а) С. Борделіус. «Гарний сорт хліба»
   б) Є. Мей. «Товаришу! Передплачуй!»
   в) А. Старчевський. «Житлова кооперація»

2а

2б

2в

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

5

У 1920-х роках Харків став важливим центром поліграфії — тут активно створювали книжкову й журнальну графіку, обкладинки, агітаційні плакати.

Візуальні образи вирізнялися експресіоністською стилістикою — ламаними формами, різкими кутами, емоційно насиченою палітрою. Графіка українських митців виразно передавала дух часу. Втілені образи були наповнені емоційністю, у якій особливо потужно звучали мотиви тривоги, загадковості й символічності.

Микола Бутович відомий графічними й живописними роботами, оформленням вистав дитячого театру. Його творчість проникнута національним духом, що яскраво виявилося

6

3. М. Бутович. Пасічник
4. М. Бутович. Обкладинка книги В. Січинського «Чужинці про Україну»
5. М. Бутович. Ілюстрація до «Енеїди» І. Котляревського
6. М. Бутович. Штурмові гуляй-городи

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

4

1. П. Ковжун. Плакат «III краєвий здвиг українського сокільства»
2. П. Ковжун. Обкладинка календаря товариства «Просвіта» на 1924-й рік
3. П. Ковжун. Екслібрис Михайла Рудницького
4. П. Ковжун. Вітряк

в ілюстраціях до видань українських письменників, дереворитах, станкових композиціях. Графіка Бутовича позначена національним духом, оригінальним трактуванням творів І. Котляревського, В. Стефаника й інших письменників.

? Знайомлячись із творами українського мистецтва, простежте й висловіть свою думку щодо поєднання в них рис експресіонізму й національного світовідчуття, народних традицій. Відзначте, у чому полягає унікальність індивідуального стилю кожного з митців / мисткинь.

Графічний стиль **Павла Ковжуна** поєднав авангардність із глибоким знанням національних традицій. Він був талановитим майстром контрастів, експериментував зі шрифтами, стилізуючи їх і використовуючи елементи барокового українського письма. У спрощених формах, гострих лініях, створених митцем, приховані символічність, особлива експресія та динамічність, а соціальні меседжі передані через виразні зображення-метафори.

Поцікавтеся, хто ще з митців українського авангарду експериментував зі шрифтами, створюючи національний стиль.

Українсько-французька художниця **Софія Левицька** також збагатила експресіонізм рисами народного мистецтва, розкривши глибинну філософію й красу українського розпису, іконопису.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Її твори вирізняються декоративністю, яскравими, насиченими кольорами та спрощеними, але виразними формами. Мисткиня вкладала в художні образи душевну емоційність і простоту. Колористика в її роботах посилює настрій, а спрощені контури надають образам умовності, що характерно для експресіоністського бачення світу через призму внутрішніх переживань.

До плеяди митців, чия творчість стала наріжним каменем українського мистецтва епохи модернізму, належить **Абрам Маневич**. Послідовник експресіонізму, один із засновників Української академії мистецтв, він жив і працював у Києві на початку XX ст. Митець намагався розкрити глибинну енергію речей і водночас продемонструвати їхню декоративність. У його творах наявне нагадування про новаторство модерну й досягнення української реалістичної школи живопису. Вітражні темні контури гілок і стовбури дерев — одна з примітних рис його творів.

7

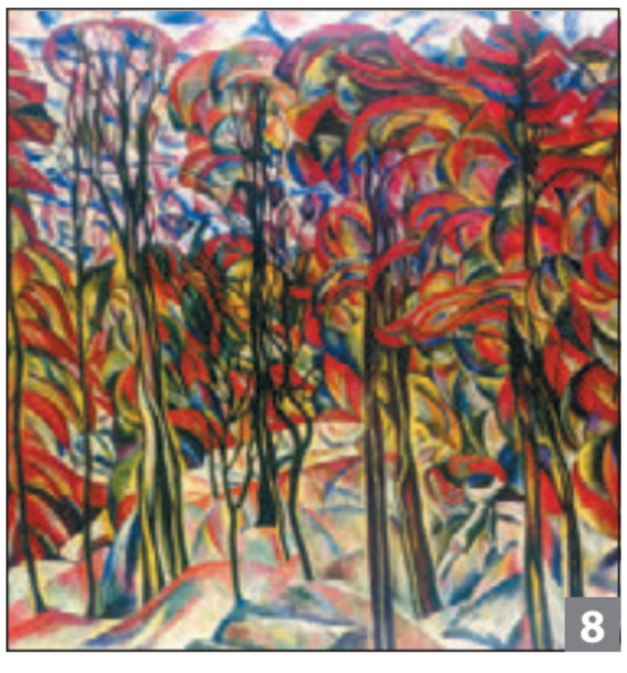

8

9

5. С. Левицька. Український пейзаж
6. С. Левицька. Ангел-хранитель (Благословіння)
7. А. Маневич. Дніпро біля Києва
8. А. Маневич. Осінь, парк Кротона, Бронкс
9. А. Маневич. Весна на Куренівці

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Любослав Гуцалюк відомий олійними роботами, гуашами й акварелями в стилі експресіонізму. Уникаючи академічної реалістичності, майстер допускав у творах свободу композиції, умовність форм. Яскравими рисами авторського стилю Гуцалюка є густа фактура вертикальних мазків, колористика, яка зазвичай побудована на контрастах червоного, чорного, золотого й синього. Зображені будівлі на картинах немов «спливають» донизу по полотну, утворюючи стилізовані готичні абриси.

3

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Л. Гуцалюк. Собор Святого Юра

Які кольори переважають у цьому творі? Який настрій вони створюють — щоденний чи святковий? Яке емоційне враження справляє образ собору? Яким постає простір у творі — спокійним чи динамічним, сповненим руху? Що в роботі є такого, що дозволяє так думати? Чи відчуваєте ви в цій картині ритм або «звучання»? Яку музику ви б пов'язали із цим образом?

Експресіонізм у скульптурі — це емоція в тілі, душа в камені, протест у формі. Це не стільки зоровий образ, скільки вираз емоції через напругу та драматичний, переважно «деформований», із погляду реалізму, силует. Навіть статична фігура — це рух і крик, застиглі в моменті.

Цікаво, що в українській скульптурі експресіонізм не склався як окремий напрям. Митці / мисткині здебільшого використовували експресіоністські прийоми — наприклад, спотворення форм, загострену емоційність, виразну

1. Л. Гуцалюк. Собор Святого Юра
2. Л. Гуцалюк. Уявний катедраль
3. Л. Гуцалюк. Верхівки

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

динаміку. Вони виявилися в окремих творах, засвідчуючи глибокі переживання, драматизм, світоглядні потрясіння своїх авторів. Такими особливостями вирізняються окремі роботи **Антіна Павлося, Василя Бородая, Теодозії Бриж, Івана Кавалерідзе.**

Які історичні події та суспільно-політичні обставини першої третини XX ст. вплинули на те, що експресіонізм не сформувався в Україні як окремий мистецький напрям? Чи вдалося, на вашу думку, вітчизняним митцям доєднатися до тенденцій європейської культури? Обґрунтуйте свою думку, визначивши риси експресіонізму в поданих творах.

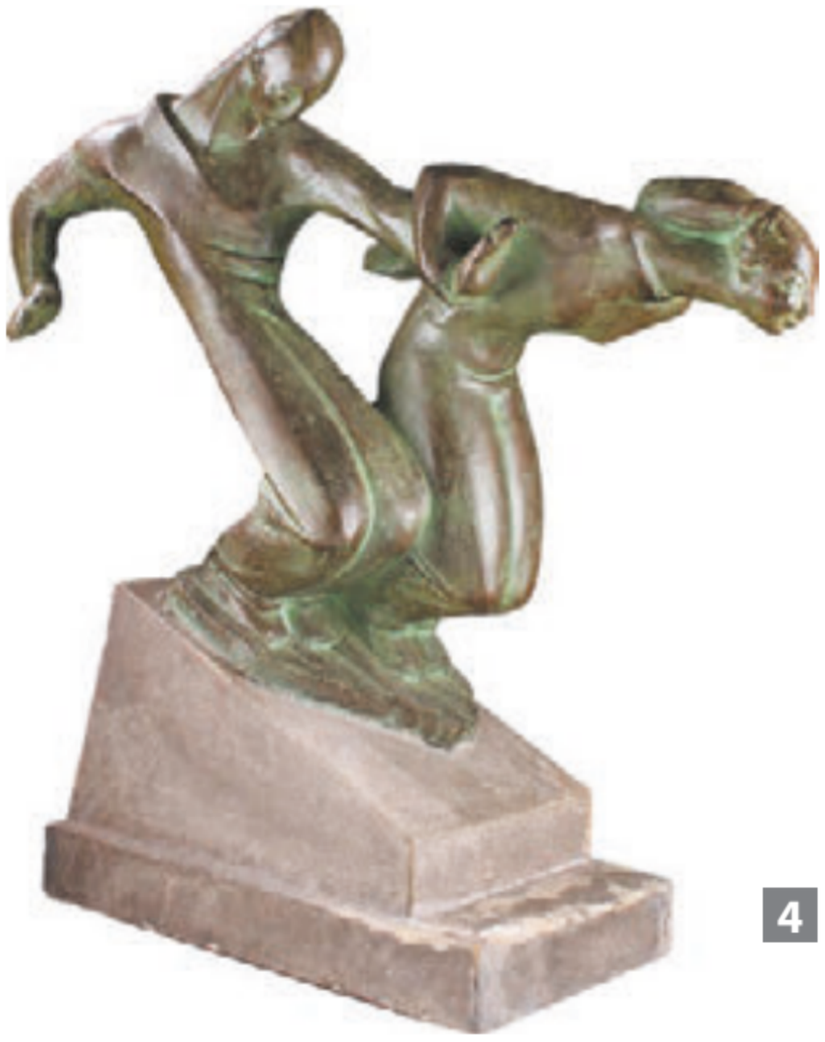

4

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Скульптурні образи Івана Кавалерідзе»

Створіть галерею скульптурних робіт митця. Зверніть увагу на те, що роботи майстра монументальні, геометричні, наче спрощені, але з внутрішньою напругою, з глибокою емоційністю й експресивним узагальненням.

З'ясуйте, як у творах Кавалерідзе виявляються риси експресіонізму. Відзначте, стильові риси яких іще напрямів у них простежуються.

Який пам'ятник став останньою роботою скульптора? Схарактеризуйте його.

У розповіді відзначте багатогранність таланту митця, який був скульптором, кінорежисером, драматургом, сценаристом, художником. Презентуйте результати проєкту на шкільному сайті.

5

6

4. А. Павлось. Пара лижників на спуску
5. І. Кавалерідзе. Прометей
6. Т. Бриж. Скульптура Орфея на меморіальному пам'ятнику співачці Соломії Крушельницькій

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Спроби поширити естетику експресіонізму на мистецтво архітектури в Україні швидко згасли. Проте й для Європи він не перетворився на повноцінний архітектурний стиль.

Експресіонізм відзначений химерними, драматичними формами будівель, що нагадують скелі, полум'я чи кристали. Складність таких конструкцій, дороговартісність, а також наступ конструктивізму завадили розвитку експресіонізму. Нечисленні пам'ятки можна побачити в країнах Європи, а в Україні його риси помітні лише в окремих спорудах, як-от харківський будинок «Слово».

ТВОРІМО РАЗОМ

Розробіть ескіз для подарункового пакунка на тему «Різдво» в стилі експресіонізму, використовуючи прийом оверлеппінг, коли предмети частково накладаються один на одний, створюючи конфлікт кольорів і об'ємів.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Як ви розумієте найважливіший творчий принцип експресіонізму — відображення особистого суб'єктивного світовідчуття через загострене авторське «Я»? Розкажіть про свої враження від ознайомлення з темою, присвяченій експресіонізму. Назвіть характерні риси живопису українських художників, у творах яких наявні риси експресіонізму.

1. Будинок письменників і науковців «Слово», що в плані нагадує літеру С. Харків
2. Церква Грундтвіга. Копенгаген, Данія

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ТРАГЕДІЙНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ. МУЗИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ ПОДІЙ XX СТ.

1

? Які музичні жанри наймобільніше реагують на історичні потрясіння? Що таке історична достовірність у музичному прочитанні? Чи можемо назвати документальними ті твори, у яких композитори втілюють і осмислюють трагедійні події історії?

Поступ української музики XX ст. — це відображення найдраматичніших сторінок долі України. Інформаційна війна російської та радянської імперії проти всього українського, фізичне винищення та моральні тортури над митцями, знищення спадку, приречення на штучне забуття, насильницьке вкорінення комплексу меншовартості — усе це сумні реалії українського мистецтва.

☺ Поцікавтеся драматичною долею визначних українських композиторів Миколи Леонтовича, Василя Барвінського, Бориса Кудрика, Стефанії Туркевич-Лукіянович, Всеволода Задерацького, Павла Сениці і багатьох-багатьох інших митців і мисткинь.

Музика ніколи не була поза історією та завжди однією з перших реагує на важливі події в житті народу — у піснях і симфоніях, хорових творах і операх, кінофільмах і театральних виставах, у побуті та на концертній естраді.

1. Пам'ятник жертвам Голодомору. Запоріжжя
2. Борис Кудрик
3. Стефанія Туркевич-Лукіянович
4. Павло Сениця

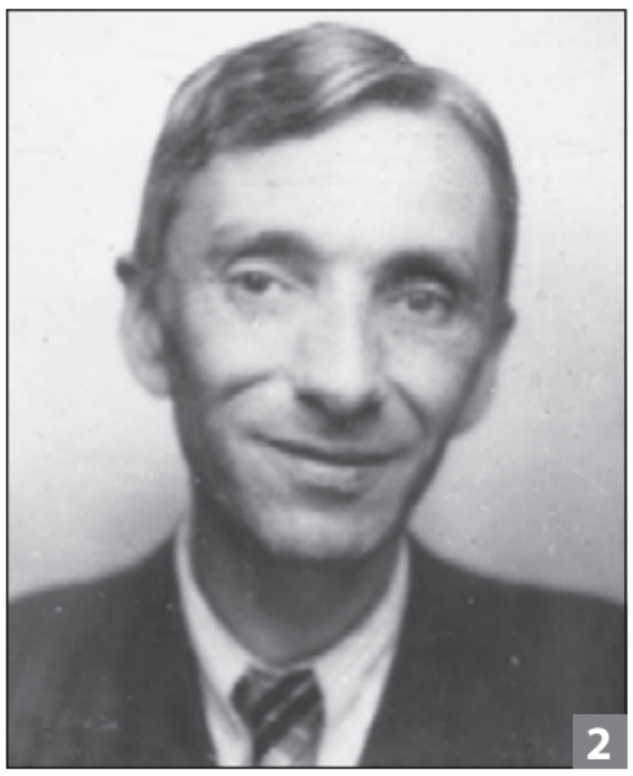
2

3

4

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Однією з трагедійних сторінок нашої історії, яка упродовж десятиліть замовчувалася комуністичною владою, був Голодомор 1932–33 рр. Лише після відновлення Україною Незалежності людству відкривалися документи тих часів із жахливими фактами.

Трагедія Голодомору втілена в різних музичних жанрах: симфонія-реквієм «Тридцять третій» **Олександра Яковчука**, «Дума про тридцять третій» **Геннадія Саська**, хорова поема «Голод-33» **Лесі Дичко**, «Притча про хліб і голод» **Віктора Камінського** та чимало інших.

Поміркуйте про вибір композиторами жанрів для свого висловлювання. Як вибір жанрів відображає тему трагедійного часу, про який ідеться?

Один із перших масштабних творів незалежної України, присвячених темі Голодомору, — «Панахида за померлими з голоду» **Євгена Станковича**. За жанром це реквієм для симфонічного

2

3

1. Т. і Ю. Гончаренки. Триптих «Геноцид 1933»
2. Маруся Юрків-Яроцька. Мадонна Голодомору
3. Виконання «Панахиди за померлими з голоду». Львівська філармонія

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

оркестру, двох мішаних хорів, баса, народного жіночого голосу й читця. У музичній тканині поєднуються плачі, православна молитва й відспівування замордованих голодом людей. Проте український народний мелос звучить як символ вічного й непорушного, зі стилізацією автентичного співу та дзвонів.

Зверніть увагу на поєднання в «Панахиді за померлими з голоду» канонічних текстів реквієму й поетичного циклу Дмитра Павличка. Композитор разом із поетом ушановують пам'ять жертв трьох хвиль голодоморів: 1922, 1932–33 та 1946 рр. Яку драматургічну виразність має партія Читця? За вашими відчуттями, чи є цей твір заупокійною месою? Чи погоджуєтеся ви з тим, що музика стверджує оптимістичну перспективу для України попри трагедійний зміст утілених подій? Наскільки твір суголосний нашим реаліям?

Перегляньте відеорозповідь із виконання «Панахиди за померлими з голоду».

Гостра тема, яка хвилює людство, — це війна й горе, яке вона несе. Українська музика суголосна творчості митців інших країн. Наприклад, англійський композитор **Бенджамін Бріттен** у «Воєнному реквіємі» осмислює жахливість будь-якої війни як злочину проти людства; французький композитор **Моріс Равель** пише Концерт для лівої руки з оркестром для видатного піаніста Пауля Вітгенштейна, який утратив праву руку на полях битв у Першій світовій війні.

Пригадайте й назвіть твори Арнольда Шенберга та Кшиштофа Пендерецького на тему війни.

4

5

7

6

4. Бенджамін Бріттен
5. Пауль Вітгенштейн
6. Моріс Равель
7. Обкладинка CD «Воєнного реквієму» Б. Бріттена

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

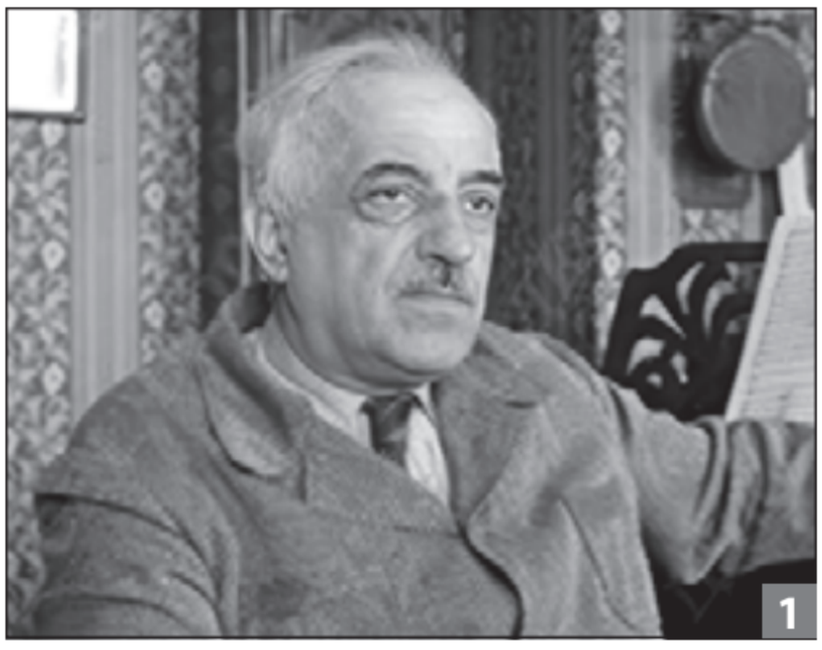

В українській музиці XX ст. майстром, який залишив музично-філософські роздуми про цінність життя, був геній **Борис Лятошинський.** Його Третя симфонія — епічне симфонічне полотно про опір і страждання Людини через війну. Митець наче розмірковує про всю драматичну українську історію першої половини століття, у якій були й репресії, і Голодомор, і війни.

Твір був написаний майже одразу після закінчення Другої світової війни (1948 р.) й розкрив переживання трагедійності епохи. Композитор не вказував на зв'язок із воєнними подіями, але не випадково перша редакція симфонії мала епіграф «Мир переможе війну».

Сумною та драматичною є історія Фіналу твору. Після прем'єри 1951 р., попри овації публіки та професійних музикантів, офіційна влада звинуватила композитора в «неправильному» розумінні боротьби за мир. Симфонію охрестили «формалістичним мотлохом, який треба спалити». За часів сталінізму таке тавро означало небезпеку для життя.

Під моральним тиском митець вимушено «ідеологічно правильно» перетворив трагедійний фінал на оптимістичний і життєствердний, як це вимагалося комуністичною владою.

Нині симфонія повертається до слухачів у справжніх смислах. У 1995 р. диск із симфоніями Лятошинського, виданий у США фірмою «Марко Поло», був визнаний кращим записом року.

1. Борис Лятошинський
2. Обкладинка CD Третьої симфонії

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Б. Лятошинський. Третя симфонія

Аналізуючи твір, зверніть увагу на Вступ, у якому одразу ж окреслюється конфлікт усього твору: гострі дисонантні звучання фанфар різко контрастують із мелодією у виконанні соло англійського ріжка, що асоціюється з плачем. Тема плачу походить від народної пісні «Журба за журбою, туга за тугою».

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

Далі ми почуємо й хоральні звучання, що зіставні з давніми колядками (у першій частині), і похоронний спів (у другій частині), і схожі на веснянки інтонації (у третій частині). Порівняйте композиторські редакції Фіналу — справжню авторську й «вимушену».

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Твори мистецтва як коди національної ідеї»

Об'єднайтеся в групи, оберіть для опрацювання варіант теми для колективного проєкту.

Варіант 1. Дослідіть, які історичні події покладені в основу сюжетів кінотворів.

Фільм «Поводир» (реж. Олесь Санін, композиторка Алла Загайкевич). У процесі пошуку підсумуйте: чи можемо позиціонувати цей фільм як «документ доби»?

Фільм «Будинок "Слово"» (реж. Тарас Томенко). Порівняйте дві версії фільму — документальну й ігрову, створені одним режисером. Що між ними спільного й у чому вони відмінні? Чи можна ігровий фільм також назвати «документом доби»?

4

3. Сцена з вистави «Народжені бути вільними»
4. Постер прем'єри Третьої симфонії Б. Лятошинського
5. Кадр із фільму «Поводир»
6. Кадр із фільму «Будинок «Слово»»

5

6

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

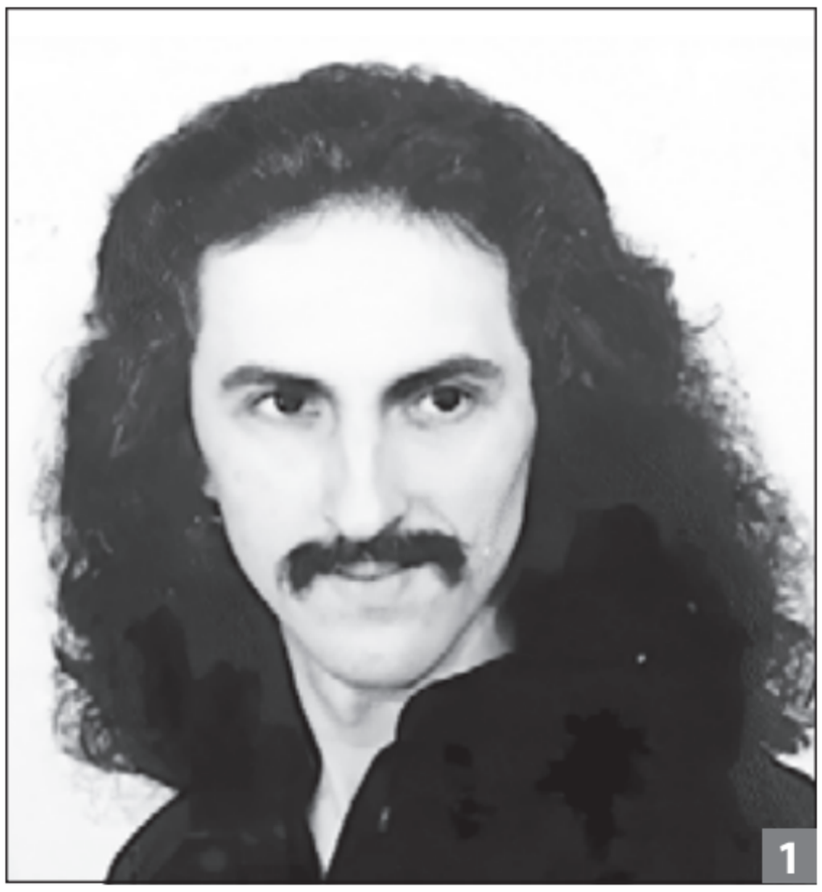

Варіант 2. Дослідіть «документальність» музики українського композитора Сергія Ярунського. Зосередьтеся на творі Струнний квартет № 1 Lamento e infernale («Я лементую з пекла»), присвячений подіям Голодомору. Композитор написав його ще до того, як про це стало дозволено говорити на офіційному рівні. Зверніть увагу на те, що, створюючи візуальний ряд, композитор використовує документальні світлини трагедійних подій, імітуючи старі документальні плівки.

Ознайомтеся з творами С. Ярунського, наприклад, «Дідів день» для баяна, у якому композитор (за його розповідями) розмірковує про затоплені села на дні Київського моря, зруйновані святилища, капища, городища, зникаючу пам'ять предків. Чи можемо ми назвати ці твори важливими для збереження «музичної національної пам'яті»?

1. Сергій Ярунський
2. Кадр із візуалізації С. Ярунського Lamento e infernale
3. Кадр із візуалізації твору С. Ярунського «Дідів день»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Яка з подій історії України найбільше схвилювала вас? Розкажіть про неї засобами документального спектаклю. Уявіть себе режисерами / режисерками. Створіть детальний план-проспект майбутньої вистави.

Придумайте сценарій. Які сцени ви показали б більш рельєфно, акцентовано? Чи будуть у вашій виставі використані фрагменти ігрових фільмів, документальні кадри тощо, які перемежатимуться з акторськими монологами чи діалогами?

Зразком може послугувати вистава «Народжені бути вільними» Київської академічної майстерні театрального мистецтва «Сузір'я». Цікаво, що у виставі використано щоденники митців, архівні матеріали, спогади тощо. Але точні факти подано художніми засобами.

Символом боротьби України за Незалежність і віддзеркаленням нашої історії стала нескінченна низка пісень, серед яких «Ой, у лузі червона калина» Степана Чарнецького, стрілецькі пісні Михайла Гайворонського, повстанські пісні та чимало інших патріотичних пісень, які були створені в різні періоди XX ст. й насичуються нині новими сучасними смислами.

Оберіть пісню за вашим бажанням і виконайте її разом. Для поновлення в пам'яті широкого спектра таких пісень скористайтеся електронними ресурсами.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Які виразові засоби використовують композитори для відтворення драматичних подій української історії? Наведіть приклади.

Чи можете ви у творах українського мистецтва, про які йшлося в тексті, виокремити риси експресіонізму? Якщо так, то які саме й у яких творах?

За вашими відчуттями, чи є песимістичними твори українських митців, які втілюють трагедійні події нашої історії?

4

5

4. Євген Станкович
5. О. Курилас. Листівка із нотним записом стрілецьких пісень

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 5. ТРАНСФОРМАЦІЇ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У модернізмі відчутні щирість і яскравість народного світобачення. Народне мистецтво в усіх культурах стало основою професійного, впливаючи навіть на найрадикальніші пошуки — у виразових засобах, жанрах і формах.

Європейські й американські митці та мисткині знаходили джерело натхнення в художній творчості східних і африканських народів, давніх культур.

В Україні на хвилі національного піднесення професійні митці звертали свої погляди до історичних подій і народного життя, розвивали національні художні традиції. А на «небосхилі» наївного мистецтва спалахнули справжні зірки, які вразили світ.

У музичному мистецтві народні традиції у співдружності з професійною творчістю породили фольклоризм. Звертаючись до фольклору, композитори й композиторки цитують народні мелодії, стилізують їх на сучасний лад або наповнюють власні твори народнопісенними інтонаціями. Цікаво, що на тлі найсміливіших змін зацікавленість у народному мистецтві тільки зростає. А звернення до фольклору урізноманітнює й увиразнює модерністські експерименти музичного висловлювання.

Важливу роль фольклор відіграє й у становленні українського сучасного музичного, танцювального мистецтва.

rnk.com.ua/113577

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ В ДІАЛОЗІ З МОДЕРНІЗМОМ: ТВОРЧІ ПЕРЕХРЕСТЯ

? Що поєднує модернізм і народне мистецтво? Які відомі митці творчо переосмислювали народні традиції? Культура яких етносів вплинула на ар-деко?

Мистецтво XX ст. цікаве своїм розмаїттям. У ньому співіснували, здавалося б, непоєднувані напрями, стилі, течії, старовина й сучасність. Часом між ними виникала конфронтація, а часом вони живили одне одного. Багато хто з модерністів звертався до народної творчості як до джерела натхнення.

Поширений на початку XX ст. художній напрям *фовізм*, очолюваний **Анрі Матіссом** і **Андре Дереном**, не має очевидного «народного» підґрунтя. Проте в його основі — прагнення безпосередності, яка властива народній творчості.

1

С ***Фовізм*** *— авангардний напрям у французькому живописі, що характеризується використанням чистих, інтенсивних кольорів, різких контрастів, спрощених узагальнених форм.*

Твори фовістів і фовісток вирізнялися використанням лише «чистих» кольорів — червоного, синього, жовтого, зеленого — без і моделювання світлотіні. Композиціям властиві площинність, лаконізм, відсутність класичної перспективи. Завдяки цьому твори набували декоративності, подібної до народного мистецтва, у якому світ також відображений умовно й узагальнено.

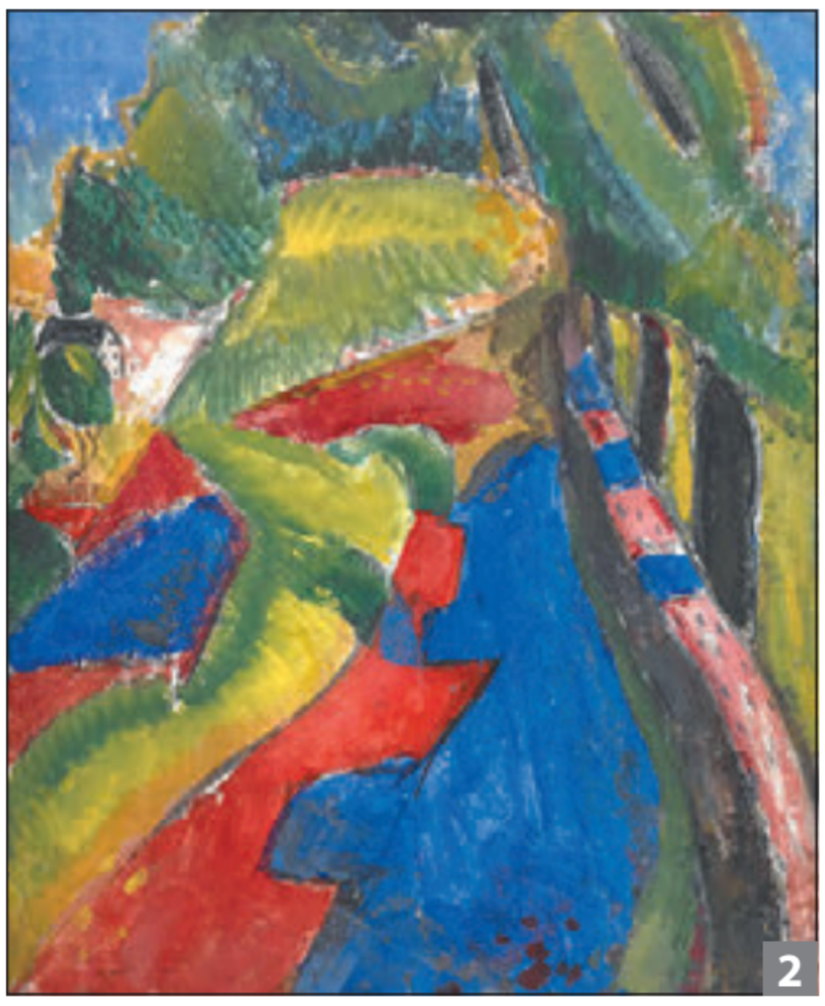

2

1. А. Матісс. Червоні рибки
2. А. Морер. Фовістський пейзаж у червоних і синіх тонах

✻ На Осінньому салоні в Парижі 1905 року група молодих художників представила полотна, що вражали неприродно яскравими барвами та відмовою від звичних канонів живопису. Критик Луї Воксель, побачивши в залі контраст між витонченою класичною скульптурою та цими полотнами, вигукнув: «Донателло серед диких звірів!» Але скандал на

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

виставці несподівано перетворився на великий успіх: художники утвердилися як окрема мистецька група нового напряму — «фовізм» (від франц. «дикий звір»), де головним засобом виразності стала сила кольору.

Представники фовізму захоплювалися традиційним мистецтвом країн Сходу, Африки й Океанії. Зокрема Анрі Матісс цікавився східним килимарством, керамікою, візерунками, спорідненими з народним декоративним мистецтвом.

? Розгляньте твори А. Матісса. Проаналізуйте їхні колірні рішення, захоплення художника етнічними мотивами й декоративністю. Як ви розумієте вислів Матісса: «Я хочу, щоб колір на моїх полотнах співав, незважаючи на жодні правила і заборони»?

3

4

1. А. Дерен. Човни в порту Колліура
2. М. Вламнік. Садівник
3. А. Матісс. Гармонія в червоному
4. А. Матісс. Натюрморт із блакитною скатертиною

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Мистецтво навпаки»

Ознайомтеся самостійно з екстравагантним напрямом авангарду — дадаїзмом. Дізнайтеся, як творчість його представників — Ганса Арпа, Марселя Янко та Марселя Дюшана — протистояла усталеним формам класичного мистецтва. Презентуйте результат дослідження.

Уплив народної творчості простежується й у напрямі, започаткованому близько 1912 року Робером і Сонею Делоне — **орфізмі**. Назва походить від імені міфічного співця Орфея, а головна ідея полягає в тому, щоб через колір, ритм і гармонію створити чисту абстракцію, подібну до музики.

Декоративний колорит зблизив орфізм з ужитковим мистецтвом. Яскраві орнаментальні ритми й абстрактні композиції робіт С. Делоне нагадують килими або вишивку, а її текстильні вироби близькі до народних, зокрема українських. Відомим твором стало покривало для сина в техніці клаптикового шиття **печворк** (patchwork) за зразками, які вона бачила в сільських оселях України. Композиція «Синхронізм» стала основою для художньої техніки **симультанізм** (simultanéisme), у якій кольори й форми взаємодіють і взаємно посилюють одне одного.

Творчість Соні Делоне була дотична до формування вишуканого стилю ар-деко, який мав вирішальний уплив на моду й художню творчість 20–30-х рр. XX століття.

5

6

7

5. М. Дюшан. Інсталяція «Велосипедне колесо»
6. С. Делоне. Покривало для новонародженого сина
7. С. Делоне. Синхронізм

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

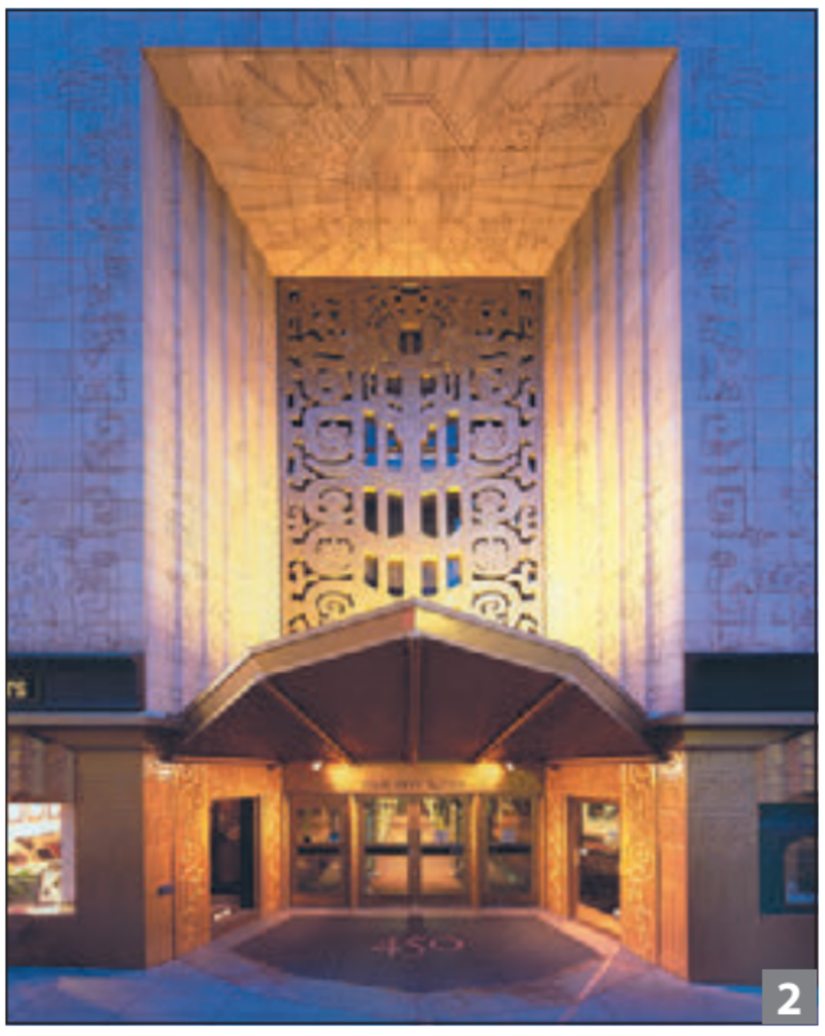

2

1. С. Делоне. Ритм
2. Т. Пфлюгер. Вхід до хмарочоса на Саттер-стріт, 450. Сан-Франциско, США (вплив мистецтва культури мая)

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Метою подружжя Делоне було відтворення в живописі музичної гармонії за допомогою концентричних кіл і колірних контрастів. Пригадайте й кольоропис українського митця Ф. Юр'єва, де колір і звучання також утворювали єдиний виразний образ.

Оберіть улюблену музичну композицію та спробуйте передати її звучання (ритм, лад тощо) на папері — у вигляді кіл, дібравши відповідну колірну гаму.

С ***Ар-деко / артдеко*** *— це художній стиль першої половини XX ст. в архітектурі, образотворчому мистецтві, моді й дизайні, який поєднав риси модерну, авангарду й неокласицизму, стриману розкіш і новітні технології.*

С ***Ар-нуво*** *— це художній стиль мистецтва кінця XIX — початку XX ст., який вирізнявся плавними лініями, квітковими орнаментами та фантазійними формами, схожими на природні. Різновид стилю модерн.*

Митці надихалися мистецтвом Давнього Єгипту, античності, Африки, країн Сходу та доколумбової Америки. У стилі ар-деко помітний уплив китайського, японського, індійського та перського мистецтва, що надавало творам екзотичного звучання.

? Розгляньте твори ар-деко в різних видах мистецтва. Поміркуйте, яким чином відбувається культурний обмін між народами. Яку користь ми отримуємо, пізнаючи традиції та художні особливості мистецтва різних країн, епох?

☺ Дізнайтеся про творчість видатного кутюр'є Поля Пуаре і як його натхненність мистецтвом країн Сходу та сміливі мистецькі експерименти змінили світ жіночої моди на початку XX ст.

Одним із видатних представників ар-деко й ар-нуво був **Рене Лалік** — відомий французький ювелір, скульптор, майстер прикладного мистецтва. У його вишуканих творах бачимо

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

відлуння мистецьких традицій Японії, Давнього Єгипту, країн Ближнього Сходу, Візантії.

Митець досяг неймовірної майстерності в старовинних техніках склоробства, емалювання, гравірування. Він кардинально переосмислив ювелірне мистецтво, зробив його доступнішим для широкого кола поціновувачів. Відтепер цінність прикрас вимірювалася не коштовністю матеріалів, а художнім задумом і образністю.

У ювелірних виробах Лаліка трапляються фольклорні образи персонажів народних казок і легенд — фей, русалок, фантастичних істот.

4

5

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Рене Лалік. Поезія ювелірних виробів

Розгляньте твори Рене Лаліка. Оберіть один із них і охарактеризуйте художні особливості: образність, матеріали, застосування художніх технік. Як у формах (орнаментах) предмета відчувається натхнення етнічним мистецтвом?

В Україні ар-деко позначився на архітектурі 1920–1930-х років. Будівлям властиві поєднання різних за формою об'ємів, оригінальність фасадів і симетричність. Вони сполучали простоту з художньою виразністю. Стиль ар-деко

6

3. А. Бурдель. Барельєф «Аполлон і його роздуми в оточенні 9 муз» на будівлі Театру Єлисейських Полів. Париж, Франція (вплив античного мистецтва)
4. Шовкова сукня, прикрашена вишитими орнаментами (вплив мистецтва Давнього Єгипту)
5. Е. Ленобль. Керамічна ваза (вплив африканського мистецтва)
6. Р. Лалік. Брошка «Німфа-метелик»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1. Р. Лалік. Брошка «Театр» для Сари Бернар
2. Р. Лалік. Гребінь «Квіти лотоса»
3. Р. Лалік. Флакон «Ундіни» для парфумів
4. П. Альошин. Будинок учителя. Київ
5. О. Вербицький. Центральний залізничний вокзал. Київ

мав щільний зв'язок із конструктивізмом, проте вирізнявся плавнішими лініями, увагою до деталей і орієнтацією на комфорт, стилізованими мотивами національного орнаменту: соняшники, колоски, геометричні елементи у вигляді трикутників чи ромбів.

У різних містах України стиль ар-деко виявився в пам'ятках як громадської архітектури (театри, кінотеатри, будинки культури, вокзали), так і житлової.

Чудовими зразками в Києві є Будинок учителя (колишній Педагогічний музей), зведений 1911–1913 рр. архітектором Павлом Альошиним, будівля Центрального залізничного вокзалу, Будинок Українського військового округу.

Серед пам'яток Харкова в стилі ар-деко — будівлі Нового пасажу, Міської клінічної лікарні № 2, Палацу культури «Металіст» і житловий будинок «Червоний банківець».

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

6

7

Унікальна архітектурна пам'ятка в Івано-Франківську — єдина в Україні ратуша в стилі ар-деко, зведена за проєктом польського архітектора Станіслава Трелі.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Як, на вашу думку, роль кольору у фовізмі й орфізмі змінила призначення живопису від «зображати» на «виражати»?

Чи можна вважати витвори Рене Лаліка зразком «універсальної мови краси», що поєднує різні культурні джерела?

8

9

6. Г. Шторх, Б. Коришенко. Міська клінічна лікарня № 2. Харків
7. І. Загоскін, О. Бекетов. Палац культури «Металіст». Харків
8. Фрагмент оздоблення фасаду будівлі «Wiek nowy». Львів
9. С. Трелі. Будівля міської ратуші. Івано-Франківськ

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Особистість у мистецтві

Соня Делоне (1885–1979) — французька художниця українського походження (народилася в Одесі). Вона є однією з провідних представниць авангарду першої половини XX ст. І хоча більша частина її життя пов'язана з Парижем, вона завжди пам'ятала своє українське коріння. У книзі спогадів із символічною назвою «Ми йдемо до сонця» мисткиня писала: «Я люблю яскраві кольори. Це — кольори мого дитинства, кольори України».

Делоне добре зналася на українському народному мистецтві: вишивці, килимарстві, орнаментах — і зуміла якнайкраще поєднати його з авангардними пошуками у власній творчості.

Делоне створювала картини, ілюстрації, декоративні панно, тканини, одяг. Вироби Соні ґрунтовно впливали на моду того часу. Це був своєрідний «фольклор у моді», переосмислений через абстракцію.

1964 року вона стала першою жінкою-художницею, чия персональна виставка в Луврі відбулася за життя. Експозиція складалася зі 117 робіт, які мисткиня подарувала музею.

Образи Соні Делоне увійшов до української серії ляльок виставкового освітнього проєкту «Barbie: пані України».

2

3

4

1. Соня Делоне в одязі Casa Sonia
2. Barbie Соня Делоне (у своєму відомому пальті ручної роботи)
3. С. Делоне. Сукня в стилі симультанізм
4. С. Делоне. Ескізи суконь

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВІДЧУТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

? Як розуміти поняття «фольклоризм»? Чи етично «осучаснювати» фольклор? Як використання фольклору може створювати особливі підтексти в задумі композитора?

Народна пісня, інструментальна мелодія, танець завжди були життєдайним джерелом творчості для професійних музикантів. Адже саме у фольклорі яскраво втілена історія народу, його менталітет і характер. Фольклор є основою духовної традиції в кожній національній культурі. Ще в XIX ст. на перетині народного та професійного мистецтва виник культурний феномен — *фольклоризм*.

С ***Фольклоризм (у музиці)*** *— стильовий напрям, у творах якого присутні цитування народних мелодій, використання їхніх елементів або ознаки стилізації.*

? Наведіть твори з попередніх років навчання, де автори використовували народнопісенні інтонації. Пригадайте, зокрема, музику Миколи Лисенка, Фредерика Шопена, Едварда Гріга й інших. Які музичні твори можна було б візуалізувати цими картинами?

1

2

3

1. Г. Даль. Літо норвезького фіорду
2. З. Стриєнська. Польські танці
3. В. Вестерхольм. Вечірнє сонце. Фінський пейзаж

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

1. Бела Барток
2. Фестиваль народного танцю. Румунія
3. М. Колодко. Мініскульптура Б. Бартока на набережній Ужгорода

Від початку XX ст. на тлі пошуків надсучасної, модерністської музичної мови (переплетінні дисонансів, застосуванні шумів, гучних «технічних» звучань) народна мелодія впевнено утримує позиції першості в музичній картині життя людей усього світу.

Подискутуйте, чому, на вашу думку, у музиці XX ст., сповненій гостро сучасними, іноді епатажними виявами, зацікавленість фольклором зростала?

Інтерес до народної творчості знайшов утілення в музиці угорського композитора **Бели Бартока**. Його творчий почерк — це своєрідне поєднання фольклору з математичними розрахунками, увагою до ритмічних пропорцій. Бела Барток записав понад 11 тисяч народних пісень — Австро-Угорщини, Туреччини, навіть Північної Африки. Він досліджував угорські, румунські, сербські, словацькі, арабські, турецькі твори. Спадщина митця налічує також записи близько 80 українських пісень. Зокрема, відомою є обробка української народної пісні «Я купив на ярмарку ячменю», яку сам композитор назвав «Горе чоловіка».

Чудовою візитівкою Ужгорода є мистецький проєкт мініскульптур Михайла Колодка. Це — «кишенькові» образи особистостей, чиє ім'я так чи інакше пов'язане із Закарпаттям. Одна з таких скульптур присвячена й Белі Бартоку, адже кілька років дитинства композитора пройшли в місті Виноградів.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

Скульптура розташована на Православній набережній міста. Маленька тендітна фігурка й чуйний образ композитора символізують його щирий зв'язок із Закарпаттям і нагадують, що навіть скромний унесок (кілька десятків зібраних українських мелодій) має велике значення для національної культури краю.

Цикл Б. Бартока «Румунські танці» складається із семи образно різнопланових коротких п'єс, у яких композитор використав фольклорні танцювальні інтонації. Назви яскраво демонструють сюжети творів. Доберіть прислівники, якими можна охарактеризувати «Танець паличок», «Круговий танець», «На одному місці», «Танець рогів», «Румунську польку», «Короткий» і «Солодкий».

Послухайте музику іншого угорського композитора Золтана Кодая «Танці села Каллаї», яка змальовує в нашій уяві свято маленького селища, де лунають різноманітні ритми й мелодії, що втілюють живе дихання народного життя. Чи відрізняється, на вашу думку, ставлення Бартока й Кодая до фольклору? У чому спільне й відмінне?

5

4. «Румунські танці» Б. Бартока у виконанні симфонічного оркестру й відомого угорського скрипаля Золтана Мага
5. Обкладинка партитури Б. Бартока «Румунські танці» для п'яти флейт
6. І. Варга. Пам'ятник Золтану Кодаї. Будапешт, Угорщина
7. Угорський народний танець

6

7

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

3

1. Ф. Гоя «Варті одне одного» із серії «Капрічос»
2. Енріке Гранадос
3. Ф. Гоя «Любов і смерть» із серії «Капрічос»

2

На початку XX ст. композитор **Енріке Гранадос** створив сюїту для фортепіано «Гоєски». Композитор зазвичай цитував народні іспанські мелодії або ж стилізував їх. Джерелом натхнення й фантазії до написання сюїти стали творіння Франсіско Гої. Сюїта складається із шести частин у двох зошитах. Кожна частина має назву, пов'язану з певною життєвою історією. У музиці «Гоєсок» відчутне звернення до танцювальних традицій півдня Іспанії — фламенко, фанданго й інших.

? Пригадайте з минулого року навчання, до якої стильової доби належить творчість Ф. Гої? Які визначні особливості його творчості ви запам'ятали?

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Енріке Гранадос. Сюїта «Гоєски»

Першоджерелом двох найвідоміших частин сюїти є два офорти із відомих «Капрічос» Франсіско Гої. Зокрема, перша частина сюїти «Los Requiebros» («Любовні зітхання») створена за офортом «Варті одне одного», а п'ята частина «El amor y la muerte» — за однойменним офортом «Любов і смерть».

? Розгляньте твори Ф. Гої, з'ясуйте сюжети. Порівняйте свої враження від графіки й музики. Поміркуйте, чи є твори Е. Гранадоса безпосередніми ілюстраціями шедеврів художника.
Охарактеризуйте особливості ритмічного малюнка, мелодики в сюїті Е. Гранадоса. Імітація награвань якого інструмента відчувається в музиці? Пригадайте країну його походження.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

Перегляньте балетну виставу «Ночі в садах Іспанії» на музику іспанського композитора **Мануеля де Фалья**. Композитор позначив жанр твору як «симфонічні враження для фортепіано з оркестром». Опишіть власні враження від музики. Чи відчуваєте ви іспанський колорит? Наскільки балетна постановка втілює образність музики?

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Організуйте гру-змагання на поєднання фольклорних танцювальних мелодій будь-якої національної культури з іншим музичним стилем. Наприклад: танцювальна фольклорна мелодія із гостро сучасними танцювальними рухами; імпровізація стилізованих танцювальних рухів почергово в одній композиції на одну або кілька фольклорних мелодій і фрагментів класичної музики.

5

6

4. Сцени з балету «Ночі в садах Іспанії». Національна опера України
5. Чеський народний танець рейдовак
6. Ірландський народний танець джига

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

1. Норвезький народний танець бюгдеданс
2. Грецький народний танець хасапікос
3. Аргентинський народний танець чамаме

Запропонуйте інші зіставлення для експерименту. Запишіть їх на окремі картки. Обирайте жеребкуванням для показу. Для експерименту зверніть увагу, наприклад, на іспанські, ірландські або на вже знайомі вам латиноамериканські танці.

? Чи можна віднести до напряму неофольклоризму танго Астора П'яццолли? Обґрунтуйте свою думку.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Бах і фольк. Як це поєднується?»

Дослідіть творчість бразильського композитора Ейтора Вілла-Лобоса. Зверніть увагу на його серію «Бразильські бахіани» з дев'яти сюїт для різних складів і різних жанрів. Їхня музична мова — своєрідний сплав ліричних бразильських фольклорних пісень, сучасних прийомів і мелодій «у стилі» музики генія Йоганна Себастьяна Баха.

Пригадайте, у яку стильову добу творив Й. С. Бах. Знайдіть відповідь, наскільки органічно поєдналися бразильська мелодика та стилізація бахівської інтонації.

Поміркуйте, чому Е. Вілла-Лобос кожній частині своїх «Бразильських бахіан» дав подвійну назву, як от: Prelúdio (Modinha), Fuga (Conversa), Aria (O canto da nossa terra), Toccata (O trenzinho do caipira).

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Для виконання проєкту зосередьтеся на прикладі «Бразильської бахіани» № 5, зокрема на Арії (Кантилена), що є одним із найпопулярніших вокальних творів у виконанні української оперної співачки Ольги Басистюк. Пригадайте, що означає поняття «кантилена». Послухайте різні виконавські інтерпретації твору.

ТВОРІМО РАЗОМ

Уявіть себе продюсерами або рекламними агентами, які конкурують між собою. Продумайте рекламну кампанію в соціальних мережах щодо просування музики неофольклоризму для широкої публіки. Запропонуйте нестандартні популяризаторські прийоми. Сформулюйте «провокативні» тези для зацікавлення.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Спираючись на враження та здобуті знання, поясніть ваше розуміння неофольклоризму в музиці. Наведіть приклади.

Поясніть, яким чином звернення композиторами до фольклору урізноманітнює й поглиблює модерністські пошуки музичної мови.

6

4

5

4. Г. ван Пюєнбрук. Віолончеліст (портрет Ейтора Вілла-Лобоса)
5. Обкладинка CD «Бразильських бахіан» Е. Вілла-Лобоса
6. Виконання арії з «Бразильської бахіани» № 5 у виконанні австрійсько-ірландської співачки Анни Прохазка

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

ВІД НАРОДНИХ ГЛИБИН ДО ПРОФЕСІЙНИХ ВЕРШИН: НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ І КОЛОРИТ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

? Для кого з митців стало визначальним прагнення створити національний стиль? Чим наївне мистецтво відрізняється від професійного?

Українське мистецтво, подолавши історичні й політичні випробування XX ст., посіло гідне місце у світовій культурі. Спираючись на народні традиції, фольклор і національну ідею, воно зростило самобутніх майстрів. У їхніх творах примножена багатовікова культура України.

Одним із найвагоміших явищ у багатобарвному калейдоскопі українського образотворчого мистецтва перших десятиліть XX ст. була творчість видатного українського художника **Михайла Бойчука**, фундатора «школи українських монументалістів», яку згодом назвали *бойчукізм*.

С ***Бойчукізм*** *— напрям в українському живописі, сутність якого полягала у створенні нового національного стилю, який поєднує традиції візантійського й українського іконопису, монументального живопису, народного мистецтва й водночас відповідає модерним художнім пошукам епохи.*

2

3

1. Михайло Бойчук
2. А. Іванова. Пряля
3. М. Бойчук. Пророк Ілля

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

Бойчукісти прагнули зробити мистецтво зрозумілим і близьким народові, тому їхні твори відзначалися узагальненими формами, ясною композицією, символічністю та декоративністю. Їх приваблювали лаконічність образів у давніх фресках і іконах, підпорядкованість художніх засобів ідеї твору, продуманість композиції, відсутність зайвих деталей, виразність силуетів. Найважливішу роль із-поміж засобів художньої мови вони надавали лінії.

У 1930-х рр. бойчукізм було оголошено «шкідливим», більшість митців репресовано, а їхні твори знищено. Проте цей напрям залишив потужний слід у розвитку українського мистецтва та став однією з його унікальних сторінок.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Тимофій Бойчук. «Біля яблуні»

Назвіть особливості твору, що відображають художні риси бойчукізму. Чи можна сказати, що за буденним сюжетом збору яблук прихований глибокий роздум митця про гармонію світу? Яке символічне значення для українського мистецтва має образ дерева?

Олена Кульчицька вбачала в традиційному декоративному мистецтві джерело сучасного національного стилю. Художниця створила чудові натюрморти, серії акварелей «Народна архітектура західних областей України», «Народний одяг західних областей України», ілюструвала твори М. Коцюбинського й І. Франка.

5

6

4. В. Седляр. У школі лікнепу
5. Т. Бойчук. Біля яблуні
6. О. Кульчицька. Молода у весільному вбранні

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Справжніми виразниками національного духу в живописі вважаються **Федір Кричевський** і **Іван Труш.** Митці розкривали яскраві народні типажі й характери. Кричевський у монументальних композиціях («Наречена», «Автопортрет у білому кожусі», триптих «Життя»), показував красу, силу, духовну стійкість українського народу.

Іван Труш зосереджував увагу на народних обрядах, селянському побуті, створював яскраві портретні образи як простих українців, так і видатних діячів культури — І. Франка, Лесі Українки, М. Лисенка.

3

4

1. О. Кульчицька. Натюрморт із жовтими квітами
2. І. Труш. Гагілки
3. Ф. Кричевський. Автопортрет у білому кожусі
4. Ф. Кричевський. Наречена

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

7

Важливе місце в українському малярстві посіли твори **Осипа Куриласа** та **Миколи Самокиша**, які поєднували історичний жанр із глибокою зацікавленістю народною культурою.

? Розгляньте твори відомих українських майстрів декоративного мистецтва — Михайла Біласа й Олександра Саєнка. Поміркуйте й висловіть судження: як у них поєдналися народні традиції з авторською фантазією?

Національний колорит по-особливому зазвучав в оригінальних творах скульптури й декоративного мистецтва. Справжніми майстрами, які поєднали народну образність і поезію з високохудожньою майстерністю, були скульптори **Василь Свида** та **Владислав Щербина**.

8

9

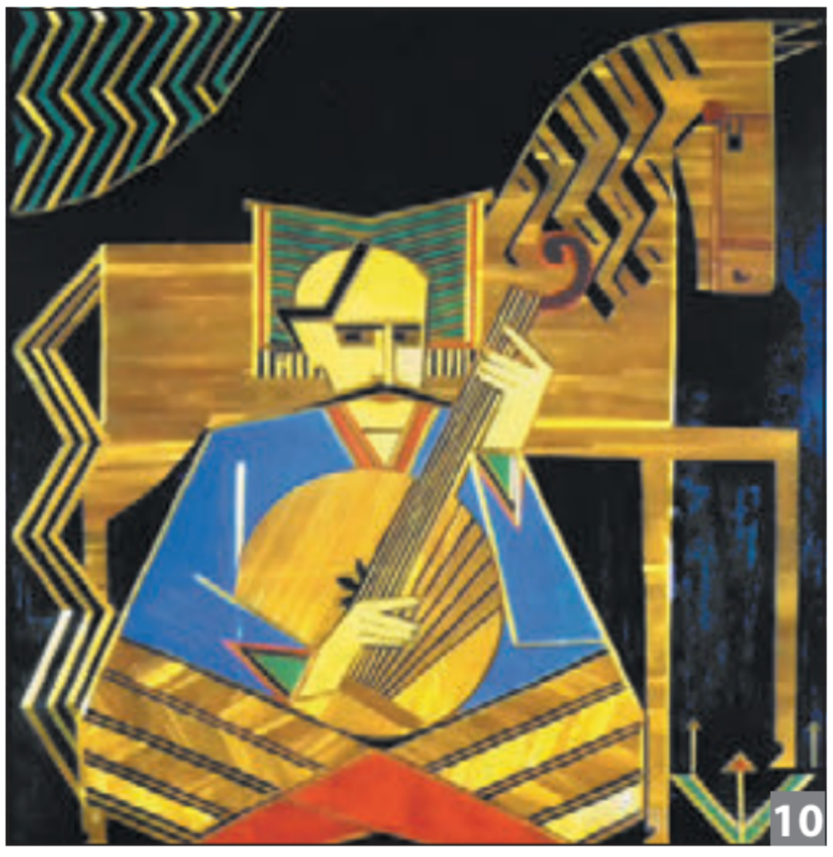
10

5. О. Курилас. Листівка із нотним записом пісні Левка Лепкого «Бо війна війною»
6. М. Самокиш. Бій Богуна з Чарнецьким під Монастирищем 1653 р.
7. М. Білас. Панно «Весільні ворота»
8. В. Свида. Побачення
9. В. Щербина. Ніч яка місячна
10. О. Саєнко. Аплікація із соломи «Козак Мамай»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

1. К. Білокур. Квіти за тином
2. К. Білокур. Квіти на блакитному тлі

У XX ст. спалахнули яскраві зірки наївного мистецтва. Йому властиві майже дитяча безпосередність і щирість вираження, умовність зображення, поєднання простоти з фантазією, свобода від професійних правил. Це не «невміла» творчість митця або мисткині, а навпаки — особливе поетичне бачення світу, унікальне художнє висловлення, що йде від серця.

С ***Наївне мистецтво*** *— твори високої художньої цінності, створені талановитими митцями й мисткинями, які не мають професійної освіти.*

Видатною представницею наївного мистецтва є **Катерина Білокур**. Її художня спадщина — скарб не лише української, а й світової художньої культури.

✻ Про надзвичайний талант селянки з Полтавщини світ дізнався під час Міжнародної виставки народного мистецтва, що відбувалася в Парижі 1954 року. Представлені на ній твори Катерини Білокур викликали сенсацію. Квіткові композиції вражали яскравістю й технічною віртуозністю, неймовірною життєвою силою. Це було мистецтво, вільне від академічних правил, щире й глибоко національне. Підтвердженням таланту української художниці стали слова геніального митця XX ст. Пабло Пікассо: «Якби ми мали таку художницю, про неї знав би весь світ!»

Творчість **Марії Примаченко** — бренд нашої культури, відомий у всьому світі. Найвідоміший цикл мисткині — фантастичні звірі й птахи. Вони розподілені на добрих і злих істот: добрі завжди подібні до реальних, а злі є химерними.

Багато картин мають алегоричний зміст, у них зашифровані заклики до добра, миру, злагоди.

? Порівняйте авторські стилі К. Білокур і М. Примаченко. Що між ними спільного, а в чому є принципові відмінності? Творчість якої видатної художниці більшою мірою близька особисто вам? Опишіть свої враження.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

Перегляньте мультиплікаційний фільм «Літа мої…» (реж. В. Гончаров), у якому чарівні персонажі М. Примаченко збираються до неї на гостину. Поміркуйте, яким у цьому творі показаний створений художницею чарівний світ. Знайдіть у мережі Інтернет картини, які «ожили» на екрані.

Творчість народної скульпторки **Марії Ковальчук** — це щире зізнання в любові до рідного краю, висловлене в простій глині. Для визначення її виробів якнайкраще пасує слово «фігурки», адже вони ввібрали в собе вишукану пластику скульптури, мініатюрність статуеток і дитячу безпосередність іграшок. Майстриня відтворювала побут і народні традиції гуцулів і покутян, переважно своїх земляків. Добрі яскраві образи випромінюють щастя і злагоду.

Особлива постать у ряді представників «наївного» мистецтва — **Никифор Дровняк**, український художник із Лемківщини, з містечка Криниця (нині територія Польщі). Його унікальний художній спадок налічує понад

5

5

3. М. Примаченко. Голубка розпустила крила, хоче на землі миру
4. М. Примаченко. Атомна війна. Хай буде проклята вона!
5. М. Ковальчук. Князь і княгиня
6. Н. Дровняк. Архітектурні фантазії

1

40 тисяч робіт. Стиль Дровняка поєднує простоту й наївність народного мистецтва з елементами кубізму, сюрреалізму й експресіонізму, давньоукраїнськими візантійськими традиціями.

Найчастіше художник зображав мальовничі місця рідних Карпат, села, церкви, ярмаркові сцени, залізниці, архітектуру. Дивовижно, що людина, яка ніколи не покидала свого містечка, створювала фантазійні архітектурні краєвиди.

Зазвичай Н. Дровняк залишав свої твори безіменними. Розгляньте архітектурні фантазії митця та придумайте для них назви. Як у них виявлені риси різних стилів і природне відчуття митцем-аматором глибини простору?

ДОСЛІДЖУЄМО

Познайомтеся з творами художників «наївного» мистецтва Анрі Руссо (Франція) та Ніко Піросмані (Грузія). Порівняйте ключові особливості їхніх художніх світів: у національному колориті, тематиці, сюжетах і емоційному настрої.

ТВОРІМО РАЗОМ

Варіант 1. Намалюйте образ фантастичної тварини в манері М. Примаченко, наприклад, «Небесну акулу». Ця істота має символізувати сміливість, здатність долати труднощі, уособлювати прагнення виходити за межі звичного. Передайте в образі ідею охоронця, який захищає від страхів і надає сили для нових звершень.

2

3

1. Н. Дровняк. Архітектурні фантазії
2. А. Руссо. Автопортрет
3. Н. Піросмані. Родинний пікнік

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Варіант 2. Доберіть рядки народної забавлянки, де згадуються тварини (зайчик, котик, голуби тощо). Виконайте до них ілюстрацію в стилі М. Примаченко.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

У чому, на вашу думку, головна цінність національного мистецтва? Яке значення в ньому має творчість професійних і народних митців / мисткинь? Які виражальні засоби «наївного» мистецтва надають його творам особливої привабливості й художньої цінності?

4. М. Примаченко. Їде осінь на коні

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

ФОЛЬКЛОР І УКРАЇНСЬКА КОМПОЗИТОРСЬКА ШКОЛА — НЕВІД'ЄМНІ ВЕЛИЧИНИ

? Чому зростає значущість української фольклорної мелодики в сучасній музиці? Що таке «цитата» в музиці? Чи завжди ми розпізнаємо цитати в музичних творах?

Українська пісня без перебільшення відома в усьому світі, а українська академічна музика завжди вирізнялася національним колоритом і була невід'ємною від першоджерела — фольклору. Драматичні процеси становлення української нації, складний шлях до власної державності спонукали митців і мисткинь різних поколінь звертатися до традицій і вибудовувати на цих безцінних скарбах самобутнє професійне мистецтво, сповнене глибоких смислів.

? Пригадайте з попередніх років навчання й наведіть зразки творів і постаті митців, у чиїй творчості колорит українського фольклору є сутнісною рисою.

2

* Іще наприкінці XIX ст. набули поширення етнографічні експедиції для дослідження автентичних пісень. Фольклористи подорожували селами, спілкувалися з народними виконавцями й на слух записували їхні пісні на нотний стан. На початку XX ст. завдяки технічному прогресу поширилося використання спеціальних пристроїв для запису й зберігання зразків автентичної музики — фонографів. Відомо, що 1908 року **Леся Українка** та **Климент Квітка** організували унікальну експедицію на Полтавщину для збору пісень і народних дум, під час якої використовували фонограф. Нині ми маємо унікальну нагоду послухати фрагмент фонографічного запису виконання Лесею пісні «Ой їхав козак з Україноньки», датований 4 грудня 1908 року.

1. Фонограф, винайдений Т. Едісоном
2. Климент Квітка

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

У плеяді визначних українських дослідників фольклору — постать «батька української музики» **Миколи Лисенка**, який не лише писав твори, натхненні фольклором, а й систематизував його, видавав збірки пісень. Важливою для нас є його праця «Характеристика музичних особливостей малоросійських дум і пісень, що їх виконує кобзар Остап Вересай».

Геніальним продовжувачем справи М. Лисенка з вивчення фольклору був і автор усесвітньо відомого «Щедрика» **Микола Леонтович**, який залишив світові у спадок геніальні обробки українських пісень, хорові духовні твори.

5

3. Леся Українка
4. Остап Вересай із дружиною
5. В. Забашта. Микола Лисенко слухає Лесю Українку

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

1. Микола Леонтович
2. Пам'ятник на могилі М. Леонтовича з нотами «Щедрика»; с. Марківка, Вінницька обл.
3. В. Щербина. Колядники

? Послухайте знайому вам пісню «Щедрик». Опишіть характер мелодії та особливості хорового співу. Які виражальні засоби застосував композитор для перетворення простої мелодії з невеликим діапазоном на світовий шедевр?

♫ Заспівайте «Щедрика» разом. Уявіть себе диригентами. Які труднощі, на вашу думку, постають перед хором для виконання «простої» мелодії пісні?

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару, —
Там овечки покотилися,
А ягнички народилися.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей,
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

У доробку М. Леонтовича є одноактна опера «На Русалчин Великдень» за казкою Б. Грінченка. У ній ідеться про козака, що зустрівся на дніпровському березі з русалками, які заманюють його під воду.

4

5

На превеликий жаль, композитор не встиг завершити оркестровку твору, адже 1921 року трагічно загинув на Вінничині в батьківській хаті в селищі Марківка. Убивцею Леонтовича виявився агент тогочасних радянських спецслужб. Через багато років музичну редакцію твору здійснив інший наш геніальний сучасник — Мирослав Скорик.

Перегляньте фрагменти різних вистав одноактної опери «На Русалчин Великдень» — традиційної та осучасненої (реж. І. Уривський). Поміркуйте, яка з версій для вас є більш цікавою? Чи впливає операторська майстерність відеозйомки на враження від постановки? Чи погоджуєтеся ви з осучасненням сюжету? Наведіть за і проти щодо кожного з варіантів інтерпретації.

Композитори й композиторки в різний спосіб уводили фольклорну інтонаційність у симфонії, опери, балети, вокально-хорові твори, інструментальні п'єси. Вони застосовували притаманні лише їм прийоми в гармонії, ритмі, тембрах, динаміці, обранні жанру. Утілене в оригінальних музичних образах світобачення розкриває індивідуальний стиль автора.

Чудовими зразками звернення до народних інтонацій є «Карпатські фрески» для органа соло **Лесі Дичко** та сюїта **Володимира Рунчака** «Три народні твори». Які особливості авторського «прочитання» фольклору ви відчули в цих творах? Чи є спільне в музичному висловлюванні? Що саме робить музику митця й мисткині особливою, ні з чим не порівняною?

6

4. Сцена з опери «На Русалчин Великдень». Академічний фольклорно-етнографічний ансамбль «Калина» й ансамбль «Благовіст»
5. Сцена з опери «На Русалчин Великдень». Київський національний академічний театр оперети
6. Володимир Рунчак

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

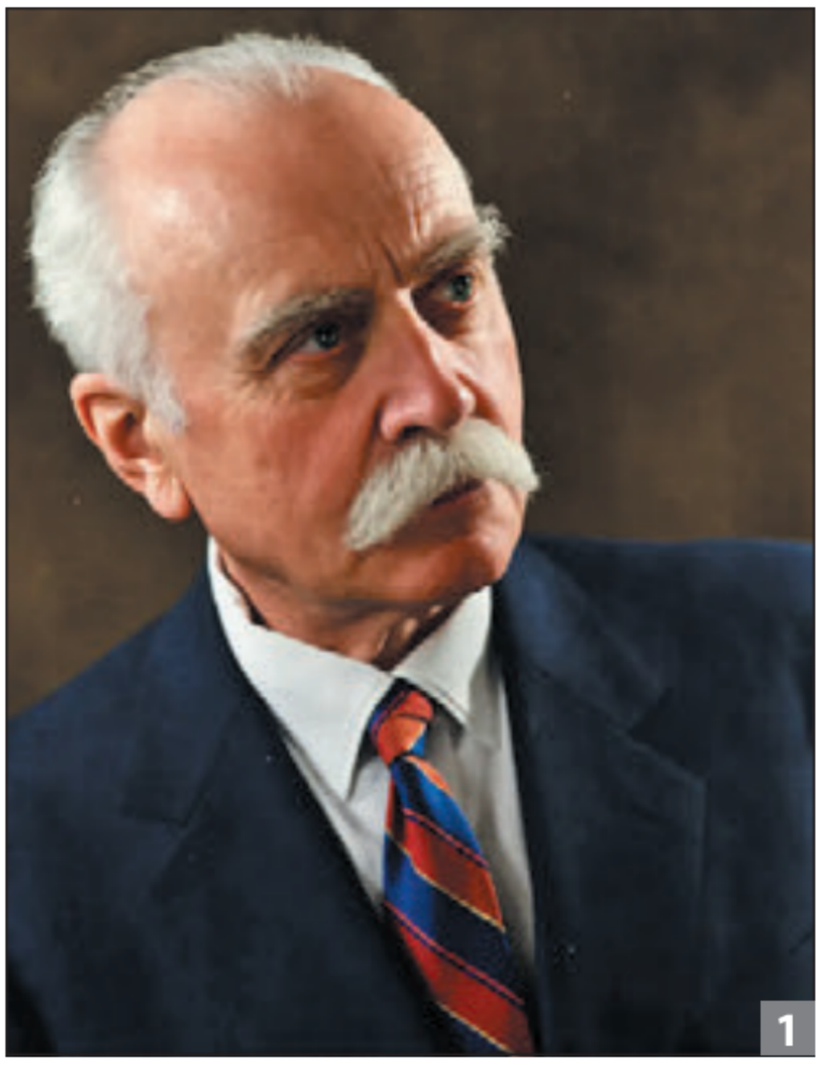

1

Митці й мисткині часто вдаються й до *цитування* народних мелодій для того, аби підкреслити глибокі підтексти свого задуму.

С ***Цитата (в музиці)*** *— використання композитором / композиторкою у власному творі фрагмента мелодії з іншого музичного джерела (народного або авторського) для створення нових смислів, асоціацій чи національного колориту.*

? Пригадайте, у якому творі процитована пісня «Засвіт встали козаченьки»? Які пісні процитував один із основоположників національного симфонізму М. Калачевський в «Українській симфонії»?

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Прочитайте рядки вірша Олени Теліги «Козачок». Створіть рухові імпровізації в характері поезії під музику «Козачка» **Левка Ревуцького**. Чи суголосні твори поетеси й композитора?

Кожний крок — сліпуча блискавиця,
А душа — польовий, буйний вітер,
Розгораються уста і лиця
Неспокійним, пурпуровим квітом.
Не піймаєш: я — вогонь, я — вихор!
А вони спинятися не звикли!

2

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Василь Авраменко: танець як національна зброя»

Уявіть себе вчителем / учителькою мистецтва. Складіть план уроку, тема якого присвячена постаті видатного митця української діаспори Василя Авраменка.

У процесі роботи над проєктом за допомогою мережі Інтернет перегляньте відео про творчий шлях митця, кадри його виступів.

Які практичні завдання ви б хотіли виконати індивідуально та спільно з однокласниками й однокласницями?

Одним із кращих симфонічних творів української музики XX ст. визнана Симфонія № 2 Л. Ревуцького. Її смисловим стрижнем стало

1. Левко Ревуцький
2. В. Авраменко в образі Гонти

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

наскрізне цитування й перевтілення в симфонічні образи семи народних пісень. Одна із пісень у Першій частині — це веснянка «Ой весна, весниця». Із нею контрастує побічна тема — пісня «Ой не жаль мені та ні на кого». У Другій частині використано задумливу «Ой Микито, Микито, чи є рілля на жито» та ліричну «Ой там в полі сосна», які доповнюють одна одну. Із ними в середньому епізоді контрастує жартівлива, у вихорі запального танцю, мелодія «У Києві на ринку». У Фіналі — картині народного гуляння як змагання чоловічого й жіночого танців звучать грайливі хороводні «А ми просо сіяли» та «При долині мак».

3

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Левко Ревуцький. Симфонія № 2

Які почуття викликала у вас музика симфонії? Які образи змальовують цитовані композитором пісні? Який смисл укладено в повернення у Фіналі симфонії мелодії «Ой весна, весниця»? Сформулюйте однією фразою ідею твору.

ТВОРІМО РАЗОМ

Об'єднайтеся в групи. За допомогою електронного ресурсу оберіть для ознайомлення твори різних жанрів на основі українського фольклору. Створіть музичний колаж із найяскравіших, на вашу думку, фрагментів. Придумайте для нього яскраву назву. Поміркуйте, який візуальний супровід був би доречний. Підготуйте короткий (2–3 речення) анонс за темою уроку.

Для опрацювання скористайтеся таким репертуаром: М. Колесса, «Коломийка» № 1; В. Барвінський, «Думка» із циклу «Шість мініатюр на українські народні теми» для фортепіано; І. Шамо «Гуцульські акварелі» для ф-но (одна з частин); С. Людкевич, Симфонічна поема «Пісня юнаків».

4

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Яке значення, на вашу думку, має фольклор для національної академічної музики? Чи вважаєте ви творчість народних співців (музикантів) і професійних композиторів однаково значущою?

3. В. Авраменко в образі Довбуша
4. В. Авраменко в образі Чумака

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 6.
ЩО В МИСТЕЦТВІ ОЗНАЧАЄ «НЕО»

Зацікавленість минулим у мистецтві XX ст. одночасно відкривала шлях творчим експериментам майбутнього.

Звернення до стилів попередніх епох передусім позначилося на архітектурі. Зодчі поєднували елементи різних історичних стилів із сучасними технологіями, матеріалами й новим баченням естетики минулого. В Україні й культурних осередках діаспори символами збереження національної ідентичності стали неовізантійський стиль і необароко.

Композитори й композиторки різних поколінь і різних національних культур також перекидали смислові арки до ренесансних танцювальних жанрів чи барокових сюжетів або навіть і первісних мистецьких форм. При цьому вони проводили у своїх творах паралелі із подіями сьогодення й суспільного життя.

В українському мистецтві одним із найцікавіших «нео» є здобутки хорових жанрів, адже унікальність українського хорового співу визнається в усьому світі.

Отже, діалог із минулим у мистецтві XX ст. став потужним каталізатором для творчих пошуків, що формували нову художню реальність у культурі різних країн, набуваючи виразного національного характеру.

rnk.com.ua/113578

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ВІДЛУННЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

? Хто з представників української діаспори долучився до становлення неовізантійського стилю? Як мистецтво України відродило у творах неовізантизму національну ідею? Чим цікава неоготика в Україні й за океаном?

Сучасність невіддільна від минулого й черпає з нього натхнення. Іще в XIX ст. в архітектурі виникла мода на «історизм» — звернення до художніх форм попередніх епох. Той період став часом появи в різних країнах низки художніх напрямів, чиї назви починалися з префікса *нео-* («новий»).

✻ Чудовим взірцем історизму в архітектурі XIX ст. є замок Нойшванштайн («Нова лебедина скеля»). Цікаво, що ескізи будівлі виконав театральний художник — Крістіан Янк, який утілив у ній красу романського й готичного стилів.
Нойшванштайн вражає загадковістю й красою. Саме він надихнув Волта Діснея на створення замку Сплячої Красуні й став прообразом логотипу його студії.

Для України XX ст., в умовах боротьби за державність і відстоювання власної історії, особливого значення набув **неовізантійський** стиль. Він став символом історичної спадковості від Русі.

1

1. Замок Нойшванштайн. Баварія, Німеччина
2. Л. ді Стефано. Собор Святої Софії. Рим, Італія

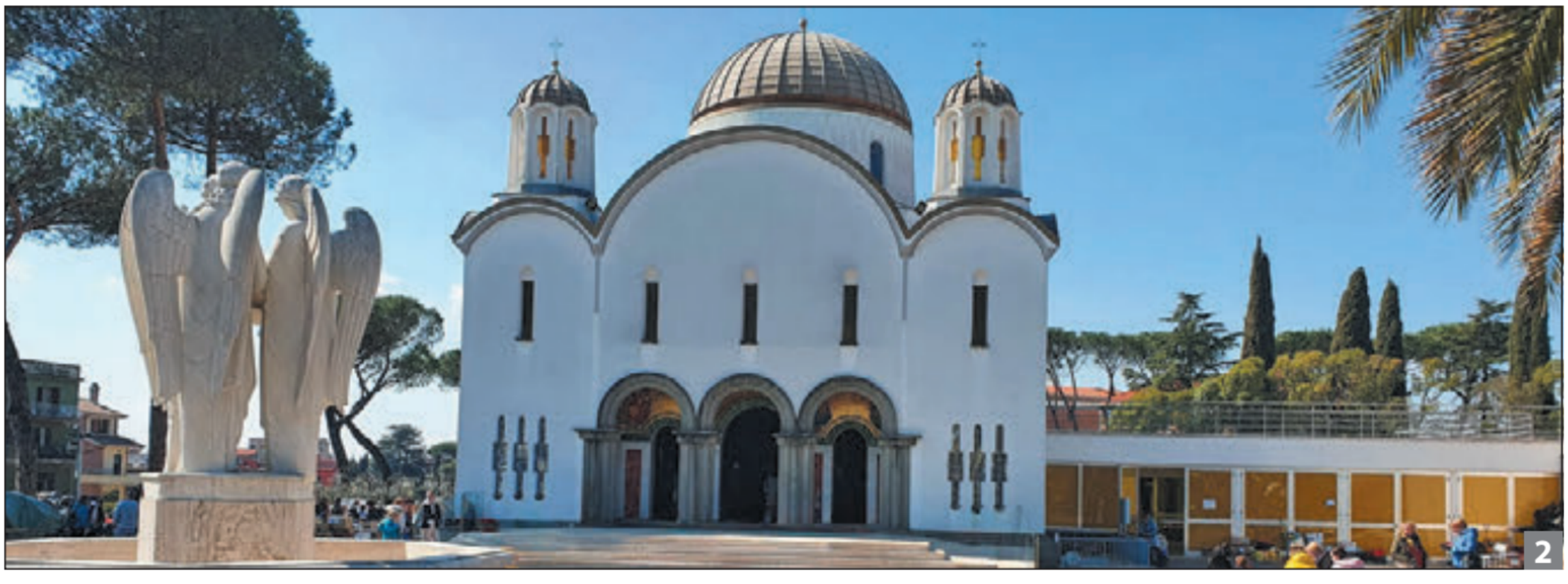
2

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

? Пригадайте, які стилістичні ознаки в архітектурі, монументальному живописі й іконописі вирізняють мистецтво Візантії та Русі.

Головним місцем єднання діаспори стала церква, і з часом у багатьох країнах були зведені храми саме в неовізантійському стилі, або ж у стилі народної дерев'яної архітектури. Національні традиції сміливо поєднувалися з ідеями й художніми прийомами модернізму.

Одним із кращих зразків неовізантизму є український собор Святої Софії в Римі, спроєктований італійським архітектором **Лючіо ді Стефано** на основі планів первісної будівлі Софії Київської.

Створений відповідно до давніх візантійсько-українських традицій, собор вражає золотим сяйвом мозаїк, дзвінкістю барв, гармонією композиційної побудови. Іконостас, вітражі й унікальне мозаїчне оздоблення розробив видатний представник української діаспори **Святослав Гординський.**

4

1. Фрагмент інтер'єру собору Святої Софії
2. Свята Олена
3. Ісус Пантократор (Вседержитель)
4. Святослав Гординський

☺ Дізнайтеся про життєвий шлях С. Гординського. Якими були напрями його творчості? У чому сила його особистості? Яке значення має багатогранна мистецька спадщина художника для української культури?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Унікальна церква, у якій візантійські традиції набули футуристичного звучання, стала окрасою Чикаго. Це храм Святого Йосифа Обручника, зведений відомим американсько-українським архітектором **Зеноном Мазуркевичем** на основі передових на той час технологій. Три чверті її об'єму складаються з криволінійних вікон. Це був один із найбільших у США проєктів із гнутого скла на той час.

? Як в інтер'єрі церкви Святого Йосифа Обручника поєдналися сучасні форми з традиційними візантійськими канонами? Що, на вашу думку, символізує блакитний колір, який домінує в поєднанні із золотавим?

✻ Фахівці визнали церкву Святого Йосифа Обручника однією з найкрасивіших споруд Америки, а також внесли її до переліку десяти найдивовижніших храмів світу. Архітектурна композиція складається з тринадцяти скляних веж, увінчаних золотими банями. Центральна, найвища вежа уособлює Христа, тоді як дванадцять менших символізують апостолів. Ультрасучасний проєкт вражає своєю легкістю, оригінальністю та духовною величчю.

7

5. З. Мазуркевич. Церква Святого Йосифа Обручника. Чикаго, США

6–7. Фрагменти інтер'єру церкви Святого Йосифа Обручника

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

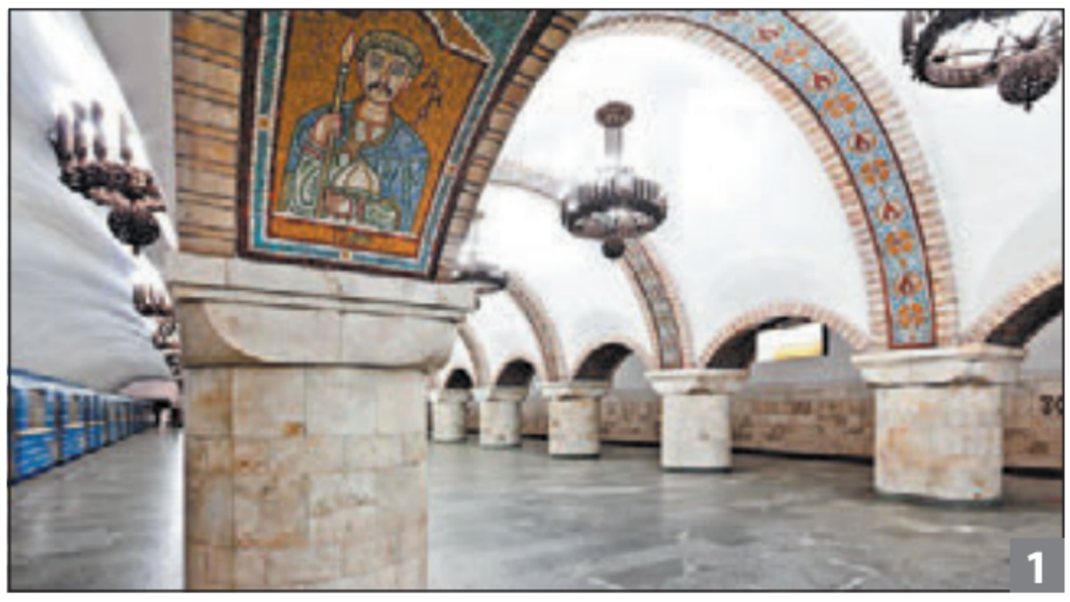

1

2

3

Неовізантійський стиль виявив свою красу не лише в храмовому будівництві. Яскравим свідченням цього слугує станція метрополітену «Золоті ворота» в Києві (архітектори **Борис** і **Вадим Жежеріни**) — справжнє архітектурно-інженерне диво. Це приклад поєднання вищих технологій кінця XX ст. й культурно-мистецьких надбань Русі. Стилістика зображень, декоративні елементи, матеріали, кольорова гама — усе підпорядковане загальному задумові та відповідає принципам синтезу архітектури й монументального мистецтва.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Натхнення красою Русі»

Дослідіть архітектурне й образотворче рішення станції «Золоті ворота». Визначте, у чому полягала образна ідея архітекторів. Які матеріали й художні техніки були застосовані в декоруванні залу (панно, світильники, облицювання стін і підлоги). Презентуйте результат своєї роботи як серію світлин із поясненнями.

1. Б. і В. Жежеріни. Центральний зал станції «Золоті ворота»
2. Б. і В. Жежеріни. Мозаїчне панно «Архангел Михаїл» на торці центрального залу

3–5. Б. і В. Жежеріни. Мозаїчні панно

4

5

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

6

Видатний київський архітектор **Владислав Городецький,** відомий як автор «Будинку з химерами», разом із молодим архітектором Станіславом Воловським узяв участь у спорудженні в Києві костелу Святого Миколая. Його неоготичний стиль підкреслюють дві шпилясті вежі, характерне кругле вікно-«троянда» та багатий ліпний декор.

7

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

В. Городецький, С. Воловський.
Костел Святого Миколая

Перегляньте в мережі «Інтернет» світлини храму. Назвіть головні риси будівлі, що роблять її наближеною до готичного стилю. Із якою середньовічною пам'яткою ви б порівняли цей храм? Яку роль відіграють вертикальні лінії, їхній ритм? Який ефект вони створюють? Проаналізуйте сюжети й художні образи скульптур на фасаді (наприклад, фігури святих).

Ще одна з архітектурних перлин нашої столиці — неоготичний будинок «Замок Річарда — Левове серце». Він упізнаваний за обрисами веж, гострих шпилів та іншими деталями, що нагадують фортечні мури.

Дізнайтеся про легенди, пов'язані із «Замком Річарда». Запропонуйте власні версії таємниць його будівництва, походження моторошних звуків і містичної атмосфери, які йому приписують.

8

6. В. Городецький, С. Воловський. Костел Святого Миколая. Київ
7. Інтер'єр костелу Святого Миколая
8. «Замок Річарда — Левове серце». Київ

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Зберіть світлини ключових елементів готичної архітектури (стрілчасті вікна, вітражі, шпилі, вікно-«троянда» тощо). Оберіть сучасну будівлю свого міста й за допомогою комп'ютерної програми або онлайн-ресурсів у техніці колажу перетворіть її, додавши готичні елементи. Обговоріть у класі результат: як змінився образ будівлі, чи вдалося вам поєднати дух сучасності з атмосферою середньовічного історизму.

Якщо в Європі неоготика наслідувала естетику історичних зразків, то в Америці вона «злетіла до хмар», ставши частиною стилістики

3

1. Декоративні елементи фасаду будинку Ікскюль-Гільденбанда. Київ
2. Будинок Ікскюль-Гільденбанда. Київ
3. Костел Святої Ельжбети (нині церква Святих Ольги та Єлизавети). Львів

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

6

хмарочосів. Яскравим прикладом цього є «Будинок Вулворта» в Нью-Йорку, спроєктований **Кассом Гілбертом**. Верхня частина будівлі нагадує абрисами готичний собор: вона закінчується високою пірамідальною покрівлею в обрамленні стрункових башт. У готичному стилі виконане й декоративне оздоблення споруди.

Ще один видатний архітектор **Філіп Джонсон**, відомий ультрасучасними модерністськими проєктами. Однією з найоригінальніших модерністських інтерпретацій готики є його «Кришталевий собор» у Каліфорнії.

Архітектор хотів, щоб відвідувачі почувалися в храмі так, ніби вони з усіх боків оточені

7

8

4. К. Гілберт. Будинок Вулворта. Нью-Йорк, США
5. Верхня частина будинку Вулворта
6. Фрагмент стіни будинку Вулворта з готичним декором
7. Орган в інтер'єрі «Кришталевого собору»
8. Ф. Джонсон. «Кришталевий собор». Ґарден-Ґров, США

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

небом, тож утілив свій задум у будівлі зі скла. Архітектурний комплекс, що формують чотирикутний собор-кристал і стрімка шпиляста вежа, є найвищою скляною культовою спорудою у світі.

Хмарочоси Америки захоплюють не лише висотою, а й прагненням їхніх творців до естетичної досконалості. Досить часто в їхньому художньому вирішенні застосовувалися форми та декоративні елементи стилів минулих епох.

С ***Еклектика*** *— міксування в одному творі рис різних стилів, спосіб висловити свою індивідуальність, відкинувши жорсткі стилістичні рамки.*

? Замисліться над тим, чому зодчі намагалися надати своїм високотехнологічним спорудам особливої краси. Як це впливало на загальну атмосферу мегаполіса?

ТВОРІМО РАЗОМ

Варіант 1. Розробіть художній образ будівлі Центру Мистецтв, у якому поєднайте різні архітектурні стилі, наприклад, готика й сучасний хай-тек чи класицизм і модерн або будь-які інші. Елементи різних стилів, використання декору, різних фактур і кольорів мають створювати цілісний, приємний образ.

Варіант 2. Уявіть себе дизайнерами. Створіть у техніці аплікації з кольорового картону ескізи мозаїк за мотивами давньоруських орнаментів. Об'єднайте свої ескізи в спільне панно, яким можна прикрасити зал бібліотеки з виставкою літературних творів про історію Русі.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

На вашу думку, митці неовізантійського й неготичного стилів — це продовжувачі середньовічних традицій чи, навпаки, новатори, які створили сучасне мистецтво на основі переосмислення минулого?

Чому взірцем для сучасних українських храмів зазвичай слугує собор Святої Софії в Києві?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

НАТХНЕННЯ МИНУЛИМ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА «СТАРІ» СТИЛІ. НЕОВЕКТОРИ В МУЗИЦІ XX СТ.

? Яка музика виникає у вашій уяві, коли ми говоримо про «класику»? Чому сучасні композитори повертаються до надбань минулих століть? Чи можуть твори минулого слугувати поштовхом для сучасних експериментів?

Композитори й композиторки XX ст., у вирі модерністських експериментів, зацікавлювалися музичною давниною. Зазвичай вони вдавалися до пошуків суголосності із сюжетами, художньою мовою та образами творів минулого. Так виникло різноманіття «*нео*»: неоархаїка, неовізантизм, необароко, неокласицизм, неоромантизм.

С ***Нео-*** *— префікс, що з давньогрецької перекладається як «новий». У мистецтві він означає оновлення стилів минулого через поєднання їх із сучасними художніми засобами.*

У мистецтві XX ст. ніби зійшлися різні епохи: новаторські модерністські твори, позначені «нео», відроджували минуле, водночас прокладаючи музиці шлях у майбутнє через експерименти з цим минулим.

Що, на вашу думку, спонукає митців / мисткинь повертатися до стилів попередніх часів і шукати в них натхнення?

Музичним бестселером XX ст. став фрагмент «О, Фортуна» зі сценічної кантати «Карміна Бурана» («Carmina Burana») німецького композитора **Карла Орфа**, у якій відчутний перегук із добою Середньовіччя. Кантата написана на вірші однойменної рукописної збірки мандрівних поетів-вагантів. Композитор обрав твори про весну, кохання, мінливість долі, застільні й сатиричні тексти.

1

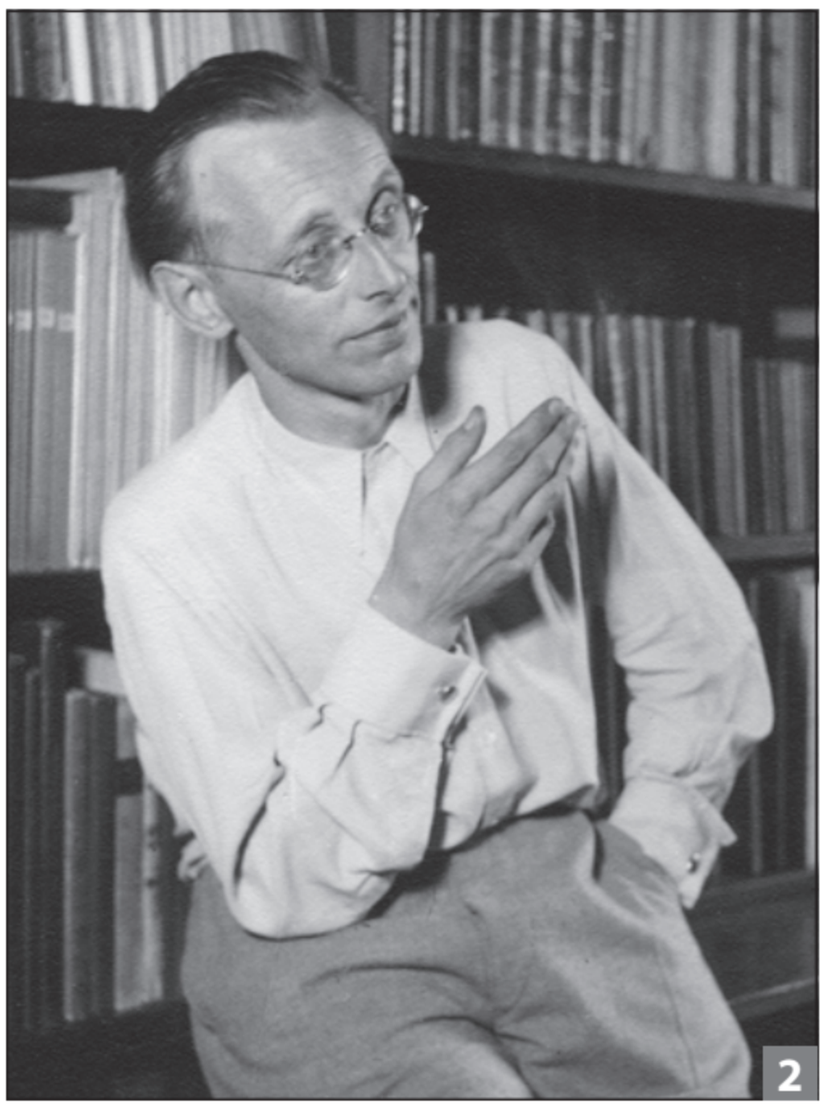
2

1. Сторінка середньовічної збірки поезій «Carmina Burana» XI–XIII ст.
2. Карл Орф

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

1. Обкладинка CD кантати К. Орфа «Карміна Бурана»
2. «Карміна Бурана» у виконанні хору Національної опери Угорщини з відеопроєкцією
3. Кадр із фільму «Carmina Burana» (реж. Жан-Пьєр Поннель, 1975 р.)
4. Сцена з балетної вистави «Carmina Burana». Одеський театр опери і балету

На сторінці старовинної збірки — колесо Фортуни як уособлення плинності людського життя. У центрі — алегорія Удачі, а по чотирьох сторонах-осях зображення людини із написами: «Я царюватиму», «Я царюю», «Я царював», «Я без царства».

До інтерпретацій кантати К. Орфа «Карміна Бурана» звертаються диригенти, балетмейстери, кінорежисери. Подивіться різні варіанти виконання кантати. Як ви гадаєте, чому цей твір набув великої кількості трактувань?

До мистецтва XVI–XVII ст. перекидаються смислові містки творів і українських композиторів. З одного боку, ідеться про мелодику українських козацьких дум, історичних пісень, що розквітли в часи українського бароко й у подальшому живили національну культуру. А з іншого, — про органічне поєднання спадку західноєвропейської барокової музики з українським фольклором.

4

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Першовідкривачем перепрочитання жанрів придворного бального дійства вважається **Микола Лисенко**. В «Українській сюїті у формі старовинних танців на основі народних пісень» композитор звертається до жанрів старовинної музики: куранти, токати, сарабанди, гавоту. Відкриває сюїту стилізована «бахівська» прелюдія, а завершує жваво-грайливе скерцо. Майстер використав поліфонічні прийоми, варіаційний розвиток. Поновіть у пам'яті особливості згаданих жанрів.

С ***Сарабанда*** *— бароковий танець повільного темпу, урочистого та стриманого характеру.*

Сарабанда — четверта частина з «Української сюїти у формі старовинних танців на основі народних мелодій» М. Лисенка. У ній шляхетність іспанського танцю-ходи зливається з мелодією «Сонце низенько, вечір близенько», відомої як пісня-романс Петра з опери «Наталка Полтавка».

СЮІТА
in G.
з Українських пісень
за для фортепьяно
зложив
М. ЛИСЕНКО.

№ 1. PRELUDA. /Хвиле зелене яке ти лелію/
№ 2. COURANTA. /Вийшла мала братку грай/
№ 3. TOCCATA. /Вийшла мати на село/
№ 4. SARABANDA. /Сонце низенько вечір близенько/
№ 5. GAVOTTE. /Ой чия ти дівчино чия ти/
№ 6. SCHERZO. /Та казала мені Солоха прийди/

Усі разом, ув одному зшитку 1 руб 80 коп.

Оп. 2. Вилійте Видання.

ГЛАВНЫЙ СКЛАДЪ ВЪ КНИЖНОМЪ И МУЗЫКАЛЬНОМЪ МАГАЗИНѢ
Леона Идзиковскаго въ Кіевѣ
Коммиссіонеръ Кіевскаго Отдѣленія ИМПЕРАТОРСКАГО Русскаго Музыкальнаго Общества.
МОСКВА, у А. Гутхейль | ОДЕССА, у Э. Осгровскаго | СЕТЕПЕРБУРГЪ, у А. Іогансонъ | ВАРШАВА, у Гебетнера и Вольфа | РАСТОВЪ НА-Д., у Л. Адлера

5. Пісня-романс Петра з опери М. Лисенка «Наталка Полтавка» у виконанні С. Скочеляса. Національна опера України
6. Титульний аркуш нотної збірки для фортепіано «Української сюїти у формі старовинних танців на основі народних мелодій» М. Лисенка
7. Статуетка «Бароковий танець»
8. Реконструкція виконання барокової сарабанди

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

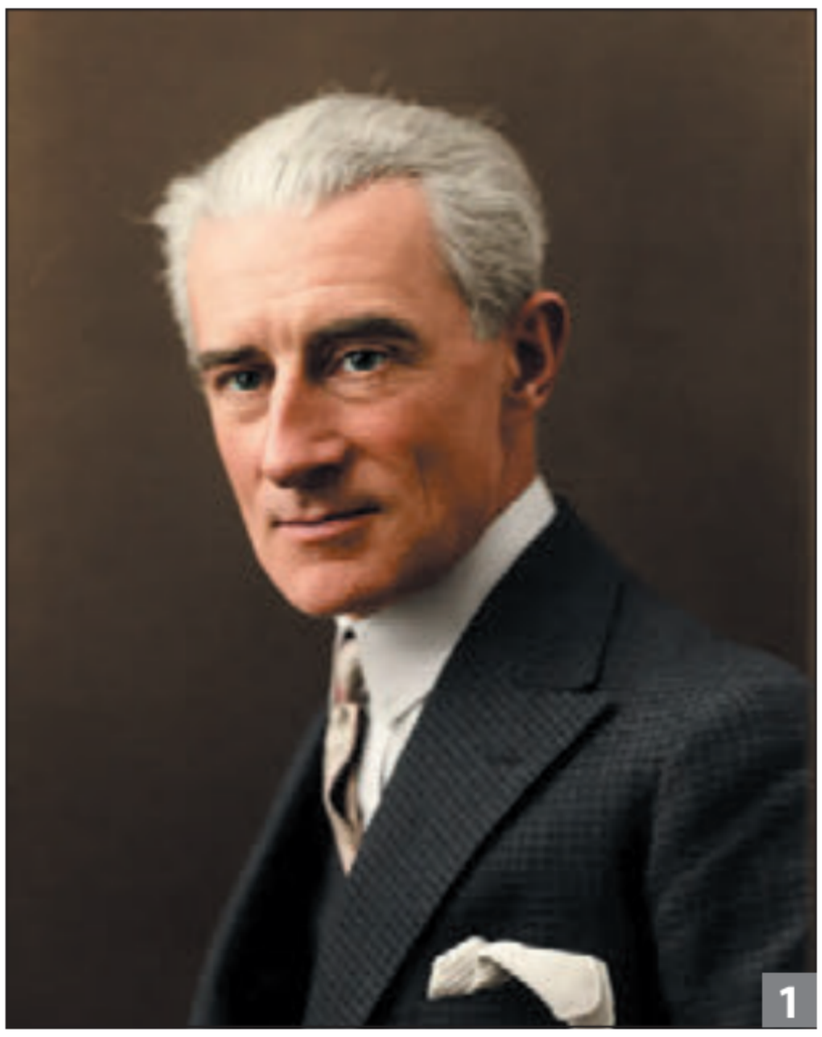

1

2

Опишіть своє враження від такого «перевтілення». Чи допомагають стилізації краще зрозуміти давні жанри? Які виразові засоби роблять їх сучасними?

Філософські рефлексії мистецтва минулого наявні й у творах французького композитора Моріса Равеля, який, спрямовуючи погляди в минулі епохи, також проводив паралелі із сучасними йому подіями початку XX ст. Сюїта для фортепіано «Гробниця Куперена» виникла під враженням композитора від трагічних подій Першої світової війни, яку він пізнав на власному досвіді, добровільно вирушивши на фронт водієм. Назва сюїти, що французькою звучить як «Le tombeau de Couperin», застосовувалася у XVIII ст. до п'єс, присвячених пам'яті Вчителя.

3

1. Моріс Равель
2. «Гробниця Куперена» у виконанні угорського піаніста Золтана Фееврарі
3. Невідомий художник. Портрет Франсуа Куперена (поч. XVIII ст.)

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

М. Равель. Сюїта для фортепіано «Гробниця Куперена»

До сюїти увійшли контрастні частини: Прелюдія та фуга, Форлана, Ригодон, Менует і Токата. Пригадайте, до якого художнього стилю належить творчість Франсуа Куперена. Які елементи музичної мови нагадують про стиль музики часів Куперена? Які із частин сюїти є нагадуванням про старовинні танці? З'ясуйте, що означає «форлана». Чи можна припускати автобіографічний підтекст у цій музиці, яку композитор Равель присвятив загиблим друзям? Зробіть висновок, із яким саме «нео» асоціюється цей твір.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

Діалог із величним композитором англійського бароко Генрі Перселлом у XX ст. веде інший англійський митець **Бенджамін Бріттен** у творі «Варіації та фуга на тему Перселла», відомому ще як «Путівник по оркестру для юнацтва». Використовуючи тему XVII ст., композитор передає її до різних інструментів, нарощуючи динаміку, змінюючи фактуру й у такий спосіб знайомлячи нас із тембровим багатобарв'ям і віртуозними можливостями інструментів симфонічного оркестру.

Поміркуйте, чи можна віднести до неоархаїки музику **Бориса Лятошинського** в опері «Золотий обруч» за твором І. Франка «Захар Беркут». Чи допомагає відеоряд із декорацій видатного

4. Р. Дюфі. Оркестр
5. Бенджамін Бріттен
6. Є. Лисик. Сценічні полотна до опери Б. Лятошинського «Золотий обруч»

6

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

1. Сцена з балету «Агон»
2. С. Лифар. Політ Ікара. Колекція МІСТ
3. Сцена з балету «Лифар-сюїта» (постановка Д. Клявіна). Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря

українського сценографа Євгена Лисика створити відчуття зануреності в історичну добу? Чи можна стверджувати, що неоархаїка тісно пов'язана із фольклоризмом?

До виразності різноманітних художніх стилів звертався й **Ігор Стравінський**, «композитор світу», чия творчість стала символом інновацій XX ст. Балет «Агон» у хореографії американського балетмейстера Джорджа Баланчина нагадує про античну добу. Пригадайте, до якого з видів мистецтва належить термін «агон».

ТВОРІМО РАЗОМ

Розучіть і заспівайте разом пісню «Йде січове військо» («Марш січових стрільців». Музика Михайла Гайворонського). Прослухайте пісню в різних виконаннях. Поміркуйте, як у цій пісні пов'язані минуле, теперішнє та майбутнє України. Чому сучасні виконавці беруть до свого репертуару цю пісню? Порівняйте цей «Марш» із «Маршем Нової Армії».

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Неокласика на сцені. Про що розповідає безсюжетний балет?»

Розподіліть завдання проєкту: дослідіть неокласичну хореографічну мову в балетах: «Симфонічні варіації» Фредеріка Аштона на музику Сезара Франка для фортепіано з оркестром; «Сюїта в білому» Сержа Лифаря на музику французького композитора Едуарда Лало.

3

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Спробуйте порівняти хореографію «Симфонічних варіацій» із абстрактним живописом, а діалог оркестру й танцівників — із жанром інструментального концерту.

Що, на вашу думку, означає назва балету Сержа Лифаря «Сюїта в білому»? Чи можна порівняти «чистий танець» Лифаря із твором графіки, що рухається? Зіставте лінії танцю в балеті з малюнками балетмейстера, який володів і талантом художника.

4

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Здійсніть за допомогою кінематографа уявну подорож різними стильовими епохами. Доберіть приклади із запропонованих (або за власними вподобаннями) фільмів у жанрах фентезі, історичному або пригодницькому.

Об'єднайтеся в групи. Кожна група має скласти перелік улюблених фільмів і визначити один, близький для всієї групи.

Порівняйте вибір із вибором однокласників і однокласниць. Зробіть висновки, чи збігаються ваші вподобання.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Що єднає між собою твори, створені у «неостилях»? У який спосіб, на вашу думку, композитори й композиторки перепрочитують музику попередніх часів?

5

4. Сцена з балету «Симфонічні варіації». Американський театр балету
5. Кадр із фільму «Довбуш» (реж. О. Санін, 2023 р.)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

КАЛЕЙДОСКОП «НЕОСТИЛІВ» В АРХІТЕКТУРІ XX СТ.

? Як риси архітектурних стилів минулого поєднувалися з модернізмом у XX ст.? У чому полягає новаторство митців, які зверталися до надбань зодчества минулих століть?

Історизм відкрив шлях архітектурі до нових художніх пошуків, адже саме через звернення до минулого митці осмислювали сучасність. Вони прагнули поєднати історичну спадщину з новими технологічними можливостями.

У різних країнах архітектори XX ст. використовували неостильові рішення здебільшого для громадських будівель — урядових установ, банків, театрів, музеїв. Ці твори мали не лише практичне значення, а й символізували державність, стабільність і культурну спадкоємність.

? Пригадайте художні стилі, що змінювали обличчя міст Європи й України після доби Середньовіччя. Як в архітектурі відображалися ідеали цих епох? Пригадайте імена видатних майстрів і приклади їхніх творінь.

До пам'яток архітектури національного значення належить Палац Юстиції в історичному центрі Чернівців (нині обласна державна адміністрація). Палац споруджений за проєктом архітектора **Франциска Сковрона**. Це зразок поєднання неоренесансу з ознаками, притаманними модерну.

1. Один із левів біля входу Палацу Юстиції
2. Ф. Сковрон. Палац Юстиції. Чернівці

2

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

Окрасою столиці України є чудова архітектурна пам'ятка **неоренесансного** стилю — будинок Національного банку. Головний фасад будівлі розроблений **Олександром Вербицьким.** Зовнішній вигляд споруди вражає розкішшю: вітражі, вежі, кручені колони, **маскарони** у вигляді лев'ячих голів, вишукана ліпнина та ковані елементи. І хоча на фасадах є готичні вікна зі стрілчастими формами, загострені декоративні деталі, усе ж переважають мотиви Відродження — чітка симетрія, класичні колони, аркові оформлення вікон.

4

5

3. О. Кобелєв, О. Вербицький. Національний банк України
4. Фрагмент оздоблення Національного банку України
5. Маскарон на фасаді будівлі Національного банку України

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Не відставала від Європи у використанні стилю неоренесанс в архітектурі й Америка. Про це свідчить художнє рішення будівлі всесвітньо відомого театру Метрополітен-опера в Нью-Йорку, спроєктованої одним із провідних архітекторів-модерністів середини XX ст. **Волллесом Харрісоном**. Ренесансний образ пам'ятки створюють п'ять велетенських арок головного фасаду, подібних до італійських лоджій. Водночас вони виконані в стриманій модерністській манері, без оздоблення, із чіткими геометричними формами.

Безперечно, неоренесанс привертав увагу й архітекторів хмарочосів. Яскравим зразком поєднання цього стилю з новими будівельними технологіями XX ст. є хмарочос Book Tower архітектора **Луїса Кампера**. В оформленні верхньої частини будівлі використані стильові елементи італійського Відродження й давньоримського зодчества. Її прикрашають стрункі колони, скульптури каріатид, вишукані пластичні орнаменти.

3

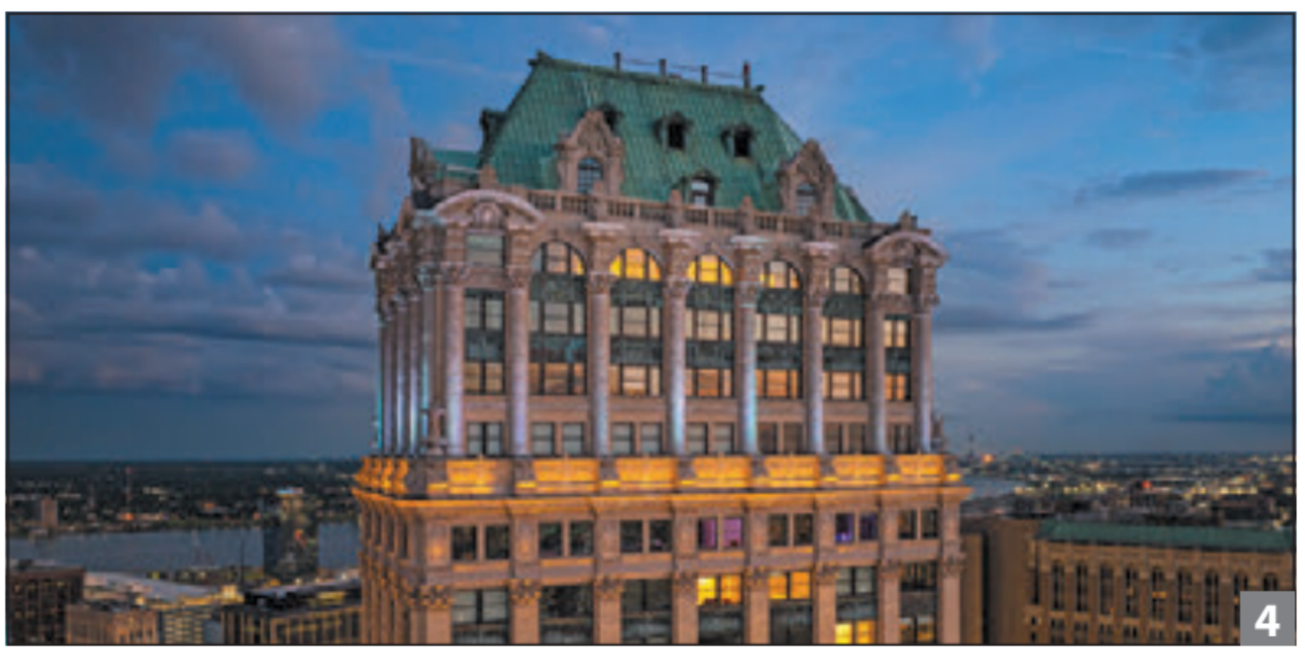
4

1. Глядацький зал Метрополітен-опера
2. В. Харрісон. Метрополітен-опера. Нью-Йорк, США
3. Л. Кампер. Book Tower. Детройт, США
4. Верхня частина Book Tower

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Бароко, що колись змінило епоху Ренесансу, також набуло нового прочитання у XX ст. **Необароко** зберегло основні риси класичного бароко, але втілило їх у сучасних конструкціях із нових матеріалів — скла, бетону та металу.

В Україні, де свого часу процвітав національний стиль бароко, сформувалося власне необароко. Його фундатором вважається архітектор **Дмитро Дяченко**. У своїй творчості митець передусім орієнтувався на високопрофесійну стилістику зодчества Мазепинської доби («мазепинського бароко»), убачаючи в ньому втілення української державницької ідеї.

Поцікавтеся творчою спадщиною й долею архітектора Д. Дяченка. З'ясуйте, які споруди він створив, як склалася трагічна доля митця в добу тоталітарного режиму.

Серед кращих проєктів архітектора — ансамбль Київського сільськогосподарського інституту (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України). Усі муровані споруди вирішені за останнім словом будівельної науки та практики свого часу, проте формами та оздобленням органічно поєднані з українським бароко: хвилясті фронтони, аркади, високі мансардові дахи із заломами й люкарнами.

7

С ***Люкарна*** *— невелике вікно переважно овальної (або круглої форми) на даху або склепінні архітектурної споруди.*

5. Д. Дяченко. Земська лікарня. Лубни, Полтавська обл.
6. Фасад земської лікарні
7. Корпус Лісотехнічного інституту Української сільськогосподарської академії. Київ

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Вагоме місце в строкатому архітектурному калейдоскопі XX ст. посів **неокласицизм.** Архітектори орієнтувалися на зразки мистецтва античності, копіювали ордерну систему. Але твори нового стилю вирізняються масштабністю й монументальністю.

АНАЛІЗУЄМО ТВОРИ

Розгляньте світлини творів архітектури, що належать до стилю неокласицизм. Що саме в цих будівлях здається вам найбільш виразним? Поміркуйте, чому для втілення у творах ідеї державності, закону або культури архітектори обрали за взірець саме античні форми?

1. П. Л. Троост. Будинок мистецтв. Мюнхен, Німеччина
2. К. Ґілберт. Верховний суд США
3. Й. Сірен. Будівля парламенту. Гельсінкі, Фінляндія
4. А. Торнелі. Будівля парламенту. Белфаст, Північна Ірландія

В Україні відомими прикладами неокласичної архітектури є Виставка досягнень народного господарства (ВДНГ, нині Національний експоцентр України) та будівля парламенту України (Верховної Ради), зведена за проєктом видатного українського архітектора **Володимира Заболотного.**

3

4

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Симетричне планування, виразна осьова композиція, використання колон і портиків споріднюють їх із кращими взірцями класицизму. У художньому вирішенні інтер'єрів Верховної Ради поруч із декоративними елементами, притаманними класичній архітектурі, значне місце посіли мотиви українського народного мистецтва.

А унікальний скляний купол над великою залою засідань, що створював ефект природного освітлення, був технічною новинкою 1930-х років. Завдяки вишуканості архітектурних форм і декоративного оформлення споруда близька до ар-деко (пам'ятаємо, що цей стиль має багато спільного з неокласицизмом).

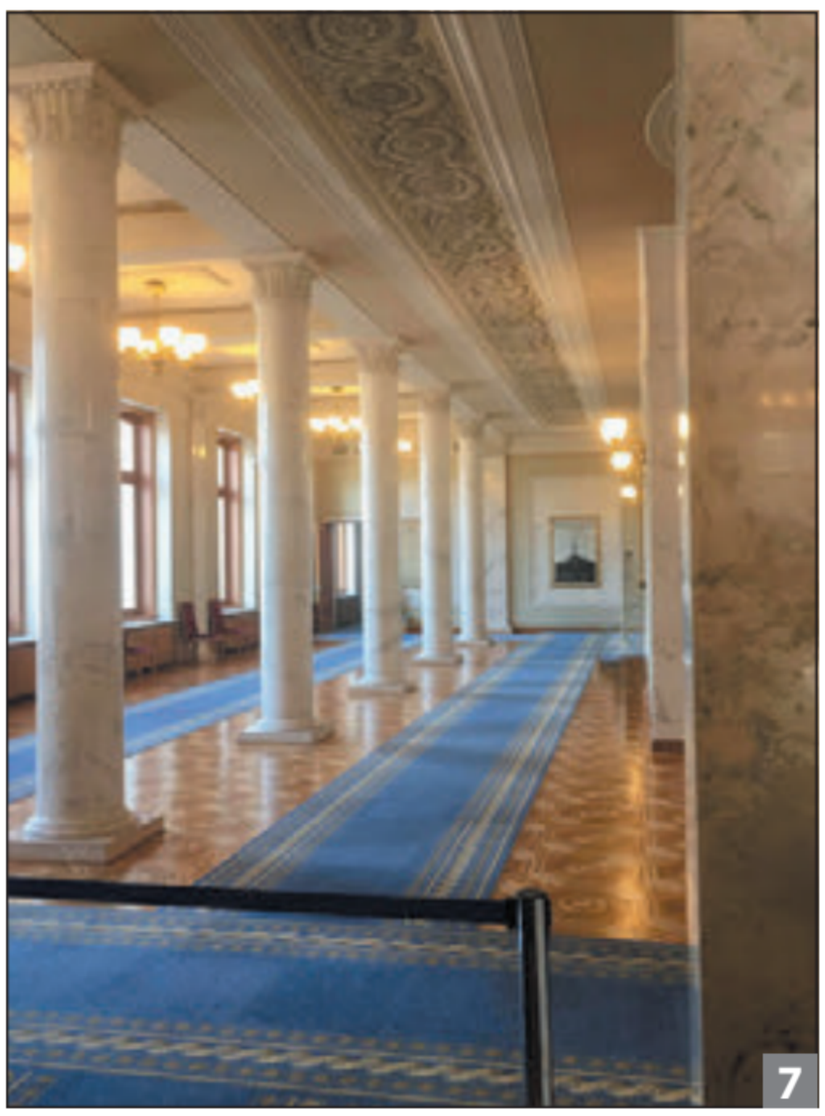

7

8

5. В. Заболотний. Будівля Верховної Ради. Київ
6. Б. Жежерін. Головний павільйон Національного експоцентру України. Київ
7. Коридор Верховної Ради
8. Сходи центрального холу Верховної Ради

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

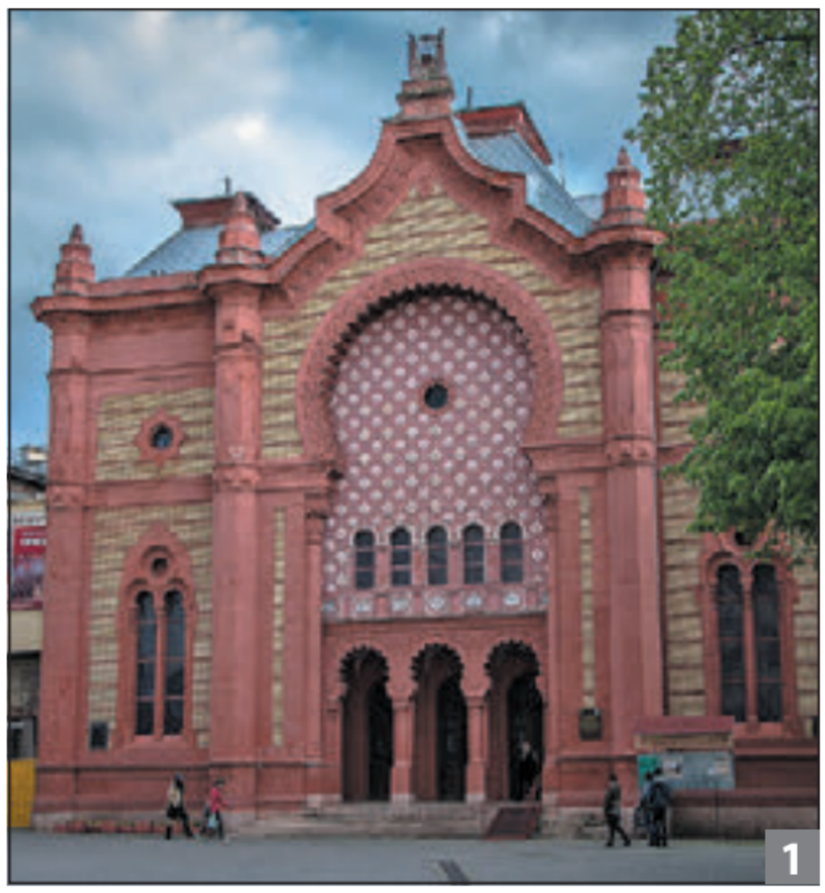

1

2

3

1. Синагога. Ужгород
2. Тріумфальна арка. Барселона, Іспанія
3. Караїмська кенаса. Київ

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Арабески в камені»

Дослідіть самостійно неомавританський стиль в архітектурі різних країн. Яка історія його виникнення? Які його особливості? У яких країнах він набув особливого поширення? Споруди цього стилю є в Україні? Якщо такі є у вашому місті, підготуйте розповідь про них із презентацією.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

За допомогою мережі «Інтернет» створіть добірку світлин архітектурних пам'яток світу, які належать до певних «неостилів» XX ст. Покажіть їх у класі, указавши лише назви й місця розташування творів. Запропонуйте однокласникам і однокласницям визначити за художніми особливостями, до якого стилю належить кожна пам'ятка.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чи визначала функція будівлі вибір архітектором певного історичного стилю як орієнтира, і як саме це виявлялося у формах і декоративних елементах споруди?

Який «неостиль», на вашу думку, має в Україні власне історичне підґрунтя? Запропонуйте проєкти громадських будівель суспільного значення, що було б цікаво втілити в цьому стилі.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

САКРАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО НЕОВІЗАНТИЗМУ

? Чи можна зрозуміти духовну музику поза її історико-культурним контекстом? Чи існує зв'язок українських духовних жанрів із народнопісенною традицією?

Невипадково про українську музику насамперед згадують як про хорову, адже традиції народнопісенного хорового мистецтва на теренах України дуже давні. А професійне мистецтво, пов'язане з духовним піснеспівом, сягає часів Хрещення Русі. Перейнявши канон візантійського богослужіння, Русь сформувала власне самобутнє духовне життя. Увесь поступ хорового співу відзначений проникненням народнопісенних інтонацій у жанри церковної музики.

? Пригадайте з попереднього року навчання найважливіші віхи становлення професійного хорового співу в Україні та імена його творців — від знаменного співу Русі до партесного концерту доби українського бароко, хорових концертів XVIII ст.

На початку XX ст. визначні композитори й диригенти — Микола Лисенко, Василь Верховинець, Олександр Кошиць, Микола Леонтович, Кирило Стеценко та інші відкривали світові український хоровий спів: скарби народної пісні в численних огранках і сповнені величі звучань духовні жанри.

1

2

3

1. Олександр Кошиць
2. Яків Яциневич
3. Народна академічна хорова капела ім. Павла Чубинського

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

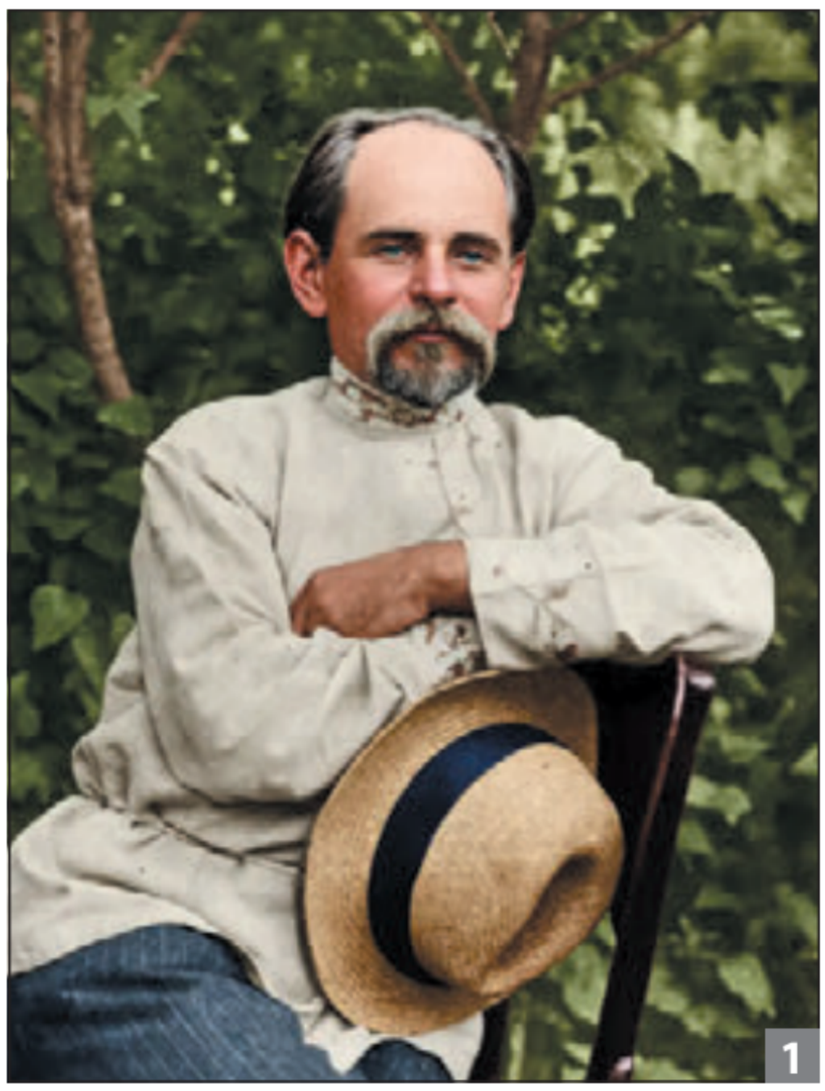

1

2

Чудові хорові твори, сповнені віри у Творця, передають уявлення людини про гармонію й порядок світу. Оскільки вони були тісно пов'язані з церковними обрядами, у радянський період їх виконання, на жаль, було суворо заборонене.

Молитва «Отче наш» М. Леонтовича вражає простотою й водночас глибинністю. Народним багатоголоссям у поєднанні з каноном захоплює музика К. Стеценка у творі «Благослови, душе моя, Господа». «Псальми до Богородиці» Якова Яциневича нагадують про властиві давньоруській традиції дисканти — чистоту тембрів високих хлоп'ячих голосів.

Який настрій викликає у вас музика? Які образи змальовує уява? Які відомі архітектурні пам'ятки, фрески, розписи, ікони або інші твори є суголосними такій музиці?

Чи погоджуєтеся ви з тим, що ця музика виходить за межі церковного богослужіння й постає утіленням людських цінностей Добра, Мудрості, Людяності?

3

1. Кирило Стеценко
2. Хоровий концерт у Кирилівській церкві. Київ
3. Обкладинка CD духовних творів Я. Яциневича та М. Леонтовича у виконанні камерного хору «Київ»

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Послухайте аудіозаписи цих музичних творів без відеоряду. За допомогою безкоштовних онлайн-сервісів із візуалізації музики (наприклад, *https://tuneform.com/* або *https://app.specterr.com/*) створіть власний художній супровід — рухомі світло- й кольорові ефекти, які передаватимуть ваш емоційний стан, динаміку та характер музики.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

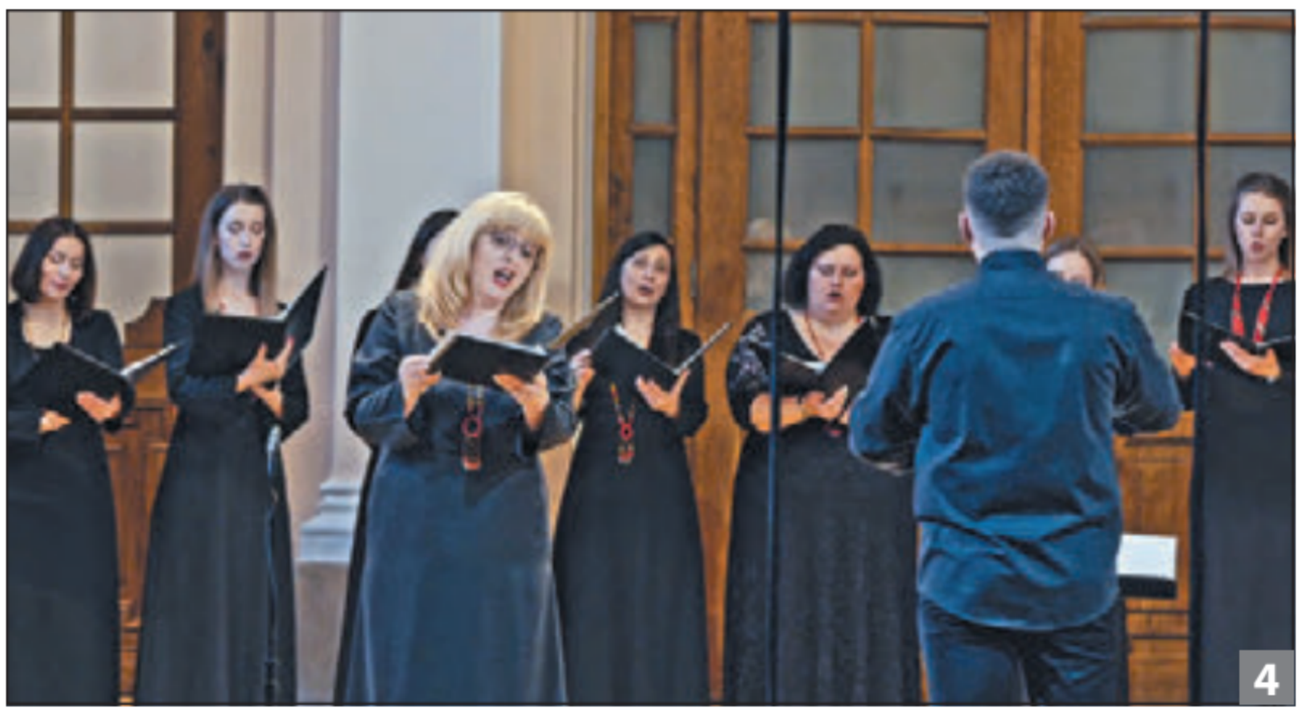

4

5

Духовна жанрова традиція все більше приваблює сучасних митців і мисткинь. Нові твори все частіше з'являються як концертний репертуар, який дає нам можливість відчути емоційне піднесення, осмислити духовний зв'язок із традиціями народу.

До таких жанрів, позначених рисами неовізантизму, звертаються наші сучасники, зокрема **Леся Дичко, Ігор Щербаков, Вікторія Польова, Михайло Шух.**

Подискутуйте: на вашу думку, духовна традиція кінця XX ст. — музика для богослужіння чи концертна практика? Чи може композитор / композиторка відповідати сучасним тенденціям мистецтва й водночас зберігати у своїй творчості релігійні традиції?

У творчому доробку композиторки **Ганни Гаврилець** і хорові твори на вірші українських поетів, і духовні композиції, і обробки народних пісень, і розгорнуте полотно — фолкдійство «Золотий камінь посіємо».

Полиньте у звукову атмосферу хорових творів інших сучасних українських композиторів, які у XX ст. і донині розвивають традиції духовних піснеспівів: «Діво, радуйся» І. Щербакова та «Псалом 50» В. Польової. На ваш погляд, чому ці традиції приваблюють митців і мисткинь тепер, коли все більшого поширення набувають електронно-цифрові засоби? Чи є важливою така музика в наш час?

6

4. Г. Гаврилець. «Оранта» у виконанні Галицького академічного камерного хору
5. Ганна Гаврилець
6. Мозаїка «Богоматір-Оранта». Собор Софії Київської

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

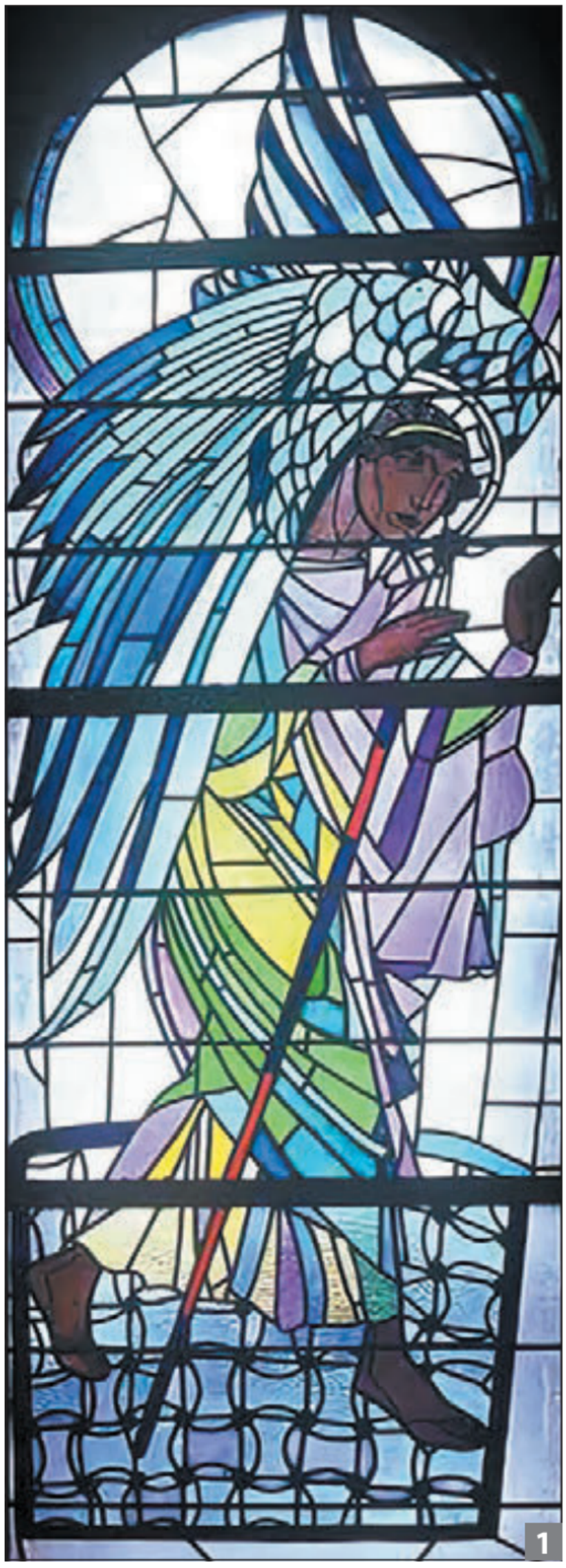

1. П. Холодний. Вітраж «Крокуючий Ангел» (триптих «Благовіщення». Церква Св. Миколая в с. Мражниця, Львівська обл.)

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Ганна Гаврилець. «Молитва до Пресвятої Богородиці», «Оранта» (на вірш С. Майданської)

Пригадайте, що означає «Оранта». Прочитайте рядки однойменного вірша Софії Майданської, на текст якого композиторка створила музичний твір.

О, велелюдні хори в піднебессі
Моєї Батьківщини! Серед них
І я співаю кожною обростю
Свого оновленого верховіття.
Ввійди і ти у цей собор, поглянь,
В найменшій краплі першого дощу
Дзвенить шатер нетлінної будови,
З якої дивиться на нас Оранта.

Опишіть свої емоції під час слухання творів. Порівняйте образність, мелодику, манеру виконання. Який образ постає у вашій уяві? Чи суголосний він музиці? До кого звертається композиторка через свою музику? Що єднає ці твори?

Пригадайте свої враження від обробки народної пісні «Засвічу свічу». Чи є спільне між «Молитвою» й обробкою народної пісні? На вашу думку, чи можна сприймати обробку народної пісні Ганни Гаврилець також як свого роду молитву?

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Феномен О. Кошиця. Культурна дипломатія Української Республіканської Капели»

За допомогою мережі Інтернет складіть творчий портрет О. Кошиця. Закцентуйте увагу на значенні цієї непересічної особистості України для утвердження у світі уявлення про українське мистецтво. Дослідіть діяльність Української Республіканської Капели: за яких історичних умов і з якою метою вона була створена, чи вдалося реалізувати цю мету. Як увічнена пам'ять видатного митця в Україні й за кордоном?

Складіть план-сценарій шкільного вечора, присвяченого О. Кошицю та його колективу. Якщо ви навчаєтеся дистанційно, підготуйте слайд або відеопрезентацію з текстом розповіді.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Перед виконанням проєкту перегляньте відеоматеріали «Загублені імена. Олександр Кошиць» про долю видатного композитора, кадри хронікальної зйомки з ним; послухайте твори митця різних жанрів.

ТВОРІМО РАЗОМ

Доберіть із власного досвіду народну пісню, яка за образами й підтекстами є суголосною музичним творам, із якими ви ознайомилися на уроці. Заспівайте разом.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Як ви розумієте поняття неовізантизм у музичному мистецтві?

У якому жанрі українського музичного мистецтва найяскравіше виявив себе неовізантизм?

У чому полягають особливості української музики духовних жанрів різних часів? Назвіть твори, які справили на вас найбільше враження. Чому?

2

3

2. Хор О. Кошиця в Нью-Йорку 1922 р.
3. Українська Республіканська Капела під керівництвом О. Кошиця на гастролях 1920 р.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 7. ТЕХНОЛОГІЇ У ТВОРЕННІ МИСТЕЦТВА

XX ст. — час динамічного технологічного «прориву», який позначився на всіх сферах життя і, звісно, на мистецтві. Знаковим видом мистецтва нової доби стало кіно, що розквітло в багатому різноманітті жанрів.

Розпочавши свою історію з чорно-білого «великого німого», кіномистецтво завдяки винаходам учених та інженерів невдовзі набуло барв, зазвучало на повний голос. Прагнучи вражати й дивувати, воно постійно удосконалювало виразові засоби неймовірними спецефектами, майстерною операторською роботою, чудовою акторською грою.

З'явилися нові професії та художні техніки, пов'язані з кінематографом.

Однією з провідних у музичному мистецтві XX ст. й нині є професія кінокомпозитора. Завдяки їй музика в кіно перетворилася на повноцінну, хоча й невидиму «героїню» екрана. Публіка співає улюблені пісні із популярних кінофільмів, а саундтреки навіть складають програми симфонічних концертів.

Технологічні винаходи українських митців відзначені новаторством, що вплинуло не лише на можливості фіксації миті, а значною мірою збагатило виразність художньої мови кіномистецтва. Унікальний феномен українського поетичного кінематографа вивчається митцями всього світу.

rnk.com.ua/113579

МИСТЕЦТВО КАДРУ: ХУДОЖНЯ МОВА КІНЕМАТОГРАФА

? Як кіно пов'язане з образотворчим мистецтвом? У чому виявляються спільні риси кінематографа й живопису? Як кінорежисери використовують у фільмах нові технології? Кіно — технічний винахід чи вид мистецтва?

Виникнення кіномистецтва стало можливим завдяки поєднанню кількох важливих передумов: науково-технічним відкриттям в оптиці, механіці; розвитку індустрії розваг (адже спочатку «живі картини» були захопливим атракціоном). Важливим кроком на шляху до виникнення кіномистецтва стала фотографія. Завдяки їй ще в XIX ст. навчилися отримувати зображення, використовуючи замість фарб або олівця світло й тінь. Вивчаючи рух, винахідники експериментували з послідовними світлинами. А 1878 р. **Едвард Майбридж** зробив серію світлин під назвою «Кінь у русі», зафіксувавши та продемонструвавши фази руху.

Французькі винахідники брати **Огюст** і **Луї Люм'єр** 1895 р. отримали патент на апарат, який одночасно виконував функцію фотокамери з послідовною зйомкою, пристрою для проявлення плівки та проєктора для демонстрації рухливих зображень на екрані. Апарат отримав назву сінематограф, що

1

1. Сінематограф братів Люм'єр
2. Е. Майбридж. Серія світлин «Кінь у русі»
3. О. та Л. Люм'єр. Кадр із фільму «Прибуття потягу на вокзал міста Ла-Сьота»

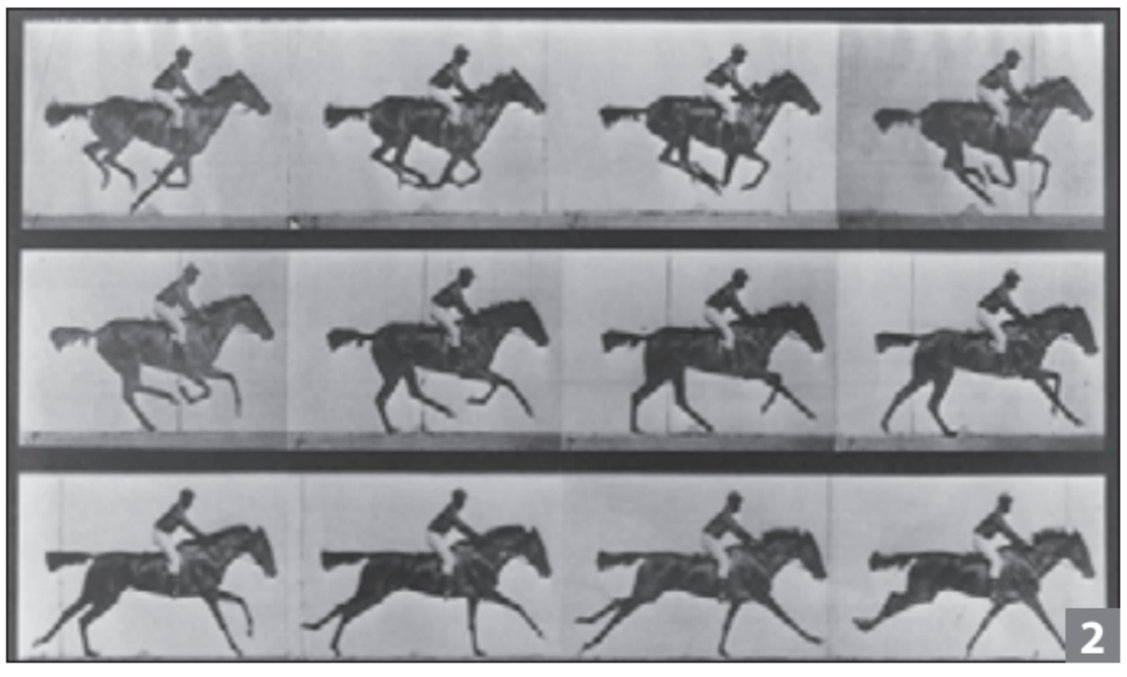

2

3

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

в перекладі з грецької означає «пишу рух». 28 грудня 1895 р. у паризькому Гран-кафе на Бульвар-де-Капюсін відбувся перший у світі кіносеанс. Цього вечора близько 30 осіб подивилися 10 фільмів, кожен тривалістю до 50 секунд.

У XX ст. кіно перетворилося на самостійний вид мистецтва, що поєднав виражальні засоби театру, музики й образотворчого мистецтв.

Спочатку кіно було чорно-білим. Його твори умовно можна порівняти з графікою, адже засобами, які визначали виразність кадрів, були контраст світла й тіні, перспектива, яскрава образність персонажів.

Першим шедевром німого кінематографа вважається фільм 1925 р. «Великий парад» режисерів **Кінга Відора** й **Джоржа Хілла**. Стрічка розповідає про долю трьох американських солдатів під час Першої світової війни. Майстерна операторська робота викликала в глядачів відчуття безпосередньої присутності в подіях. Рух камери вздовж фронту, «занурення» в окоп під час битви створювали ефект документальності. Світловий контраст сцен бою протиставлений зйомкам у м'якому світлі ліричних сцен.

2

Пригадайте свої дослідження фільму Роберта Віне «Кабінет доктора Калігарі» (Тема 4). Як ви гадаєте, із якою метою режисер увів колір у стрічку, застосувавши тонування плівки в сценах? Чи можна назвати цей фільм кольоровим? Висловіть власні судження.

1. Кадри з фільму «Великий парад»
2. Кінг Відор

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Кольорове кіномистецтво перетворило режисерів і операторів на художників. Вони почали застосовувати закони композиції та колористики, щоб створювати певний настрій і підкреслювати зміст сцен. Кадр у фільмі часто можна порівняти з картиною, у якій кожна деталь має значення.

Чудовими взірцями кольорових стрічок є твори американського режисера **Віктора Флемінга**. Музичний фільм «Чарівник країни Оз» уражав глядачів переходом від чорно-білого (прозового) зображення реального світу до яскравого (поетичного) *техніколору* світу казкового. Однією з найважливіших в історії світового мистецтва стала кіноепопея «Віднесені вітром». У ній новаторські технічні надбання поєдналися з художньою мовою живопису, встановивши високі стандарти колірної палітри в кіно.

3. Кадр із фільму «Чарівник країни Оз»
4. Віктор Флемінг із премією «Оскар» за фільм «Віднесені вітром»
5. В. Флемінг у монтажній кімнаті переглядає відзнятий матеріал
6. Кадр із фільму «Чарівник країни Оз»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

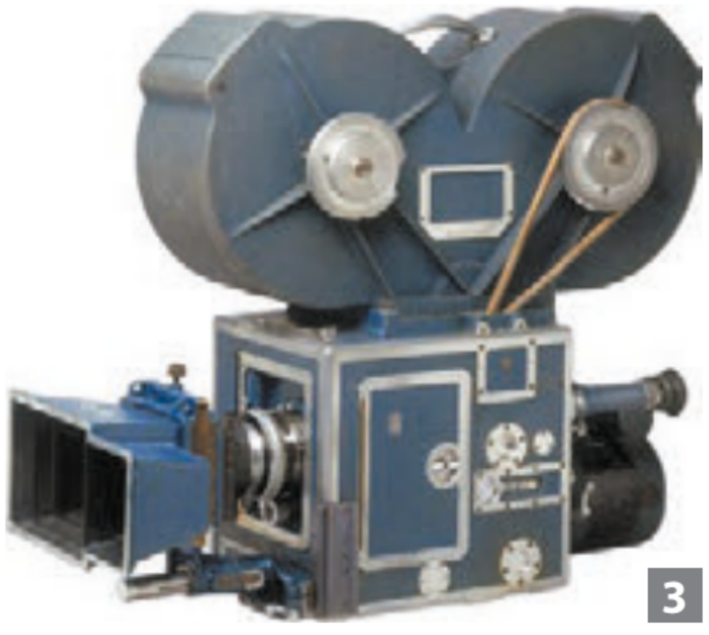

С ***Техніколор*** *— технологія кольорової кінозйомки, яка передбачала одночасну фіксацію зображення на три чорно-білі плівки через різні світлофільтри (червоний, зелений і синій) із подальшим їх поєднанням у єдине кольорове зображення.*

Перегляньте фрагменти фільмів «Чарівник країни Оз» і «Віднесені вітром». Доберіть епітети й порівняння, якими можна описати емоційність колірних рішень тієї чи іншої сцени.

Кінематограф XX ст. успадкував від живопису не лише виразне використання кольору, а й способи побудови простору. Вибір освітлення та композиції допомагали режисерам сформувати атмосферу кадру, образи персонажів, передавати драматизм сюжету. Оператори виступали як художники, які світлом і рухом «пишуть» дійство.

Одним із найбільш «живописних» режисерів в історії кіно вважається **Франсіс Форд Коппола.**

1–2. Кадри з фільму «Віднесені вітром»

3. Кінокамера Technicolor для зйомки в кольорі

4. К. Моне. Враження. Схід сонця

5. Кадр із фільму «Апокаліпсис сьогодні»

6

7

У фільмі «Апокаліпсис сьогодні» кадри з вертольотами на тлі неба, залитого помаранчевим світлом, створюють відчуття моменту. Так само як і на картині Клода Моне «Враження. Схід сонця» емоційність створюється через колір і світло, а не детальне зображення предметів.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Оберіть жанрову картину одного з відомих художників. За допомогою безкоштовного онлайн-генератора в мережі «Інтернет» (наприклад, *https://app.pixverse.ai/home?tab=video*) створіть її анімовану версію, стисло описавши рухи, зміну міміки персонажів тощо. Обговоріть у класі, чи допомогло це розкрити задум митця.

Сцена зустрічі лідерів мафії у фільмі «Хрещений батько» побудована на різкому контрасті світла й темряви, щоб створити відчуття драматизму та напруженості. Цей художній прийом *к'яроскуро* властивий творам художника доби Ренесансу — Караваджо, який так само використовував світлотінь для виділення на полотні головного.

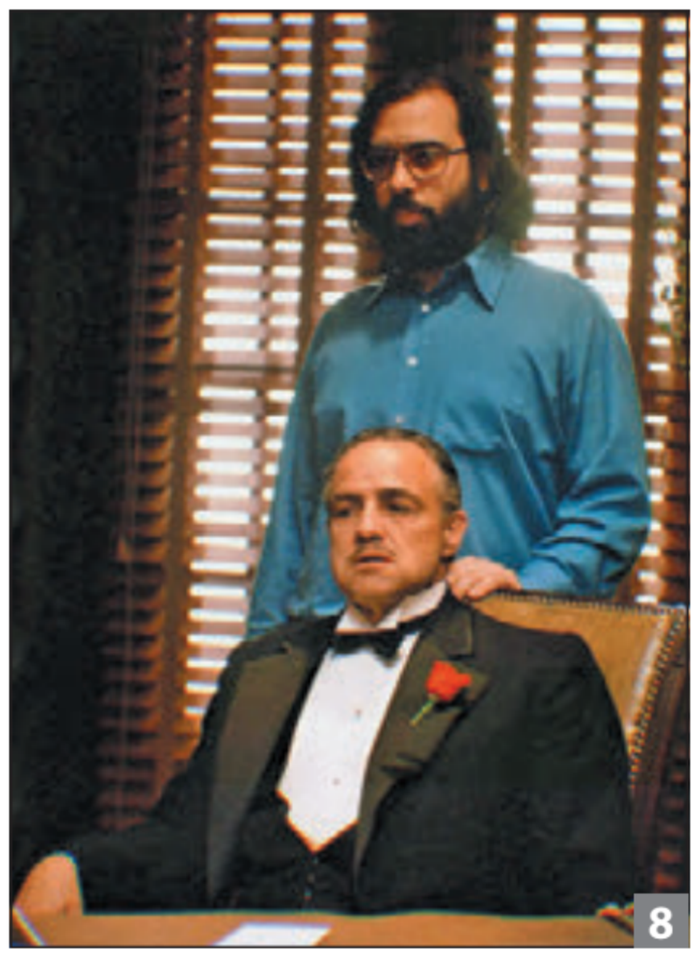

8

С ***К'яроскуро («світло-темрява»)*** *— художня техніка, що передбачає використання різкого контрасту між освітленими та неосвітленими частинами картини, виділення важливих деталей і передання емоційної глибини сцени.*

6. Кадр із фільму «Хрещений батько»
7. Караваджо. Покликання Святого Матвія
8. Франсіс Форд Коппола й актор Марлон Брандо під час зйомок «Хрещеного батька»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Стенлі Кубрик відомий своєю візуальною точністю композиції кадру. Він використовував світло й розташування предметів так, щоб сцена виглядала упорядкованою. Симетрія в кадрі допомагає фокусувати увагу глядачів на центрі, де відбувається (або відбудеться) щось важливе.

У мізансценах фільму жахів С. Кубрика «Сяйво» є довгий коридор готелю, що веде до дверей. Усі лінії (стін, дверей, підлоги) тягнуться до однієї умовної точки, яка розташована точно по центру кадру. Це визначає перспективу й створює ефект невідворотності. Розгляньте геометрію кадрів. Поміркуйте, як у них реалізовано правила лінійної перспективи й правило третин.

Нові технології другої половини XX ст. кардинально змінили видовищність фільмів. Яскравим зразком цього прориву стала кінострічка «Зоряні війни. Епізод IV: Нова надія» режисера

1–2. Кадри з фільму «Сяйво»

3. Джорж Лукас на знімальному майданчику ставить завдання акторам

4. Кадр із фільму «Зоряні війни. Епізод IV: Нова надія»

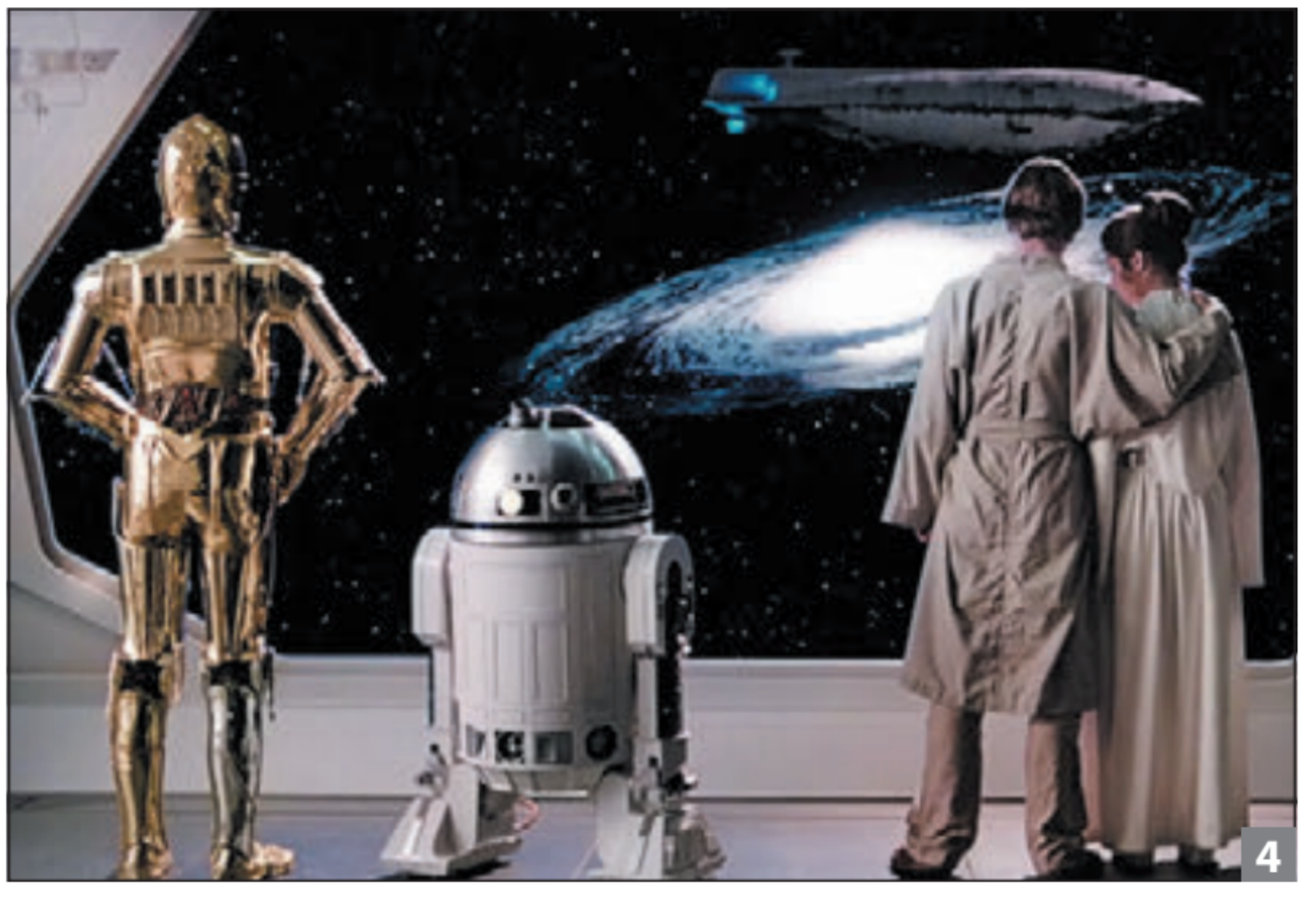

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

Джорджа Лукаса. У ній були використані новаторські прийоми комбінованої зйомки, унікальні методи спецефектів.

Результатом співпраці митців і конструкторів стало народження на екрані фантастичного світу, що вражав реалістичністю. Успіх «Зоряних війн» сприяв розвитку комп'ютерної графіки в кіно.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Джорж Лукас. «Зоряні війни. Епізод IV: Нова надія» (1977 р.)

Перегляньте свої улюблені сцени з фільму, пригадайте, що ви знаєте з минулих років про спецефекти в кіно. Яким чином, на вашу думку, досягнуто ефекту «справжності» у створенні космічного простору, унікальних ландшафтів вигаданих світів і персонажів? Чи зберігає фільм зі спецефектами на основі макетів свою привабливість у добу комп'ютерної графіки?

Фільм «Парк Юрського періоду» режисера **Стівена Спілберга** вперше поєднав у великому масштабі комп'ютерну анімацію з аніматронікою (механічними моделями). Вражаючі реалістичні зображення динозаврів показали, що цифрові технології можуть створювати повністю переконливі «живі» істоти.

5. Кадр із фільму «Зоряні війни. Епізод IV: Нова надія»
6. Стівен Спілберг на знімальному майданчику

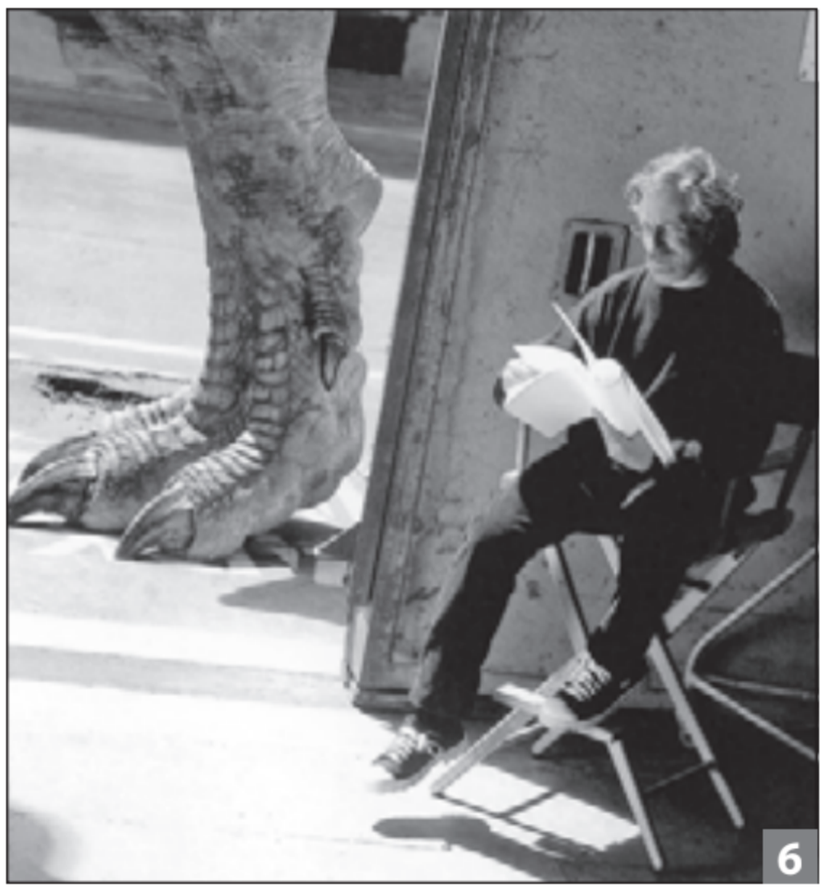

6

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Трейлер до блокбастерів XX ст.»

Уявіть себе трейлермейкерами. Дослідіть один із найвідоміших фільмів, створення яких супроводжувалося масштабними зйомками, цікавим монтажем: «Ясон і аргонавти» (1963 р.), «Клеопатра» (1963 р.), «Термінатор 2: Судний день» (1991 р.) тощо. На основі добірки видовищних сцен зробіть рекламний трейлер до цього фільму.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Які технічні відкриття сприяли розвитку кіномистецтва? Завдяки яким мистецтвам, на вашу думку, кіно набуло своєї видовищності й виразності? Чи здатен технологічний прогрес, наголошуючи на візуальній ефектності, витіснити з кіно художню глибину й авторський задум?

3

1. Кадр із фільму «Клеопатра»
2. Постер фільму «Термінатор 2: Судний день»
3. Кадр із фільму «Ясон і аргонавти»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

НЕВИДИМА ГЕРОЇНЯ ЕКРАНА: СТОЛІТТЯ МУЗИКИ В КІНО

? Чи завжди в кіно звучала музика? Як саме пов'язані технічні відкриття з кіномузикою?

Музика була першим «голосом» екранного дійства. Атмосферу й емоційне тло у сприйманні сюжету створював музичний супровід, що став невід'ємною частиною кожного фільму ще на зорі **ігрового** кіномистецтва.

Спочатку озвучення могло здійснюватися за допомогою фонографів, грамофонів або «живої» музики, яку виконував *тапер*.

С ***Тапер*** *— професійний музикант (зазвичай піаніст), який виконував інструментальний супровід за сюжетом німого кінофільму.*

Тапер міг імпровізувати власні композиції або ж компілював супровід із популярних класичних творів. Музика не обов'язково синхронізувалася з подіями фільму, але створювала виразний звуковий фон.

Поділіться своїми міркуваннями: чи можна назвати таперів, які виконували музику під час кіносеансів, своєрідними «режисерами емоцій» публіки? Які вимоги до їхніх професійних якостей могли висувати власники кінотеатрів?

1

2

3

1. Ріжковий грамофон початку XX ст.
2. М. Озоль. Рекламний постер комедії О. та Л. Люм'єр «Поливальник»
3. Кіносеанс, що супроводжується грою тапера перед екраном

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

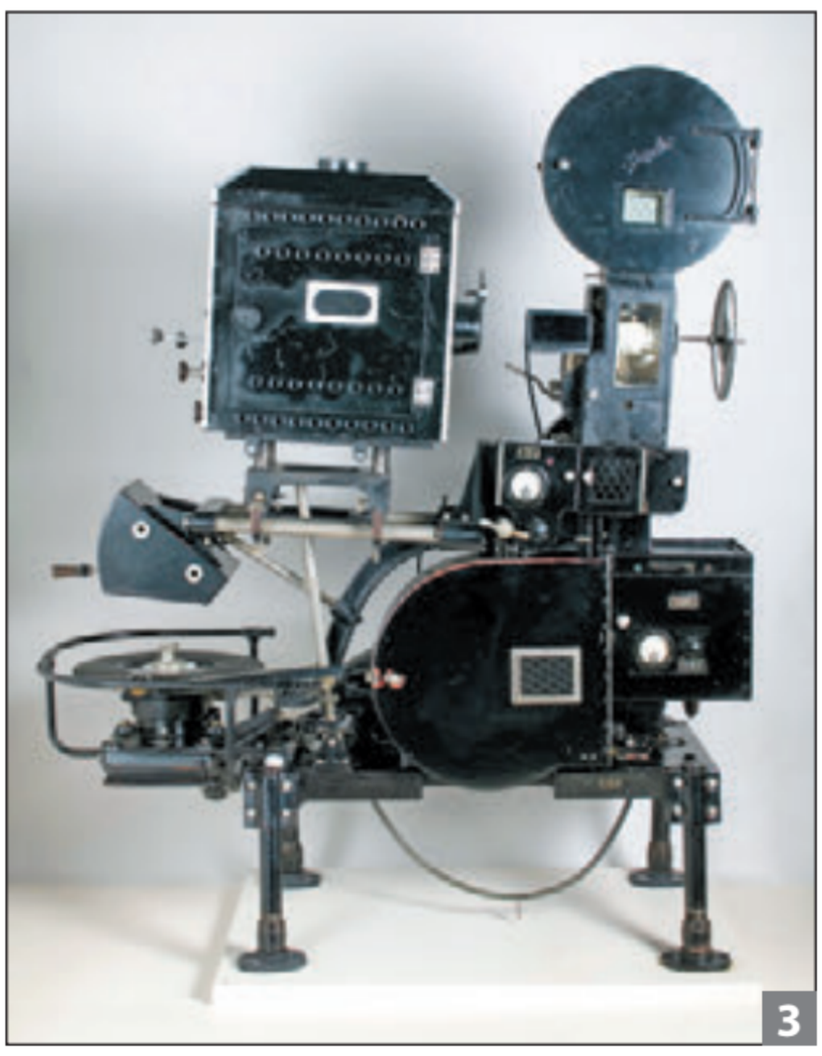

3

1. Кадр із фільму О. та Л. Люм’єр «Поливальник»
2. Кадр із фільму О. та Л. Люм’єр «Сніданок немовляти»
3. Кінопроєктор «Вітафон» із пристроєм для запису й відтворення фонограм
4. Кадр із фільму «Співак джазу»

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Оберіть одну з кінострічок братів Люм’єр і визначте її загальний настрій. Скориставшись ресурсами інтернету, знайдіть фортепіанну мелодію, яка б могла стати музичним фоном до цієї сцени. Поєднайте зображення та звучання.

Завдяки технології «Вітафон» наприкінці 1920-х рр. у кінематографі відбулася справжня технічна революція: можливість синхронізувати звук і зображення на екрані. Відтепер музика й розгортання сюжету стали нероздільними. Виникла нова професія — композитор кінематографа.

Піонером звукового кіно 1927 р. стала стрічка Алана Кросланда «Співак джазу». Цей чорно-білий фільм отримав нагороду «Оскар» за технічний прорив у кінематографі.

4

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

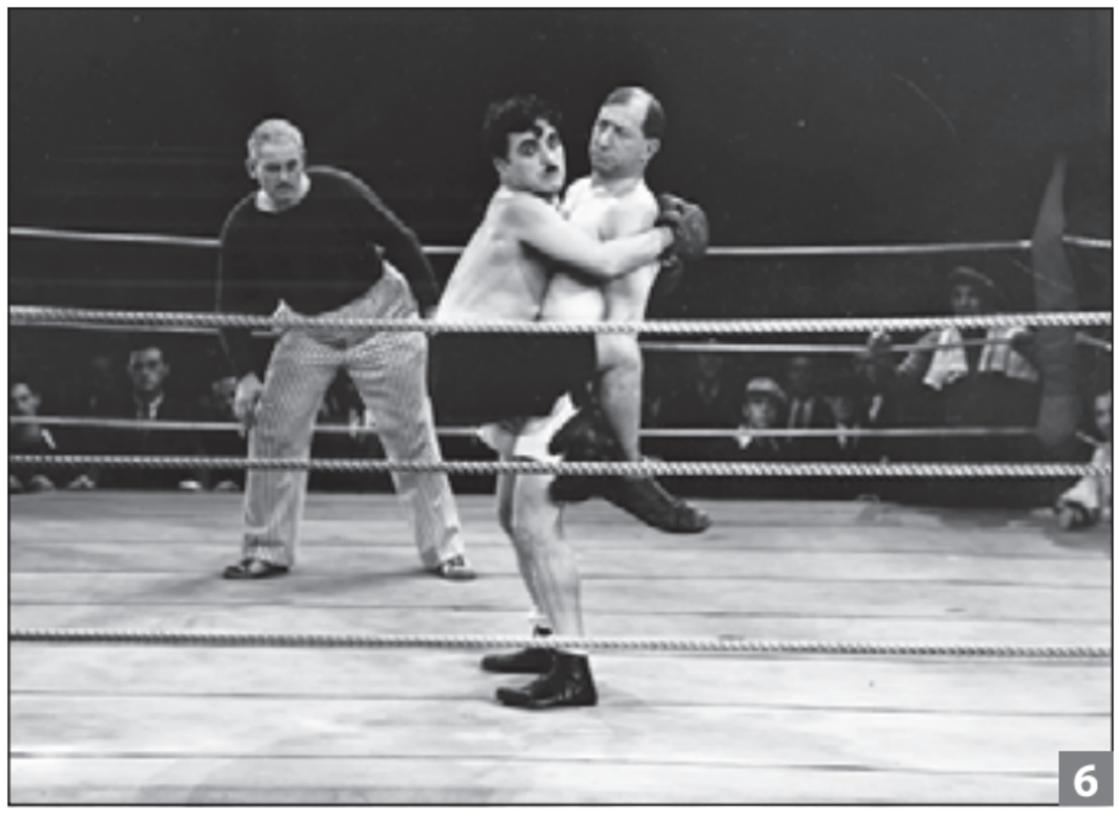

6

Перегляньте відео, яке занурює в історію створення й атмосферу цього фільму. Уявіть себе глядачами / глядачками, яким пощастило вперше в історії кіно почути, як герой співає на екрані. Що ви мали б відчути?

Серед найвідоміших фільмів перших десятиліть XX ст., у яких музика відіграє важливу виразну роль, — твори **Чарлі Чапліна**. Геніальний актор і режисер не мав професійної музичної освіти й нотну грамоту вивчав уже в дорослому віці. Проте саме він і є композитором майже всіх своїх фільмів.

«Вогні великого міста» (1931 р.) — перша композиторська спроба Чарлі Чапліна. На момент створення фільму звукове кіно вже існувало. Проте образи своїх персонажів режисер розкривав засобами німого кіно, а музикою надавав сценам емоційної глибини, набагато більшої, ніж могли б надати слова.

Відомо, що улюбленим музично-танцювальним жанром Чарлі Чапліна було танго. Цей ритм він блискуче використав у сцені, де його герой виходить на боксерський ринг, аби заробити гроші й допомогти сліпій дівчині. Танго підкреслило гумористичний і водночас зворушливий характер епізоду.

7

Перегляньте фрагменти комедії «Вогні великого міста» і поміркуйте, чому для митця було важливим, щоб його герой не розмовляв? Якими засобами

5–6. Кадри із фільму Ч. Чапліна «Вогні великого міста»

7. Чарлі Чаплін

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

музика втілює задум фільму? Зверніть увагу на увертюру. Ознаки якого музичного стилю відчутні в ній? Що «розповідає» музика про головного персонажа в сцені знайомства з квітникаркою?

Наступні десятиліття музика впевнено утверджувала себе в кіномистецтві як важлива драматургійна складова стрічки. А в деяких фільмах вона навіть ставала основою сюжетної лінії. Як, наприклад, у культовій стрічці **Георга Якобі** «Дівчина моєї мрії» (1944 р.), музику до якої написав композитор **Франц Гроте.** Роль головної героїні Юлії Кестер виконує видатна німецька акторка Маріка Рьокк, талановита танцівниця та співачка, зірка вар'єте.

Перегляньте фільм «Дівчина моєї мрії» разом із близькими дорослими. Обговоріть, які музичні й драматичні жанри поєднано в цій стрічці. Поміркуйте, у чому полягає секрет успіху цього фільму. Чим, на вашу думку, можна пояснити те, що у фільмі, знятому 1944 р., не згадуються події Другої світової війни, яка вирувала тоді Європою? Чи збіглися ваші враження із враженнями дорослих глядачів?

Чудовим зразком музичної **кінодокументалістики** є фільм «Woodstock» режисера Майкла Уодлі, у якому висвітлена одна з ключових мистецьких подій XX ст. — однойменний фестиваль 1969 р. Архівні кадри виступів Джимі Гендрікса, Джо Кокера, Дженіс Лін Джоплін, «The Who» й інших легендарних співаків і гуртів

1. Маріка Рьокк у ролі Юлії Кестер
2. Кадр із фільму «Дівчина моєї мрії»
3. Кадр виступу Джимі Гендрікса із фільму «Woodstock»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

розповідають історію фестивалю, що став символом єднання й художньої свободи. Музика формувала ритм і драматургію фільму, адже монтаж, зміна кадрів, рух камери були підпорядковані її звучанню.

Фестиваль «Woodstock» об'єднав понад 400 000 учасників і став визначною подією в історії культури. Що, на вашу думку, означає друга назва (підзаголовок) фільму — «Три дні миру й музики»?

Музика в документальному фільмі дослідника Жака-Іва Кусто й режисера **Луї Маля** «Світ тиші» (1956 р.) розповіла глядачам про красу ще не пізнаних морських глибин. Композитор **Ів Бодріє** поєднав симфонічні теми з мелодіями, що відображають рухи морських мешканців і ритм океану.

4

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Ів Бодріє. «Світ тиші»

Поміркуйте, як в одному з перших кольорових фільмів про підводний світ поєдналися прагнення наукових досліджень, мистецький хист і технології. Охарактеризуйте музичні фрагменти, що супроводжують сцени руху зграї дельфінів, дослідження морських глибин, відвідування затонулого корабля: інструменти, тембри, ритми, характер та інші виразові засоби мелодій. Проаналізуйте, як музика «слідує» за кінокамерою, наповнюючи звучанням кожен кадр. Які немузичні звуки вплетені у твір?

5

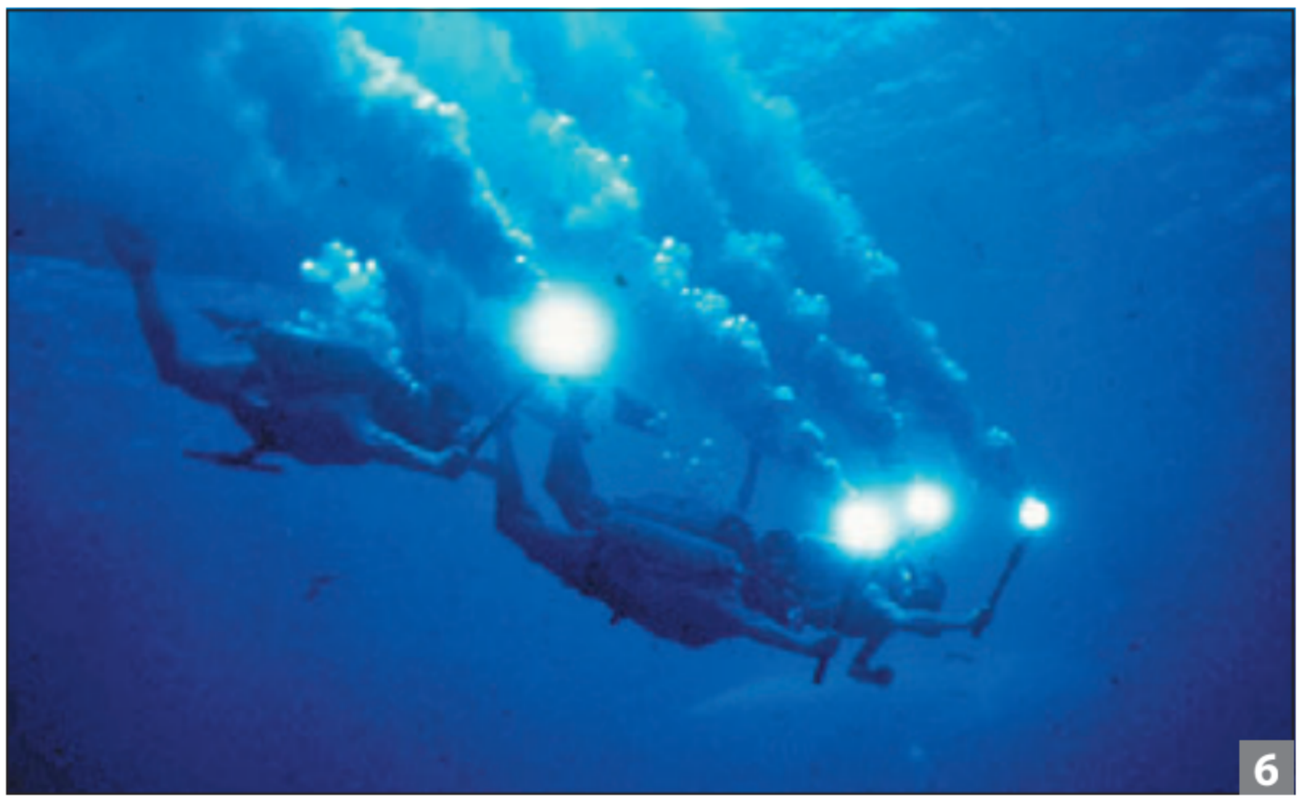
6

4. Афіша фестивалю «Woodstock»
5. Ів Бодріє
6. Кадр із фільму «Світ тиші»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

У XX ст. в Голівуді надзвичайної популярності набула музика композитора з Кременчука, що на Полтавщині, володаря чотирьох «Оскарів» **Дмитра Тьомкіна**. Митець написав саундтреки до майже сотні американських фільмів. Уважається, що саме він остаточно й утвердив професію кінокомпозитора, співпрацюючи із зірковими режисерами, зокрема Альфредом Хічкоком та Квентіном Тарантіно. Особливий успіх мала його музика до вестернів.

Ще однією важливою віхою в розвитку кіномузики стала поява *саундтреків*. Із «невидимої супутниці» музика перетворилася на повноправну «господиню» успіху кінострічок. Її *лейтмотиви* почали використовувати для реклами фільму ще до прем'єри, а в багатьох відомих картинах саме саундтрек став справжньою візитівкою фільму, що запам'ятовується глядачам не менше, ніж сюжет.

Саундтрек — *музичний твір (або сукупність музичних творів), створений для фільму (серіалу тощо) з метою емоційного й образного посилення його змісту.*

Лейтмотив у кіномузиці — *повторювана музична тема, що асоціюється з персонажем, сюжетною лінією або ідеєю фільму.*

2

Розквіт різних жанрів кіномистецтва у XX ст. зумовив появу багатьох талановитих композиторів, чиї імена назавжди вписані в історію світового кіно. Серед них — **Енніо Морріконе, Джон Вільямс, Ніно Рота, Генрі Манчіні, Володимир Косма** та ін.

Послухайте композиції цих митців. Установіть, до яких фільмів створена ця музика. Поміркуйте, чи можна за характером музики здогадатися про жанри фільмів?

На створенні саундтреків позначився винахід електронної музики. Культовим майстром цього жанру став грецький композитор **Вангеліс**, автор

1. Дмитро Тьомкін із премією «Оскар»
3. Генрі Манчіні

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

музики до ігрових і науково-популярних фільмів, серед яких «Вогняні колісниці», «Той, хто біжить лісом», «Завоювання раю», «Антарктида».

Нині кіномузика складає основу масштабних концертних програм, які набувають усе більшої популярності у світі. Ці виступи поєднують візуальний ряд і «живе» симфонічне виконання, перетворюючи музичний супровід на повноцінну виставу.

3

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Віхи кіномузики — зіркові мелодії кінострічок»

Об'єднайтеся в групи й оберіть для дослідження 1–2 найвідоміші саундтреки XX ст. зіркових кінофільмів («Титанік», «Зоряні війни», «Місія нездійсненна», «Назад у майбутнє», «Іграшка», «Індіана Джонс», «Щелепи» тощо). Проаналізуйте роль музики у вибраних кінострічках: як вона впливає на сприйняття сюжету, емоційний стан героїв, створює атмосферу чи надає фільму пізнаваності. Підготуйте коротку концертну презентацію обраних саундтреків із конферансом, у якому розкажіть про цікаві факти, враження від музики й поясніть, чому саме ці композиції ви обрали.

ТВОРІМО РАЗОМ

Спробуйте створити власну режисерську інтерпретацію. Поміркуйте про виразність акторської гри в німому кіно. Разом із друзями / подругами

3. Володимир Косма
4. Кіноконцерт саундтреків фільму «Титанік»
5. Кіноконцерт саундтреків фільму «Індіана Джонс»

4

5

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

відтворіть пантомімою й виразною мімікою коротку сценку-діалог. Зніміть її на телефон. Напишіть репліки титрів, доберіть музику для фону. Змонтуйте ролик тривалістю 1–2 хвилини. Влаштуйте в класі кіносеанс творчих доробків, обговоріть результати, поділіться враженнями від роботи.

Пригадайте культовий анімаційний фільм «Король Лев», насичений чудовими піснями. Саундтреки фільму складають музика **Ганса Циммера** та пісні **Елтона Джона** й **Тамі Райса**.

Популярності набула «Акуна матата», що в перекладі з африканської мови суахілі означає «не турбуйся». Заспівайте разом із героями фільму її фрагмент. Уточніть, хто саме є авторами.

Hakuna Matata!
What a wonderful phrase!
Hakuna Matata!
Ain't no passing craze!
It means no worries for the rest of your days!
It's our problem-free philosophy
Hakuna Matata!

«Акуна матата» —
Пречудові слова!
Акуна матата —
Не на день чи два!
Нехай ніколи не болить голова,
Без турбот живи і кайф лови —
Акуна матата!

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чому, на вашу думку, не мовлення, а музика розпочала еру звукового кіно? Як цьому посприяли технічні новації та індустрія розваг початку XX ст.? Чи можна вважати твори кіномузики рівноцінними оперним або балетним творам?
Фрагмент саундтреку якого фільму ви обрали б рингтоном свого телефона або будильника?

1. Кіноконцерт саундтреків мультфільму «Король Лев»
2. Елтон Джон

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

УКРАЇНСЬКЕ ПОЕТИЧНЕ КІНО. ЗІРКОВІ ІМЕНА

? Як доба авангардного мистецтва сформувала художню мову українського кінематографа? У чому полягає яскрава самобутність національного кіномистецтва України? Хто з режисерів і акторів став знаковими особистостями в ньому?

Український кінематограф XX ст. збагатив світ талановитими митцями, яскравими особистостями та творами, що увійшли до скарбниці національного мистецтва. Його самобутність відзначена поєднанням новаторства зі збереженням духовних цінностей народної культури. Розвиваючись у багатьох ігрових і документальних жанрах, українське кіно набуло багатогранної мистецької мови.

Піонером кінодокументалістики був **Дзиґа Вертов**. Режисер-новатор використовував такі прийоми, як прихована камера, уповільнена зйомка, наближення камери до об'єкта, суміщення кількох зображень в одному кадрі. Митець вважав, що кінокамера сприймає світ точніше, ніж людське око, оскільки здатна показати істину, яку люди зазвичай не помічають. Він назвав цей підхід «кіно-око».

У 1929 р. Д. Вертов зняв фільм «Людина з кіноапаратом», що згодом став посібником із кіномистецтва для майбутніх поколінь вітчизняних режисерів і операторів. Перегляньте фрагменти фільму. Які цікаві ракурси й художні прийоми ви

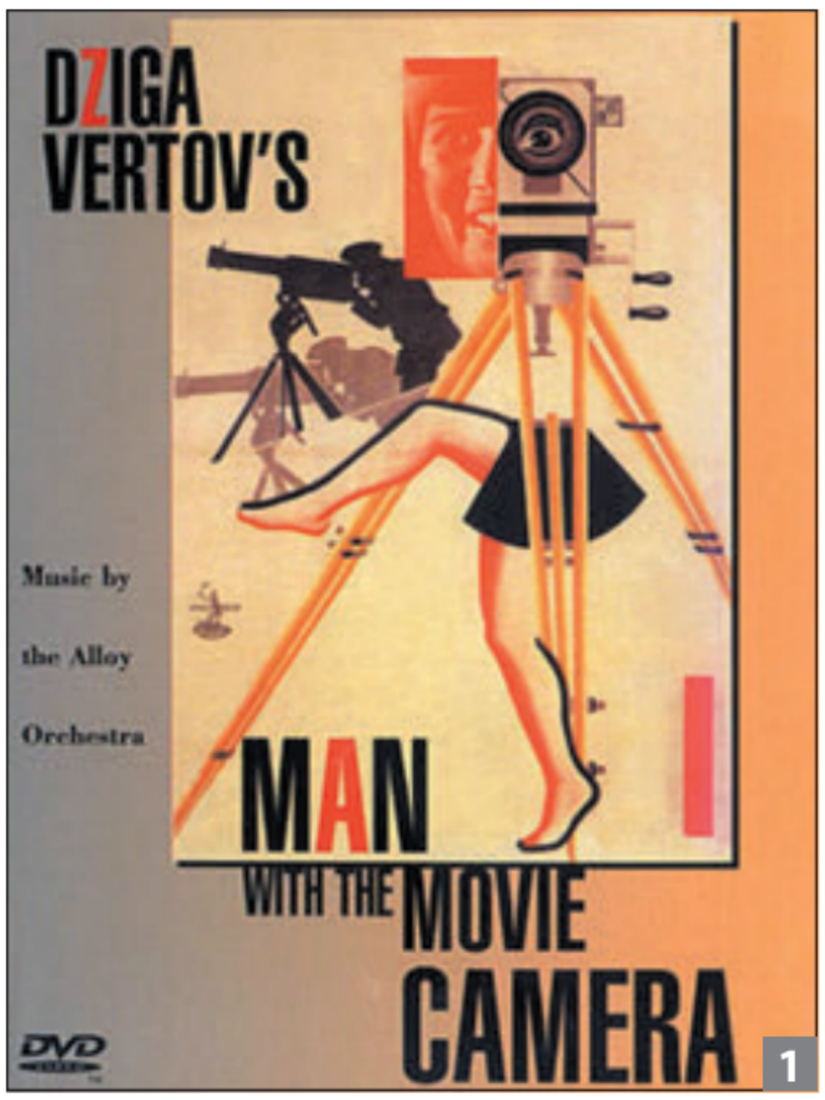

1

2

3

1. Англомовний постер фільму «Людина з кіноапаратом»
2. Кадр із фільм у «Людина з кіноапаратом»
3. Дзиґа Вертов переглядає в монтажній відзняті плівки

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

помітили? Чому, на вашу думку, оператор не показує обличчя глядачам? Якому авангардному напряму суголосний цей твір?

Унікальним феноменом національного мистецтва стало українське поетичне кіно, що сформувалося в 1960-ті рр. Його митці протиставляли панівному на той час соцреалізму, який вимагав від них пропагандистського уславлення «щасливого радянського життя», візуальну виразність образів, емоційну глибину.

С ***Поетичне кіно*** *— мистецька течія вітчизняного кінематографа, яка віддавала перевагу візуальній образності, символізму, фольклорним мотивам і емоційній насиченості над сюжетом.*

Витоки поетичного кіно походять із творчості видатного режисера першої половини XX ст. **Олександра Довженка.** У кінопоемі «Звенигора» він звернувся до національної історичної тематики, яка лягла в основу майбутньої української кінотрадиції.

Найвідоміший твір режисера — фільм «Земля». У ньому головними виразовими засобами стали ритм, світло, звук, ракурс, образи природи. Акценти на динаміці, символічність предметів — усе це створювало яскравий поетичний кінообраз. За допомогою метафор і виразної краси кадрів режисер передавав драматургію події через її емоційну змістовність.

1. В. Щур. «Мотор!» (пам'ятник Олександрові Довженку й операторові Данилі Демуцькому)
2. І. Труш. Соняхи
3. Кадр із фільму «Земля»

4

5

Глибоким символізмом насичені об'єкти в кадрі. Зокрема, яблука символізують природний цикл життя, вічність, родючість і зв'язок людини з природою, рідною землею. Дощ — очищення й оновлення, протиставлення руйнації.

Довженко мислив кадром як полотном художника. Кадри його фільмів — це поетичні пейзажі. Митець використовує симетрію, горизонтальні лінії полів, силуети людей на тлі неба. Його камера «малювала» простір, що перегукується з творами українських живописців.

6

Початок ери українського поетичного кіно ознаменувався фільмом режисера **Сергія Параджанова** «Тіні забутих предків» за повістю Михайла Коцюбинського. У ньому йдеться про кохання Івана й Марічки та ворожнечу їхніх родин. Фільм — справжня знахідка для аналізу з погляду образотворчого мистецтва. Колір є важливим виразовим засобом у кадрі.

7

8

4. Кадр із фільму «Земля»
5. А. Куїнджі. Дніпро вранці
6–7. Кадри з фільму «Земля»
8. Кадр із фільму «Тіні забутих предків»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1а

1б

2

Проаналізуйте композицію кадрів «Тіні забутих предків». Зверніть увагу на лінії, форми, ритми, використання симетрії. Поміркуйте над символікою кольорів. Який настрій створює контраст яскравих гуцульських костюмів і темного лісу, який сприймається також як дійова особа? Поясніть символіку пейзажів і предметів, наприклад, хрестів, вишивок, трембіт, вогню. Як природа у фільмі відображає стан душі героїв?

Найвагоміше досягнення поетичного кіно вбачається в тому, що воно зверталося до філософського осмислення основоположних цінностей: моральних і естетичних настанов, які постали перед загрозою знецінення.

Чудовими взірцями поетичного кінематографа є роботи **Юрія Іллєнка, Леоніда Осики, Бориса Івченка.** Кожен із цих режисерів створив власну кіномову, поєднуючи національну культуру (історію, міфологію, традиції) з новаторськими засобами в побудові мізансцен.

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Кіно.UA: зроблено в Україні»

Уявіть себе кінокритиками. Перегляньте один із фільмів: «Вечір на Івана Купала», «Лісова пісня. Мавка» (реж. Ю. Іллєнко), «Захар Беркут» (реж. Л. Осика), «Пропала грамота» (реж. Б. Івченко). Дослідіть, у якому жанрі митець розкрив ідею твору (історичний епос, казково-фантастична драма, іронічна народна байка). Які засоби кінематографії

1. Кадри з фільму «Тіні забутих предків»:
   а) Новела «Іван та Марічка»
   б) Новела «Полонина»
2. Кадр із фільму «Пропала грамота»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

(візуальні образи, символіка, звук, особливості акторської гри) створюють поетичний ефект? Презентуйте результат у стислій відповіді на запитання: «Чому я раджу подивитися цей фільм?».

Пригадайте анімаційний фільм А. Щербака «Причинна», створений за мотивами однойменної балади Т. Шевченка. Висловіть свої судження: чи можна віднести цей твір до поетичного кіно?

Акторська гра в поетичному кінематографі потребувала особливої майстерності. Стримана, але надзвичайно емоційна, вона дещо споріднена із виразовими засобами німого кіно, пантоміми. Адже актори й акторки змальовували образи персонажів передусім жестом, пластикою, поглядом, інтонацією. А їхні образи зазвичай мали символічне значення: уособлювали долю, любов, свободу чи народну душу.

За доби німого кіно зіркою екрана була акторка Віра Холодна, чиє ім'я пов'язане з Одеською кіностудією, однією з перших у Східній Європі. Головний секрет її майстерності — бездоганне володіння технікою «живих очей». Акторка передавала емоції, переживання та зміни настрою переважно поглядом, а не через жести або міміку, як це зазвичай робили інші актори німого кіно. Саме погляд і ледь помітні зміни виразу обличчя «розповідали» про любов, біль, тугу, страх, ніжність. Це створювало магнетичний ефект на екрані.

5

Справжнім символом цього напряму є видатний актор і режисер **Іван Миколайчук**. Його творча спадщина відзначена головними ролями

3. Кадр із фільму «Захар Беркут»
4. Кадр із фільму «Вечір на Івана Купала»
5. Віра Холодна

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

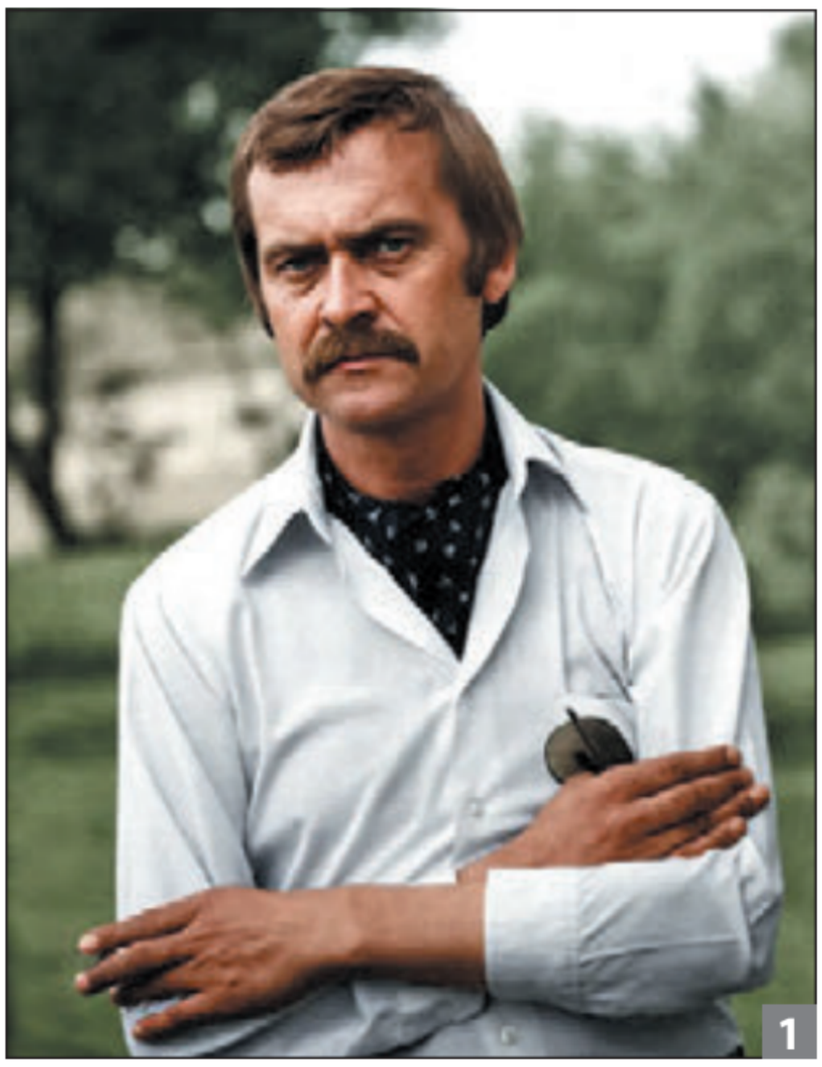

1

в багатьох стрічках. Поруч із ним сяяли таланти **Лариси Кадочникової** (Марічка в «Тінях забутих предків»), **Раїси Недашківської** (Катерина в «Камінному хресті») й неперевершеного **Богдана Ступки** (Отець Фока у «Вавилоні XX»). Їхня гра будувалася на внутрішній силі й емоційній правдивості, національному характері.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Техніка «живих очей» — це акторський метод, що базується на глибокій емоційній виразності поглядуяк основного засобу комунікації в німому кіно. Спробуйте передати поглядом шість різних емоцій, дивлячись прямо в камеру. Яку емоцію було найлегше, а яку найважче показати лише очима?

Поцікавтеся, як традиції поетичного кінематографа позначилися на сучасних фільмах. Які фільми ви дивилися останнім часом? Що вас привабило в них? Які значущі життєві питання й духовні цінності цікавлять майстрів?

2

ТВОРІМО РАЗОМ

Об'єднайтесь у творчу групу. Розподіліть між собою ролі: режисер, оператори, монтажери. Оберіть тему для художньої кінозамальовки: «Парк в очікуванні весни», «Шкільний ранок», «На прогулянці домашні улюбленці» (або придумайте власну). Проведіть кілька художніх відеозйомок тривалістю 1–3 хвилини кожна. Змонтуйте в спільний ролик із музичним супроводом.

Для прикладу перегляньте в мережі «Інтернет» короткометражні стрічки «Київ 1981. Краєвиди і кияни» та «Подільський етюд» (1993 р.).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Як, на вашу думку, у творах поетичного кіномистецтва виявилися самобутні національні риси української культури, особливого світобачення?

У яких жанрах поетичний кінематограф розкрився якнайкраще? Чи властивий йому жанр комедії? Чому?

1. Іван Миколайчук
2. Раїса Недашківська

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

МУЗИЧНА ПОЕЗІЯ УКРАЇНСЬКОГО КІНО

? У чому виявилися національні особливості музики українського кіно? Які пісні з українських фільмів стали хітами й отримали «самостійне» життя?

Уже в перших фільмах кінематографічної доби в Україні музика розкривала глибокі смислові підтексти й була подібною до симфонії. Вона передавала ідеї національного відродження, які за радянських часів вимушено завуальовувалися в художніх сюжетах.

Звуковий кінематограф спонукав і майстрів кінодокументалістики до експериментів із синхроном зображення й звуку. Новаторським став перший в українському мистецтві звуковий фільм **Дзиґи Вертова** «Ентузіязм» («Симфонія Донбасу»). Вертов озвучував фільм, використовуючи індустріальні шуми, що відповідало задуму: машини в кінотворі працюють ритмічно, а робітники на екрані злагоджено виконують свою роботу в такт машинам. Експерименти режисера зі звуком у цьому фільмі порівнюють із роботою композитора.

Перегляньте фрагменти фільму Дзиґи Вертова «Ентузіязм». Що означає слово «симфонія» в назві фільму?

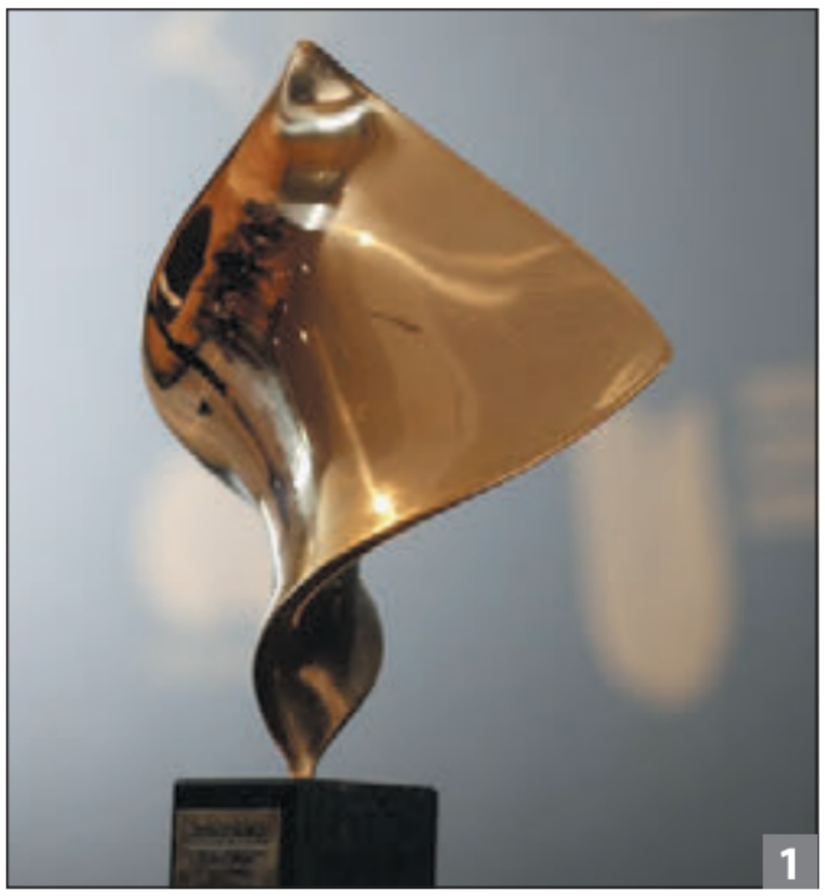

1

2

3

1. Премія «Золота дзиґа», заснована 2017 р. Українською кіноакадемією
2. Кадр із фільму Дзиґи Вертова «Ентузіязм»
3. Афіша фільму Дзиґи Вертова «Ентузіязм»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Класикою світового кінематографа визнано шедевр видатного режисера **Олександра Довженка** «Земля» (1930 р.). Музику до фільму написав видатний український композитор **Левко Ревуцький.**

Композитор музичними засобами відтворив образи, задумані Довженком. Широкі, монументальні мелодії передають велич української землі та природи; напружені, гострі інтонації підкреслюють драматизм конфлікту поколінь; світлі й життєрадісні теми уособлюють юнацьку енергію та радість; а трагічні, проте просвітлені акорди символізують перемогу життя над смертю. По суті музика Ревуцького стала другою партитурою фільму, нарівні зі сценарієм режисера.

2

У різні періоди, під час реставрації фільму, було написано кілька різних версій його музичного озвучення. У наш час гурт «ДахаБраха», створюючи сучасну версію, повернув твору дух музики Ревуцького, спираючись на автентичну пісенність.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Перегляньте фрагменти фільму «Земля» О. Довженка без музичного супроводу. Яка музика, на вашу думку, може їх озвучити? Потім перегляньте ці самі фрагменти з різним музичним супроводом — Левка Ревуцького, гурту «ДахаБраха» та співачки Мар'яни Садовської. Поцікавтеся

1. Кадри з фільму О. Довженка «Земля»
2. Левко Ревуцький

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

презентацією фолькгуртом «Пиріг і Батіг» пісні «Згадай мене, мила» (на вірш С. Руданського), візуалізованої кадрами з фільму. Чи суголосні ваші уявлення створеним музичним версіям? Наведіть по черзі в режимі бліц стислі аргументи на користь однієї із них.

Початок ери українського поетичного кіно ознаменувався фільмом режисера **Сергія Параджанова** «Тіні забутих предків». Самобутня режисура поєдналася із талановитою операторською роботою Юрія Іллєнка, глибокою музикою **Мирослава Скорика**, геніальною акторською роботою Івана Миколайчука.

Відомо, що композитор М. Скорик подорожував Карпатами, вивчаючи автентичну гуцульську музику. Його надихали народні інструментальні мелодії та звучання трембіт, а почуте й пережите він майстерно втілив у симфонічній партитурі.

Дух гуцульських ритмів і автентичних народних пісень, які у фільмі виконували мешканці села Криворівня, поєдналися з притаманними композиторському почерку М. Скорика загостреними гармоніями та незвичними поєднаннями інструментальних тембрів. Музика «Тіней забутих предків» не лише супроводжує розгортання сюжету, а є окремою дійовою особою, виявляє психологічні смисли. Виразності додає поєднання музичного ряду й наче «омузикалених» побутових звучань: голоси людей, у мовленні яких іноді не чутно слів, а лише характерну інтонацію, цвірінькання птахів, звуки сільського господарського приладдя, дзвони, дзюрчання ріки.

3. Виконання гуртом «ДахаБраха» музичного супроводу до фільму «Земля»
4. Мар'яна Садовська
5. Мирослав Скорик

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

1. Кадри із фільму «Тіні забутих предків»:
   а) Новела «Іван та Марічка»
   б) Новела «Іван тай Палагна»
2. «Мелодія» М. Скорика у виконанні симфонічного оркестру й скрипальки Богдани Півненко

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

М. Скорик. Музика у фільмі «Тіні забутих предків»

Проаналізуйте музичне рішення першої частини (або іншої, за власним вибором).

Яку смислову роль відіграє звучання трембіт у сценах загибелі брата маленького Івана, а також подальші звуки церковних дзвонів і дримб, на яких грають дівчата, під час похорону та молитви матері?

Що символізує сопілка Івана, яка звучить щоразу, коли він із Марічкою?

Яке смислове навантаження несуть коломийки у фільмі?

Які оркестрові епізоди вам запам'яталися?

Як музика розкриває почуття героїв?

Проте найвідомішим твором Скорика стала його всесвітньо відома «Мелодія», написана для фільму «Високий перевал» режисера **Володимира Денисенка.** Фільм розповідає трагедію галицької родини під час Другої світової війни. Музика в цій стрічці передає те, що не могло бути висловлене словами через жорсткі обмеження радянської цензури.

? Поміркуйте, у чому полягає секрет популярності «Мелодії»? Чому цей твір нині став музичною «емблемою», що доносить світові правду про Україну? Що особисто для вас виражає ця музика?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

До класики українського поетичного кіно увійшли фільми, створені у співпраці талановитих режисерів і композиторів.

Юрій Іллєнко разом із композитором **Леонідом Грабовським** створили кінопоезії «Криниця для спраглих» і «Вечір на Івана Купала», які вражають глибиною образів і музичною виразністю. Високою художністю відзначаються фільми «Камінний хрест» і «Захар Беркут» режисера **Леоніда Осики** з музикою **Володимира Губи**, а також легендарна «Пропала грамота» режисера **Бориса Івченка**. Ці стрічки поєднали поезію кадру, музику й глибоко національну символіку.

Перегляньте один із зазначених фільмів і поділіться враженнями одне з одним. Зверніть увагу на виразність музичної складової. Зафіксуйте імена композиторів фільмів, які вам сподобалися.

3. Виконання «Карпатського концерту» з диригуванням М. Скорика
4. Володимир Губа
5. Кадр із фільму «Вечір на Івана Купала»
6. Кадр із фільму «Камінний хрест»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

ТВОРІМО РАЗОМ

Створіть власний поетичний текст, натхненний музикою М. Скорика «Мелодія».

Варіант 1. Складіть (доберіть) віршовані рядки або короткий текст, щоб його можна було заспівати, надавши твору рис пісні.

Варіант 2. Виразно промовте або прочитайте текст про свою мрію, пов'язану з майбутнім України.

У фільмах різних жанрів часто звучать пісні. Так музика **Вадима Гомоляки** у фільмі **Віктора Іванова** «За двома зайцями» з яскраво сатиричним підтекстом змальовує образ гульвіси й пройдисвіта Свирида Голохвостого.

Перегляньте фрагменти фільму «За двома зайцями». Опишіть особливості виразових засобів музики, що розкривають характер головного героя.

Платон Майборода був одним із найвідоміших композиторів, які активно працювали в галузі кіномузики. Митець уважав, що музика у фільмі має бути не фоном, а душею епізоду, тому його пісні завжди поєднували щирість народної мелодики з ліричною глибиною образів. Такими є улюблені в української публіки пісні «Пісня про рушник» або «Де ти, моя стежино», що також уперше пролунали з кіноекрана.

Гордістю українського мистецтва є постать геніального майстра кіно **Івана Миколайчука**. У фільмі «Пропала грамота» саме завдяки І. Миколайчуку вперше прозвучав «Козацький марш» **Євгена Адамцевича**. У фільмі «Вавилон XX» митець виступив не лише як режисер і актор, а й сценарист і автор музичного оформлення.

3

1. Платон Майборода
2. Кадр із фільму «Пропала грамота»
3. І. Миколайчук на зйомках

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Іван Миколайчук: душа українського кіно»
Перегляньте відеосюжет, присвячений творчості Івана Миколайчука. Об'єднайтеся в групи із 3–4 осіб. Дослідіть кінообрази Миколайчука як актора та його творчість режисера. Зверніть увагу на музичне оформлення митцем своїх фільмів. Створіть колективну віртуальну збірку есеїв.

Розучіть і заспівайте пісню «Де ти, моя стежино».

Музика П. Майбороди
Вірші А. Малишка

Чому, сказати, сам не знаю,
Живе у серці стільки літ
Ота стежина в нашім краї,
Одним одна біля воріт.
Ота стежина у нашім краї
Одним одна біля воріт.
Де ти, моя стежино,
Де ти, моя стежино?
Ота стежина в нашім краї
Одним одна, одним одна біля воріт.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чому українське кіно називають «музикальним» феноменом? Зверніть увагу на музичне оформлення митцем своїх фільмів.

Чому в українських фільмах композитори так часто звертаються до народних мотивів — це данина традиції чи спосіб знайти власне «обличчя» у світовому кіно? Обґрунтуйте свою думку.

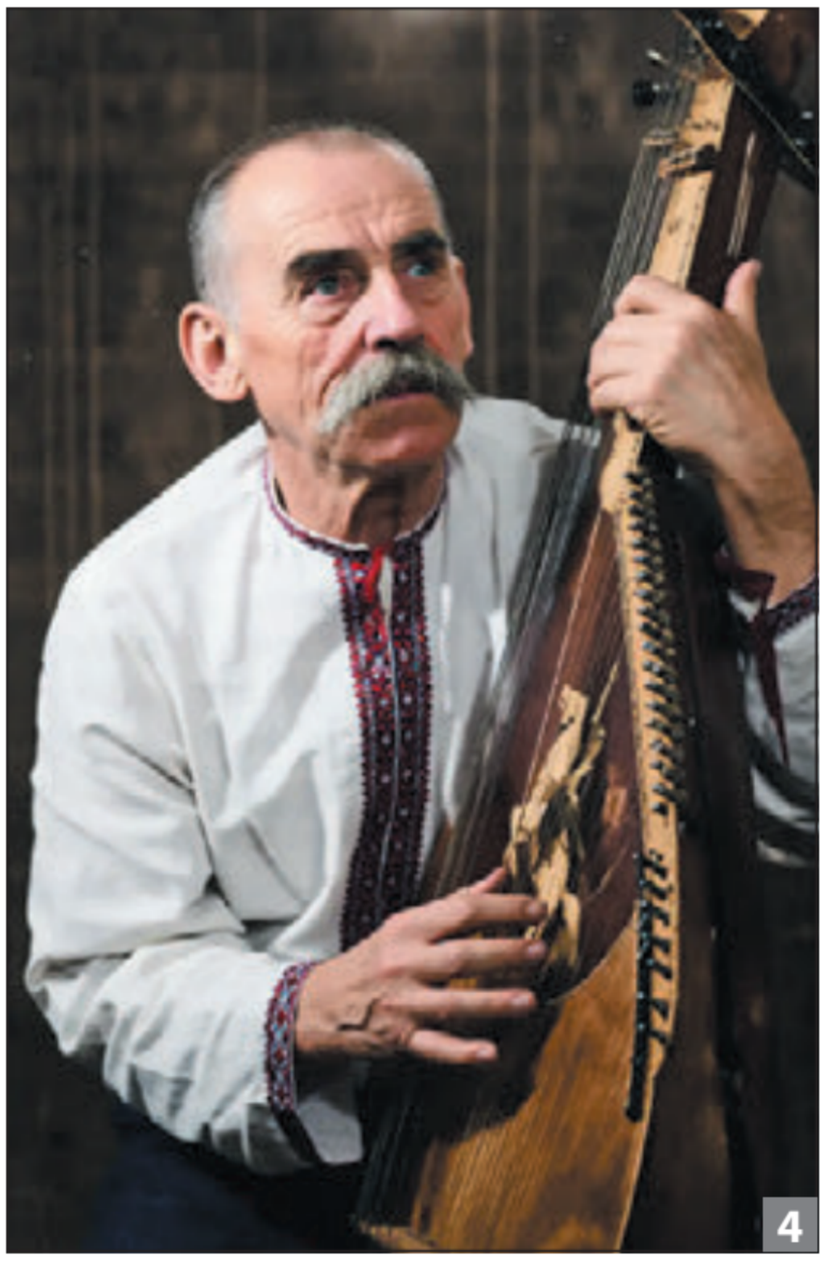

4. Євген Адамцевич
5. І. Миколайчук у ролі Тараса Шевченка у фільмі «Сон»
6. Кадр із фільму «Вавилон ХХ»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 8. МИСТЕЦЬКА ВІДПОВІДЬ НА РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ. ПОСТМОДЕРНІЗМ

Мистецтво другої половини XX ст. відзначене появою нового явища — постмодернізму, який об'єднав мозаїчне розмаїття течій і напрямів.

Творам постмодернізму притаманне поєднання несумісного, стирання меж між елітарною й масовою культурами, цікавість до епатажу та гра зі споживачами їхньої артпродукції.

Мистецтво немов утомилося від пошуків світової гармонії, високих духовних сенсів і зосередилося на простих речах. Разом із тим митці й мисткині продовжували творити, розкриваючи незбагненний світ власних фантазій у живописі, скульптурі, інсталяціях, дизайні тощо.

Музичний постмодернізм також позначений стильовою поліфонією, яскравим голосом якої став мінімалізм. Музика виявляла ще тісніший зв'язок із науковими досягненнями, зокрема у фізиці, комп'ютерному програмуванні. Зв'язок із математикою зумовив появу комп'ютерної й стохастичної музики. Набули поширення форми перформансу й гепенінгу — як різновиди синтетичних рухомих мистецьких форм.

Як невід'ємна складова молодіжної контркультури виникла рок-музика, що потужною хвилею прокотилася континентами.

Художнє розмаїття напрямів постмодернізму лишається актуальним і в наш час.

rnk.com.ua/113580

ПІСЛЯ МОДЕРНІЗМУ: МИСТЕЦЬКИЙ КАЛЕЙДОСКОП

? Чим постмодернізм відрізняється від модернізму? Які мистецькі напрями пов'язані з постмодернізмом? Хто з відомих митців залишив яскравий слід у постмодерному мистецтві?

У 60-х роках XX ст. модернізм став здавати позиції перед наступом нової світоглядно-мистецької системи — постмодернізму («після модернізму»). Як і модернізм, він був сукупністю різних напрямів, течій. Що ж їх об'єднувало?

Постмодернізм відмовився від ідеї пізнання абсолютної істини й відображення світової гармонії. Світ, який швидко змінювався під упливом технологій, масової культури та засобів комунікації, митці сприймали як своєрідну мозаїку з уламків багатьох культур і поєднанням несумісного.

Передвісником постмодернізму був **Марсель Дюшан**, визначний представник дадаїзму й сюрреалізму. Він надавав звичайним речам статусу художніх творів. Митець ніби проголошував: мистецтво не обов'язково має бути красивим або майстерним, воно повинно провокувати до пошуку сенсу там, де його нібито й нема.

Характерною ознакою постмодернізму є стирання межі між елітарною й масовою культурами. Це відповідало принципам *попарту*.

1

2

3

1. Марсель Дюшан
2. М. Дюшан. Мона Ліза з вусами
3. М. Дюшан. Сушарка для пляшок

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

4

1. А. Шоммер. Портрет Енді Воргола
2. Е. Воргол. Серія портретів акторки Мерилін Монро
3. Е. Воргол. Бляшанки супу «Кемпбел»
4. Портрет В. Кандинського, виконаний у стилі Е. Воргола (згенеровано ШІ)

С ***Попарт («популярне мистецтво»)*** *— напрям мистецтва, в основу якого покладено образи масової культури, фрагменти буденного життя, звичайні предмети, перетворені за допомогою художніх прийомів на яскраві символи «доби споживання».*

Представники й представниці цього напряму звернули погляди на те, що супроводжувало людину: рекламу, комікси, продукти споживання, журнальні обкладинки, постери відомих осіб. Вони застосовували техніку трафаретного друку, фотоколаж, масштабування та повторення елементів.

Найяскравішим представником попарту став **Енді Воргол**. Він добре знав мову реклами й масмедіа, яку переніс у живопис.

Поцікавтеся біографією Енді Воргола. Що пов'язує митця з Україною?

Воргол прагнув показати, що в сучасному світі знаменитість (людина) й товар (річ) мають однаковий статус. І те, й інше можна створювати, продавати та рекламувати, нескінченно тиражуючи.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Знайдіть у мережі «Інтернет» портретну світлину відомої людини (митця, науковця, політика тощо) або зробіть фотопортрет друга / подруги

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

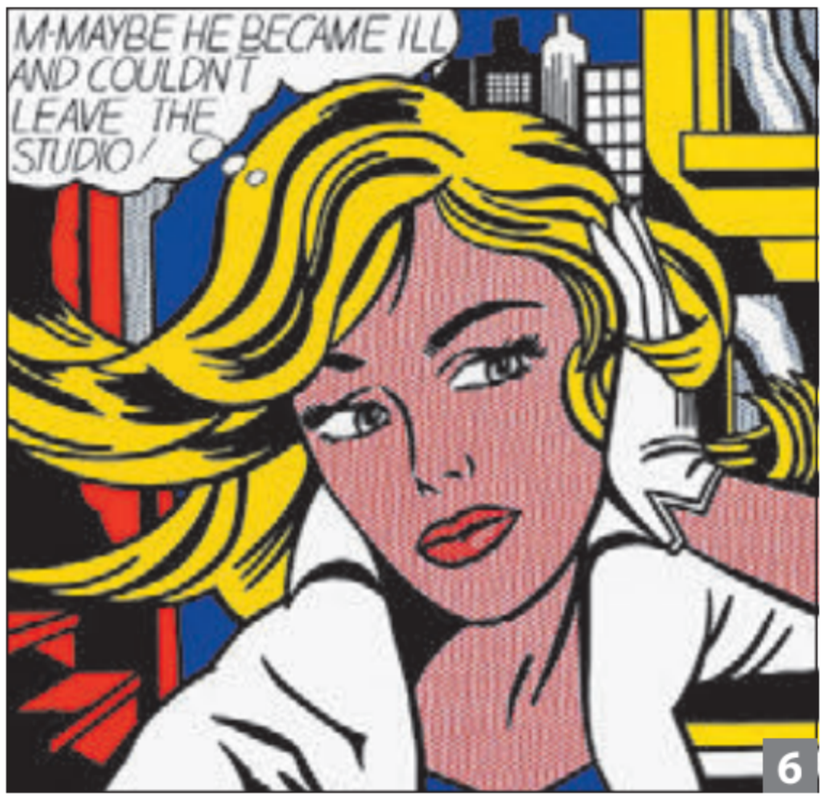

6

(чи автопортрет). За допомогою безкоштовного онлайн-генератора зображень (наприклад, *https://sora.chatgpt.com/*) трансформуйте світлину, імітуючи стиль Енді Воргола.

Творчість **Роя Ліхтенштейна** ґрунтується на піднесенні сюжетів із коміксів, реклами та популярних журналів до рівня творів мистецтва. Унікальною рисою авторського стилю митця стала імітація «точок Бен-Дея» — маленьких кольорових крапок, які в поліграфії створюють ефект об'ємності та відтінків.

Іще одне зіркове ім'я в попарті — **Кіт Гарінг.** Він став одним із перших, хто перетворив вуличний простір на художню платформу, вплинувши на становлення стрітарту. Його впізнаваний стиль — контурні фігури, динамічні рухи, яскраві кольори. Образи втілюють радість життя, водночас порушуючи важливі суспільні теми.

7

8

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

К. Гарінг. Боксери в Берліні

Яке враження у вас створює ця скульптурна група: бою, гри, діалогу, танцю? У динаміці відчувається агресія чи іронія? Чи можна сказати, що митець цим «протистоянням» закликає до єднання й злагоди? Порівняйте свої судження.

Яскравим індивідуальним стилем вирізняється творчість австрійського художника **Ернста Фукса** — одного із засновників Віденської школи **фантастичного реалізму.**

5. Р. Ліхтенштейн. В автомобілі
6. Р. Ліхтенштейн. «М-можливо»
7. К. Гарінг. Фігури, які танцюють
8. К. Гарінг. Боксери в Берліні

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

Митець поєднував містичне, міфологічне та символічне, працював у техніці дуже детального, майже ювелірного письма. Його образи близькі до сюрреалізму.

Що, на вашу думку, може означати «фантастичний реалізм»? Спробуйте дати власне визначення цього поняття.

Справжнім дивом і гордістю українського мистецтва є творчість **Івана Марчука**. Унікальний авторський стиль митця вирізняється використанням химерних, немов переплетених ліній.

Як унікальна «пльотана» техніка Марчука оживлює образи української природи?

Одним із провідних напрямів західного мистецтва постмодерного періоду став *концептуалізм* (від лат. conceptus — «думка, поняття»), який теж мав різноманітні вияви.

Концептуалізм — *напрям, у якому основу твору становить певна ідея (концепція), що має самостійну цінність.*

2

У втіленні концепції митці використовують найрізноманітніші засоби вираження: тексти, схеми, світлини, відео, перформанси та інші форми, які допомагають висловити певний зміст. Твір може виставлятися в галереї або бути створеним «на місцевості».

3

1. Е. Фукс. Погляд крізь простір
2. І. Марчук. Ніжність
3. І. Марчук. Осінь

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

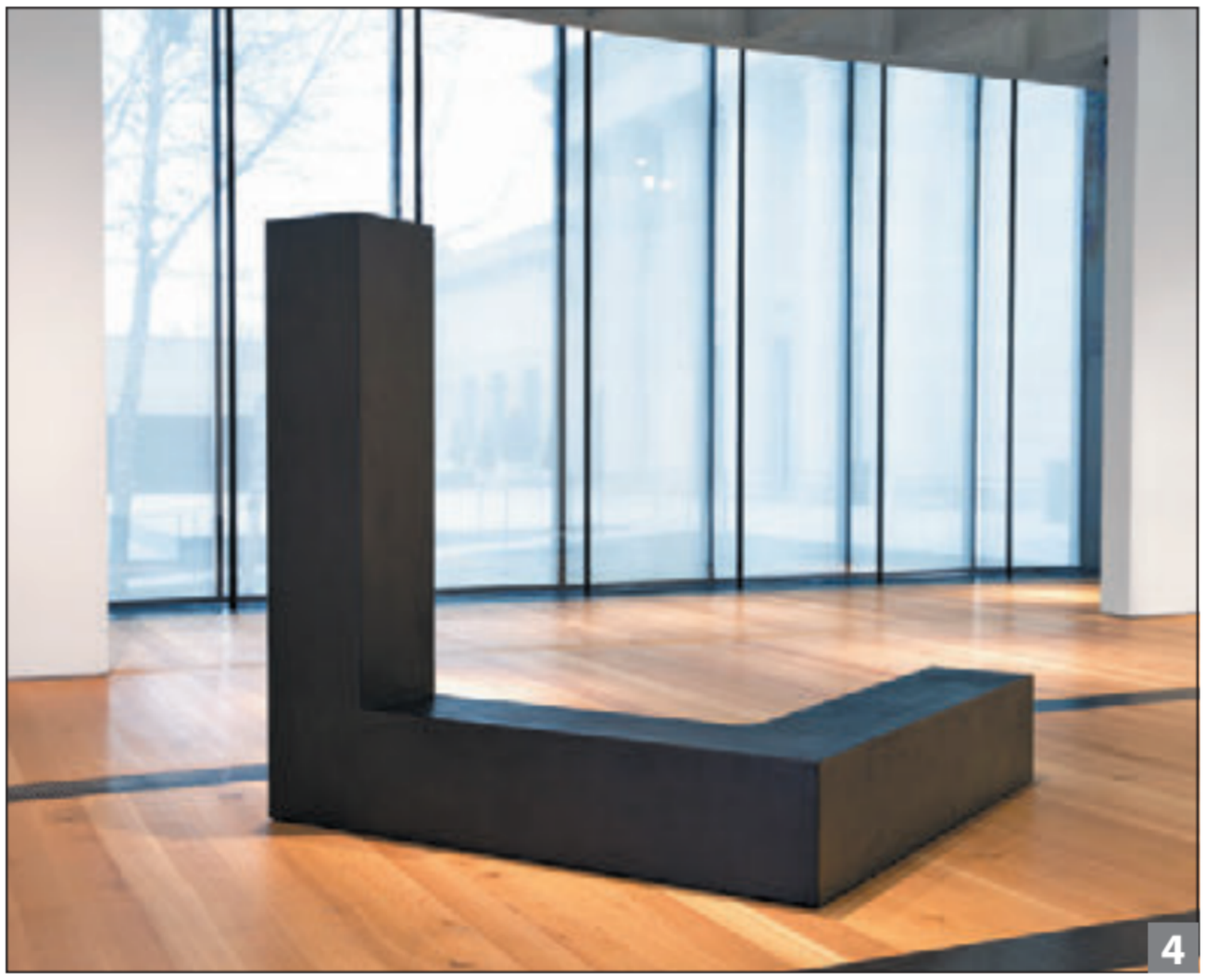

4

5

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт «Зустріч гіперреалізму й мінімалізму — пошук істини в мистецтві»

Перегляньте в мережі Інтернет і дослідіть твори митців і мисткинь, що репрезентують ці стилі, визначивши особливості їхнього впливу на сприйняття глядачів. Якому з них ви надаєте перевагу? Обґрунтуйте свою думку.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Охарактеризуйте на власний розсуд особливості творів постмодернізму. Вони універсальні, оскільки ґрунтуються переважно на масовій культурі й «цитуванні» фрагментів із минулих художніх стилів? Чи навпаки, — індивідуальні, оскільки кожен сприймає їх по-своєму?

Як ви розумієте вислів Енді Воргола: «Усе — мистецтво. І кожен може бути відомим. Адже слава й речі стали товаром». Чи поділяєте ви думку митця?

6

4. Т. Сміт. Free Ride
5. Йоко Оно. Яблуко
6. Р. Гоїнгс. Натюрморт зі спеціями

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

СТИЛЬОВА ПОЛІФОНІЯ МУЗИЧНОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

? Що означає «пост-» у музичному мистецтві? Що таке полістилістика? Як в українському мистецтві виявив себе постмодернізм?

Багато мистецьких пошуків із середини XX ст. були спробами спрямувати розвиток музики в протилежний від модернізму бік. Так виник постмодернізм. Для цього культурного явища характерна свого роду стильова поліфонія, або **полістилістика**. Постмодерністи не претендують на всеохопність своїх ідей, надаючи значення формі, конструкціям. Провідним різновидом постмодернізму став *мінімалізм*.

С ***Мінімалізм (у музичному мистецтві)*** *— метод композиції на основі найпростіших звуковисотних і ритмічних «патернів» (моделей, окремих звуків, коротких мотивів або акордів, які повторюються та видозмінюються).*

Початком мінімалізму став твір американського композитора **Террі Райлі** In C («У тоні До»). У ньому свій задум композитор визначив як «шаманство». Твір може виконувати будь-яка кількість музикантів, у вільній імпровізації без диригента й звичної впорядкованості нотного тексту, покладаючись лише на інтуїцію та чуття колективу.

1. Нам Джун Пайк. Інсталяція «Фортепіанна п’єса»
2. Террі Райлі
3. Виконання In C (симфонічні інструменти, іграшкове піаніно, пляшки та шланг від пилосмока)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Спробуйте зануритися в техніки мінімалізму за допомогою гепенінгу. Використайте твір Т. Райлі In C. Доповніть його будь-якими діями: перекладанням на партах підручників, зошитів і приладдя; пересуванням по класу або кімнаті; розповідями вголос історій одночасно з однокласниками / однокласницями; малюванням на дошці й стиранням тощо. Поясніть задум.

Знаковим твором американського композитора **Філіпа Ґласса** є опера «Ейнштейн на пляжі», у якій відображено вплив наукових відкриттів фізиків. Саме вони спонукали митця та режисера **Роберта Вілсона** до експериментів у музиці й сценічному мистецтві.

Опера не має чіткого сюжету й солістів. Але є балет, клоунада, винахідлива абстрактна сценографія. Хор співає «випадковий» набір слів у такт музиці. Партія головного персонажа Альберта Ейнштейна написана для скрипки — натяк на захоплення видатного науковця грою на цьому інструменті. Цікаво, що в композитора є оркестрова сюїта The Light («Світло») — музична інтерпретація теорії відносності. Як ці приклади з творчості Ф. Ґласса утверджують зв'язок музики й фізики?

Прагнучи досягти живої взаємодії з публікою, композитори-мінімалісти використовували *гепенінг* як форму художнього експерименту.

6

4–5. Сцени з опери Ф. Ґласса «Ейнштейн на пляжі». Театр LA Opera. Лос-Анджелес, США

6. Філіп Ґласс

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

С ***Гепенінг (від англ. «подія, випадок»)*** *— різновид рухомого імпровізаційного мистецького твору, який розігрується за невизначеним сценарієм.*

Під час гепенінгу одночасно відбуваються різні, немов не пов'язані між собою дії: хореографічні композиції, переміщення виконавців у просторі, виголошення наукових лекцій, маніпулювання з предметами.

? Поміркуйте, чому музичному мінімалізму близьке таке епатажне явище, як гепенінг.

Сенсацією 1989 р. став фестиваль «Українські мінімалісти» у Львові, де прозвучала музика **Леоніда Грабовського, Валентина Сильвестрова й Олександра Щетинського.**

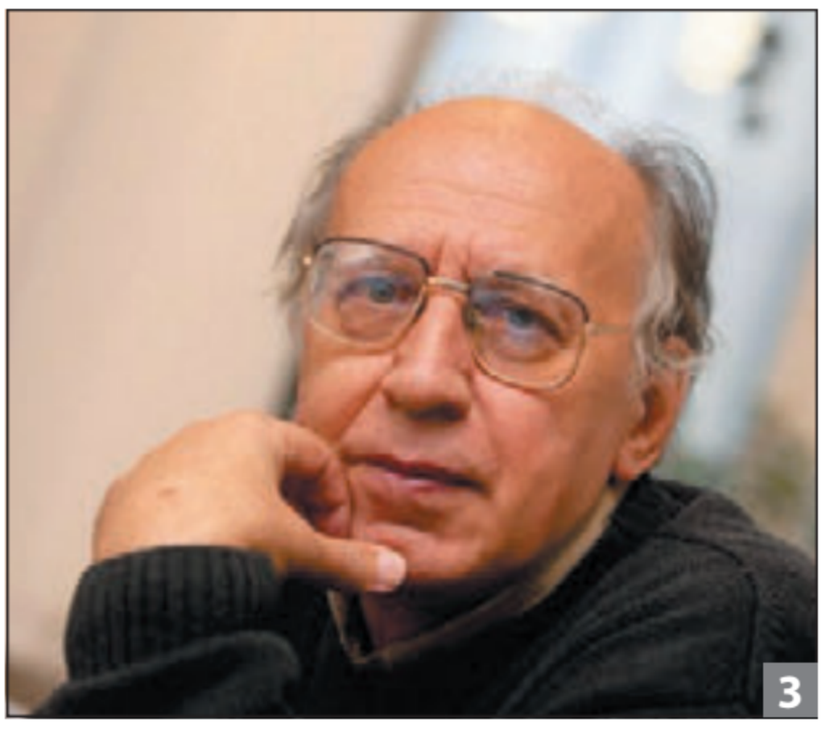

Леонід Грабовський визначає свою музичну мову як «структурний мінімалізм». Композитор створив метод **алгоритмічної композиції**, який полягає в застосуванні в музиці комп'ютерного програмування, наприклад, він підкорює ритм твору розрахунками на основі чисел Фібоначчі.

Послухайте фрагменти композицій Л. Грабовського Homoeomorphies I-III для фортепіано. Зверніть увагу на прийоми створення своєрідного «пульсуючого ефекту». Який образ виникає у вашій уяві?

Естонський композитор **Арво Пярт** визначив свій стиль як tintinnabuli, що в перекладі з латини означає «дзвіночки». Його твори, зокрема Spiegel im Spiegel або Tabula rasa характеризуються медитативністю, чистотою звучання та надзвичайною проникливістю.

1. Леонід Грабовський
2. Олександр Щетинський
3. Валентин Сильвестров

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

А. Пярт. Музика в стилі tintinnabuli

Полиньте у звуковий простір музики Арво Пярта: «До Аліни», Spiegel im Spiegel, Tabula rasa. Поясніть, спираючись на враження від музики, який підтекст уклав митець у твердження: «Тиша завжди досконаліша, ніж музика». Пригадайте твір Дж. Кейджа (Тема 3), ідея якого також суголосна цьому вислову.

Відвідайте віртуальний тур Центром Пярта в Естонії. Архітектори розробляли його ідею, орієнтуючись на Концерт Tabula rasa. У чому суголосність архітектури й музики? Що означає назва твору?

6

ТВОРІМО РАЗОМ

Створіть музичну мінімалістичну замальовку «Як пульсує тиша в нашому класі». Визначте, які характерні звуки можуть видавати предмети: папірці, монетки, гребінці, замочки наплічника. Додайте плескання долонями, постукування олівцем по парті або вигадайте ще щось.

Оберіть простий ритмічний малюнок.

Наприклад:

Стук — стук — стук — стук
Звук — звук — пауза — звук
Пауза — шурх — пауза — шурх
Клац — пауза — клац — пауза

Зімпровізуйте, «граючи» по черзі й разом. Дотримуйтеся динамічного відтінку «піано» («тихо»).

4. Spiegel im Spiegel А. Пярта у виконанні Леонарда Рочека й Герберта Шуха
5. Обкладинка CD творів А. Пярта Tabula rasa
6. Арво Пярт

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

У полістилістиці XX ст. поширювалася **комп'ютерна** та **стохастична музика**. Комп'ютерною називають музику, яку створюють або виконують за допомогою комп'ютерної техніки. Стохастична музика має тісний зв'язок із математикою, адже побудована на числових пропорціях.

? Поміркуйте, чи можна застосувати визначення стохастичної музики до творчості Л. Грабовського?

* Перший комп'ютер для відтворення музики CSIR Mark 1 (згодом названий CSIRAC) був розроблений Тревором Пірсі та Мастоном Бедром наприкінці 1940-х років. А вже на початку 1950-х математик Джефф Хілл запрограмував CSIR Mark 1 для відтворення популярних музичних мелодій.

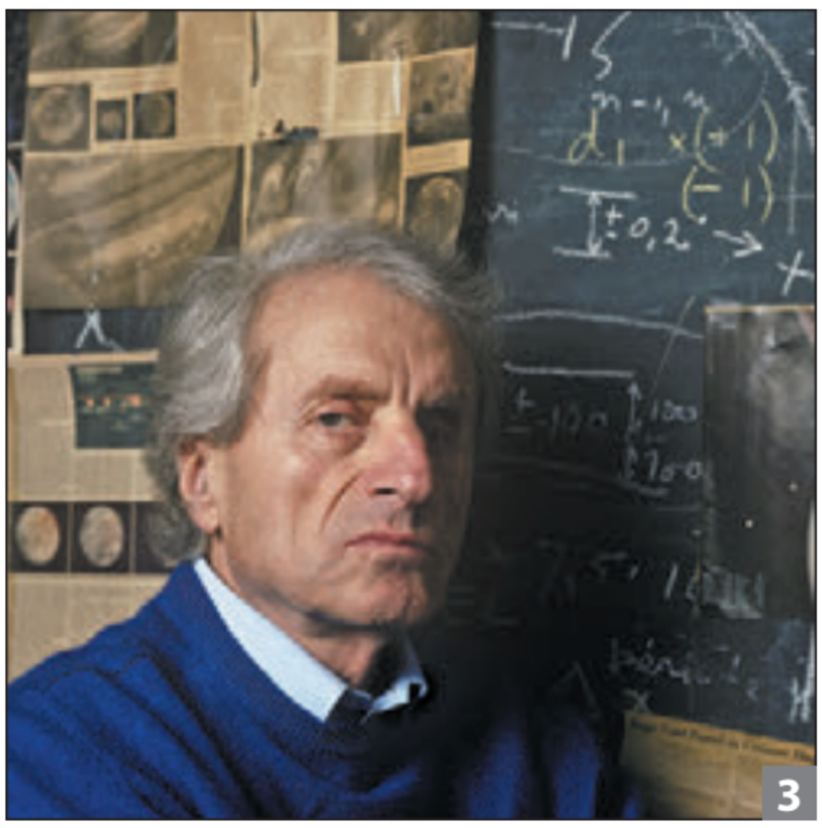

Видатний український етномузиколог **Володимир Гошовський** став засновником світової

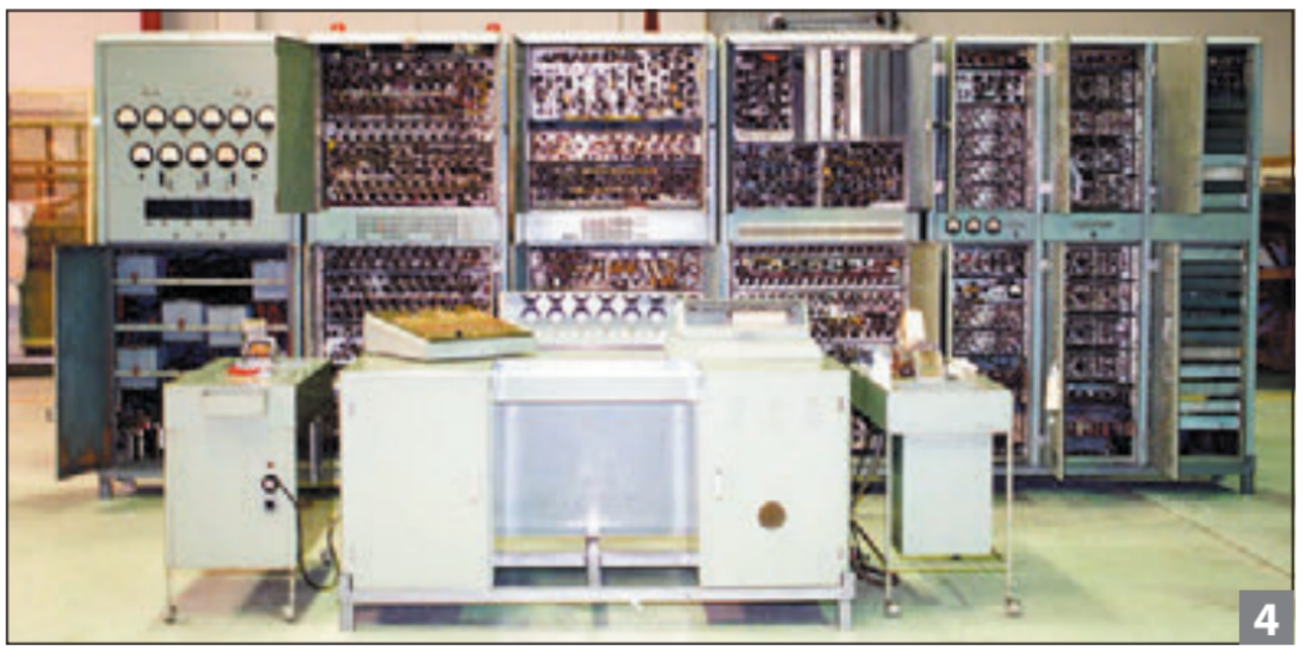

1. Володимир Гошовський
2. В. Гошовський під час роботи з програмування
3. Яніс Ксенакіс
4. Комп'ютер CSIRAC

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

кібернетичної етномузикології. У 1963 р. він запрограмував власно створеною комп'ютерною мовою УНСАКАТ нотний текст українських народних пісень, розробляв комп'ютерні каталоги народної музики різних країн.

Серед яскравих представників стохастичної музики відоме ім'я грецького композитора **Яніса Ксенакіса**, чиї музичні твори порівнюють із архітектурними спорудами.

6

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Яніс Ксенакіс. Композитор-архітектор»

Послухайте музичні твори Ксенакіса. Розгляньте будівлю монастиря Сент-Марі-де-ла-Туретт, проєкт якої Ксенакіс розробив під керівництвом Ле Корбюзьє.

Зверніть увагу на те, як композитор поєднував математичну логіку, принципи архітектури й музичну образність. Дізнайтеся, як митець урахував акустичну організацію звукової хвилі в дизайні скляних панелей. Зробіть висновок, чому Ксенакіса називали «автором музики з бетону».

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Назвіть найхарактерніші риси музики постмодернізму.

Чим відрізняється комп'ютерна музика від електронної?

Висловіть власну думку: чи не заважає використання комп'ютера й математичних розрахунків образності та глибині творів?

5. Ле Корбюзьє, Я. Ксенакіс. Монастир Сент-Марі-де-ла-Туретт. Ліон, Франція
6. Меса в монастирі Сент-Марі-де-ла-Туретт

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЗУАЛЬНОГО ОБРАЗУ — ВІД СТАТИКИ ДО ДИНАМІКИ

? Що означає рух у мистецтві? Які художні прийоми застосовують у фотомистецтві? Чи вважається реклама мистецтвом?

У XX ст. на тлі науково-технічного прогресу з'явилося кінетичне мистецтво (від грец. «рух»). Воно проголошувало, що об'єкт, перебуваючи в динаміці, «оживлює» простір, надаючи йому змістовності та поетичності. Твір кінетичного мистецтва (художня конструкція), має назву **мобіль** (від фр. «рухливий»).

С ***Кінетичне мистецтво*** *— художній напрям, основною ідеєю та виразовим засобом якого є рух.*

Кінетичні твори є тривимірними (або здаються такими) об'єктами, які під час руху змінюють форму, колір, створюючи безліч візуальних, світлових або звукових ефектів. Рух виникає завдяки природним явищам або механічним джерелам енергії.

Грецький художник **Такіс** (Панайотіс Вассілакіс) використовував явище електромагнетизму. Він приводив у рух різні елементи, підвішуючи їх у магнітному полі, і поєднував цей «танець» форм, доповнюючи композицію світлом і звуком.

3

1. А. Колдер. Скульптура-мобіль «Метелик»
2. Такіс. Магнітне поле
3. Такіс. Скульптурна композиція (гігантський гонг з іржавої сталі танкера та активна електромагнітна сфера)

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

Лімана Уітакера, який використовував закони аеродинаміки, надихала природа, коливання трави, гілок дерев від вітру.

Виготовлені з легких матеріалів скульптури **Тео Янсена** можна побачити на пляжах Нідерландів. Ці кінетичні «скелети» нагадують величезних істот і, завдяки силі вітру, немов оживають, самостійно пересуваючись по піщаному берегу.

Напрям кінетичного живопису, у якому зображення створюють ілюзію руху за допомогою геометричних форм і контрастних кольорів, має назву **опарт** («оптичне мистецтво»). Один із засновників опарту **Віктор Вазарелі** стверджував, що «рух — це мова сучасного світу».

? Чим, на вашу думку, оптичне мистецтво схоже на абстрактний живопис і чим відрізняється?

6

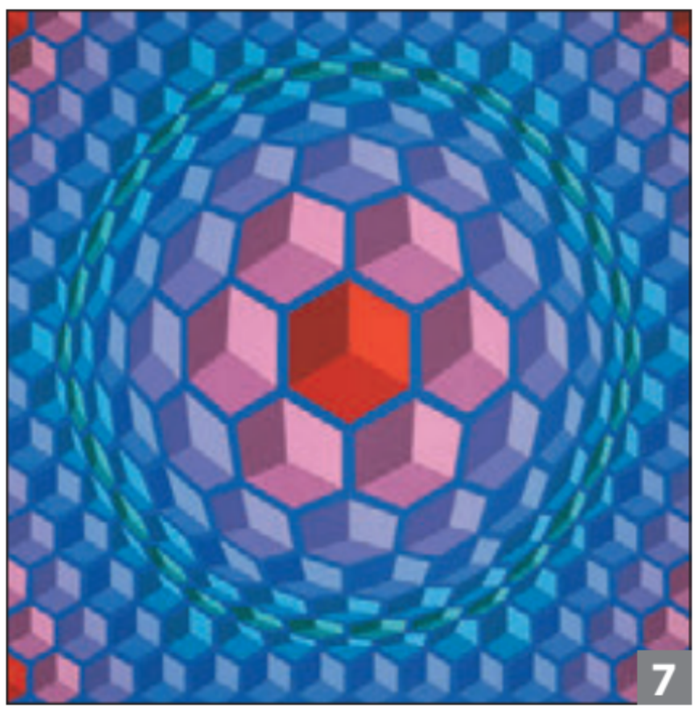

7

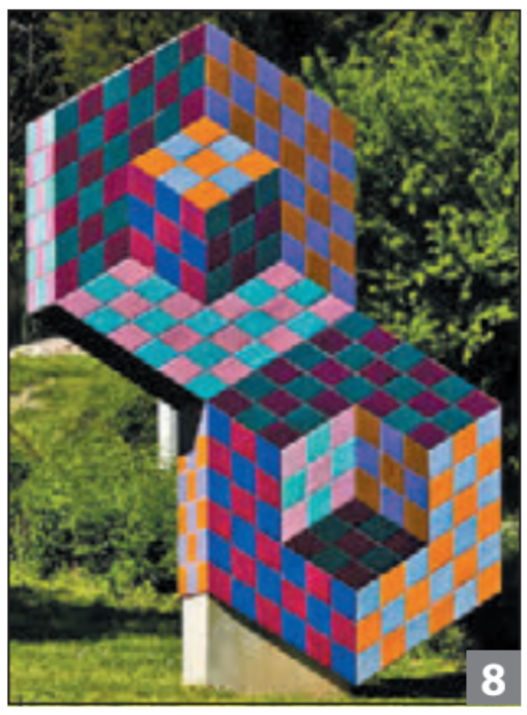

8

4. Л. Уітакер. Вітряні сталеві скульптури
5. Т. Янсен. Пляжний звір
6. Т. Янсен за створенням скульптури
7. В. Вазарелі. Оптична ілюзія
8. В. Вазарелі. Cheyt Pyr

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Стрімкого розвитку у XX ст. набуло **фотомистецтво**. Світлина перетворилася з простого способу репродукції дійсності на повноцінний вид художньої творчості. Воно представлене різними стилями.

У світлинах **ретро** (вінтажного стилю), виконаних із використанням технологій першої половини XX ст., чорно-біла гама посилює візуальне сприйняття сюжету.

У 20-30-х роках XX ст., у добу злету американської кіноіндустрії, з'явилося **«гламурне»** фотомистецтво, що підкреслювало розкіш бездоганних образів.

Світлина «Довіма та слони» створена для реклами колекції одягу Крістіана Діора «Осінь-зима 1955». У ній **Річард Аведон** виразно використав контрасти: тендітна постать жінки в білосніжній сукні на фоні кремезних темно-сірих слонів.

3

4

1. І. Пап. Київ. Хрещатик (1965 р.)
2. Поштова листівка зі світлиною вокзалу у Фастові (початок XX ст.)
3. М. Рей. Модель Ельза Скіапареллі з ювелірними виробами С. Далі
4. Р. Аведон. Довіма та слони

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

6

Прихильники стилю **гранж**, навпаки, цікавилися непривабливістю образів, підкреслюючи природну недосконалість своїх моделей. Твори гранжу характеризуються приглушеними кольорами, ефектом старого паперу, нечіткими кольорами тощо.

Також популярною технікою у фотографії є ефект боке, що створює розмитий фон.

Дізнайтеся самостійно, що в мистецтві фотографії означають поняття «золота година» (Golden Hour) і «блакитна година» (Blue Hour).

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Влаштуйте фоточелендж на кілька хвилин: «Три фото з однією річчю». Зробіть різні світлини одного об'єкта, використовуючи правило третин, незвичайний ракурс (наприклад, згори або знизу), фокус на якійсь деталі. Що ви дізналися про важливість акцентів, світла й контексту у фотографії під час експерименту? Поясніть, як ви змінювали ракурс або композицію, щоб світлини вийшли цікавими?

Термін **артдизайн** з'явився в Італії у 1980-х роках завдяки групам дизайнерів «Алхімія» та «Мемфіс». Митці й мисткині сміливо поєднували кольори, форми, світло, різні стилі й матеріали, знаходили неординарні й навіть епатажні рішення.

7

5. Е. Лейбовіц. Портрет актора Леонардо Ді Капріо для журналу Vanity Fair
6. М. Лавін. Рок-гурт Nirvana
7. В. Пантон. Крісло «Серцевий конус»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

С ***Артдизайн*** *— це різновид дизайну, що об'єднує мистецтво й проєктні принципи, зосереджуючись не на функціональності, а на красі й емоційному враженні від створених об'єктів.*

Крісло «Серцевий конус» від Vitra уславило дизайнера **Вернера Пантона,** ставши його візитівкою. Емоційний книжковий стелаж **Етторе Соттсасса** складається з геометричних форм яскравих кольорів, що нагадують тотем або фігуру людини.

2

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Етторе Соттсасс. «Тотеми»

Кожен керамічний «тотем» складається із частин, розміщених одна над одною. Разом вони утворюють високу кольорову колону. Поміркуйте, яку думку прагнув донести Соттсасс через ці форми. Яке враження створює поєднання яскравих кольорів і геометричних форм? Із яких предметів або символів складався би ваш власний «тотем сучасності»?

Мистецтво у XX ст. активно взаємодіяло з масовою культурою та новими медіа. Реклама стала для митців і мисткинь засобом творчого експерименту й водночас джерелом натхнення. А завдяки масштабному тиражуванню мільйони людей бачили їхні роботи.

? Поміркуйте, яким вимогам мають відповідати твори реклами.

Чимало митців і мисткинь працювали в галузі реклами, створюючи справжні шедеври візуальної культури, які навіть нині вважаються класикою.

3

***** Значну увагу рекламі приділяв художник-сюрреаліст **Сальвадор Далі**. У 1969 р. він розробив культовий жовто-червоний логотип льодяників Chupa Chups, розмістивши назву бренду у форму, що нагадує ромашку. Окрім того, запропонував розмістити логотип на верхній частині льодяника, а не збоку. Це гарантувало, що логотип завжди буде видно. Такий дизайн продемонстрував геніальність Далі.

1. Е. Соттсасс. Книжковий стелаж «Мемфіс»
2. Е. Соттсасс. Інтер'єрні скульптури «Тотеми»
3. Логотип Chupa Chups від С. Далі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Взірцем майстерності рекламної графіки на рубежі XX ст. є твори **Альфонса Мухи.** Постери парфумів, косметики, солодощів приваблюють витонченістю та художнім смаком.

Американський художник **Геддон Сандблом** 1931 р. створив для реклами **Coca-Cola** добродушний образ Санта-Клауса в червоному з білим одязі. Завдяки цій кампанії червоний колір напою став асоціюватися з Різдвом, а образ Санти — символом радості й святкового настрою.

Порівняйте рекламні ролики Apple, Nike, Coca-Cola та вінтажну рекламу Coca-Cola. На чому зроблено акцент — на продукті, стилі життя чи емоціях?

ТВОРІМО РАЗОМ

Варіант 1. Створіть власну «артрекламу» з метою показати, що реклама може бути не лише комерційною, а й духовною, творчою, соціальною.

Варіант 2. Створіть мобіль із дроту, пластиліну, ниток і кольорового картону. Конструкція має обертатися від вітру або рухатися від дотику. Розкажіть, про що буде ваше мистецьке висловлювання.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чи ви згодні, що кінетичні твори — це наукові дослідження й технічні досягнення, яким надано художнього втілення?

Які художні прийоми фотомистецтва вам цікаві?

Як, на вашу думку, реклама впливає на культуру суспільства та стимулює розвиток мистецтва?

4

5

4. А. Муха. Рекламний постер дитячого харчування від Nestle
5. Перший рекламний постер Coca-Cola із Сантою від Г. Сандблома

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

РОК-МУЗИКА — БУНТІВНА ЕНЕРГІЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

? Як виник рок? Скільки видів рок-музики існує? Чи можливе поєднання рок-музики й класики?

Друга половина XX ст. — час, коли світ розколовся в протистоянні ідеологій. Холодна війна стала реальністю, а над планетою навис страх перед ядерним конфліктом. У відповідь на це в західних країнах стрімко сформувалася молодіжна контркультура. Справжнім «вибухом» стала поява в США рок-музики, яку суспільство вбачало формою протесту.

Музика набувала юнацького драйву, замішаного на синкопованості ритм-енд-блюзу, мелодійності та простоті *кантрі* (або гіллбіллі), що дало початок *рок-н-ролу* (від англ. «крутись» і «гойдайся»).

С ***Рок-н-рол*** *— музичний напрям і модний молодіжний танець, що виник у 1950-х роках.*

Рок-н-ролу притаманні швидкі темпи, розкутість рухів, прості мелодії, багаторазово повторювані фрази й чіткі одноманітні ритми, у яких підкреслюються «слабкі» долі такту. Символами рок-н-ролу стали **Чак Беррі, Елвіс Преслі, Біллі Гейлі.**

2

3

1. Молодь 1960-х рр. на мітингу проти війни
2. Чак Беррі
3. Молодіжний вечір рок-н-ролу в США 1950-х рр.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

4

5

6

Кантрі *— музичний напрям, що походить від народної музики британських переселенців у США, традицій кельтських балад із додаванням афроамериканських ритмів.*

Типовими інструментами для музики кантрі є банджо, губна гармоніка, гавайська гітара, барабани, мандоліна, піаніно, яке наче навмисно розладнане. Одним із найвпливовіших виконавців кантрі-музики вважають **Генка Вільямса.**

Пориньте в енергійний світ рок-н-ролу разом із Bill Haley & His Comets, Елвісом Преслі, Джеррі Лі Льюїсом, Чаком Беррі, чиї пісні стали символом молодіжної культури 1950-х років. Відчуйте настрій американського кантрі, слухаючи Генка Вільямса.

Саме рок-н-рол заклав основи майбутніх експериментів, давши поштовх появі численних напрямів *рок-музики*. Вона вдавалася до найрізноманітніших художніх прийомів: від насиченого оркестровими аранжуваннями **артроку** до автентичних мелодій **фолкроку;** від складних імпровізацій **джаз-року** до техногенних звуків **індастріал-року** й **хардроку** тощо.

С ***Рок-музика*** *— узагальнена назва низки напрямів популярної музики другої половини XX ст., що походять від рок-н-ролу.*

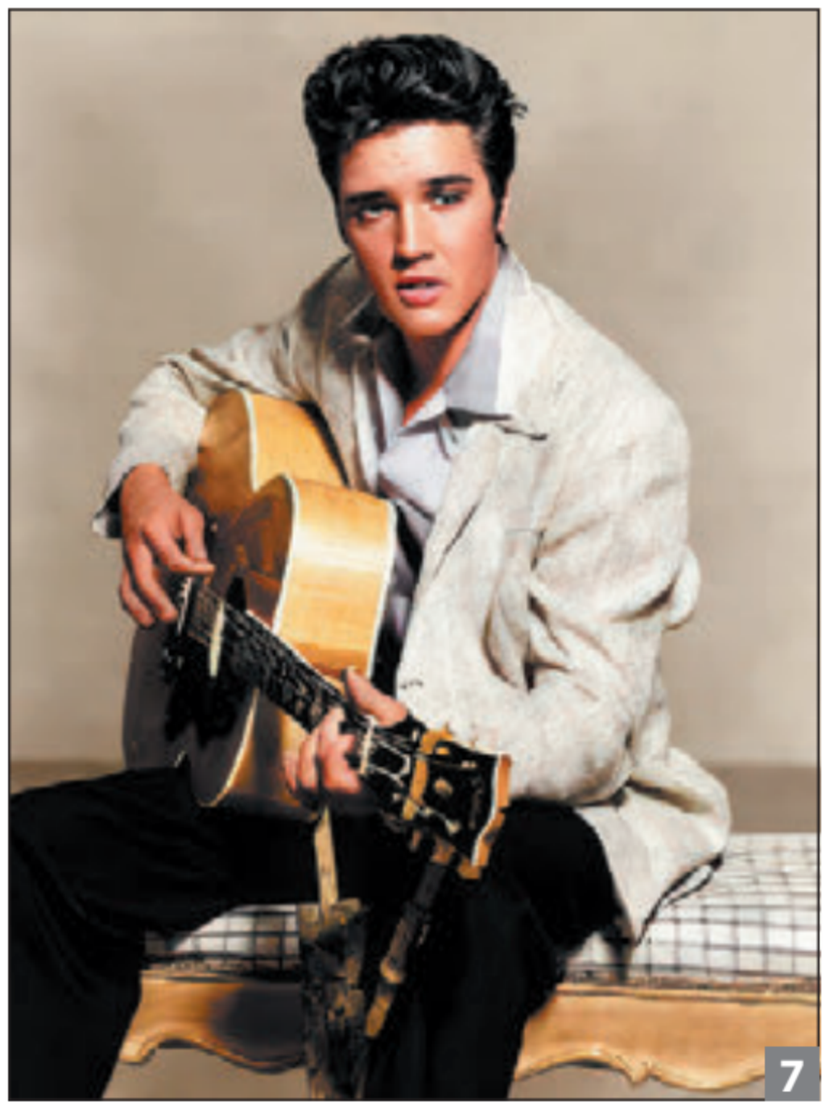
7

4. Виступ Е. Преслі
5. Генк Вільямс
6. Обкладинка платівки Bill Haley & His Comets
7. Елвіс Преслі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Класикою стала творчість «ліверпульської четвірки» — зіркового британського біт-гурту The Beatles, які творили у стилі попрок. Назва гурту походить від англійських слів *beetles* («жуки») та *beat* («ритм», «удар»).

Першим в історії року стадіонним концертом став виступ The Beatles 15 серпня 1965 р. Концерт зібрав 55 600 глядачів, що було неймовірним для того часу. Цей захід розпочав еру масових шоу просто неба, продемонструвавши, що рок-музика може збирати найбільші майданчики.

Характерною рисою рок-музики є нерозривність і колективність творення та виконання. Вимогами до музикантів є віртуозність і зіграність, уміння передати драйв, майстерність імпровізації. Рок-композиції складаються з чергування куплетів і приспіву, між якими є інструментальні вставки — сольні імпровізації.

1. Гурт The Beatles
2. Легендарний концерт The Beatles. Нью-Йорк, США
3. Гурт Pink Floyd
4. Гурт Kiss

5

6

У кожного напряму рок-музики своя філософія творчості, що відображається у звучанні, темах композицій і сценічному образі виконавців. Зміст пісень варіюється від легких життєрадісних історій і любовних переживань до політичної сатири, соціального протесту, філософських роздумів.

Переглядаючи виступи рок-гуртів, уточніть найтиповіший склад виконавців. Поцікавтеся напрямами таких зіркових колективів, як Led Zeppelin, The Rolling Stones, Queen, Pink Floyd, Nirvana й інших (на вибір). Які важливі, на вашу думку, питання вони порушували? Складіть перелік композицій. Обміняйтеся враженнями про найпопулярніші німецькі метал-гурти. Чи цікава вам їхня музика?

В Україні наприкінці 1980-х років рок-музика в передчутті політичних змін утверджувалася як мистецька форма спротиву й самовираження. Багато гуртів стали культовими. Розмаїття напрямів **українського року** різних періодів поєднує впливи світових музичних тенденцій

7

8

5. Гурт The Rolling Stones
6. Гурт Scorpions
7. Гурт «Воплі Відоплясова»
8. Гурт «Друга Ріка»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1. Обкладинка CD творів «Океану Ельзи»
2. Кадр із кліпу Bohemian Rhapsody гурту Queen

із національною самобутністю. Зокрема, гурти «Воплі Відоплясова», «Кому Вниз», «ВІЙ» є представниками фолкроку. Соціальний рок («Плач Єремії», «Мертвий Півень», «Брати Гадюкіни») — порушує суспільні важливі питання. А попрок («Океан Ельзи», «Друга Ріка», «Бумбокс», «СКАЙ») утілює енергію молодіжної культури в композиціях ліричного й патріотичного змісту.

? Які сучасні вітчизняні рок-гурти вам цікаві? Наскільки український рок суголосний теперішнім реаліям воєнного життя й боротьби за Перемогу?

Розвиток рок-музики щільно пов'язаний із відеокліпами. Значну роль у популяризації та комерційному успіху цієї музики відіграють телевізійні шоу, записи платівок і альбомів.

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Гурт Queen. Композиція «Богемна рапсодія»

Першим в історії музики пісенним твором, презентованим у формі кліпу, вважається композиція Фредді Мерк'юрі Bohemian Rhapsody («Богемна рапсодія»). Вслухайтеся в музику й опишіть характерні ознаки різних стилів і жанрів, як-от: балади, опери, хардроку.

«Роком» називають і своєрідний спосіб життя шанувальників рок-музики, що створює «рок-культуру»: їхній світогляд, смаки, цінності й життєві цілі та навіть побут.

Чи погоджуєтеся ви з твердженням, що рок — не просто музичний рух, а особливий засіб самовираження? Із чим, на вашу думку, можна порівняти рок-композицію: промовою, сповіддю чи гаслом? Чи тільки молодь є прихильниками року?

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Уявіть себе соціологами. Складіть перелік запитань для того, щоб виявити ставлення до рок-музики різних поколінь. Які зарубіжні представники рок-музики превалюють в уподобаннях вашого оточення? Зробіть висновок про силу впливу рок-музики на великі маси людей.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Рок-опера як дзеркало суспільства»

Дослідіть один із творів у жанрі рок-опери: «Ісус Христос суперзірка» і «Привид опери» **Е. Л. Веббера**; «Біла ворона» **Г. Татарченка** та **Ю. Рибчинського**; «Енеїда» **С. Бедусенка**.

Як у музичній мові поєднуються риси різних стилів? Опишіть манеру співу; хореографію, сценічні ефекти в сценографії. Які пісні з рок-опер продовжують самостійне життя?

3

ТВОРІМО РАЗОМ

Варіант 1. «Запросіть» улюблені гурти на уявний рок-фестиваль: придумайте його гасло, яке дає світові посил про мир, сильну й непереможну Україну. Створіть попурі з рок-композицій, що відповідало б темі фестивалю.

Варіант 2. Уявіть себе композиторами / композиторками. Опишіть тему й характер інструментальної композиції у певному стилі року. Утільте задум за допомогою безкоштовного онлайн-генератора музики (наприклад, *https://suno.com/create*). Доберіть оригінальну назву до свого твору та презентуйте в класі.

4

Розучіть і виконайте пісню гурту «Друже Музико».

Будь з нами! Будь українцем!
Вірші й музика Максима Трубнікова

Привіт тобі, друже, вітаю тя, брате,
Бо тільки разом нам недолю здолати,
Разом гартувати, плекати країну,
Соборну помісну свою Україну.
На карті немає такого куточка,
Де б краще ти виховав сина та дочку;
Моря є і гори, ліси і озера —
Відчуй це душею, розкрийся весело.
Культура, історія, мова — єдині.
Це все притаманно твоїй Батьківщині.
Можливо, ще поки не все про те знаєш,
Та найголовніше, що прагнеш, бажаєш.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чому рок-музика вважається «протестною» культурою?

Що об'єднує напрями рок-музики?

Чому, на ваш погляд, рок не втрачає популярності серед українських музикантів і слухачів?

3. Сцена з опери Г. Татарченка і Ю. Рибчинського «Біла ворона»
4. Сцена з прем'єри рок-опери Е. Л. Веббера «Ісус Христос суперзірка». Театр Бродвею. Нью Йорк, США

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Тема 9. ДІАЛОГ МИСТЕЦТВ — ДІАЛОГ ОСОБИСТОСТЕЙ. УКРАЇНА І СВІТ

Події XX — початку XXI ст. поставили перед людством чимало складних питань. Найгостріше серед них — діалог і співіснування у суперечливому турбулентному світі. Ключем такого діалогу є універсальна мова мистецтва, що наприкінці XX ст. вийшла за традиційні форми побутування.

Спілкування з глядацькою аудиторією набуло інтерактивного характеру. У полі сприйняття звичними стали нові техніки й способи художнього мислення: інсталяції, медіамистецтво, публічне мистецтво. «Рух» усе більше витісняв «статику».

В Україні цей процес виявився у всіх галузях культури. Мистецтво поєднувало прагнення національної самобутності з орієнтуванням на світові тенденції, нерідко йдучи на всупереч офіційним канонам. Українська музика — від академічних жанрів до естради й року — створювала справжні феномени, як-от: легендарний «вусатий фанк» чи «Київський авангард». Надбання минулих часів також набували нових сенсів, відкриваючи правду про нас.

Нині мистецтво набуло сили культурної дипломатії. Українські митці й мисткині через свою творчість доносять усьому світові меседжі про нашу Батьківщину, пройняті щирою любов'ю й вірою в незламний дух народу. І до цієї значущої справи також може долучатися кожен і кожна з нас.

rnk.com.ua/113581

ДИНАМІКА СУЧАСНИХ ФОРМ МИСТЕЦТВА

? Чи може мистецтво об'єднати людей різних країн, культурних традицій? Як у мистецькому просторі співіснують протилежні художні ідеї та форми? Чи знаходять точки дотику погляди прихильників кардинально протилежних напрямів?

Наприкінці XX ст. візуальне мистецтво вийшло за межі традиційних полотен і скульптур. У нього вплітались нові технології, які зумовлювали появу нових способів взаємодії з глядацькою аудиторією. Якісно новий простір діалогу мистецького задуму й сприйняття публікою створюють артоб'єкти *інсталяцій* і *медіамистецтва*.

С ***Інсталяція*** *— художня техніка, у якій митець / мисткиня створює художній образ у конкретному просторі, залучаючи незвичні поєднання предметів, матеріалів і світла.*

Інсталяцією також називають **артоб'єкт**, створений у цій техніці. Зазвичай цей твір має тимчасовий характер, призначений для демонстрації в певному місці й за певних умов, залучаючи глядачів до спілкування.

Видатним майстром інсталяцій був японський графічний дизайнер, скульптор і автор дотепних оптичних ілюзій **Шіґео Фукуда**. Він полюбляв створювати візуальні трюки, використовувати парадокси перспективи, що дивувало публіку, а потім змушувало її замислюватися над побаченим.

В інсталяції «Обід у мотоциклетному шоломі» скульптура з купи столових приборів відкидає тінь у вигляді мотоцикла. А в «Акваріумі плаваючих персонажів» тіні абстрактних риб утворюють на підлозі ієрогліфи їхніх назв.

? Розгляньте твори Ш. Фукуда. Опишіть умови, які необхідно створити для сприймання цих інсталяцій.

1

2

3

1. Шіґео Фукуда
2. Ш. Фукуда. Акваріум для плаваючих персонажів
3. Ш. Фукуда. Обід у мотоциклетному шоломі

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

У світловій інсталяції «Політ у Баку» азербайджанського митця **Рашида Алекперова** тіні, відкинуті підвішеними кольоровими літачками (зі скла, пластику й інших матеріалів) формують на стіні зображення пейзажу.

Однією з перших відомих в Україні інсталяцій стала «І входить ніч» **Гліба Вишеславського** (у співавторстві з **Л. Ковальчук**). У її створенні використані дерево, папір, нитки, тканина.

? Розгляньте інсталяцію «І входить ніч». Із якою метою, на вашу думку, у цьому творі поєднані об'ємні предмети й площинні елементи? Чи допомагає назва артоб'єкта зрозуміти його сенс і розкрити авторський задум?

У XX ст. усе більше поширюється й медіамистецтво, у якому митці експериментують із відео, звуком і цифровими технологіями, розширюючи межі творчості.

С ***Медіамистецтво (або медіаарт)*** *— різновид мистецтва, артоб'єкти якого створюються, демонструються та взаємодіють із глядачем за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.*

Німецький художник і скульптор **Вольф Фостель** першим до структури художнього твору увів телевізор. Він створив інсталяцію із шести телевізорів, оснащених електромоторами, які рухають предмети по підлозі, вкритій уламками скла. Характерними для творчості Фостеля

1. Р. Алекперов. Політ у Баку
2. Г. Вишеславський, Л. Ковальчук. І входить ніч
3. Вольф Фостель
4. В. Фостель. Електронний декол / ейдж, хепенінг-рум

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

5

є техніки розмиття та колажу, використання об'єктів, залитих бетоном. Роботи митця зазвичай відображають теми, пов'язані з політикою та засобами масової інформації.

Дуже відомими є артоб'єкти американського художника **Нама Джуна Пайка**. Зокрема, масштабна інсталяція 1995 р. у вигляді мапи США, створена з 336 телевізорів, окреслених неоновими трубками, стала образом мережі «Інтернет», увівши термін **електронна супермагістраль** для визначення глобального обміну інформацією.

? Розгляньте інсталяції В. Фостеля й Н. Дж. Пайка. Поміркуйте, до яких тем прагнули привернути увагу художники інсталяціями?

6

АНАЛІЗУЄМО ТВІР

Нам Джун Пайк. TV Будда

Це одна з найвідоміших інсталяцій митця. На ній Будда в медитативній позі сидить навпроти телевізора, екран якого транслює його ж зображення. У такий спосіб Н. Дж. Пайк створив «замкнену

7

5. Нам Джун Пайк. Електронна супермагістраль: континентальна частина США, Аляска, Гаваї
6. Нам Джун Пайк
7. Нам Джун Пайк. TV Будда

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

петлю», поєднавши давню духовну практику й сучасні технології. Про що, на вашу думку, хотів змусити замислитися автор? Які почуття чи думки у вас викликає ця робота? Як би ви пояснили сенс інсталяції людині, яка не розуміється на сучасному мистецтві?

Мова медіаарту зрозуміла всьому світу й у XXI ст. Митці та мисткині передають емоції та творчі послання за допомогою звукових, світлових і лазерних ефектів, голограм, а також технологій доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR). Самостійно з'ясуйте характерні ознаки цих різновидів медіамистецтва.

Український художник **Володимир Харченко**, майстер фотомонтажу, мультимедійний митець, працює в напрямах нетарт, медіаарт, Digital Art, Metagraphy, саундарт. Свої перші твори митець виконав 1989 р. на комп'ютері, розпочавши серію «Метаграфії», над якою продовжує працювати й нині.

С ***Метаграфія*** *— це оригінальна цифрова техніка, яка є комбінацією фотографії та графіки та створюється шляхом комп'ютерної обробки фотографій.*

? Які деталі творів В. Харченка вказують на їхній ретрохарактер?

1. В. Харченко. Автопортрет
2. В. Харченко. Метаграфія «Київ. 2005»
3. В. Харченко. Метаграфія «Пожежна вежа»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

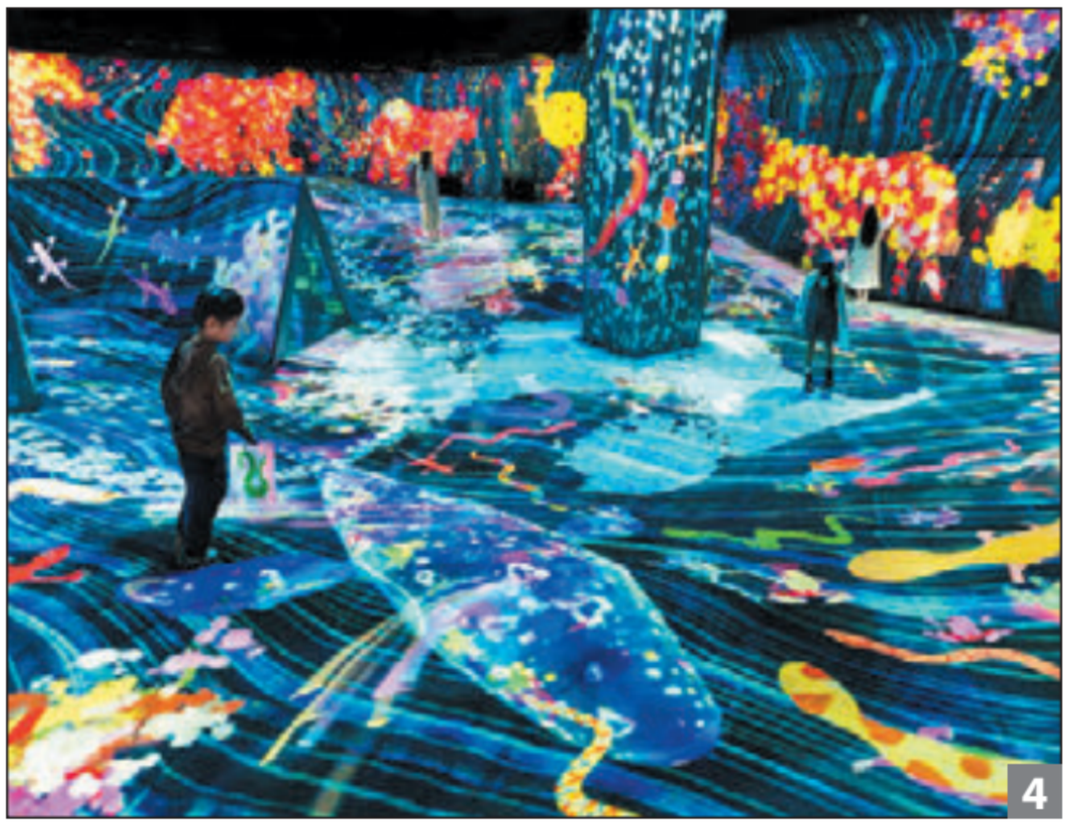

4

5

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Зробіть тематичну світлину. Виконайте її обробку в техніці метаграфії за допомогою онлайн-редакторів або в комп'ютері (телефоні): створіть цікаві образи, експериментуючи з фільтрами, зміною насиченості кольорів, накладанням текстур тощо. Обговоріть із друзями / подругами, який варіант вийшов найцікавішим і найвиразнішим.

У Токіо розташований музей TeamLab Planets. Він занесений до Книги рекордів Гіннеса як музей одного артколективу з найбільшою у світі кількістю відвідувачів (понад 2,5 мільйони). Найбільша з нових зон — інтерактивна локація, присвячена зникаючим видам тварин «Ліс для лову і колекціонування». Застосовуючи смартфон, відвідувачі й відвідувачки можуть за його допомогою «ловити» віртуальних тварин, які з'являються на стінах і підлозі. На екрані відображається пізнавальна інформація про них. Проєкт працює за принципом «спіймав-відпусти» та дозволяє зібрати віртуальну колекцію з 82 видів лісових і морських тварин.

Із якими сучасними формами мистецтва вам довелося ознайомитися? Чи увійшли до вашого глядацького досвіду інсталяції або медіамистецтво? Поміркуйте, як цифровізація мистецьких колекцій забезпечує доступ до культурної спадщини через онлайн-платформи й електронні каталоги.

6

4–6. Локації музею TeamLab Planets

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

3

1. А. Колдер. Велика швидкість. Гранд-Рапідс, США
2. Мурал «Дівчинка з лійкою». Білосток, Польща
3. 3. Абстрактна модель із кольорового картону

Характерна риса мистецтва кінця XX ст. — інтерактивність, участь глядацької аудиторії у творчому процесі, що виражається у формах *паблікарту*.

С ***Паблікарт (публічне мистецтво)*** *— напрям у сучасному мистецтві, твори якого демонструються поза галереями, для широкого загалу.*

Прикладами публічного мистецтва є мурали, скульптури або інсталяції на вулицях, які залучають широку аудиторію в діалог із простором. Сміливим експериментом з інтеграції твору мистецтва в буденне міське середовище стала скульптура **Александра Колдера** «Велика швидкість». Її вражаючі червоні сталеві форми навмисно розмістили на майдані, щоб убудувати в соціальну тканину міста. А динамічні криволінійні форми ніби кидають виклик гравітації.

ТВОРІМО РАЗОМ

Організуйте «Артхаб мистецького діалогу» — куточок, де кожен і кожна з вас представить роботу.
Варіант 1. Створіть тіньову інсталяцію «Місто-привид» за допомогою світла настільної лампи й предметів, які відкидатимуть виразні тіні. Використайте матеріали, що пропускають або блокують світло: зім'ятий папір, тонка тканина, картон, скло та ін.
Варіант 2. Створіть із кольорового картону абстрактну модель за мотивами творів А. Колдера. Обміркуйте образ, його колір. Придумайте назву.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Чому, на вашу думку, мистецтво з кінця XX ст. активно долучає до класичних прийомів творчості нові цифрові та медіатехнології? Як це вплинуло на сприйняття творів?
Поміркуйте, що таке діалог через мистецтво.

Підготуйтеся до виконання творчого проєкту — перформансу «Український посил світові» на останньому уроці. Пригадайте, що таке перформанс. Зауважте, що його метою є донесення до загалу важливої ідеї.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

МУЗИКА ЗМІНЮЄ УЯВЛЕННЯ ПРО УКРАЇНУ І СВІТ

? Чому деякі митці творили «всупереч»? Чи можна відділяти мистецтво від політичних процесів?

Класика й рок, симфонія й естрада, балет і хорова музика, — загалом усі музичні жанри українського мистецтва протягом історії розвивалися шляхом утвердження національної самобутності. Часто це відбувалося всупереч офіційним установкам влади.

Яскравим феноменом музичного життя України XX ст. став **«Київський авангард»**. На початку 1960-х років у Києві утворився гурток музикантів, яких об'єднало бунтівне прагнення вийти за межі «залізної завіси», що ізолювала «країну рад» від решти світу. Молоді митці шукали способи пізнавати сучасну музику, долучатися до модерністських тенденцій, які на той час були закриті для українського суспільства. Усе це — попри заборони офіційної влади й навіть переслідування.

До «Київського авангарду» увійшли музиканти, які згодом здійснили прорив світового масштабу. Це композитори **Валентин Сильвестров, Леонід Грабовський, Віталій Годзяцький, Володимир Губа, Володимир Загорцев,** диригент **Ігор Блажков.**

? Пригадайте, які музичні техніки й напрями вже були поширені у світовому мистецтві другої половини XX ст. Риси якого стилю притаманні музиці Л. Грабовського?

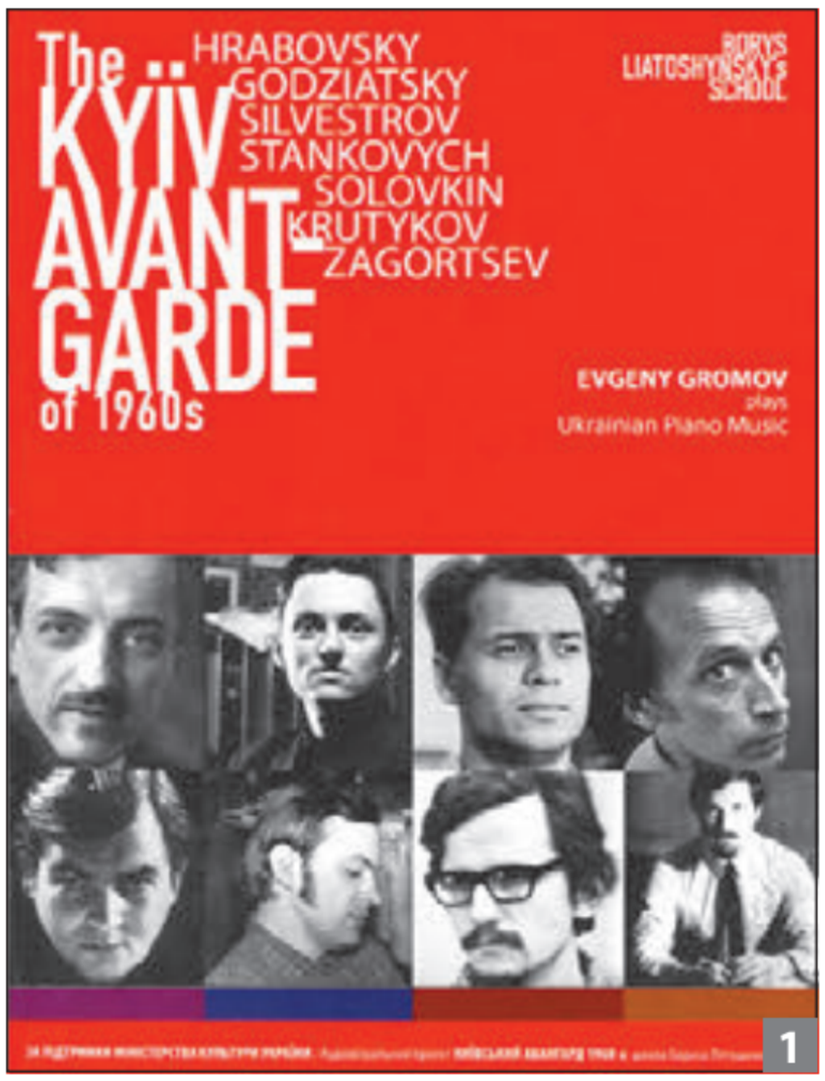

1

2

3

1. Постер аудіовізуального проєкту Є. Громова «Київський авангард 1960-х. Школа Бориса Лятошинського»
2. Віталій Годзяцький у студентські роки
3. Зліва направо: Володимир Губа, Ігор Блажков, Леонід Грабовський та Валентин Сильвестров

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

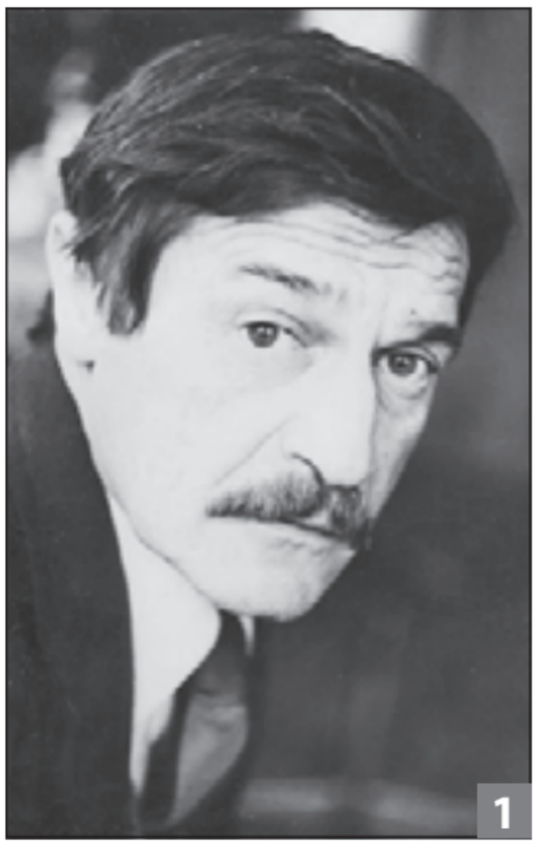

Опишіть враження від творів композиторів «Київського авангарду»: п'єси «Ритми» В. Загорцева; фантазій на теми «Бітлз» для естрадно-симфонічного оркестру В. Годзяцького; музики в старовинному стилі для фортепіано В. Сильвестрова. Що, на вашу думку, вирізняє музику цих митців, кожен із яких — яскрава індивідуальність? Що об'єднує їхні твори?

Музична *естрада* стала однією з найяскравіших візитівок України. Національна естрадна пісня зазвучала на численних фестивалях, де її репрезентували твори **Олександра Білаша, Ігоря Поклада, Платона Майбороди, Ігоря Шамо** й, безумовно, **Володимира Івасюка.**

? Пригадайте, який резонанс у суспільстві викликав перший фестиваль «Червона рута» 1989 р. Якою доленосною подією для мистецтва й державності відзначений цей захід?

С ***Естрада*** *— вид сценічного мистецтва малих форм і переважно популярно-розважального напряму, як от: співи, танці, ілюзіон, розмовний жанр, пародія, клоунада та інші.*

Починаючи з 1970-х років у різних містах України активно з'являлися музичні гурти, які, попри існування «залізної завіси», цікавилися

1. Володимир Загорцев
2. Олександр Білаш
3. Перший фестиваль сучасної української пісні «Червона рута»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

творчістю західних рок- і попвиконавців. Ці колективи співали сучасний репертуар із виразними українськими мотивами.

Виник цікавий естрадний феномен — «Вусатий фанк», представлений десятками ансамблів, які прагнули самовираження: «Арніка», «Ватра», «Веселі скрипки», «Кобза», «Візерунки шляхів», «Світязь», «Жива вода», «Водограй», «Мрія» та інші. Із ансамблем «Смерічка» пов'язаний злет творчості Володимира Івасюка.

Поцікавтеся, які видатні українські естрадні співаки й співачки розпочинали свій творчий шлях у складах популярних гуртів 1970-х років. Які їхні пісні полюбляють ваші близькі?

У творчості «Вусатого фанку» утверджується мода на «український стиль»: у текстах пісень, складі музичного інструментарію, у зовнішньому вигляді виконавців і виконавиць. Назва «Вусатий фанк» пов'язана зі сплеском у 1970-ті роки моди на вуса в поєднанні з популярними на той час зачісками в стилі «Beatles». Свідчення тому — численні світлини гуртів тих років.

Пісні української естради XX ст. — ціла епоха, яка відтворює дух свого часу й переносить найцінніше в наше сьогодення. Більшість із них знову лунає в просторі XXI ст. із сучасним аранжуванням, але збереженням глибини української душі.

4

5

4. Володимир Івасюк
5. Гурт «Ватра»
6. Гурт «Арніка»
7. Гурт «Світязь»

6

7

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

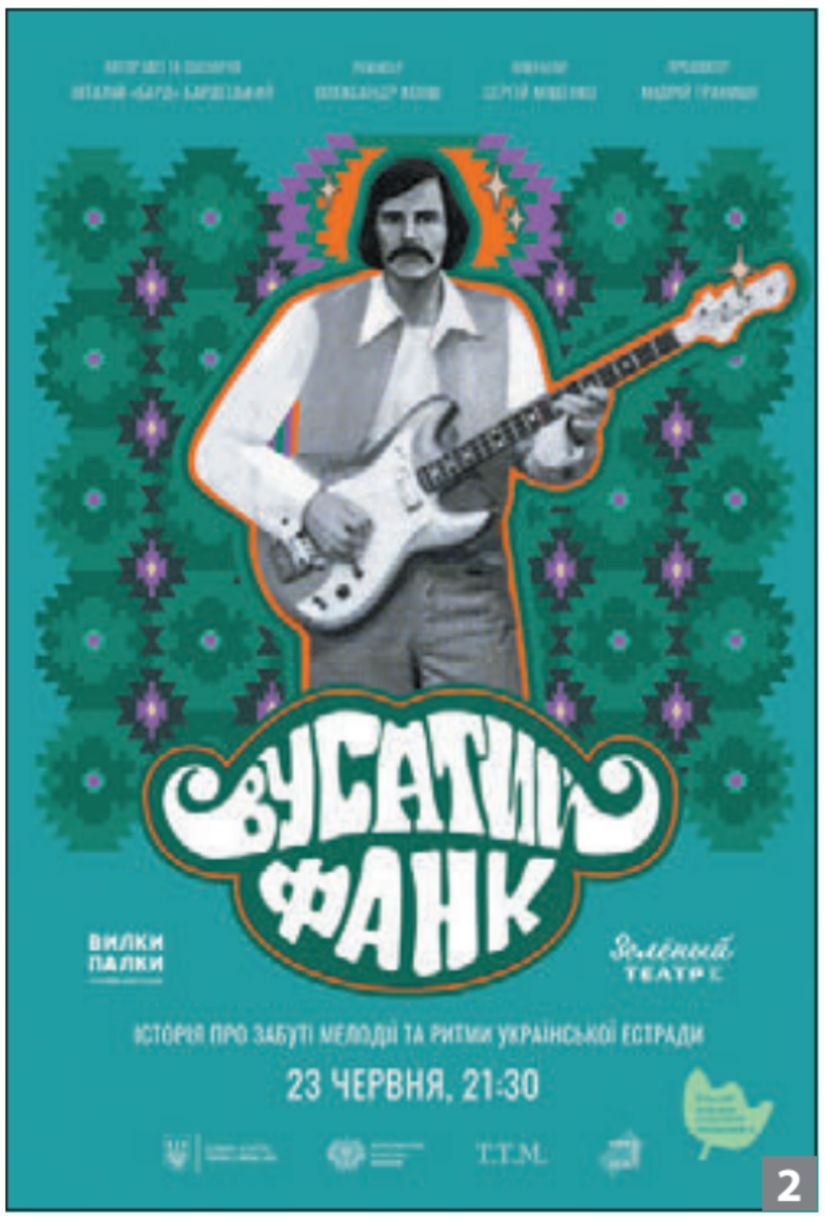

2

АНАЛІЗУЄМО МУЗИКУ

Послухайте збірник пісень «Вусатий фанк». Перегляньте фрагменти документального фільму **Олександра Ковша** й **Віталія Бардецького** «Вусатий фанк» про вокально-інструментальні ансамблі 1970-х років.

Поміркуйте, чи була притаманною українській популярній музиці опора на пісенний фольклор? Чи можемо стверджувати, що гурти «Вусатого фанку» стали аналогами західних рок-гуртів? У чому специфіка українських колективів?

Які запитання ви би поставили митцям і мисткиням української естради, якби потрапили на творчу зустріч?

Послухайте пісні В. Івасюка — «Червона рута» (у виконанні В. Зінкевича, Н. Яремчука та В. Івасюка), «Водограй» (у виконанні Н. Яремчука) тощо. Заспівайте на вибір одну із них.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

За бажанням оберіть кілька знайомих пісень української естради та влаштуйте пісенний батл. Спробуйте відтворити атмосферу тієї епохи, використавши характерні елементи костюмів і гриму.

3

1. Гурт «Смерічка»
2. Постер документального фільму О. Ковша «Вусатий фанк»
3. Львівський хор «Гомін»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ДОСЛІДЖУЄМО

Мистецький проєкт
«Багатогранність української пісні»

Об'єднайтеся в групи, ознайомтеся з творчістю гуртів «ManSound» або «Піккардійська Терція». Висловіть ставлення до їхньої творчості.

З'ясуйте, як у їхньому репертуарі синтезуються різні напрями, зокрема рок- та попмузика, народнопісенні інтонації, джаз і фольклор тощо.

Послухайте обробки популярних пісень минулих років у виконанні львівського хору «Гомін». Яку специфіку додає інтерпретації акапельний спів? Обміняйтеся думками та враженнями.

4

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Поясніть, яка роль належить митцям «Київського авангарду» й пісенній естраді XX ст. у популяризації української культури.

Поділіться цікавими відомостями про творчість музикантів і музиканток вашого краю, які утверджували красу та глибину українського мистецтва.

Підготуйтеся до виконання на наступному уроці творчого проєкту — перформансу «Український посил світові». Уточніть самостійно характерні риси перформансу. Пригадайте, із якими перформансами ви ознайомилися раніше.

5

6

4. Гурт «Опришки»
5. Гурт «Піккардійська Терція»
6. Гурт «ManSound»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ІМІДЖ УКРАЇНИ НА МИСТЕЦЬКИХ ПРОСТОРАХ СВІТУ. ТВОРЧИЙ ПРОЄКТ «УКРАЇНСЬКИЙ ПОСИЛ СВІТОВІ»

1

2

1. О. Шупляк. Берегиня
2. М. Юрків-Яроцька. Бандура

? Які меседжі сучасні митці й мисткині адресують світові? Чи може мистецтво змінювати уявлення світу про Україну?

Спільною ідеєю українських митців і мисткинь різних часів стало утвердження сили й величі українського народу, віри в перемогу України у війнах із будь-яким ворогом.

Працюючи на проєктом «Український посил світові», поміркуйте над словами письменника Євгена Маланюка: «Культура — це не прикраса держави; це її основа». Пригадайте твори різних видів мистецтва українських митців і мисткинь, із якими ви ознайомилися протягом навчального року.
Які вам найбільше запам'яталися й чим саме? Які загальнолюдські цінності вони проголошують?

Твори українського мистецтва разом складають унікальну систему образів і символів, що утворюють код національної ідентичності, об'єднуючи українців по всьому світу.

Народним символом сили, що йде з глибини століть і вкарбована в традиції, є бандура. Її образ утілений у картині **Марусі Юрків-Яроцької**, українки за походженням, представниці української діаспори в Австралії.

Стилістика твору «Бандура» поєднує геометризовані форми й декоративність. Використання променів і віялових мотивів створюють ритм і глибину, а контрасти насичених кольорів відсилають до національної символіки. Картина передає енергію, звук і рух, асоційовані з музикою бандури, вібрацію струн і одночасно — монументальну духовність.

? Розгляньте твір О. Шупляка. Які національні символи, зрозумілі українцям з усього світу, утворюють образ Берегині?

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

3

4

Сигналом світу про Україну стають розповіді про твори з музеїв України, які були знищені агресором. Одним із таких утрачених скарбів став будинок-музей народної малярки **Поліни Райко** з Херсонщини. «Райський світ» її настінних хатніх розписів майже зник унаслідок затоплення після підриву Каховської ГЕС. Але відлуння про нього живе в ретельно зроблених копіях.

Доносячи світові правду про Батьківщину, художниця **Анна Михальчук** створює в Україні й за кордоном в стилі самчиківського розпису мурали, які символізують єдність культурної спадщини та сучасності.

5

6

3. Відтворені копії розписів П. Райко на виставці
4. Втрачений розпис П. Райко «Христос Воскрес!»
5. Анна Михальчук
6. А. Михальчук. Мурал «Optimism»

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

1

2

Артінсталяція **Оксани Мась** «Вівтар націй» створена з дерев'яних писанок, що символізує життя та відродження. Робота є частиною проєкту «Post vs. Porto Renaissance», який був представлений на 54-му Венеційському бієнале 2011 р.

? Порівняйте «Вівтар націй» О. Мась із Гентським вівтарем Яна ван Ейка. Яку ідею, на вашу думку, доносить світові мисткиня, відтворюючи твір доби Ренесансу?

Музичні й музично-сценічні твори різних жанрів завжди втілювали риси національного характеру — силу, щирість, водночас ніжність, почуття гумору й уміння відстояти свою гідність.

Імідж України складають знайомі вам «Мелодія» **Мирослава Скорика** й виступи переможців «Євробачення»; симфонії **Бориса Лятошинського** й пісні «Ой у лузі червона калина», «Щедрик»; класичний балет «Лісова пісня» й народна хореографія; партесні концерти й «Молитва за Україну» **Миколи Лисенка**; парафраз на тему національного гімну «Ми Є» **Юрія Шевченка** й електронна музика **Алли Загайкевич** тощо.

? Продовжте перелік творів, які, на вашу думку, утверджують правдивий образ сильної України. Додайте до нього зразки кінофільмів, театральних вистав, творів інших жанрів.

1. О. Мась. «Вівтар націй»
2. Оксана Мась

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Погляди сучасної світової культурної спільноти звернені до нашого мистецтва, яке постає дієвим дипломатичним інструментом у теперішньому героїчному протистоянні України. Світова прем'єра одночастинної симфонії **Вікторії Польової** «The Bell» («Дзвін»), написаної 2023 р. під час повномасштабної війни проти російської агресії, відбулася в США.

Назва суголосна латинському слову «війна» — «bellum». Задум, за словами авторки, — це відлуння потужного дзвону, янгольський хор, що звучить у підсвідомості. Музика закликає світ діяти. Яку виразну роль відіграє тембр віолончелі в донесенні задуму? Пригадайте семантику дзвонів у культурі давньої Русі.

Біль, оплакування й одночасно заклик до спротиву, впевненість у майбутньому країни — усе це чуємо в масштабному творі для симфонічного оркестру й хору **Євгена Станковича** «Україна. Музика війни».

Твір складається з трьох частин: «Музика війни», «Колискова для вбитих дітей» і «Псалми війни» на вірші Тараса Шевченка, Ліни Костенко, Василя Симоненка та Псалмів Давида.

3

ТВОРІМО РАЗОМ

Перформанс «Український посил світові»

Головна ідея: «Україна непохитна в захисті миру в Європі й у всьому світі».

Для виконання проєкту об'єднайтеся в команди, кожна з яких проходить «станції» квесту. За кожне виконане завдання команда отримує символічний елемент.

Наприкінці перформансу складіть з елементів спільне «Послання від України світові».

Станція 1. «Образотворчий код України»

Пригадайте твори XX — початку XXI ст. Визначте спільні риси, які роблять ці твори українськими за духом. Напишіть 3 слова-асоціації, які передають настрій українського мистецтва. За 2 хвилини створіть мініескіз емблеми «Український стиль».

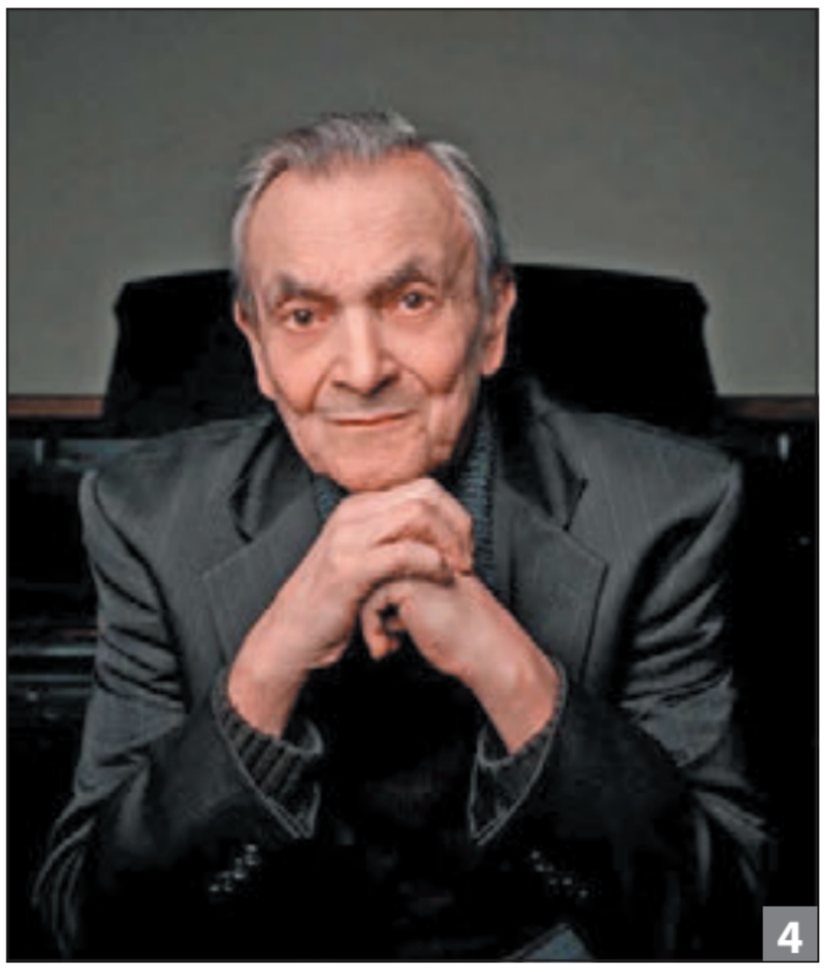

4

3. Вікторія Польова
4. Євген Станкович

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Станція 2. «Музичний посил світові»
Доберіть фрагменти творів різних музичних і музично-сценічних жанрів, які яскраво та різнобічно демонструють багатогранний образ України. Закінчіть речення: «Музичний образ України — це…».

Станція 3. «Україна в кіно»
Перегляньте короткі фрагменти або постери до історичних художніх (анімаційних, документальних) фільмів. Створіть мініслоган для постеру фільму чи бренду «Ukrainian Spirit».

Станція 4. «Мистецький меседж світові»
Синтезуйте ідеї. Закінчіть речення: «Наш посил світові — це…». Доповніть вислів жестом, мініком-позицією або невеликою інсталяцією з предметів (папір, кольорові аркуші, прапорець).

? Зберіть усі отримані символічні елементи і створіть із них спільний образ, що втілює «Послання від України світові». Наприклад.
Варіант1. Мультимедійний колаж «Голоси України» — поєднання світлин, відео, поезії та музики.
Варіант 2. Артперформанс або інсталяція «Код України», де кожен елемент символізує певну духовну цінність нації: волю, пісню, землю, щирість. Зробіть світлину результату перформансу та презентуйте його учнівству вашого освітнього закладу для зворотного зв'язку.

ГЛОСАРІЙ

А

абстракціонізм 70, 71, 72, 73, 85, 90
авангард 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 53, 60, 70, 85, 90, 94, 105, 106, 114, 127, 129, 130, 134, 201, 202, 238, 245, 246, 249
авангардний 39, 46, 49, 60, 85, 90, 105, 114, 127, 134, 201, 202
автоматизм 85, 90
аніматронік 191
ар-деко 127, 129, 130, 131, 132, 133, 177
ар-нуво 130

Б

бандонеон 64
бойчукізм 142, 143

Г

глісандо 68, 106
грамофон 193

Д

додекафон 96, 107, 108, 111

Е

експресіонізм 6, 39, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 125, 148
епатаж 49, 86, 136, 214, 222, 229

І

імерсивний театр 83
інтонаруморі 49, 50

К

конкейв 42
конкретна музика 80
конструктивізм 54, 58, 59, 60, 61, 118, 132
кубізм 6, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 60, 148
кубофутуризм 43, 44
к'яроскуро 189

Л

лейтмотив 18, 198

М

мобіль 119, 226, 231
модерн 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 44, 54, 57, 59, 60, 104, 115, 126, 127, 130, 136, 141, 142, 158, 163, 164, 165, 172, 174, 214, 215, 218, 219, 220, 225, 245
модернізм 6, 17, 38, 39, 44, 54, 57, 59, 104, 115, 126, 127, 158, 172, 214, 215, 219, 220, 225
модулор 57, 58

Н

наївне мистецтво 142, 146
неоархаїка 165, 170
необароко 156, 165, 175
неовізантизм 157, 158, 165, 179, 181, 183
неокласицизм 130, 165, 176, 177
неопластицизм 73
неоромантизм 165

О

орфізм 129, 133

П

параноїдально-критичний 86
першоелемент 71, 72
печворк 129
поліритм 65

Р

регтайм 65, 66, 68

С

сарабанд 167
саундтрек 184, 198, 199, 200
світлопис 16
сецес 8, 9, 10, 12, 28
символізм 6, 7, 8, 17, 18, 21, 22, 24, 202, 203
симультанізм 129, 134
симфоджаз 67
синкопа 65, 66, 68
спірічуелс 65, 66
супрематизм 76, 77, 78
сюрреалізм 6, 39, 70, 79, 85, 87, 89, 90, 148, 215, 218

Т

танець модерн 33, 34
тапер 193
техніколор 187, 188
тренкадіс 11, 12

У

урбанізм 46, 47, 49, 53, 62

Ф

фігуративний 70, 71, 78, 85
фовізм 127, 128, 133
функціоналізм 54, 56, 57, 58, 61
футуризм 6, 39, 40, 43, 44, 45, 49, 51, 53, 60

Ю

югендстиль 8

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	в кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

КОМАРОВСЬКА Оксана Анатоліївна
НИЧКАЛО Світлана Андріївна
ВЛАСОВА Валерія Гаврилівна

«МИСТЕЦТВО»
Підручник інтегрованого курсу
для 9 класу закладів загальної середньої освіти

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *О. В. Гноінська.*
Технічний редактор *А. В. Пліско*
Художнє оформлення *В. І. Труфена, Т. В. Задорожної*
Коректор *Н. В. Красна*

Підписано до друку __.__.____. Формат 84×108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. ____. Обл.-вид. арк. ____.
Наклад ____ прим. Зам. № ____.

ТОВ Видавництво «Ранок», пр. Незалежності, 5, Харків, 61022;
вул. Деревлянська, 13, Київ, 04119. E-mail: office@ranok.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8348 від 02.06.2025.

Проєкт підручника видавництва «Ранок»

ХУДОЖНІ ВИНАЙДЕННЯ

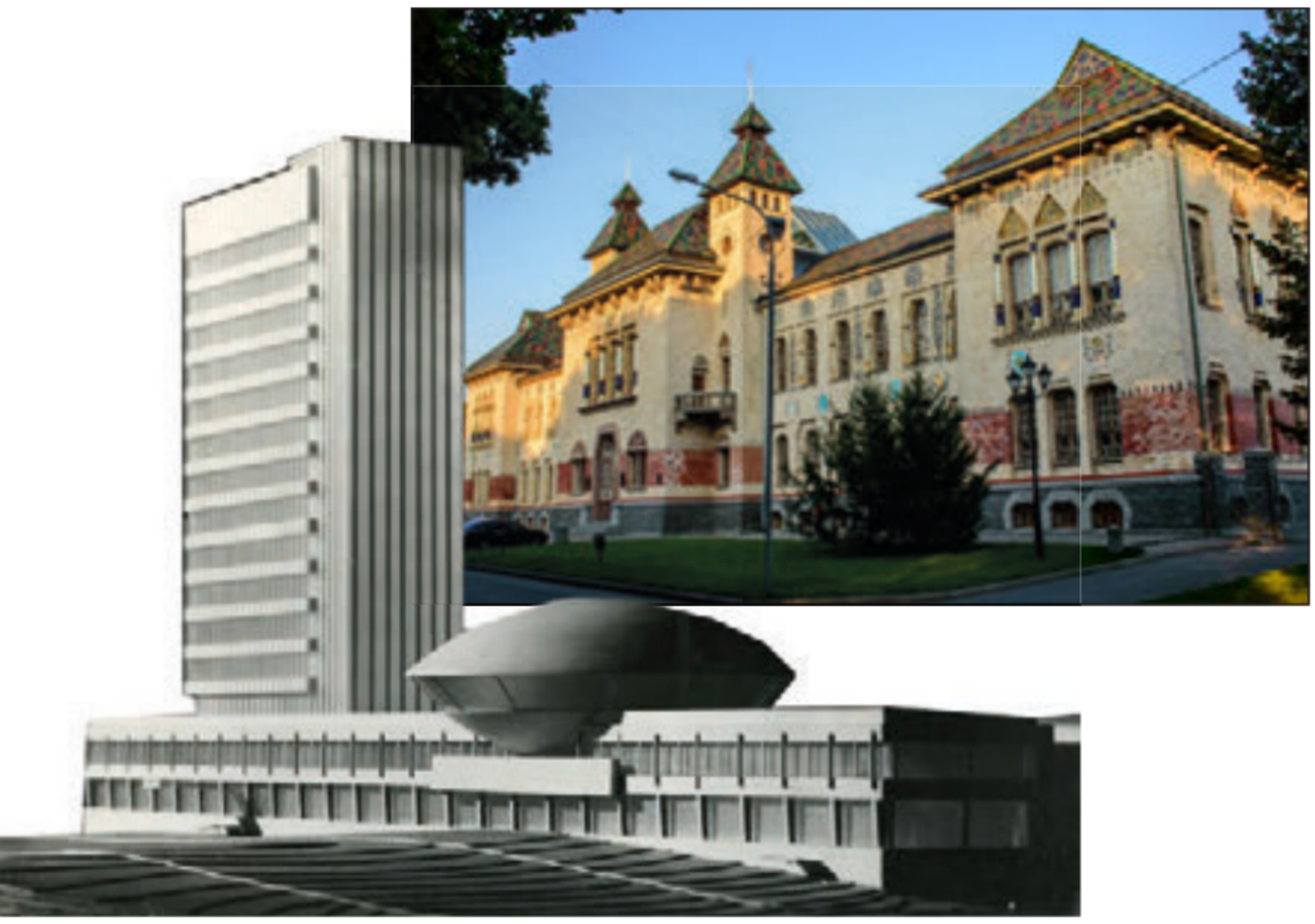

АРХІТЕКТУРА

Митці поєднують ідеї європейського функціоналізму та конструктивізму з прагненням зберегти національну самобутність, яка виявляється у формах і декорі. Архітектура розглядається не лише як будівництво, а й як соціально значуще явище та сучасне продовження традицій.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Композитори / композиторки створюють музичну мову на поєднанні авангардних технік із національним мелосом, трансформуючи фольклор у сучасну форму. Українська естрада створює яскраві феноменальні явища, де гумор, поетичний текст та енергія народної музики зливаються з ритмами світової поп-культури.

ЖИВОПИС

Рішуче відмовляється від реалістичного зображення та перетворює картину на площину для революційних експериментів із геометрією, кольором і простором, народивши одне з ключових явищ світового мистецтва.

УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА ХХ СТ.

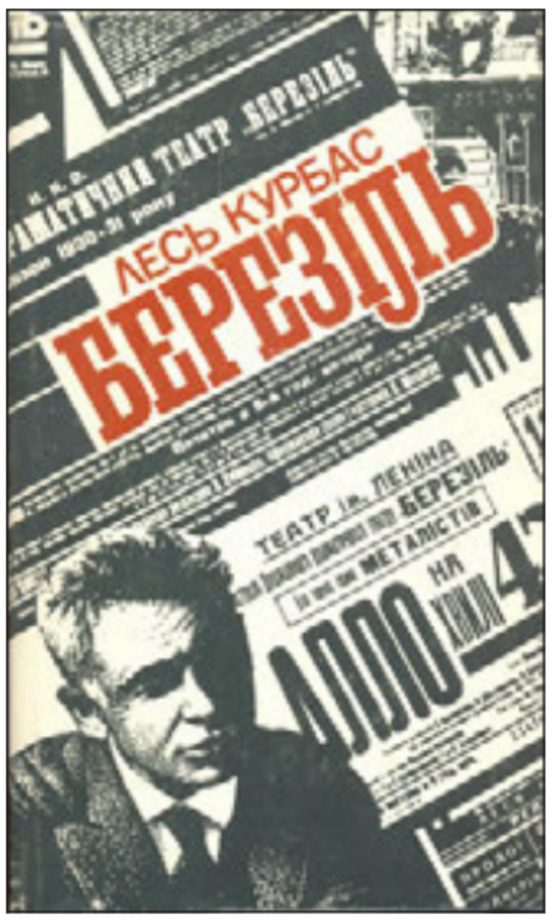

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Сцена перетворюється на простір творчих режисерських й акторських експериментів. Важливими рисами стають використання умовності дії та символіки. Вистава розуміється як спосіб висловлення філософських ідей і громадянської позиції.

СКУЛЬПТУРА

Митці / мисткині долають монументальну статичність, впроваджуючи принцип руху та «скульптурного малюнка» у просторі, а пізніше — трансформують скульптуру у концептуальне повідомлення.

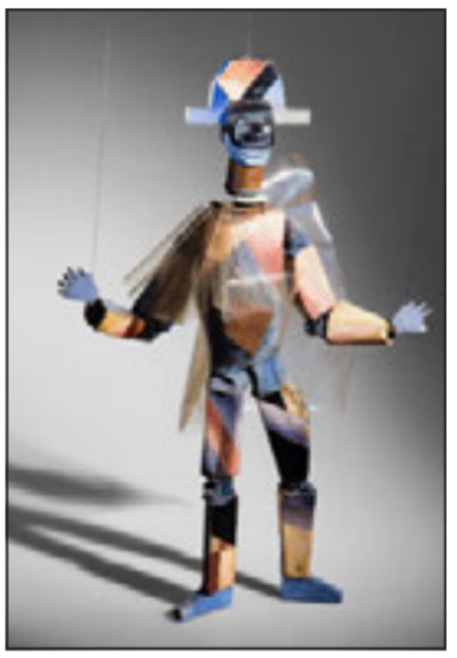

КІНОМИСТЕЦТВО

Створює унікальне явище — «поетичне кіно». У ньому головну роль відіграють образи, символи та ритм кадру, а монтаж допомагає передати глибокі філософські смисли. Фільми спираються на народні міфи, традиції, перетворюючи екранну історію на поетичну притчу.

Підручник інтегрованого курсу для 9 класу закладів загальної середньої освіти

мистецтво

Особливості підручника:

- гармонійне поєднання образотворчої, музичної та художньо-синтетичної складових
- мотиваційні запитання для осмислення матеріалу
- система завдань для формування базових життєвих компетентностей
- творчі проєкти для розкриття креативності та ініціативності
- дискусії для стимулювання критичного мислення

Інтерактивний електронний додаток містить:

- аудіозаписи музичних творів
- галерею творів образотворчого, декоративно-прикладного мистецтв, скульптури й архітектури
- інтерактивні завдання до кожної теми

Долучаймося до світу краси та гармонії!

Проєкт підручника видавництва «Ранок»